

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎNCHEIEREA ALIANȚEI MILITARE BALCANICE TRIPARTITE (1936)

MIHAIL E. IONESCU

LUPTA PENTRU REÎNFIINȚAREA GĂRZII NAȚIONALE ÎNTRE ANII
1859—1864

MARIA TOTU

MISIUNEA LUI AL. GH. GOLESCU LA PARIS ÎN 1848

TRAIAN IONESCU

UN ASPECT AL RELAȚIILOR ROMÂNNO-POLONE LA MIJLOCUL SECO-
LULUI AL XV-LEA

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ANTE-
RIOARĂ ANULUI 1944

LOUIS ROMAN

DOCUMENTAR
VIATA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI
INDEX ALFABETIC

12

TOMUL 27

1974

EDITURA ACADEMIEI
www.dacoromanica.ro
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE**

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 240 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Str. Gutenberg, nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an. Toute commande à l'étranger sera adressée a Întreprinderea ROM-PRESFILATELIA, Boite postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses representants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul de „Revista de istorie”.

Adresa redacției:

www.dacoromanica.ro

București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 27, 1974, Nr. 12

SUMAR

MIHAIL E. IONESCU, Încheierea alianței militare balcanice tripartite (1936) . . . 1687

MARIA TOTU, Lupta pentru reînființarea gărzii naționale în anii 1859—1864 1707

TRAIAN IONESCU, Misiunea lui Al. Gh. Goleacu la Paris în 1848 1727

TR. IONESCU-NIȘCOV, Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea 1747

LOUIS ROMAN, Materialismul istoric și istoriografia românească anterioară anului 1944 1765

DOCUMENTAR

PETRU RUȘSINDILAR, Theodor V. Ficșinescu, militant de frunte al mișcării socialiste din România 1781

MATEI IONESCU, Avram Iancu în conștiința românilor 1793

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Al III-lea Congres internațional de studii sud-est europene (*Sergiu Columbeanu, Eltza Campus*); Colocviu internațional de istorie militară (*Vasile Alexandrescu*); Cronică; Teză de doctorat 1801

RECENZII

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian peasant revolt of 1907. Origins of a modern jacquerie*, (Marea răscoală din 1907 a țăranilor români. Originile unei jacherii moderne), Leiden, E. J. Brill, 1974, 260 p. (*Damian Hurezeanu*) 1811

ION GHEȚIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 210 p. (*L. Demény*) 1815

CHRISTOPHER THORNE, *The Approach of War 1938—1939*, London, Macmillan, 1973, 232 p. (*Eltza Campus*) 1817

B. A. ROŽKOV, *Anglijskoe rabočee dvizenie 1859—1864*, Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 239 p. (*M. Stroita*) 1820

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României.**- GERNOT NÜSSBACHER, *Johannes Honterus. Sein Leben und Werk im Bild*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1973, 88 p. (*Șerban Papacostea*) ; PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFĂNESCU, *Muzeul Curtea Veche. Palatul voievodal, București, Muzeul de istorie a municipiului București*, 1973, 133 p. + il. (*Paul Cernovodeanu*) ; **Istoria universală.**— ZIJA SHKODRA, *Esnafet shqiptare (Shekullit XV—XX)* (Breslele albaneze, secolele XV—XX), Tirana, 1973, 390 p. (*Gelcu Maksutovici Dumitru Polena*) ; TATIANA SERGEEVNA OSIPOVA, *Irlandskij gorod i ekspansija Anglii XII—XV vekov*, Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 256 p. (*Radu Constantinescu*) ; * * * *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, 1917—1939, București, Edit. didactică și Pedagogică, 1974, 348 p. (*N. Dascălu*) ; *Dictionarium bibliothecarii practicum (Ad usum internatiolem in XX linguis)* (*Wörterbuch des Bibliothekars in zwanzig Sprachen*) Herausgeben Dr. Zoltán Pipics, Fünfte Auflage, Verlag Dokumentation, München-Pullach, 1971, 375 p. (*Iacob Mărza*) 1825
- INDEX ALFABETIC (*Gelu Apostol*) 1833

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, N° 12

SOMMAIRE

MIHAIL E. IONESCU, Conclusion de l'alliance militaire balkanique tripartite (1936) . . . 1687

MARIA TOTU, La lutte pour la reconstitution de la garde nationale pendant la période
1859—1864 1707
TRAIAN IONESCU, La mission de Al. Gh. Golescu à Paris en 1848 1727

TR. IONESCU-NIȘCOV, Un aspect des relations roumano-polonaises au milieu du XVe
siècle 1747

LOUIS ROMAN, Le matérialisme historique et l'historiographie roumaine jusque 1944 1765

DOCUMENTAIRE

PETRU RUȘȘINDILAR, Theodor V. Ficșinescu, militant marquant du mouvement
socialiste de Roumanie 1781
MATEI IONESCU, Avram Iancu dans la conscience des Roumains 1793

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le IIIe Congrès international d'études sud-est européennes (*Sergiu Columbeanu, Eliza
Campus*) ; Colloque international d'histoire militaire (*Vasile Alexandrescu*) ; Chroni-
que ; Thèse de doctorat 1801

COMPTES RENDUS

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian peasant revolt of 1907. Origins
of a Modern Jacquerie*, Leiden, E. J. Brill, 1974, 260 p. (*Damian Hurezeanu*) . . . 1811
ION GHETIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*
(Les débuts de l'écriture en roumain. Contribution philologiques et linguistiques),
Bucarest, Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, 1974, 210 p. (*L. Demény*) 1815
CHRISTOPHER THORNE, *The Approach of War 1938—1939*, London, Macmillan,
1973, 232 p. (*Eliza Campus*) 1817
B. A. ROŽKOV, *Anglijskoe raboče dviženie 1859—1864*, Moskva, Izd. „Nauka”, 1973,
239 p. (*M. Strota*) 1820

NOTES

- Histoire de Roumanie** — GERNOT NÜSSBACHER, *Johannes Honterus. Sein Leben und Werk im Bild*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1973, 88 p. (*Șerban Papacostea*); PANAIT I. PANAIT, *Muzeul Curtea Veche. Palatul Voievodal (Le Musée la Vieille Cour. Le Palais Princier)* Bucarest, 1974, 120 p. (*Paul Cernovodeanu*). **Histoire Universelle**, ZIJA SHKODRA, *Esnafet shqiptare (Shekuit XV—XX)* (Les corporations albanaises, XVe—XXe siècles), Tirana, 1973, 390 p. (*Gelu Maksutovici, Dumitru Polena*); TATIANA SERGEEVNA OSIPOVA, *Irlandskij gorod i ekspansija Anglii XII—XV vekov*, Moscova, Izd. „Nauka”, 1973, 256 p. (*Radu Constantinescu*); * * * *Relații internaționale în acte și documente*, (Relations internationales dans actes et documents), vol. I, 1917—1939, Bucarest, Editions Didactiques et Pédagogiques, 1974, 348 p. (*N. Dascălu*); *Dictionarium bibliothecarii practicum (Ad usum internatiolem in XX linguis)* (*Wörterbuch des Bibliothekars in zwanzig Sprachen*), Herausgeben Dr. Zoltán Pipics, Fünfte Auflage, Verlag Dokumentation, München-Pullach, 1971, 375 p. (*Jacob Márza*) 1825
- INDEX ALPHABETIQUE (*Gelu Apostol*) 1833

ÎNCHEIEREA ALIANȚEI MILITARE BALCANICE TRIPARTITE (1936)

DE

MIHAIL E. IONESCU

Anchetele istoriografice desfășurate în sfera istoriei contemporane își îndreaptă din ce în ce mai mult atenția spre vasta arie a relațiilor internaționale interbelice. Dovada peremptorie a acestei aserțiuni o dă adevărata explozie bibliografică ce însumează, în această direcție, zeci de titluri de cărți, studii, articole etc. Interesul pentru istoria anilor 1919—1939 se explică și prin faptul că impactul celui de-al doilea război mondial se resimte și astăzi; or, analiza consecințelor marii conflagrații mondiale din anii 1939—1945 reclamă studiul aprofundat al cauzelor care au declanșat-o.

Este însă surprinzător că în această abundentă bibliografie se acordă un loc cu totul neînsemnat cîmpului militar integrat structurii relațiilor internaționale¹. În lumina legăturii strinse — relevată mai ales în ultima vreme — între politic și militar, apare cu atât mai evident, pe de o parte cvasi-absența unei investigații a aspectului militar implicat în dezvoltările politice² și, pe de altă parte, necesitatea stringentă de a umple această lacună, fără de care înțelegerea desfășurărilor interbelice este condamnată la eșec.

Studiul întreprins mai jos își propune să deschidă, prin prisma relațiilor militare abordate, chiar o pistă de considerare politică a uneia din alianțele românești interbelice, Înțelegerea Balcanică, și să releve, pe baza unor surse inedite, o latură militară a acesteia pînă la anul de hotar al perioadei dintre cele două războaie mondiale, 1936 (inclusiv). Firește, în absența materialelor care să releve unghiurile de vedere implicate (res-

¹ Mai mult, a fost neglijat pînă nu de mult studiul întregii rețele de legături între sfera militară și așa-numita sferă civilă. Cf. și observațiile următoare: „pînă recent studiul relațiilor sfera civilă-sfera militară a fost ignorat de cei mai mulți dintre istorici și sociologi. Rezultatul nefericit a fost lipsa unei investigații viguroase și continue a dinamicii instituțiilor militare și a interacțiunii acestora cu mai largul sistem politic și social” — vezi „Military Affairs, The Journal of Military History Including Theory and Technology”, vol. XXXVI, no. 4, decembrie 1972, p. 149; Frederic Mauro, *Stratégie et histoire* în „Revue d'histoire moderne et contemporaine”, t. XVI (juillet-sept. 1969), p. 480—482, arată: „Politica externă a statelor în Evul mediu și în epoca modernă a fost, se știe, inspirată adesea de considerații strategice și logistice. Întreaga istorie politică și diplomatică este de rescris în această perspectivă”; vezi în același sens și J. B. Duroselle, *Sur la nécessité d'enseigner l'histoire de la stratégie*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine”, XV (jan-mars 1968), p. 234, 240.

² O valoroasă lucrare apărută recent (Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972) se ocupă doar succint de aspectul militar al antantei balcanice (vezi p. 168—173, 203—206).

pectiv poziția capitalelor în discuție), studiul de față aduce în circuitul istoriografic „dosarul românesc” al acestei probleme.

Sistemul militar de alianțe externe pe care și-l închegase România interbelică urma fidel țelul ansamblului politic de angajare pe arena internațională, și anume menținerea statu-quo-ului politic și teritorial stabilit prin tratatul de la Versailles.

Ceea ce se cere subliniat, înainte de toate, atunci când abordăm în toată complexitatea sa structura relațiilor militare externe ale României interbelice este faptul că se încerca a se compensa prin ea — măsura reușitei acestui efort fiind dată de soliditatea și trăinicia ce se asigura amintitei structuri — gravele lipsuri pe care le resimțea la începutul anilor '30 armata română. Expertii militari români arătau — și erau cei mai în măsură să cunoască exact realitățile — că armata își are câteva „defecte capitale”³. Un studiu alcătuit în 1934 de strategii români își propunea „a găsi măsurile cele mai eficace, mai rezezi și mai practice”⁴ care, în condițiile degradingoladei financiare din acei ani, să permită alcătuirea unui instrument militar adecvat, capabil să răspundă cerințelor securității naționale. Se lua în considerare organizarea oștirii române astfel încât să se evite „pericolul iminent al surprinderii” și să asigure o rezistență mai îndelungată, interval de timp în care urmau a se valorifica alianțele. Reorganizarea armatei se preconiza a se desfășura în două faze: în prima dintre ele armata trebuia să devină mijlocul principal pentru o siguranță națională relativă, iar în cea de-a doua instrument care să garanteze țării o securitate absolută, independent de jocul alianțelor.

Complexul militar de alianțe externe al României a avut de-a lungul întregii perioade interbelice, un caracter absolut neagresiv. Era orientat spre a furniza siguranță integrității teritoriale în condițiile existenței unei armate cu grave lipsuri, anevoios de remediat într-un termen scurt, și era intenționat a răspunde cu mijloacele militare existente unei politici externe ce se definea prin străduința de păstrare a statu-quo-ului — îndeosebi în ce privește frontierele — interbelic. Structurarea ca sistem militar extern a alianțelor se voia un gaj al unui prestigiu politic eficient pe plan mondial — mai ales european — și un factor permanent de disuadare pentru agresorii potențiali.

Două rațiuni de ordin militar — pe de o parte necesitatea unei rapide lichidări a oricărui eventual conflict prin angajarea unor forțe aliate masive, concomitent și din direcții diferite și, pe de altă parte, imperativul ca fiecare din granițele pe moment neamenințate, îndeosebi cea din vest, să aibă asigurate forțe suficiente pentru orice eventuală surpriză, lucru realizabil prin împărțirea sarcinilor frontului deja deschis cu mai mulți aliați — au dat sistemului militar de alianțe românesc din perioada antebelică o caracteristică vădită mai ales cu prilejul tratativelor preliminare pentru încheierea diferitelor convenții militare. Caracteristica în discuție se desprinde din eforturile planificatorilor militari români — materializate în mică măsură în convențiile militare semnate cu parteneri

³ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare citată prin sigla A.M.A.N.), fond secția a III-a, dos. 19-1934, f. 5. „Propunerile secției a 3-a pentru studiile de reorganizare a armatei”.

⁴ Ibidem.

diferiți — de a asigura pentru o singură eventualitate de război suportul unui număr cât mai mare din aliați. Ea a imprimat un caracter dificil negocierilor pentru încheierea sistemului militar românesc de alianțe și faptul că nu i s-a constituit în trăsătură dominantă a fost și cauza fundamentală a dezagregării sale ulterioare. Că această doleanță a experților militari din București s-a materializat într-o măsură infimă se datorește, nu în ultimul rînd, faptului că unii din aliații în discuție își aveau îndreptată atenția în spații strategice tangente minim spațiului strategic asupra căruia se concentra Marele stat major român.

În momentul asocierii militare balcanice, România avea un sistem de alianțe militare definit prin tratatele din cadrul Micii Înțelegerii și de cel cu Polonia. Convenția militară a Micii Înțelegeri în vigoare în 1935—36 era aceea încheiată la 9 mai 1932 la București, completată ulterior prin protocoale adiționale, acorduri speciale și proiecte de operații relative la spațiul strategic al Europei centrale⁵. România contractase obligația de a lua măsurile necesare — mobilizare și apărare sau intervenție — în cazul în care Ungaria hortistă ar fi făcut pregătiri militare de natură să constituie o amenințare serioasă pentru unul sau mulți aliați; dacă se denunța unilateral tratatele internaționale în vigoare de către Ungaria și în eventualitatea restaurării dinastiei habsburgice în Austria (în aceste două din urmă ipoteze implicarea urma să aibă loc numai dacă se garanta fără echivoc neutralitatea Germaniei și Italiei și doar după o hotărîre comună, cu caracter special, a celor trei guverne); în cazul în care Ungaria ar fi atacat prin surprindere vreunul din cei trei aliați; în cazul unui conflict european generalizat ce ar fi impus coaliției căreia se integra Mica Înțelegere clarificarea rapidă a situației militare din Europa centrală⁶.

Alianța militară cu Polonia — în vigoare la acea dată — era stipulată prin aranjamentul tehnic din 3 iunie 1931 încheiat la Varșovia pe baza tratatului de garanție politică între cele două state (Geneva — 15 ianuarie 1931). Condițiile de sprijin reciproc prevăzute urmăreau să asigure prevenirea oricărei inferiorități strategice a celor două state pe frontierele lor orientale, situația ce ar fi putut fi rezultatul a diverse acte militare în est exterioare alianței. Alianța militară cu Polonia era încheiată încă din 1921.

Semnificativ și esențial, la jumătatea deceniului patru nu se precizase încă în detaliu coordonarea acțiunilor Micii Înțelegeri și Franței în cadrul unui conflict european generalizat. Abia în 1936 se va discuta un acord de legături și transmisiuni între Mica Înțelegere și Franța dar, cu toate presiunile — exercitate perseverent între alții și de partea română — asupra Marelui stat major francez de a se pune la punct cooperarea militară în cazul unui război general european nu s-a realizat nici în 1936, nici mai târziu, nimic important⁷.

⁵ Vezi Rudolf Kiszling, *Die militärischen Vereinbarungen der Kleinen Entente*, in „Südost-Forschungen”. XVIII (1959), p. 1222 și urm.; Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Edit. științifică, București, 1968.

⁶ A.M.A.N., fond secția a III-a, dos. nr. 18—1934, p. 7—17, Sinteza convențiilor militare încheiate între M.S.M. român și M.S.M. aliate.

⁷ Ibidem. Asupra relațiilor între Mica Înțelegere și Franța în domeniul militar vezi A.M.A.N., secția a III-a. dos. 38—1935, p. 83—98. Conducerea strategică a Micii Înțelegeri în cadrul unui conflict general, 9 iunie 1935 și p. 50—60 raportul col. Delmas, atașat militar francez la București, către M.S.M. al Franței, nedatat.

Acestui eșafodaj militar extern a venit să i se adauge în 1936 un element de o mare importanță: alianța militară balcanică. Cadrul politic al acesteia fusese așezat prin Pactul Înțelegerii Balcanice pe care îl semnaseră, la 9 februarie 1934, România, Iugoslavia, Grecia și Turcia. Definind scopul în virtutea căruia pactul fusese negociat și semnat, protocolul anexă al tratatului sublinia că „menținerea ordinii teritoriale actualment stabilă în Balcani este definitivă pentru înaltele părți contractante”⁸. Se preciza că „pactul Înțelegerii Balcanice nu este îndreptat împotriva nici unei puteri”⁹ și se prevedea încheierea unor convenții militare care să corespundă scopurilor urmărite prin tratat de semnatori.

O primă fază a preliminarilor constituirii ansamblului militar aliat în Balcani a cuprins încheierea unui proces verbal între cele patru părți contractante — în mai 1934 — document politic cu o semnificație deosebită pentru configurația ulterioară a alianței militare. Acest proces verbal garanta „neutralitatea binevoitoare a semnatarilor în favoarea țării victimă unei agresiuni, așa cum este prevăzut în pact”¹⁰. El preciza, de asemenea, că Grecia își limita obligațiile în sensul că urma să rămână neutră în cazul unui conflict în Balcani în care Italia ar fi devenit adversară¹¹. Această clauză a determinat începutul procesului de făurire divizată a alianței balcanice militare*). Nu mai puțin interesantă pentru studiul relațiilor balcanice interbelice, convenția cvadripartită (Turcia, România, Iugoslavia, Grecia) a fost socotită de negociatorii alianței militare în trei (Turcia, România și Iugoslavia) ca subordonată convenției tripartite. Alianța militară de bază a Pactului Balcanic era, la București ca și la Belgrad și Ankara, aceea tripartită.

Conform unei prevederi din procesul verbal, semnat de parteneri în mai 1934, în vara aceluiași an se încheie convențiile militare, turco-iugoslavă și turco-română, ambele cu un conținut identic. Așa cum preciza Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine al României, „este vorba de convențiunea militară, adică de actul care stabilește ipotezele în care cele două țări dau concursul militar, iar nu de planul militar care stabilește modalitatea de executare a acestei obligații și care este de competența Marelui stat major”¹².

Convenția militară româno-turcă, datată 5 iunie 1934, prevedea că în cazul în care una din părți devine victima unui atac lansat de un stat balcanic, aliat sau nu cu o putere extrabalcanică, cealaltă parte se obliga să intre în război împotriva agresorului din Balcani (art. 1). Se mai stipula — la articolul 2 — că dacă, în urma îndeplinirii obligațiilor asumate, una din părți este atacată de un stat nebalcanic, partenerul era dator de a declara război acestuia din urmă¹³.

⁸ Vezi Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*, ed. a doua, București, Edit. politică, 1971, p. 328, Protocol anex la Pactul de Înțelegere Balcanică.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, București, 1967, doc. nr. 313, 15 mai 1936, p. 556.

¹¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare citată prin sigla A.M.A.E.), fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36 f. 100, telegrama lui N. Titulescu către M.A.S., 29 decembrie 1935.

*) Asupra cauzelor și desfășurării acestei modalități de încheiere a alianței vom reveni cu alt prilej.

¹² N. Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 320, 15 iulie 1934, p. 565.

¹³ A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36, f. 25—26, telegrama lui N. Titulescu către M.A.S., 13 iulie 1934.

Strategii români au apreciat pozitiv stipulațiile acestei convenții militare bilaterale. Era socotită și constituia, cu adevărat, un „mare progres” în clarificarea complexului militar extern al României interbelice. Cea mai importantă rezultantă a acestei convenții era considerată asigurarea traficului românesc prin strîmtorile Dardanele și Bosfor, punct esențial în lungul importantei rute maritime de legătură cu aliații occidentali. Marele stat major român releva necesitatea ca Turcia să-și asume angajamente ferme, explicite în acest sens care să fie încorporate convenției propriu-zisă.

Cîteva opinii ale experților militari români asupra convenției din 5 iunie 1934 vădese viziunea de ansamblu a acestora asupra problematicii militare externe a României în perioada interbelică. Astfel convenția în discuție era considerată un instrument militar subordonat unei alianțe tripartite (România, Turcia și Iugoslavia). Se extindea, de asemenea, perimetrul aplicabilității convenției și la state care n-aveau granițe comune cu unul din parteneri: Siria, Iran față de România respectiv Ungaria pentru Turcia și se cerea precizarea unor obligații politice în acest sens. Exegeza Marelui stat major român asupra convenției militare turco-române evidențiază preocuparea sa de a lărgi în aplicabilitate alianța — atît cea bilaterală, turco-română, cît și aceea multilateral balcanică — nesubordonînd-o doar țelului de a asigura pacea în interiorul spațiului strategic balcanic. Se preconiza o lărgire remarcabilă a scopurilor alianței balcanice, ea fiind considerată, în lanțul instrumentelor de forță antirevizioniste din Europa, o verigă deosebită¹⁴.

Factorii politici competenți au apreciat că edificarea unei convenții militare balcanice multilaterale nu se poate sustrage unei analize, pentru început bilaterale, atente a intereselor și limitelor de angajare a fiecărui partener. Acest lucru îl comunica atît Rüstü Aras, ministrul de externe al Turciei, atașatului militar român la Ankara cît și N. Titulescu lui Nicolae Samsonovici, șeful Marelui stat major român¹⁵. Atît Aras cît și Titulescu au insistat ca luările de contact între experții militari să fie pentru început, numai bilaterale. După cum comunica Titulescu generalului Samsonovici „numai cîte doi la început; întîi între noi și turci”¹⁶.

Cele de mai sus reliefează o caracteristică esențială a colaborării militare balcanice în perioada interbelică și anume subordonarea totală a factorului militar directivelor politice ale conducerii statale, faptul că negocierile de stat major nu se puteau duce decît în cadrul deja fixat de competențe politice. Nicolae Titulescu comunica, astfel, generalului Samsonovici că „Turcia s-a angajat să avem trecere liberă prin strîmtori” și, de asemenea, că Ankara este de acord să-și asume toate răspunderile — derivînd din raporturile politice și militare bilaterale — în spațiul balcanic¹⁷.

¹⁴ A.M.A.N., secția a III-a, biroul convenției militare, dos. 40—1935, f. 12—15, Studiu asupra convenției militare turco-române din 5 iunie 1934, semnat colonel Gheorghe Rozin, 4 decembrie 1934.

¹⁵ Vezi A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36, f. 51, adresa M.A.N. către M.A.S. din 3 aprilie 1935 și A.M.A.N., secția a III-a, dos. 40—1935, f. 5, notă de serviciu cu adnotările generalului N. Samsonovici.

¹⁶ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 40—1935, f. 5, notă de serviciu cu adnotările generalului N. Samsonovici.

¹⁷ Ibidem.

Faza negocierilor militare bilaterale a fost anevoioasă din pricina unor puncte de vedere divergente, a căror conciliere a făcut obiectul unor tratative îndelungate. O primă luare de contact româno-turcă a avut loc la începutul lunii iunie 1935 când o misiune militară românească, condusă de colonelul Gheorghe Rozin, șeful secției operații din cadrul Marelui stat major, a vizitat Ankara. Scopul acestei reuniuni militare era studierea detaliată a prevederilor convenției din iunie 1934. În decursul tratativelor s-a făcut un schimb reciproc de informații asupra eventualei agresiuni din Balcani, s-au studiat chestiunile derivând din convenție și modalitățile soluționării lor.

De la bun început s-a arătat că articolul 2 al convenției depășește competența reuniunii astfel că experții militari aliați s-au concentrat asupra studierii ipotezelor de conflict armat ce derivau din articolul 1. Articolul 2 cădea în afara competenței militare pentru că antrena o prealabilă consultare politică; se considerau neverosimile, în lumina relațiilor politice existente atunci, anumite dezvoltări ipotetice de situații conflictuale ca acelea care ar fi dus la conflict româno-italian sau turco-sovietic¹⁸.

Negocierile militare turco-române de la Ankara din iunie 1935 au vădit, totodată, o marcată divergență de opinii între cele două părți asupra chestiunii cantității forțelor militare destinate de fiecare spațiului balcanic. Turcia socotea că oricărui atac din zona balcanică trebuie să i se opună o rezistență comună, româno-turco-iugoslavă, întreprinsă de o armată aliată alcătuită din 30 de divizii, fiecare participant furnizând un număr egal de divizii¹⁹. Bazată pe considerente militare dictate de cerințele securității naționale și pe elementele înțelegerii politice între cele două părți de care avea cunoștință, delegația română a respins acest punct de vedere și a propus ca, în principiu, Turciei să-i revină principala greutate a rezistenței armate față de un atac revizionist din zona balcanică asupra unuia dintre parteneri²⁰.

Ceea ce impunea misiunii Rozin această conduită era situația strategică de ansamblu a României. Pentru România un atac din Europa centrală se situa primul pe lista priorităților de ripostă și, în cazul unui conflict în Balcani, un act agresiv din vest — unde Ungaria hortistă putea conta pe sprijinul Germaniei naziste tot mai puternică și mai amenințătoare — cădea în domeniul probabilului. România trebuia — argumentau strategii români — să-și concentreze forțele, în cazul unui război pe două fronturi, asupra inamicului mai puternic, adică la granița de vest.

Rățiunea poziției turcești se găsește, de asemenea, în faptul că Ankara își avea îndreptată atenția principală asupra unui alt spațiu strategic decât cel balcanic și anume cel mediteranean oriental. Turcia se temea de pretențiile Italiei musolliniene în această zonă și aici găsim motivația angajării sale militare limitate în spațiul balcanic. *Atât la Ankara cât și la București, în ansamblul strategic în care se concentra fiecare din cele două părți, spațiul balcanic era considerat ca secundar pe lista urgențelor de ripostă la un atac revizionist.* Coincidența de apreciere a even-

¹⁸ Ibidem, f. 139–140, anexa 3 — „aplicarea art. 2 din convenția secretă”.

¹⁹ Ibidem, f. 96, raportul colonelului Gh. Rozin (nedatat) prezentat șefului M.S.M. la înapoieră din Turcia.

²⁰ Ibidem, f. 100.

tualului teatru de război balcanic ca secundar de țări aflate în situații strategice deosebite își avea originea pe de o parte în însăși această situație strategică iar pe de altă parte în slăbiciunea militară, în raport cu forțele oponente, a probabilului adversar din acest spațiu și în izolarea geografică a acestuia de aliații săi potențiali ²¹.

Reuniunea militară turco-română și-a avut, neîndoielnic, rezultate pozitive. A permis, mai întâi de toate, fiecărei părți cunoașterea precisă a punctelor de vedere împărțășite de partener. S-a afirmat, apoi, comunitatea de vederi în ceea ce privește aspecte importante ale colaborării militare balcanice. Astfel s-a apreciat importanța primordială ce o reprezintă pentru întreaga alianță balcanică stăpînirea strîmtorilor de către Turcia — delegația română insistînd la înapoiere pentru un sprijin politic fără rezerve —, s-a convenit asupra necesității asigurării liniștii în Balcani în eventualitatea deteriorării maxime a situației internaționale, asupra imperativului unei reuniuni complete a partenerilor din Pactul Balcanic pentru armonizarea punctelor de vedere în chestiunile militare. Delegația turcă s-a angajat ca flota turcească să contribuie la asigurarea transporturilor românești în Marea Egee și la menținerea unui echilibru favorabil intereselor comune româno-turce în Marea Neagră ²². Șeful delegației române colonelul Gh. Rozin, aprecia că „alianța cu turcii este solidă, guvernul și Marele stat major turc par decîși la o colaborare sinceră” ²³ și avansa judicioase propuneri pentru o colaborare constantă cu autoritățile militare din Ankara.

După două luni de la plecarea misiunii Rozin, între 8—13 august 1935, o delegație militară iugoslavă condusă de generalul Jifcovič, șeful secției operații din cadrul Marelui stat major din Belgrad a vizitat Turcia. Raportul atașatului militar român la Ankara, locotenent-colonelul Gheorghe Ion, evidențiază cîteva caracteristici interesante ale poziției șefilor militari iugoslavi așa cum a fost ea reliefată de această vizită ²⁴. Astfel delegația iugoslavă s-a arătat rezervată arătînd că orice discuții bilaterale sînt fără obiect pînă la o reuniune militară tripartită unde modalitățile cooperării militare balcanice puteau fi stabilite în chip util. Misiunea Jifcovič a propus ca șefii de stat major ai Turciei, Iugoslaviei și României să se întîlnească în acest scop în luna noiembrie 1935 la Belgrad cu ocazia reuniunii, deja fixate, a șefilor de stat major ai Micii Înțelegeri ²⁵.

Misiunea militară iugoslavă a vădit o altă concepție — apropiată celei împărțășite de România — în ce privește alianța militară balcanică. Iugoslavia — ca și România — nu privea alianța balcanică doar în sine și pentru sine. Ea trebuia ansamblată — în scopurile și îndatoririle sale — celeilalte alianțe căreia i se subsuma Iugoslavia și România: Mica Înțelegerere. Tendința Turciei era contrară și anume aceea că alianța balcanică

²¹ Forurile politice turcești au susținut și ele punctul de vedere al Marelui stat major turc. Vezi asupra întrevederii între Rüstü Aras și Rozin raportul reprezentantului diplomatic român la Ankara, Eugen Filotti, adresat lui Nicolae Titulescu la 10 iunie 1935 — ibidem, f. 74—75.

²² Ibidem, f. 134, anexa 1, și f. 135—137 anexa 2 la actele definitive la reuniunea militară turco-română din iunie 1935.

²³ Ibidem, f. 114.

²⁴ Ibidem, f. 148, raportul atașatului militar la Ankara, lt.-col. Gheorghe Ion, către M.S.M., 14 august 1935.

²⁵ A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36, f. 64, telegrama lui Filotti către Titu, Iescu, 13 august 1935.

trebuia să se rezume în aplicabilitate problemelor exclusiv balcanice. Turcii nu vedeau decît un scop limitat din punct de vedere militar la spațiul balcanic pe cînd Belgradul și Bucureștiul înțelegeau alianța ca prelungind în Europa de sud-est ceea ce constituia Mica Înțelegere pentru Europa centrală, determinările dintre cele două antante regionale urmînd a fi reciproce²⁶. Divergența de opinii turco-română — specificată mai sus — pornea de la această chestiune și chiar Ankara recunoștea o optică deosebită în abordarea problemelor securității europene generale. Astfel forurile responsabile din Ankara împărțăseau părerea că „Mica Înțelegere este punctul slab al Înțelegerii Balcanice”²⁷.

Propunerea iugoslavă pentru o întrunire tripartită la Belgrad în toamna anului 1935 a fost acceptată. Partea română a primit din partea autorităților militare turcești și iugoslave proiectele de convenție militară tripartită respective și a pregătit, la rîndul ei, un contraproiect.

Marele stat major român era informat, în noiembrie 1935, că Turcia urma să prezinte la proiectata reuniune militară de la Belgrad două propuneri care mergeau pe linia concepției exprimate de Ankara asupra rosturilor alianței militare balcanice. În ceea ce privește cuprinsul primei propuneri Turcia înțelegea să-și păstreze grosul forțelor sale în afara spațiului balcanic oferind aici un minimum de efective necesar neutralizării de către aliați a unei acțiuni revizioniste. Ca o concesie făcută partenerilor se prevedea, în cazul angajării României și Iugoslaviei în conflict armat în alte spații strategice să ofere „maximum de forțe care va fi posibil”²⁸. O a doua propunere căuta să fie un compromis între cele două concepții existente — și expuse mai sus — asupra aplicabilității alianței militare balcanice. Mareașalul Fevzi Çakmak, șeful Marelui stat major turc, preconiza constituirea unei armate de 40—50 divizii alcătuite din forțe turcești, românești și iugoslave, destinată întîmpinării oricărui pericol în Balcani în orice situație. România și Iugoslavia urmau să păstreze defensiva pe alte fronturi, în situațiile ce implicau deschiderea acestora, pînă ce s-ar fi asigurat legăturile nestingherite între aliați în zona balcanică. Propunerea pornea de la premisa adevărată că o atare conduită de acțiune ar fi permis degajarea, după încheierea acțiunii din Balcani, a unor importante forțe aliate, utilizabile pe alte fronturi²⁹.

La Belgrad, în urma convorbirilor dintre cele trei delegații, s-a parafat textul convenției militare tripartite ale cărei stipulații vădeau preo-

²⁶ În ședința din 22 ianuarie 1934 a celei de-a treia sesiuni ordinare a Consiliului permanent al Micii Înțelegeri, care a avut loc la Zagreb, N. Titulescu „a exprimat părerea că în viitor va fi, poate, posibil de a fuziona sau, cel puțin, de a lega mai strîns, sub o formă ce urmează a fi stabilită, cele două grupuri, adică Mica Înțelegere și Balcanii. Dl. Beneș a remarcat că aceasta a fost întotdeauna convingerea sa, fără ca ei s-o fi preconizat în fața forului internațional. Aceasta este o problemă de evoluție viitoare”. Vezi Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 303, 22 ianuarie 1934, p. 535.

²⁷ A.M.A.N., secția a III-a, dosar 41—1935, f. 2, raportul lt.-col. Gheorghe Ion către MSM, 21 noiembrie 1935. Se pare că Ankara spera într-un sprijin iugoslav pentru teza sa. Ea avea în vedere comunitatea mai largă de interese între Iugoslavia și Turcia. Amenințarea italiană reprezenta un numitor comun al situației externe a celor două țări, constituind un factor însemnat în stabilirea unei legături reciproce cu caracter special. Vezi în acest sens N. Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 313, 15 mai 1934, p. 558.

²⁸ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41—1935, f. 1, raportul lt.-col. Gheorghe Ion către M.S.M., 21 noiembrie 1935.

²⁹ Ibidem, f. 2.

cuparea partenerilor pentru eficiența maximă a unei colaborări armate în zona balcanică. Se avea în vedere anihilarea oricărei acțiuni agresive din acest spațiu asupra unuia dintre parteneri înaintea oricărei posibilități de surpriză (art. 1). Se prevedea cantitatea forțelor ce urmau a fi angajate de fiecare aliat care nu trebuia să fie inferioară cifrelor următoare : 120 batalioane, 150 baterii, 24 escadroane, 100 avioane (art. 2). Tot la articolul 2 al convenției se stipulau modalitățile diverse, funcție de implicarea pe alte fronturi a partenerilor, ale angajării unor forțe peste sau sub plafonul stabilit de aceste cifre. Se precizau zonele de concentrare ale forțelor aliate în diferitele situații conflictuale în Balcani (art. 4) iar alcătuirea proiectelor de operații, referitoare la diferite ipoteze de acțiune urmau a face obiectul unui studiu comun al statelor majore aliate (art. 6). Se fixau normele de alcătuire a comandamentului aliat (art. 8) și mijloacele de legătură între armatele aliate (art. 9). Se prevedeau cooperarea maritimă și fluvială (art. 5), ajutorul interaliat în materiale, muniții, alimente etc. (art. 10). Articolul 13 dezvăluia acordul unanim asupra libertății transporturilor de material de război aliat pe căile terestre, maritime și fluviale aliate. Articolele 14 și 15 stipulau procedura în ce privește capturile de război și asupra modalităților de asigurare, ulterior conflictului, a unei atmosfere de pace în interiorul zonei balcanice. Reuniunile periodice ale șefilor de stat major și statuarea acordurilor ce aveau să se încheie pe baza acestei convenții ca făcând parte integrantă din ea formau obiectul articolelor 16 și 17. Convenția era secretă (art. 18) iar convențiile ulterioare încheiate între doi dintre aliați urmau a fi comunicate celui de-al treilea (art. 19). Durata și validitatea acestei convenții erau identice celor ale Pactului Balcanic (art. 20) ³⁰.

Divergența de opinii turco-română asupra cantității forțelor de intervenție — ce ascundea, în fond, opoziția de concepție asupra rosturilor antantei balcanice militare — s-a concretizat în rezervele formulate de cele două delegații interesate la textul convenției. Delegația română a cerut — doleanță care constituia substanța rezervei sale — ca forțele pe care urma să le angajeze Turcia să nu fie inferioare cifrelor prevăzute la articolul 2 al convenției indiferent de situațiile intervenite în Balcani sau în alte spații strategice. Rezerva făcută de Turcia la clauzele convenției privea zona de concentrare a forțelor românești destinate a acționa în spațiul balcanic. Expertii turci cereau ca grosul forțelor române, sau, cel puțin, jumătate din cuantumul lor să fie concentrat la sud de Dunăre, în Dobrogea. „Această rezervă — se specifica — nu comportă nici o atingeră executării obligațiilor asumate de cele două părți conform tratatului” ³¹. Concomitent se lăsa rezolvarea acestui punct unei negocieri ulterioare.

Neîndoielnic, aceste rezerve își aveau rațiuni de ordin militar și politic ce oglindeau o situație reală ³². Dar ele nu erau în nici un caz ireconciliabile. Și dezvoltarea ulterioară a colaborării militare balcanice a dovedit cu prisosință acest lucru. Ceea ce constituia punctul ireductibil al pozițiilor pe care se situau România (parțial și Iugoslavia) și Turcia

³⁰ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 25—1935, convenția militară tripartită parafată la 28 noiembrie 1935.

³¹ Ibidem.

³² Vezi asupra motivației militare și politice a rezervelor de interpretare a clauzelor convenției A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41—1935, f. 156 și 197.

era unghiul sub care era privită alianța militară balcanică. Aproximativ în optica de abordare a rolului Balcanicei militare i-au fost dedicate nu puține eforturi aliate, ulterior parafării convenției tripartite, fără a se ajunge însă nici mai târziu la un consens. Acest lucru a constituit, credem, o cauză importantă a rolului minor pe care l-a jucat în complexa situație internațională de la sfârșitul deceniului al patrulea antanta militară balcanică și, nu mai puțin, a crahului său.

Oricum, în momentul parafării acestei convenții — sfârșitul anului 1935 — oficialitățile militare și politice românești au privit favorabil acest act internațional. Se aprecia că această convenție „întărește situația politică a României în Peninsula Balcanică... și mărește posibilitățile militare ale României în Europa centrală prin aceea că îi asigură o libertate mai mare de acțiune spre sud”³³. Plină de semnificație pentru orientarea politicii externe românești, în acel moment, apare aprecierea pe care Nicolae Samsonovici o dădea convenției militare tripartite: ea era considerată că facilitează „cimentarea legăturilor politice între noi și Rusia, cu care Turcia este aliată, asigurând astfel România mai mult spre nord și est”³⁴. Este de remarcat faptul că Uniunea Sovietică fusese încunoștințată — prin Ankara — de existența unei convenții militare turco-române.

Convenția era apreciată la București și pentru faptul că dădea siguranță deplină transporturilor de material de război destinate României prin strâmtoarea Dardanelelor. Marele stat major român găsea imperativ a se capta și cooperarea militară a Greciei pentru spațiul balcanic lucru care, de altfel, corespundea și vederilor strategilor din Belgrad și Ankara³⁵.

Știrile, atâtea câte au putut răzbate, despre încheierea unei convenții militare balcanice n-au lăsat indiferente marile puteri și statele vecine.

Cercurile militare din Franța au lăsat să se întrevadă nemulțumirea lor față de acest act. Marele stat major francez lua în considerare interesul major al Italiei în Mediterana Orientală și în Balcani și se temea că țările Pactului Balcanic ar putea fi atrase într-un conflict de mari proporții ca urmare a alianței cu Turcia. Există o puternică tendință în acel moment la Paris de a îmbunătăți relațiile cu Italia, mergând pe linia concesiilor, iar convenția abia parafată trezea suspiciuni la Roma. Șeful Marelui stat major francez, generalul Gamelin, îi declara astfel la mijlocul lunii noiembrie 1935 atașatului militar român la Paris că situația i se pare „destul de gravă” mai ales datorită faptului că „Quai d’Orsay-ul este de partea Angliei, că englezii vor capul lui Mussolini”³⁶.

Atașatul militar francez la Belgrad exprima convingerea sa că nici România, nici Iugoslavia nu au interes să încheie o alianță cu Turcia. „Statu-quo-ul teritorial și politic de azi /.../ trebuie păstrat în Balcani și insistat mai mult în a atrage Bulgaria să intre în Înțelegera Balcanică decât o alianță cu Turcia” declara el atașatului militar român³⁷. Iar

³³ Ibidem, f. 196, raportul generalului Nicolae Samsonovici către Carol II, 11 ianuarie 1936.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 71—1920, f. 52, raportul atașatului militar la Paris către M.S.M., 15 noiembrie 1935.

³⁷ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41—1935, f. 259, raportul atașatului militar la Belgrad către M.S.M., 17 decembrie 1935.

colonelul de Courson, atașat militar francez la Ankara, comunica omologului său român că în ce privește convenția parafată la Belgrad „Franța este foarte neliniștită /.../”³⁸. De Courson declara că opinia forurilor interesate din Franța este că „pretinsa convenție ar avea printre alte obiective și Italia, ba chiar că această convenție ar fi îndreptată mai mult contra Italiei”³⁹ și că Anglia este aceea care ar fi îndemnat la acest act.

Atitudinea Quai d'Orsay-ului era însă diferită. În cursul întrevederilor lui Flandin cu miniștrii de externe ai Micii Antante și ai Antantei Balcanice — care au avut loc la Paris între 30 ianuarie și 8 februarie 1936 — s-a degajat o „concluzie comună”: la temelia tuturor acțiunilor celor două antante stătea viziunea pericolului „Drang nach Süd-Osten-ului” hitlerist, care trebuia barat⁴⁰.

Teama pe care o împărțeau cercurile militare franceze că alianța parafată la Belgrad ar fi îndreptată împotriva Italiei pune în evidență câteva aspecte vizând situația internațională din momentul respectiv. În primul rând se verifică existența unui curent în Franța dornic de a nu strica relațiile cu Italia menținând astfel „frontul de la Stresa”⁴¹.

Marele stat major francez temător că Italia va socoti alianța militară ca fiindu-i ostilă și, de asemenea, integrată sistemului de alianțe francez, își manifesta nemulțumirea față de bănuita inspirație engleză a acesteia. Caracterul contradictoriu al relațiilor franco-engleze în această perioadă își mai dobândește astfel un argument.

Anglia își simțea din ce în ce mai mult amenințate pozițiile în Europa de sud-est de ofensiva economică și politică a Germaniei naziste. Apropierea Iugoslaviei de Germania și de Bulgaria vădea simptomele unui eventual nou curs al politicii Belgradului⁴². De aici ușoara nemulțumire a Londrei față de încheierea alianței militare și în, condițiile profilării unei abandonări de către Iugoslavia a frontului antirevizionist, implicit, față de neparticiparea Greciei. Urmărind să lichideze influența Italiei în Balcani, Anglia își sporea eforturile în direcția constituirii unui bloc al său în Europa de sud-est care, totodată, ar fi putut să fie un pion important în confruntarea sa cu Germania nazistă⁴³.

Poziția Iugoslaviei neliniștea însă Anglia. Atașatul militar englez la Belgrad declara omologului său român că „în ce privește chestiunile

³⁸ Ibidem, f. 232, raportul atașatului militar la Ankara către M.S.M., 12 ianuarie 1936.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Documents diplomatiques français*, 2e série (1936—1939), Tome I, 1er Janvier — 31 Mars 1936, Paris, Imprimerie Nationale, 1963, doc. 156, 8 februarie 1936, p. 222.

⁴¹ Asupra încheierii „frontului de la Stresa” vezi Arthur Furnia, *The Diplomacy of Appeasement. Anglo-French Relations and the Prelude to World War II (1931—1938)*, Washington, 1960, p. 140—155; de asemenea Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, ed. cit., p. 158—163. Asupra relațiilor franco-engleze în această perioadă vezi Artur Furnia, *op. cit.*

⁴² Vezi Volkov, V. K., *Ghermano-iugoslavskie otnoșenia i razval maloi Antantl 1933—1938*, Moskva, Izdatelstvo Nauca, 1966, p. 109 (consideră ca nici prințul regent Paul nici sfătuitorii săi, Stoiadinovič și P. Jivcovič, „nu păreau a se împotrivi (în 1935) orientării politice către Germania. Totuși toți trei erau de părere că momentul nu sosise încă pentru cotitură în politica externă iugoslavă”). Mai mult se lua în considerare la Belgrad și o concluzare pe plan militar cu Germania chiar în această perioadă. Asupra acestui fapt — concomitent deci parafării convenției militare tripartite căruia România vroia să-i dea un aceluși antihitlerist — ne edifică *Documents on German Foreign Policy* (D.G.F.P.), seria C, vol. IV London : Her Majesty's Stationery Office, 1962, doc. nr. 434, datat 28 noiembrie 1935, p. 865—866 și doc. nr. 446 datat 4 decembrie 1935, p. 996—997.

⁴³ Volkov, V. K., *op. cit.*, pag. 120.

cu Înțelegerea Balcanică el nu vede interesul pe care România îl are de a semna o asemenea convenție. . .” că vede „un mare pericol în apropierea Iugoslaviei de Germania și deci, implicit, și a Bulgariei de Iugoslavia; în acest caz toate pregătirile din conferințele făcute pînă în prezent devin. . . inaplicabile la război”⁴⁴. Atașatul militar român opina că părerea atașatului britanic potrivit căreia o parte din factorii iugoslavi responsabili sînt ciștițați pentru o politică de apropiere de Germania, și deci de Bulgaria, trebuie luată în considerare cu toată seriozitatea. Aceasta pentru că legăturile strînse, personale, ale atașatului englez cu regentul Paul dădeau mare greutate părerilor pe care le exprima fiind probabil că acestea „. . . să nu fie numai personale ci să fie din acele care se discută în cercurile înalte politice iugoslave”⁴⁵.

Italia a primit cu ostilitate fățișă știrile despre încheierea convenției militare tripartite. Aceeași sursă din Belgrad transmitea că „din convorbirea avută cu atașatul militar italian îmi permit să cred că, în adevăr, pentru mult timp în viitor noi nu mai putem conta pe vreo posibilitate de a încheia o alianță cu Italia”⁴⁶. Se sconta o înăsprire a relațiilor între Italia și țările balcanice aliante ca și o stringere a legăturilor dintre Roma și țările revizioniste implicate, Ungaria și Bulgaria⁴⁷. La fel, se întvedea o acțiune a Italiei care să producă fisuri în alianța balcanică prin mărirea presiunilor asupra Greciei⁴⁸.

Ostilitatea Germaniei lui Hitler față de orice însemna front anti-revizionist nu necesită o demonstrație amplă. Berlinul, la acea dată, era preocupat de pregătirea pasului decisiv pe care îl va întreprinde la 7 martie 1936. Atașaii militari germani din Europa au fost convocați în decembrie 1935 la Berlin pentru a primi instrucțiuni de la Hitler⁴⁹. Sugerează însă suficient de limpede poziția Germaniei față de antantele regionale din Europa centrală și balcanică ceea ce scria la 3 octombrie 1935 ziarul oficial al Marelui stat major al Wehrmacht-ului, *Deutsche Wehr*: „urmează spargerea Micii Antante într-o grupă de nord și una de sud, asedierea țărilor balcanice și tăierea astfel a căilor de aprovizionare cu nordul industriei de război, fără de care ele nu vor fi în stare să poarte un război”⁵⁰.

Bulgaria și-a manifestat deschis îngrijorarea. Știrea încheierii unei convenții militare tripartite a determinat o „stare de enervare la Sofia”⁵¹.

⁴⁴ A.M.A.N., secția a III-a, dosar 41 — 1935, fila 260, raportul atașatului militar la Belgrad către M.S.M., 17 decembrie 1935.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, p. 257.

⁴⁷ Iugoslavia lua serios în studiu posibilitatea unui atac al Italiei asupra teritoriului său. Un memorandum al M.S.M. iugoslav arăta, la începutul anului 1936, că succesul unei rezistențe iugoslave în fața unui atac italian este subordonat ajutorului pe care Anglia, Franța și aliații din Înțelegerea Balcanică și Mica Înțelegere îl vor da. Anglia asigurase dealtfel de sprijinul său atât Belgradul cât și Ankara și Atena în eventualitatea unui atac al Italiei nemulțumite de politica de sancțiuni promovată de Liga Națiunilor — vezi mai pe larg Volkov, V. K., *op. cit.*, pp. 121 — 122.

⁴⁸ Privire de ansamblu asupra politicii externe a Italiei fasciste la Pietro Quarozi, *L'Italie et l'Europe în L'Europe du XXe siècle*, vol. II, Milan, 1964, p. 995 și urm.

⁴⁹ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41 — 1935, f. 257, raportul atașatului militar din Belgrad către M.S.M., 17 decembrie 1935.

⁵⁰ apud Cristian Popișteanu, *op. cit.*, p. 207.

⁵¹ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41 — 1935, f. 254, raportul atașatului militar din Belgrad către M.S.M., 17 decembrie 1935.

Ziarul sofiot „Mir” scria la 14 martie 1936 că Pactul Balcanic „se reduce la următoarele: patru state cu o populațiune de peste 50 milioane suflete și cu o oștire de câteva milioane se unesc spre a lupta în contra Bulgariei și Albaniei”⁵². Pe deasupra acestor opinii se impune însă faptul că diplomația statelor Pactului Balcanic nu și-a slăbit nici un moment eforturile îndreptate spre atragerea Bulgariei în alianța multilateral balcanică. În timpul conversațiilor multilaterale purtate în capitala Franței la începutul anului 1936 între oamenii politici ai celor două antante regionale și Flandin această problemă s-a bucurat de o largă atenție⁵³. La fel în cursul întrevederii regelui bulgar Boris cu ministrul de externe al Franței la începutul lunii februarie 1936⁵⁴. Este semnificativ însă faptul că orice încercare a Bulgariei de reglementare a relațiilor sale cu vecinii și de încadrare a sa într-un front larg european de securitate colectivă trezea imediat reacția vehementă a Berlinului. În presa oficioasă germană a apărut la 8 februarie o corespondență transmisă din Sofia, intitulată „Bulgaria și Europa centrală”, care referindu-se la întrevederile regelui Boris de la Paris avertiza asupra „dificultăților pe care le-ar întâmpina /Bulgaria/ în a face să triumfe revendicările sale revizioniste dacă ar accepta să adere la Pactul Balcanic”⁵⁵. Ambasadorul Franței la Berlin, André François-Poncet, care își informa guvernul asupra acestei luări de poziție oficiale a Germaniei arăta că autorul corespondenței „încearcă să convingă Bulgaria că cel mai bun mijloc de a-și proteja independența constă în a solicita sprijinul celui de-al treilea Reich”⁵⁶.

Dincolo de poziția oricărei puteri, parafarea convenției militare tripartite a constituit un însemnat succes politic întărind material alianța balcanică, antirevizionistă în esența sa. Convenția avea un caracter eminemamente defensiv detaliind o ripostă militară provocată.

Problema rezervelor a intrat, imediat după parafarea convenției, în atenția celor două state majore interesate și, nu mai puțin, a forurilor politice din Ankara și București.

La mijlocul lunii ianuarie 1936 Consiliul Apărării Naționale al Turciei, întrunit sub președinția lui Kemal Atatürk a aprobat pe deplin rezervele făcute de delegația turcă la Belgrad⁵⁷.

Pe șeful Marelui stat major român, generalul Nicolae Samsonovici, rezerva turcă părea să-l fi surprins pentru că angajamentele turcești anterioare n-o pronosticau. Samsonovici se baza, în acest sens, pe *gentleman agreement-ul*, intervenit, în mai 1935, la București între Rüstü Aras și

⁵² Arh. st. București, fond Ministerul Propagandei Naționale — Informații, dos. 346, p. 240.

⁵³ *D.G.F.P.*, seria C, vol. IV, doc. nr. 542, 6 februarie 1936; *D.D.F.*, 2° serie, t. I, doc. nr. 156, 8 februarie 1936, p. 226-227.

⁵⁴ *D.D.F.*, 2° serie, tome I, doc. 156, 8 februarie 1936, p. 226. „Suveranul bulgar a motivat prudența și rezerva pe care țara sa trebuie să le observe vis-à-vis de vecinii săi balcanici”.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. 171, 12 februarie 1936, p. 250.

⁵⁶ *Ibidem*. Încă din 1933 von Neurath a declarat deschis regelui bulgar Boris că Germania așteaptă o apropiere între Bulgaria și Iugoslavia, intenționată desigur să atenteze la coeziunea Înțelegerii Balcanice. Vezi în această privință Lyudmila Zhivkova, *The Imperialist Contradictions between England and Fascist Germany in the Balkans on the Eve of World War II*, în „Etudes balcaniques”, tome V, Sofia 1970, p. 527-528.

⁵⁷ A.M.A.N., secția a III-a, dosar 41-1935, f. 239, raportul atașatului militar la Ankara către M.S.M., 28 ianuarie 1936.

Nicolae Titulescu și pe rezultatul discuțiilor purtate în vara anului 1935 la Ankara de misiunea Jifcovič⁵⁸.

În ce privește partea română soluționarea chestiunii rezervelor a fost introdusă în disputa asupra orientării în politica externă, dispută în care înlăturarea lui Nicolae Titulescu de la cirna politicii românești pe plan internațional a fost un episod semnificativ⁵⁹. Strategii români întrevădeau două căi de rezolvare, ambele avînd un factor comun în afirmarea necesității de a se stabili precis în convenție un minim de forțe turcești de angajat în Balcani sub care în nici un caz nu trebuia să se coboare. Astfel, prima soluție preconiza ca România să-și ia obligația de a concentra în Dobrogea 50 batalioane și 30 baterii iar Turcia să destine, în orice ipoteză pentru spațiul balcanic forțe care să nu fie mai mici de 80 batalioane și 120 baterii. Cea de-a doua soluție luată în considerare era în multe privințe similară primei, România urmînd a ceda atît cît e posibil în privința zonei de concentrare dar nicidecum în privința cantității forțelor turcești de angajat în Balcani, cuantumul cărora se preciza că nu trebuie să coboare sub 80 batalioane și 120 baterii iar cînd „situația permite cu un minimum de 120 batalioane și 150 baterii”⁶⁰.

Firește, forurile politice din București, întrevădeau în rezolvarea chestiunii rezervelor triumful punctului de vedere românesc asupra antantei militare balcanice. Aras discutase la Paris cu regele Carol al II-lea și cu Nicolae Titulescu asupra acestei probleme și conveniseră că se impunea un nou contact între statele majore române și turce pentru a se găsi o formulă de rezolvare⁶¹. Înștiințat de Aras asupra acestui lucru și îngrijorat de evoluția situației internaționale, Eugen Filotti telegrafia la 20 martie 1936 lui N. Titulescu din Ankara : „rog a aviza dacă față de situația internațională actuală /.../ n-ar fi necesar să se grăbească încheierea convenției militare”⁶². Se cerea, în consecință, a se grăbi trimiterea unei misiuni militare la Ankara. Titulescu opinia că, pentru moment, această problemă trebuia ținută în suspensie.

Motivația acestei tergiversări poate fi înțeleasă perfect în lumina diferendului de fond româno-turc asupra caracterului antantei balcanice militare și politice și a semnificației pe care o punea actul de revizuire teritorială prin forță al lui Hitler de la 7 martie. Atitudinea negativă a Turciei față de comunicatul din 11 martie 1936 — prin care Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică declarau că „înțeleg să apere prin toate mijloacele, apărarea tratatelor, inclusiv a celui de la Locarno”⁶³ — a fost un indiciu

⁵⁸ În scrisoarea din 27 august 1935 prin care generalul Marič, șeful Marelui stat major iugoslav, informa M.S.M. român asupra convorbirilor purtate la Ankara de misiunea Jifcovič se arăta : „reprezentanții Marelui stat major turc au declarat că vor pune întotdeauna la dispoziție forțele prevăzute de articolul 2 (...) al proiectului lor de convenție fie că vor fi sau nu într-un război cu alt stat” — vezi A.M.A.N., secția a III-a dos. 41—1935, f. 192, raportul generalului N. Samsonovici către Carol II, 11 ianuarie 1936.

⁵⁹ Asupra cauzelor îndepărtării de la guvern a lui Nicolae Titulescu vezi I. Chiper, Fl. Constantiniu *Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu (29 august 1936 în „Revista română de studii internaționale”, 2 (6), 1969, pp. 37—53.*

⁶⁰ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 41—1935, f. 286—287, studiu, februarie 1936.

⁶¹ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 3—1936, f. 9, raportul atașatului militar din Ankara către M.S.M., 28 februarie 1936.

⁶² A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36, f. 121, telegrama lui E. Filotti către N. Titulescu, 20 martie 1936.

⁶³ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. 423, 11 martie 1936, p. 722.

pentru Titulescu, căruia îi aparținea inițiativa afirmării pe această cale a unui front unit al celor două antante, că Ankara nu renunța cu nici un chip la punctul său de vedere — alianță exclusiv pentru zona balcanică — și că se depărta explicit de conceptul securității colective europene⁶⁴. Abia când ministrul de externe român a căpătat asigurări de la Aras⁶⁵ că Turcia n-a abandonat frontul antirevizionist al securității europene, s-a declarat de acord cu trimiterea unei delegații militare române la Ankara.

La 16 mai 1936 colonelul Gh. Rozin pleacă la Ankara. Era înarmat cu asigurarea pe care o dăduse Aras la Belgrad lui Nicolae Titulescu și cu declarația pe care Numan Menemencioglu, secretar general la ministerul de externe turc, o făcuse unui înalt funcționar guvernamental român, al cărei conținut dovedea că Turcia recunoaște punctul de vedere al Bucureștiului⁶⁶.

La Ankara, spre stupoarea sa, Rozin constată că poziția Marelui stat major turc a rămas neschimbată, acesta nevoind să renunțe la punctul de vedere expus la Belgrad⁶⁷. Primul ministru turc, İsmet İnönü, clarifică lui E. Filotti că „schimburile de vederi diplomatice nu puteau să rezolve probleme tehnice de resortul autorităților militare și că Rüstü Aras nu era competent a angaja Marele stat major turc”⁶⁸. Mai mult, mareșalul Fevzi Çakmak, înaltă personalitate politică și militară, reafirmă concepția pe care o împărtășea Turcia privitoare la scopurile convenției. Într-o scrisoare pe care o adresa generalului Samsonovici arăta că acceptarea cererii românești referitoare la cuantumul de forțe ar fi „*ireconciliabilă cu spiritul convenției*” (s.n.)⁶⁹. În finalul scrisorii sale, Çakmak arăta că diferendul între strategii militari români și turci nu se putea rezolva decât printr-o hotărâre politică de înalt nivel.

Pozițiile celor două părți erau aceleași de dinaintea celei de-a doua misiuni Rozin la Ankara. Mai puțin faptul că, acum, poziția Ankarei era mult mai categorică. Turcia n-a întirziat să îndulcească gustul amar pe care l-a lăsat la București rezultatul vizitei lui Rozin. O notă a guvernului turc adresată în iunie 1936 guvernului român afirma că perseverența în susținerea punctului de vedere propriu nu trebuie să constituie „o slăbire a solidarității și a angajamentelor militare reciproce”⁷⁰.

Deteriorarea situației internaționale europene în 1936, după ocuparea zonei demilitarizate a Renaniei de către Germania la 7 martie, a fost

⁶⁴ Unii comentatori ai politicii externe românești interbelice au socotit că episodul comunicatului din 11 martie 1936 constituie sffrșitul antantelor regionale cărora li se încadra România. „Din acest moment istoric Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică au devenit numai organisme fictive” serie V. V. Tilea în *Romania's Foreign Policy* articol publicat în „The Nineteenth Century and After”, nr. 792, februarie 1943.

⁶⁵ A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică, vol. 36, f. 166, telegrama lui N. Titulescu către M.A.S. din Belgrad, 21 mai 1936.

⁶⁶ La 28 aprilie 1936 Menemencioglu a declarat lui Savel Rădulescu că „a întrebat guvernul său... și a primit răspuns că acesta este de acord pentru a stabili un minimum de forțe și de acord în ce privește plasarea forțelor românești”. — A.M.A.E., fond Înțelegerea Balcanică vol. 36, f. 159, notă de serviciu semnată Savel Rădulescu, 28 aprilie 1936.

⁶⁷ A.M.A.N., secția a III-a, dosar nr. 3—1936, fila 42, raportul lui Gh. Rozin transmis din Ankara, 21 mai 1936.

⁶⁸ Ibidem, f. 114, telegrama lui E. Filotti către N. Titulescu.

⁶⁹ Ibidem, f. 46, scrisoarea lui F. Çakmak către N. Samsonovici, 23 mai 1936.

⁷⁰ Ibidem, f. 152—153, nota guvernului turc, 13 iunie 1936.

motorul unor acțiuni de natură diplomatică și militară al căror scop era de a găsi răspunsuri eficiente și oarecum sigure în epoca de nesiguranță ce se anunța. Lipsa de ripostă a marilor puteri occidentale la actul de revizuire teritorială întreprins prin forță de Hitler a pus în alarmă statele mijlocii și mici aliniate unei politici de pace și securitate : la 9 martie 1936 ministrul de externe al Cehoslovaciei, Krofta, declara însărcinatului de afaceri francez la Praga : „Toate se leagă în Europa și succesul planurilor germane la Rin va provoca rapid prăbușirea întregului nostru sistem de securitate în est și în bazinul dunărean”⁷¹.

Pentru alianța militară balcanică episodul 7 martie 1936 a avut o însemnătate de prim rang. Eșecul misiunii Rozin era o rezultată. Ca și celelalte state din Europa, Turcia a înțeles să tragă concluziile din incapacitatea Franței de a-și apăra securitatea propriei frontiere. Remilitarizarea Renaniei — considerată în lumina noilor cercetări drept evenimentul declanșator al crizei care avea să-și găsească deznodământul în cel de-al doilea război mondial⁷² — își făcea simțite consecințele și pe planul alianței militare balcanice. Punctul de vedere turcesc asupra modalităților colaborării militare în cadrul Pactului Balcanic găsește o altă audiență la București și mai ales la Belgrad. Coincidea acum unei tendințe europene de materializare a conceptului securității regionale⁷³.

Într-un protocol încheiat între șefii de stat major iugoslav și român cu ocazia reuniunii militare a Micii Înțelegeri din iunie 1936 se stipula că „chestiunea rezervelor înscrisă în textul parafat în 1935 la Belgrad va fi reglată prin înțelegere între statul major turc și statul major român”⁷⁴. Rezultatul acestei înțelegeri urma să fie adus la cunoștința celor trei guverne interesate care trebuiau să decidă data și mijlocul de reuniune a șefilor de stat major în vederea semnării convenției.

Cu primul prilej — conferința de la Montreux dedicată instituirii unui nou statut al strâmtoarelor care a avut loc în iulie 1936 — factori de decizie militară din București și Ankara au purtat convorbiri destinate soluționării problemei în suspensie. Un protocol turco-român, semnat la 7 iulie 1936, stabilea zonele de concentrare ale forțelor menite zonei balcanice de cele două state în eventualitatea unui conflict în acest spațiu și când nici unul n-ar fi fost angajate pe alte fronturi⁷⁵. A avut loc și un schimb de scrisori între șeful Marelui stat major român, N. Samsonovici, și subșeful Marelui stat major turc, general Asim Gündüz, care stipula că în cazul în care unul din cei trei aliați s-ar fi găsit angajat pe un alt front decât cel balcanic, minimul forțelor rezervate acestuia din urmă de fiecare partener urma să fie stabilit — de comun acord — cu ocazia primei reuniuni militare comune pentru alcătuirea proiectului de operații⁷⁶.

Compromisul româno-turc realizat la Montreux, după o prealabilă înțelegere româno-iugoslavă, nu era altceva decât o amânare a rezolvării

⁷¹ D.D.F., 2° série, tome I, doc. nr. 343, 9 martie 1936, p. 454.

⁷² Vezi în acest sens G. Zieburu, *Die Krise des internationalen Systems 1936*, in „Historische Zeitschrift”, Bd. 203 (1966), Heft 1, p. 90—98.

⁷³ Vezi Arnold Toynbee, *Survey of International Affairs. 1936*, Oxford University Press, Humphrey Milford, London, 1937, p. 741.

⁷⁴ A.M.A.N., secția a III-a dos. 3—1936, f. 221, protocolul româno-iugoslav, 20 iunie 1936.

⁷⁵ Ibidem, f. 228, protocolul româno-turc, 7 iulie 1936.

⁷⁶ Ibidem, f. 229—230, scrisoarea lui N. Samsonovici către Asim Gündüz, 7 iulie 1936.

diferendului de fond. Lupta pentru lărgirea în scopuri a alianței militare balcanice — purtată în principal de România — își sfârșea o primă fază a sa. Partenerii au socotit mult mai important a încheia o convenție militară, cu aplicabilitate limitată, zonală dar care oferea Balcanilor și Europei frământate un front solid unit decât a amâna acest lucru pînă ce s-ar fi asigurat primatul uneia sau alteia dintre concepțiile în discuție. Lupta pentru acest primat rămînea deschisă. În orice caz punctul de vedere turcesc își avea acum un ascendent decisiv.

Strategii din București nu mai puteau acum decât să se consoleze cu speranțe într-o schimbare, de altminteri puțin probabilă. O sinteză informativă asupra Turciei — datată 1 noiembrie 1936 —, anterior deci semnării convenției militare tripartite — sesiza nemijlocit că „relațiile între Mica Înțelegere și Turcia par îndoielnice. Turcia ar dori să vadă România și Iugoslavia mai mult în sfera sa de acțiune politică din Balcani, decât în aceea a Europei centrale”⁷⁷.

După Montreux convenția militară tripartită era încheiată. Reuniunea militară de la București de la începutul lunii noiembrie 1936 era, în ce privește alianța tripartită, doar o formalitate. Raportul înaintat lui Carol al II-lea de generalul N. Samsonovici afirmă că această convenție s-a discutat „cu intențiunea fermă de a se încheia”⁷⁸. Deosebirea notabilă față de textul convenției parafate cu un an înainte la Belgrad era cuprinsul articolului 4 (zonele de concentrare ale forțelor aliate hotărâte acțiunii în spațiul balcanic) și care încorporea acordul româno-turc de la Montreux⁷⁹. La articolul 16 se preciza că prima dintre reuniunile periodice ale șefilor de stat major aliați urma să-și desfășoare lucrările la Ankara.

Atmosfera în care s-a discutat alianța militară tripartită a fost considerată la București „de înțelegere și încredere reciprocă”⁸⁰. Așa cum preciza raportul generalului N. Samsonovici pomenit mai sus, „forma ei este completă și definitivă iar aplicarea începe în parte după ratificare și în toate amănunțele ei la stabilirea proiectelor de operații”⁸¹.

Ratificarea acestei convenții a fost făcută la 11 februarie 1937. La data ratificării cîteva noi dezvoltări de evenimente politice pe arena balcanică — rapprochement-ul bulgaro-iugoslav și profilarea celui iugoslavo-italian — defineau contextul politic în care urma să se desfășoare colaborarea balcanică pe plan militar în viitor. Planificatorii militari din București raționau cu justete că posibilitatea unui front care să opună expansiunii naziste, ce se arăta tot mai iminentă, un bloc balcanic încadrat sarcinilor unei desfășurări strategice mult mai largi se îngustase simțitor prin veto-ul Turciei. Atașatul militar român la Ankara arăta la mijlocul lunii ianuarie 1937 că în ce privește eventualitatea unui conflict în Europa centrală „Turcia și-a fixat ca axiomă de nezdruccinat să nu se amestece

⁷⁷ A.M.A.N., 948-RS-secția a II-a, dos. 748, f. 5, Sinteza informativă asupra Turciei, 1 noiembrie 1936.

⁷⁸ A.M.A.N., secția a III-a, dos. 5-1936, f. 229, raportul generalului N. Samsonovici către Carol al II-lea asupra conferinței militare — 4-11 noiembrie 1936 — a Înțelegerii Balcanice.

⁷⁹ Ibidem, textul convenției militare tripartite, București, 6 noiembrie 1936.

⁸⁰ Ibidem, f. 235, raportul generalului Samsonovici către Carol al II-lea asupra conferinței militare — 4-11 noiembrie 1936 — a Înțelegerii Balcanice.

⁸¹ Ibidem.

în nici un caz în vreo partidă care ar pune-o în situația de inamică a Germaniei”⁸². În ce privește Iugoslavia Stoiadinovič declara în iunie 1937 ministrului de externe german că „Mica Antantă nu se dezagregă doar din cauza politicii inflexibile a Ungariei” și că propunerea Franței de transformare a Micii Înțelegeri într-o alianță generală n-a fost bine primită la Belgrad⁸³.

Studiul strategic al alianței militare balcanice tripartite scoate în evidență faptul că prevederile sale se limitau la un singur spațiu strategic : cel balcanic propriu-zis. Se lasă pe seama discuțiilor ulterioare a experților militari — încorsetați oricum de liniile politice deja fixate sau în curs de așezare — modul în care statele aliante, interesate în zone strategice deosebite, cu atracția reciprocă limitată, în afară de cerințele unei securități europene generale, urmau să-și coordoneze obligațiile lor precise de parteneri.

Încheierea alianței militare tripartite nu făcea decât să reflecte o tendință politică ce-și căpăta acum în 1936 — anul atacului nazist rămas nesancționat asupra statu-quo-ului teritorial — tot mai multă pondere pe arena relațiilor internaționale. Conținutul acestei tendințe — pe care anul 1936 cu desfășurările sale politice și militare, în rîndul cărora se află și convenția militară tripartită balcanică, a impus-o ireversibil — este dat de orientarea cvasi-generală — îndeosebi a statelor mici și mijlocii — de la securitatea general europeană spre aceea limitată, regională. Punctul de vedere turcesc asupra alianței balcanice, politice și militare, corespundea acestei tendințe evidente. Iată de ce se poate considera că în noiembrie 1936, la București, concepția Ankarei a triumfat.

Viitoarea colaborare balcanică se va desfășura, oricum, sub alte auspicii decât acelea pe care întemeietorii pactului politic le luaseră în considerare și viziunea cărora contribuise nemijlocit la încheierea alianței politice și militare în 1934.

La București spațiul strategic al Europei centrale interesa în primul rînd pentru că de aici venea primejdia esențială : expansiunea nazistă. Pentru România — îi declara Carol al II-lea ministrului Cehoslovaciei la Varșovia la sfîrșitul lunii iunie 1937 — Mica Înțelegere este „alianța primară”⁸⁴.

CONCLUSION DE L'ALLIANCE MILITAIRE BALKANIQUE TRIPARTITE (1936)

RÉSUMÉ

L'étude se propose d'ouvrir, à travers le prisme des relations militaires, une piste de considération politique de l'une des alliances roumaines de la période de l'entre-deux-guerre, notamment l'aspect militaire de celle-

⁸² A. M.A.N., 948-RS-sectia a II-a, dos. 748, f. 30, Pactul de amicitie bulgaro-iugoslav (rezultatul raportului atașatului militar în Turcia nr. 4592/1937).

⁸³ Vezi Krastzo, Mancev, *La visite du ministère des affaires étrangères du IIIe Reich, Neurath, a Belgrade, Sofia et Budapest en Juin 1937*, în „Etudes balkaniques”, nr. 1, 1971, p. 85.

⁸⁴ D.D.F., 2e série (1936—1939), tome VI, doc. 154, 30 iunie 1937.

ci jusqu'à l'année 1936 inclusivement. L'auteur ramène dans le circuit historiographique „le dossier” roumain de ce problème.

On soumet au débat les préliminaires de la conclusion de l'alliance militaire balkanique tripartite (la Roumanie, la Yougoslavie, la Turquie), étant mis en relief les points de vue des parties impliquées. On examine également la position des différentes puissances européennes envers la constitution d'un front balkanique antirévisionniste.

L'étude stratégique de l'alliance militaire balkanique tripartite révèle que les prévisions de celles-ci se bornaient à un seul espace stratégique, à savoir celui balkanique proprement dit. La manière dont les Etats alliés, intéressés dans des zones stratégiques différentes, à attraction réciproque limitée, devaient, en dehors des nécessités d'une sécurité européenne générale, coordonner leurs obligations précises de partenaires, allait être précisée au cours des conversations des experts militaires fixées pour la période ultérieure à la conclusion de la convention.

La conclusion de l'alliance militaire tripartite ne faisait que refléter une tendance politique qui acquérait maintenant, en 1936 — lorsque l'Allemagne, en transgressant le traité de Versailles, occupait la zone rhénane — une place toujours plus importante sur la scène des relations internationales. Le contenu de cette tendance — que l'année 1936 avec ses échènements d'actions politiques et militaires, dont la convention militaire balkanique tripartite, imposa irréversiblement — est conféré par l'orientation quasi-générale — des Etats petits et moyens — de la sécurité général européenne à une sécurité limitée, régionale.

LUPTA PENTRU REÎNFIINȚAREA GĂRZII NAȚIONALE ÎN ANII 1859—1864

DE

MARIA TOTU

Garda națională, instituție burgheză, a apărut în timpul revoluției de la 1848, ca o creație a acesteia.

Revendicată în aproape toate programele revoluției române de la 1848, ilustrare vie a caracterului unitar al acesteia, instituția gărzii nu s-a putut realiza practic și în proporție de masă decât în Țara Românească. Prima unitate de gardă a fost organizată însă în Transilvania, în timpul Adunării naționale de la Blaj, de la 3/15 mai — 5/17 mai 1848. Din cauza împotrivirii nobilimii maghiare și a patriciatului săsesc românii nu și-au putut organiza și alte gărzi. Ca urmare a neluării în considerare a dezideratelor naționale și sociale, odată cu ridicarea la luptă în septembrie 1848, pentru apărarea ființei naționale, românii s-au constituit într-o puternică armată națională.

În Țara Românească însă, garda națională, privită cu ostilitate de curtea protectoare și de cea suzerană, a fost una din principalele forțe armate puse în slujba revoluției. Dealtfel, prin democratizarea armatei, constituirea formațiunilor de voluntari și a gărzilor naționale se aplica în revoluția de la 1848 principiul înarmării generale, în vederea realizării programului revoluționar de emancipare socială și națională.

Pe tot parcursul revoluției, gărzile au făcut, prin activitatea lor, dovada atașamentului față de ideile înaintate ale vremii. Ele au asigurat liniștea și ordinea revoluționară, paza graniței și securitatea guvernului și s-au integrat activ în acțiunea de pregătire a rezistenței.

După intervenția contrarevoluționară externă și înăbușirea pe această cale a revoluției, autoritățile de ocupație au trecut imediat la dezarmarea forțată a gadiștilor.

Problema gărzii, după revoluție, a fost repusă în discuție în anii luptei pentru unire.

În lupta sa pentru făurirea României independente, conform obiectivelor revoluției de la 1848, poporul român avea nevoie de o puternică forță armată, organizată pe principii moderne. Convenția de la Paris din 1858 nu autoriza însă mărirea efectivelor militare decât cu cel mult o treime față de situația existentă. O asemenea forță era însă total insuficientă pentru sprijinirea luptei naționale. În același timp burghezia aflată în fruntea luptei pentru crearea noului stat modern, aspirând la întietatea politică și economică, avea nevoie de o forță ar-

mată, atașată și devotată ideilor și țelurilor sale. Pe această forță armată ea voia să se sprijine împotriva moșierimii.

Din această situație a apărut necesară înarmarea generală a maselor cuprinse într-o formă armată care să nu cadă sub incidența tratatelor și să nu dea temei și pretext intervenției străine în treburile interne ale țării.

Ca urmare, pe măsură ce lupta pentru desăvârșirea actului Unirii de la 24 ianuarie 1859, preluu al independenței naționale, lua forme tot mai largi, populare, cu urgență și intensitate se repunea problema reactualizării și reînființării gărzii naționale.

Acceptată unanim prin țelurile unirii Principatelor, unire cerută și susținută de întreaga națiune, problema reînființării gărzii a dat totuși naștere la dispute aprinse.

Interesele contradictorii ale burgheziei și moșierimii erau vizibile și în modul de abordare a problemei gărzii, a compoziției și rolului acesteia. Aceste interese s-au conturat în două tendințe opuse, după cum reprezentau punctul de vedere al uneia sau al celeilalte părți.

Prima tendință, liberală, de nuanță radicală, urmărea să asigure gărzii naționale reînființate o componență cât mai democratică. Conform vederilor liberalilor-radicali, garda trebuia formată din elemente aparținând burgheziei, muncitorilor și țăranimii, interesate în apărarea cuceririlor revoluției și în dezvoltarea lor, prin lărgirea conținutului democratic al noii orânduiri.

Cea de a doua tendință, a moșierimii moderate în frunte cu D. Ghica, exprima spiritul de conservare a situației existente și teama de noi reforme. Ea accepta garda, dar numai ca simplu instrument de apărare a proprietăților, de întărire a aparatului polițienesc. Voind s-o folosească chiar în reprimarea răscoalelor posibile la sate, moșierii căutau să impună noii instituții o compoziție socială restrânsă, pe bază de cens.

Odată cu întărirea manifestărilor de domnie autoritară pe o linie de mijloc, ale lui Al. I. Cuza, și în urma declanșării conflictului între Adunare și domn, din rîndul partizanilor gărzii s-a desprins o tabără sprijinitoare a politicii moderat burgheze a capului statului, care s-a opus pentru moment constituirii gărzii. Opoziția lui Al. I. Cuza și a guvernului M. Kogălniceanu față de gardă, nu izvoră decît din teama că instituția ar fi putut deveni în acele condiții un instrument la dispoziția coaliției grupărilor burgheze și moșierești constituită la sfîrșitul anului 1862 și începutul anului 1863 numai pentru răsturnarea domnului.

Presa vremii, în care se da multă atenție viitorului țării, evidenția și ea existența acestor poziții divergente față de gardă. Necesitatea reformării democratice interne și a mobilizării tuturor românilor pentru înfăptuirea năzuințelor sociale și naționale, conform cu programul revoluției de la 1848, era subliniată de liberalii-radicali în ziarul lor „Românul” încă din 1857¹.

În condițiile realizării unirii Moldovei cu Țara Românească și a dotării statului cu instituții moderne, crearea unei forțe armate puternice

¹ *Increderea în sine. Supunându-ne pierdurăm libertatea*, „Românul”, I (1857) nr. 14, 24 sept./6 oct. p. 2.

devenise o necesitate. Ea trebuia să asigure nu numai securitatea noului stat creat și a procesului înnoitor ce avea loc în el, ci și să permită desfășurarea luptei pentru desăvîrșirea unității naționale și obținerea independenței. Ca urmare s-a lansat din nou, ca în vremea revoluției de la 1848, lozincă înarmării generale. „Armarea înainte de toate”, scria C. Bolliac în aprilie 1859 în „Naționalul”². Aceeași idee era susținută și de D. Bolintineanu în „Dimbovița”³.

Reînființarea gărzii naționale, ca element al puterii armate, era revendicată direct în coloanele ziarului „Naționalul” în august 1859. De fapt publicația susținea atunci inițiativa municipalității București, al cărei consiliu prezentase guvernului propuneri concrete cu privire la reorganizarea gărzii. Aflăm din gazetele vremii că acțiunea municipalității bucureștene fusese deosebit de intensă și că ea se bucurase de sprijinul larg al opiniei publice. Se știe sigur că membrii consiliului municipal și deputații diverselor despărțiri ale Capitalei se pronunțaseră în unanimitate pentru garda națională⁴.

Dar guvernul de coaliție M. C. Epureanu a respins această inițiativă considerată „rebelă”, a burgheziei bucureștene. Deși moderat în concepții și partizan al orînduirii burgheze, moșierul M. C. Epureanu s-a temut de forța unei asemenea instituții. Ea putea deveni o armă eficace în mîna burgheziei, și mai ales a liberalilor-radicali, în acțiunea de reformare politică internă și în lupta pentru întîietate politică.

Sprijinînd inițiativa orașenilor și condamnînd refuzul autorităților de a-i da curs, V. Boerescu revendica în „Naționalul”, la 27 august s.v. 1859, reînvierea instituției de la 1848, ca garanție a ordinii și libertăților. V. Boerescu, de pe poziția intereselor burgheziei aflată în luptă cu moșierimea, atrăgea atenția că „niciun privilegiu nu se mai poate pretinde prin urmare, nici privilegiul de a purta exclusiv arme numai cutari indivizi”⁵. El luase în considerare desființarea și în Principate, ca urmare a revoluției de la 1848, a privilegiilor feudale și declararea prin Convenția de la Paris din 1858 a egalității tuturor în fața legii. În ce privește principiile de organizare a găzii naționale, autorul se pronunța pentru cele experimentate deja la 1848. Garda, chemată să apere ordinea internă și „independența națională”⁶, urma să fie constituită astfel în companii, batalioane și legiuni conduse de ofițeri aleși. Garda era deci concepută ca o instituție cu caracter politico-militar, capabilă să lupte cu succes și pentru independență. Se considera că instituția astfel organizată, putea suplini lipsa unei mari armate permanente și că aceasta era singura cale pentru țara noastră, stat cu poziție politică și geografică deosebită și mai ales lipsită de resurse financiare⁷.

În octombrie 1859 „Românul”, ziarul liberalilor-radicali, se integra în campania de susținere a acesteia. El publica integral articolul *Gardia de noapte* apărut sub semnătura lui D. Ghica în „Naționalul”⁸.

² „Naționalul”, II (1859) nr. 34, 5 aprilie, p. 134.

³ *O idee pentru armarea țării*, „Dimbovița”, I (1859) nr. 68, 10 iunie, p. 273.

⁴ *Garda națională*, „Naționalul”, II (1859) nr. 74, 27 august, p. 294.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ „Românul”, III (1859) nr. 117, 22 oct./3 noiembrie, p. 544.

Declarându-se de acord cu cererea Consiliului municipal din București adresată guvernului, D. Ghica se pronunța pentru o gardă de 12.000—15.000 locuitori. Conform concepției de proprietar, mare moșier, D. Ghica o revendica ca o instituție menită să ajute poliția la menținerea ordinii. Ca român o socotea necesară pentru a impune respectarea drepturilor naționale și a autonomiei. Concepția lui D. Ghica cu privire la rolul gărzii este și mai mult evidențiată în articolul său publicat în septembrie 1859 în „Reforma”, redactată de liberalul-radical Ioan G. Valentinianu⁹. Temându-se de răbufniri sociale primejdioase situației moșierimii, partizan al transformărilor burgheze pe o cale lentă și care să permită acesteia păstrarea pozițiilor dominante în viața economică și politică a țării, D. Ghica revendica organizarea gărzii de pe poziția clasei sale. Ca atare o socotea cu deosebire necesară „cînd o societate se transformă, cînd o nouă societate naște, cînd clasa de mijloc ajunge la putere, atunci”, sublinia el, „guardia națională își simte necesitatea existenței sale, atunci ea este, am putea zice, problema naturală a evenimentelor și a circumstanțelor”¹⁰.

Moșierul D. Ghica manifestându-se favorabil reînființării gărzii, ar fi dorit-o așadar, un instrument în mîna conservatorilor. El sublinia în articolul său că garda în alte state a adus servicii deosebite „guvernelor care au avut înțelepciunea și curajul a se servi de dînsa”¹¹. Dar pentru aceasta D. Ghica o voia compusă din „cei mai interesați a se bucura de liniște și de bună administrație și care sînt inamicii cei mai neîmpăcați ai dezordinii, inechietudinei și răscoalei”¹². Garda trebuia deci să exercite un asemenea control, să desfășoare o asemenea activitate, încît să preîntîmpine izbucnirea revoltelor și răscoalelor țărănești.

Deși nu erau de acord cu concepția lui D. Ghica, liberalii-radicali, partizani ai instituției pe care o voiau cît mai repede organizată, au pus la dispoziția acestuia coloanele ziarului lor „Reforma”. Adăugăm la aceasta că ei se aflau în conflict cu guvernul de nuanță moderată condus de N. Crețulescu, pe care încercaseră să-l răstoarne prin manifestația din sala Rossel, reprimată de armată.

În opoziție cu concepția lui D. Ghica, „Dîmbovița” revendica garda în primul rînd ca o instituție politică, care trebuia să slujească luptei pentru instaurarea unui regim democratic constituțional și consolidării statului național. Cerînd o gardă cu o largă compoziție socială, fără restricții censitare, „Dîmbovița” lega ideea organizării ei de necesitatea realizării unor importante reforme. Condițiile înfăptuirii ei, scria „Dîmbovița”, „ar fi cel puțin libertatea comunei cînd nu ar fi împrumutarea cu despăgubire”¹³. Numai pe această bază, socotea pe drept cuvînt „Dîmbovița”, se putea ajunge la organizarea unei adevărate gărzi naționale, capabilă să apere „atît legile și instituțiunile contra tiraniei și anarhiei din întru cît și libertățile politice ale națiunii la împlinire de a fi amenințate din afară...”¹⁴.

⁹ D. Ghica, *Guarda națională*, „Reforma”, I (1859) nr. 116, 29/10 oct., p. 62.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Guarda națională*, „Dîmbovița”, II (1859), nr. 4, 28 octombrie.

¹⁴ *Ibidem*.

În aprilie 1860 problema reînființării gărzii era ridicată și în Adunarea din București. La 19 aprilie 1860 D. Ghica propunea organizarea gărzii naționale, care trebuia, în concepția lui, să exercite poliția orașelor¹⁵.

Liberalii-radicali, prin cuvântul lui I. C. Brătianu, au susținut propunerea, cu unele rețineri însă, în ce privește ideea organizării atunci a gărzii¹⁶. Aceasta pentru că ei doreau garda națională de pe alte poziții politice, integrând crearea instituției într-un larg program de reformare internă, conform concepțiilor și intereselor burgheze. Socoteau de asemenea, că reconstituirea gărzii naționale sub un guvern cu o compoziție moșierească, ar fi făcut din această instituție un simulacru al celei de la 1848.

Problema gărzii naționale continua să fie dezbătută intens în presa democratică a vremii, în cadrul campaniei pentru înarmare generală. În gazeta „Dimbovița” apărea astfel articolul *Guvernul și armarea*, reprodus și în „Reforma” și în care era din nou revendicată constituirea gărzii în toate orașele și satele țării¹⁷. Campania de presă în favoarea înarmării generale era intensificată după ce la 29 august 1860, 28 deputați în frunte cu liberalii-radicali impuseseră Adunării votarea unui credit de 5 milioane pentru înarmare¹⁸.

„Românul” publica acum articole în serie intitulate *Armarea și semnele de C. Bolliac*¹⁹. Campania era continuată în aprilie 1861. Din numeroasele articole cu această temă, remarcăm mai ales două: *O idee despre armarea țării și Despre armarea țării*. În ultimul se insista asupra necesității introducerii serviciului militar obligatoriu și a constituirii unor largi asociații de dare la semn după modelul celor din Anglia, Elveția sau Prusia²⁰. Liberalii-radicali socoteau de asemenea că prin aceste organisme se putea face o largă educație cetățenească, patriotică și politică, conformă cu ideile epocii.

Ziarul pune deschis și hotărît problema organizării din nou a instituției gărzii naționale în vara lui 1861, într-o suită de articole semnate de D. G. Negulici și intitulate *Garda națională și românii*. Liberalii-radicali, în frunte cu C. A. Rosetti, abordau problema gărzii și de această dată în cadrul unui program reformator mai larg, al cărui element central era reforma electorală. Se arăta astfel în primul articol că cei de la „Românul” erau adepți și militanți pentru introducerea votului universal. Partizani ai antrenării poporului la viață politică, liberalii-radicali subliniau că . . . ,apărarea acestor principii de viață, apărarea independenței naționale, adică apărarea patriei, iacă marea și sfânta datorie pentru cetățeanul român. D-aci de la sine rezultă ca o consecință neapărată cestiunea armării țării întregi, adică garda națională”²¹.

Concepută a se realiza în cadrul acțiunii de înarmare generală, garda națională avea, în viziunea liberal-radicală, nu numai un rol militar de participantă la apărarea țării, ci și unul politic de pavază a principiilor

¹⁵ „Monitorul, ziar oficial al Țării Românești”, nr. 98, 27 aprilie 1860, p. 411.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 99, 28 aprilie 1860, p. 414.

¹⁷ „Reforma”, II (1860), 1/13 august, nr. 147, p. 186.

¹⁸ *Națiunea și armarea; Votul pentru armare*, „Dimbovița”, 1860, nr. 88, 3 sept., p. 355.

¹⁹ „Românul”, IV (1860), nr. 266, 22 sept.; vezi și nr. 280, 6 octombrie, p. 849; nr. 310, 5/12 noiembrie, p. 946.

²⁰ „Românul”, V (1861) nr. 104, 14/26 aprilie, p. 241.

²¹ *Ibidem*, V (1861) nr. 190, 9 iulie, p. 602.

democratice. Iată de ce ziarul sublinia că „garda națională este o instituție cu totul poporară. Născută odată cu libertatea și cu egalitatea, garda națională, este împreună cu sufragiul universale, adevărata și marea lor expresiune pentrucă precum numai sufragiul universale poate da țerei o adevărată reprezentare națională, singură garda națională poate să sprijine și să apere drepturile fiecăruia și independența (neatîrnarea) naționale”²². Se făcea apoi un istoric al apariției instituției gărzii în Franța, ca forță armată a revoluției. Articolele prilejuiau grupării lui C. A. Rosetti să propage odată cu ideea reorganizării gărzii ca instituție burgheză, și ideile înaintate cu privire la organizarea vieții politice. Liberalii-radicali cereau odată cu dreptul pentru tot cetățeanul de a purta arme și dreptul participării la conducerea statului a tuturor celor ce munceau sau aveau proprietăți. Ziarul se pronunța deci pentru instaurarea unui regim larg democratic de tipul celui din Elveția sau America de Nord. Garda națională ca instituție trebuia să fie emanația și apărătoarea unui astfel de regim. Tocmai de aceea liberalii-radicali erau adepții nu pur și simplu a oricărei instituții de gardă, ci a unei gărzii naționale cu caracter democratic și de masă.

În gardă, ai cărei ofițeri erau aleși de cetățeni, urmau să fie cuprinși, potrivit „Românului”, toți cei valizi de la orașe și sate, indiferent de avere. Adepți ai egalitarismului social mic-burghez, liberalii-radicali criticau cu vehemență parazitismul social al moșierilor. Ziarul „Românul” sublinia ca urmare că „Fiecare urmînd a exista din rodurile muncii, ale industriei sau ale proprietății și nici una din clasele societății neputînd fi osîndită a munci spre a hrăni mulțime de trîntori, urmează neapărat că fiecare să știe munci spre a se hrăni, și-a mînuî armele spre a se putea apăra, căci precum am zis libertatea și egalitatea de drepturi și îndatoriri fiind bazele societății noastre după Convențiune, nu se poate admite în nici o privință ca o parte oarecare a populațiunii să trăiască în paguba și din munca celorlalți”²³. Referindu-se apoi la lozinca folosită mai ales de conservatori „Respect la proprietate”, autorul sublinia că proprietatea nu era numai „cea de pămînt” ci și „inteligența, comerțul, industria, munca și drepturile cetățenești, sînt și ele o proprietate cel puțin tot așa de sfinte ca și a voastră”²⁴.

Aceleași idei erau susținute și în articolul din 15/27 iulie 1861 care continua să dezbătă principiile de organizare ale gărzii. Se sublinia din nou necesitatea constituirii gărzii ca instituție populară. Evidențiindu-se patriotismul maselor populare, verificat de atîtea ori de istorie, ziarul arăta că „a mai pretinde armarea numai a claselor avute, este a aventura soarta marilor interese naționale”...²⁵.

Noi aspecte legate de reînființarea gărzii erau dezbătute în „Românul” din 27 iulie/8 august 1861. Articolul se încheia cu următoarele cuvinte semnificative: „Garda națională nu poate să existe decît la popoarele libere și libertatea și neatîrnarea este numai acolo unde garda națională

²² *Ibidem*, p. 603.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ D. G. Negulici, *Gardele naționale și românii*, „Românul”, V (1861) nr. 196, 15/27 iulie, p. 623.

există”²⁶. Se revendica deci în ultimă instanță reînființarea gărzii ca o necesitate a cuceririi independenței naționale.

Campania „Românului” în favoarea gărzii era adâncită în august 1861 prin publicarea broșurii căpitanului Petre Crăescu *Gardele naționale și independența României*, tipărită mai întâi în tipografia „Buciumului român” din Iași²⁷. În lucrarea sa P. Crăescu, pornind de la analiza situației economice-social-politice a țării, se pronunța pentru realizarea înarmării conform cu posibilitățile României. Autorul, liberal-radical, susținând ideea constituirii gărzii naționale, era convins că prin noua instituție „România își va asigura independența națională și recăpăta respectul vecinilor”²⁸. P. Crăescu, militar activ, adept al constituirii rezervelor armate, nu socotea însă garda națională ca un simplu auxiliar al armatei, ci îi atribuia un rol mai complex, de apărătoare a libertăților cetățenești. Concepută ca forță populară, garda națională trebuia să-și asume sarcina de apărătoare a „statului constituțional”, să impună respectarea legilor, să vegheze la păstrarea ordinii publice, să secondeze armata de linie la apărarea frontierelor și la lupta pentru cucerirea independenței²⁹. Avînd în vedere aceste multiple atribuții, garda națională pedestră și mobilă, urma să fie compusă din toți cetățenii români între 20 și 60 ani³⁰.

Gradele de la subofițer la maior urmau să fie desemnate în mod democratic prin alegeri. Armele și echipamentul confecționat după costumul național cădeau în sarcina comunelor și municipalităților.

Remarcăm această ultimă propunere deosebit de importantă, pentru că aplicată ar fi permis largă participare la activitățile gărzii chiar și a celor mai săraci.

Dintre articolele numeroase publicate în „Românul” în anul 1861 în favoarea înarmării poporului, menționăm încă pe cel intitulat *Armarea și dezarmarea*. Autorul lui, E. Winterhalder, revoluționar de la 1848, prieten și colaborator al lui C. A. Rosetti, cerea din nou organizarea gărzii naționale pentru instruirea militară a poporului după exemplul Angliei, Franței, Italiei lui Garibaldi³¹.

Acționînd cu consecvență în spiritul intereselor naționale majore de întărire a statului modern român creat în 1859, pe calea desăvîșirii unității și independenței naționale, cea mai înaintată grupare politică a vremii, liberalii-radicali adînceau în vara anului 1862 activitatea lor propagandistică în vederea reînființării gărzii naționale. Liberalii-radicali nu erau, bineînțeles, singurii care aspirau la îndeplinirea dezideratelor naționale. În aceeași direcție erau îndreptate și eforturile altor grupări politice, în special burheze. Al. I. Cuza și majoritatea grupărilor politice moderate pe care se sprijinea, vedeau împlinirea acestor năzuințe pe o cale mai prudentă fără zguduiri. Spre deosebire de aceștia, C. A. Rosetti și cei din jurul său, păstrînd încă din vremea emigrației strînse legături cu fruntașii democrației burheze europene, voiau realizarea unirii Transilvaniei cu „Principatele” într-un stat independent prin declararea unei

²⁶ *Ibidem*, nr. 198, 27 iulie/8 august, p. 658.

²⁷ *Ibidem*, nr. 238, 26 august/6 sept., p. 755.

²⁸ Căpit. Petre Crăescu, *Gardele naționale și independența României*, Iași, 1861, Tipografia „Buciumul român”, p. 9.

²⁹ *Ibidem*, p. 11.

³⁰ *Ibidem*, p. 14.

³¹ „Românul”, V (1861) nr. 275, 3/15 octombrie, p. 871.

revoluții generale. Anul 1862 marca tocmai adâncirea acțiunii revoluționare europene pentru izbucnirea revoluției la care se prevedea participarea popoarelor asupra din Italia, Polonia, Ungaria și pînă la Dunărea de jos. Și în timp ce în Principate seseau tot mai mulți emisari italieni, „Românul” publica aproape zilnic știri despre activitatea revoluționară a lui Garibaldi. Apărea aci apelul adresat la 25 mai 1862 de marele revoluționar italian *Popoarelor din Europa orientală*³². În aceste condiții problema gărzii era insistent dezbătută. O nouă suită de articole intitulate *Despre gardele naționale* începea să apară la 14/26 iulie 1862. În articolul cu acest titlu publicat la 15/27 iulie, „Românul” revendica pentru popor dreptul la înarmare ca „o puternică garanție dată tuturor celorlalte drepturi” „niciodată o națiune nu va putea fi robită — scria „Românul” — dacă toți cetățenii vor fi armați și dacă întrunirea lor formează puterea publică, acea putere care este sancțiunea tuturor puterilor”³³. În articolul din 27 iulie/8 august 1862 oficiosul liberal-radical insista din nou asupra necesității gărzii, din punct de vedere militar, ca forță armată importantă în lupta pentru independență. Spirite înaintate, liberalii-radicali, hotărâți să se integreze activ în revoluția generală proiectată, atrăgeau atenția între altele asupra apropiatei prăbușiri a Imperiului Otoman, eventualitate în care românii erau chemați să activeze cu tărie pentru impunerea voinței de unitate deplină și independență³⁴. Viziunea politică din 1862 a liberalilor-radicali, anticipa cu mai bine de două decenii și jumătate, previziunea lui Fr. Engels făcută în 1888 în scrisoarea trimisă lui Ion Nădejde cu privire la posibilitatea înlăturării deplinei unități a tuturor românilor, în condițiile inevitabilei prăbușiri a Austro-Ungariei și Rusiei țariste³⁵.

Dezbaterea problemei reînființării gărzii naționale, dezbateri continuată ani la rînd în presa democratică a vremii, a dus la constituirea unui puternic curent de opinie în mase, favorabil acestei instituții. Se creiau astfel premisele trecerii în mod practic la organizarea ei.

Un obstacol totuși, și nu din cele mai puțin dificile, mai era de trecut. Acesta era dat de izbucnirea în 1863 a conflictului între Al. I. Cuza și guvernul M. Kogălniceanu, pe de o parte, care din motive de oportunitate politică se opunea atunci reînființării gărzii, și Adunare pe de altă parte, care în general sprijinea ideea constituirii acesteia.

Prima încercare de organizare a gărzii s-a făcut, în aceste condiții, la București în 1864. Consiliul comunal din Capitală, în care influența adepților lui C. A. Rosetti era însemnată, a trecut la constituirea unei gărzi orașenești de 10 000 oameni. Inițiativa aceasta era o expresie a nemulțumirii municipalității bucureștene, mai ales față de permanentul amestec al guvernului în treburile comunale, peste capul și fără avizul organelor locale.

Municipalitatea Capitalei încerca pe această cale să împiedice controlul puterii executive centrale asupra activității comunale. Consiliul municipal, trecînd la organizarea gărzii lua în considerare cererea făcută

³² „Românul”, VI (1862) nr. 196, 15 iulie, p. 615.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Despre gardele naționale*, „Românul”, VI (1862) nr. 208, 27 iulie/8 august, p. 651.

³⁵ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1889, partea I-a, Edit. politică, București, 1964, p. 190.

în acest sens forurilor centrale încă din 1859 și proiectul de constituire a gărzii elaborat de o comisie din 1860. Aveau în vedere de asemenea, aprobarea deja dată de comună pentru un fond de întreținere a noii instituții, în valoare de 220 000 lei³⁶. Garda orașenească a Bucureștilor, instituită de puterea locală, era destinată, între altele, să pună într-un cadru legal și paza orașului. Până atunci aceasta era asigurată de o pază de noapte neîmpuțernicită prin niciun text de lege și care funcționa doar pe baza unui ordin ministerial, fără aprobarea prealabilă a municipalității. Comuna refuza să mai plătească pe cei 300 sergenți de stradă. Ea motiva aceasta și pentru a se elibera de o sarcină financiară costisitoare de 517 000 lei anual. În schimb se angaja la întreținerea formațiunii locale de pompieri, care deși sub aspect legal nu intra în obligațiile financiare ale municipalității, aceasta, spre deosebire de garda de noapte, activa pe baza unei legi în funcțiune.

Toate acestea vizau punerea puterii centrale de stat în fața unui fapt îndeplinit. Se preconiza astfel legalizarea pe ocolite a gărzii naționale sub denumirea de gardă orașenească și crearea unui precedent care să fie apoi generalizat. Consiliul comunal al Capitalei trecuse la constituirea gărzii luind în considerare și dreptul acordat municipalităților de Adunarea legiuitoare prin votul pronunțat în sesiunea de la sfârșitul anului 1862 și începutul lui 1863, de a-și crea singure venituri pentru acoperirea cheltuielilor locale. Cadrul politic, obștesc și administrativ municipal în care se definitivaseră aceste măsuri de către Consiliul comunal al Bucureștilor, l-a constituit plenul deputaților suburbiilor. Ei fuseseră convocați pentru întocmirea bugetului comunei. Din rîndul acestora, o comisie restrînsă, constituită și cu participarea lui E. Carada, a elaborat proiectul de buget și a stabilit modul de control asupra mînuirii fondurilor. Discuțiile ce au precedat aceste inițiative au fost din cele mai aprinse și animate în rîndul deputaților suburbiilor. Ele au evidențiat faptul că punctul de vedere liberal-radical cu privire la reînvierea instituției revoluționare de la 1848, se bucura de o largă adeziune.

Dintr-un discurs ținut de M. Kogălniceanu la 20 ianuarie 1864 în Adunarea legiuitoare, aflăm amănunte interesante cu privire la modul în care municipalitatea Capitalei concepea organizarea gărzii. Conform unui proiect elaborat încă din 1860, corpul de gardă al Bucureștilor urma să se constituie din 5 subdiviziuni raportate la numărul „culorilor” orașului. Numărul companiilor ce se constituiau în fiecare „culoare” trebuia să corespundă numărului deputaților de suburbie existenți în acea unitate administrativă. Garda astfel organizată era condusă de un comandant general, în subordinea cărui se găseau căpitani subdiviziunilor gardiste, ajutați și ei la rîndul lor de locotenenți. Cum activitatea se preconiza să fie permanentă, toate cadrele gărzii erau remunerate conform unui buget stabilit de comună. Potrivit evaluării pe care o făcea M. Kogălniceanu, efectivul total al gărzii din București ar fi ajuns la 30 000 persoane³⁷. Din același discurs se desprinde, de asemenea, că municipalitatea Capitalei

³⁶ *Deputații orașului București inculpați de domnul Kogălniceanu*, „Romănu”, VIII (1864), 1 febr., p. 93; E. Carada, *Din Paris la 16 februarie 1864*, în „Romănu”, din 20 febr. 1864, p. 162.

³⁷ „Dezbaterile Adunării legiuitoare — Sesiunea 1863—1864”, București, 1864, ședința XXIX, 29 ianuarie 1864, Discursul lui M. Kogălniceanu, p. 620.

urmărea să-și asigure în exclusivitate controlul și conducerea gărzii. Ea respingea orice amestec sau influență din partea guvernului. Aceasta era, evident, expresia opoziției comunale față de metodele autoritare de conducere și guvernare. Inițiativa municipalității bucureștene a fost însă respinsă de guvern sub pretextul inoportunității. Acest act al guvernului reflecta teama față de gardă ca element armat în exclusivitate la dispoziția comunei. Necontrolată în niciun fel de puterea centrală, garda ar fi putut deveni, și chiar în capitala țării, un instrument politic la dispoziția liberalilor-radicali, adepți inflăcărați ai acțiunilor democratice reformatoare, dar și participanți activi la coaliția de răsturnare a lui Al. I. Cuza.

Este de menționat că domnitorul Al. I. Cuza, bine intenționat în acțiunile sale reformatoare, le voia însă înfăptuite de sus, prin activitatea de guvernare, pe o linie moderată și de centru și mai puțin pe calea instituționalizată a Adunării legiuitoare.

Sub influența liberalilor-radicali, municipalitatea a reacționat prompt la respingerea de către guvern a proiectului de organizare a gărzii. Ea a recurs la presiuni asupra guvernului. A fost refuzată ca urmare, votarea și aprobarea fondurilor bugetare necesare întreținerii formațiunii de pompieri, prevăzute inițial în proiect. Totodată Consiliul comunal se arăta consecvent în poziția față de garda de noapte pe care o desființase și căreia îi refuza fondurile necesare.

Deși încercarea Consiliului municipal din București se sfârșea fără rezultat scontat, ea a avut o deosebită influență și importanță politică. Se obținuse prin aceasta o largă adeziune de masă la ideea reinvierii instituției de la 1848. Inițiativa bucureșteană, declanșată calculat într-un moment când întărirea puterii armate de apărare a tînărului stat și a instituțiilor sale noi, democratice, devenise o necesitate vitală, a avut un larg răsunset în țară.

Respinsă sub aspectul local al unei gărzi orășenești a Bucureștilor, inițiativa se impunea și era luată în dezbatere în ianuarie-februarie 1864 în Adunarea legiuitoare, sub aspectul organizării ei ca instituție națională. Reluarea în dezbatere coincidea și era prilejuită de discutarea proiectului de lege pentru organizarea puterii armate elaborat de guvern.

La 18 ianuarie 1864, col. George Adrian prezenta în Adunare raportul comisiei militare care studiasse acest proiect ³⁸. Potrivit proiectului, puterea armată se compunea din armata permanentă cu rezervele ei, miliția activă, adică corpul doiobanților și al gărzilor de graniță, miliția neactivă și gloatele ³⁹.

După citirea raportului și luarea în considerare a proiectului, liberalul-radical Gr. Arghiropol a propus în aceeași ședință din 18 ianuarie un amendament care prevedea organizarea gărzii orășenești în toate orașele României. Instituția gărzii — așa cum era propusă acum — trebuia să se constituie ca cel de-al V-lea element distinct al puterii armate ⁴⁰. După prezentarea acestui amendament, liberalul-radical George Adrian anunța Adunarea că el era primit în unanimitate de membrii prezenți

³⁸ Din comisie făceau parte, pe lângă George Adrian, Teodor Brătianu, George Știrbei, Grigore Sturdza și gen. Nicolae Golescu, „Dezbaterile Adunării legislative a României, Sesiunea 1863—1864”, București, 1864, ședința XXVIII, 18 ianuarie, p. 537.

³⁹ *Ibidem*, p. 552.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 567.

ai comisiei militare⁴¹. Acceptând amendamentul lui Gr. Arghiropol, comisia militară abandonase proiectul guvernului care prevedea prin art. 32 organizarea jandarmeriei în orașele București, Iași și Craiova.

Au urmat apoi discuțiile asupra proiectului și amendamentului propus. Propunerea de constituire a gărzii a fost combătută în lungi intervenții de conservatorii I. Em. Florescu, C. Grădișteanu. Au răspuns acestora, susținând cu tărie reînvierea instituției de la 1848, este drept de pe poziții politice și de clasă diferite, col. George Adrian și conservatorul moderat D. Ghica⁴². A participat de asemenea la discuții în această zi de 19 ianuarie 1864 și V. Boerescu. În ce-l privește constatăm din cuvântul său o semnificativă schimbare de poziție față de necesitatea reînființării gărzii. Liberalul moderat V. Boerescu, cel care cu ani în urmă scrisese în „Naționalul” numeroase articole favorabile gărzii, s-a pronunțat acum împotriva organizării ei. În condițiile izbucnirii conflictului între domn, guvern și Adunare, ca partizan al lui Al. I. Cuza, el a trecut în tabăra adversarilor instituției. Spirit moderat, V. Boerescu respingea mai ales unul din principiile de bază susținute de liberalii-radicali, și anume principiul alegerii ofițerilor gardiști, care după opinia sa, putea să transforme instituția din garantă a ordinii publice, „în instrument în contra ordinii”⁴³. Dezbaterile problemei gărzii a reliefat din plin adâncirea conflictului între domnitor și Adunare, existența coaliției ostile lui Al. I. Cuza. Astfel D. Ghica, cărui îi plăcea să pozeze ca om cu concepții liberale, revendica acum garda ca o forță armată la dispoziția Adunării. „...dacă Adunarea este păzitorul ordinii și legalității, scutul instituțiilor noastre, apărătoria drepturilor cetățenești și a libertăților, dacă se pune cestiunea astfel — declara D. Ghica — atunci vă răspund: da domnilor în sensul acesta garda națională este o armată a Adunării, este o armată care lovește despotismul și anarhia, tirania și dezordinea de unde ar veni”⁴⁴. Ca membru al coaliției organizată pentru răsturnarea lui Al. I. Cuza a intervenit în discuție și Anastasie Panu care a susținut de asemenea garda⁴⁵.

Lupta pentru gardă, sau împotriva ei, se desfășura și în afara Adunării, în presă. Avea loc o vie polemică între ziarul liberal-radical „Românul” și „Buciumul”, sprijinitor al guvernului. În ampla relatare a dezbaterilor Adunării, publicată de „Românul” la 19 ianuarie 1864, liberalii-radicali susțineau din nou, cu deosebită hotărâre, ideea înarmării generale și cuprinderii în cadrul rezervelor armate a întregii națiuni și nu numai a celor între 20 și 26 ani cum prevedea proiectul guvernului⁴⁶.

Dezbaterile au continuat și la 20 ianuarie, în condițiunile declanșării în țară a unei largi acțiuni în favoarea înființării gărzii.

Adunarea a primit o cerere a orașenilor din București prin care se revendica grabnica constituire a gărzii⁴⁷. Aceasta a făcut ca în Adunare, la 20 ianuarie 1864, discuțiile să fie deosebit de furtunoase. Au participat

⁴¹ *Ibidem*, p. 785.

⁴² *Ibidem*, p. 572, 573.

⁴³ *Ibidem*, p. 574.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 577.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 578.

⁴⁶ *Adunarea eleptivă*, „Românul”, VIII (1864) 19 ianuarie, p. 57.

⁴⁷ „Dezbaterile Adunării legiuitoare, 1863—1864”, București, 1864, ședința XXIX, 20 ianuarie, p. 579.

la dezbateri nu mai puțin de 40 de vorbitori și contrar uzanțelor parlamentare, ultimul care a luat cuvîntul a fost primul ministru ⁴⁸. Mihail Kogălniceanu a încercat să facă presiuni asupra Adunării și s-o determine să respingă amendamentul liberal-radical. El își exprima mai întîi mirarea că un fost ministru de justiție lega, prin amendamentul său, problema gărzii naționale de aceea a organizării armatei. Considera că prezentarea propunerii lui Gr. Arghiropol în afara comisiei de specialiști militari, deschidea „iarăși calea disensiunilor și luptelor de partidă, care pune iarăși pe puterea executivă și pe puterea legislativă, fața în față și în stare ostile” ⁴⁹. Mihail Kogălniceanu lega deci propunerea de organizare a gărzii de existența coaliției de răsturnare a lui Al. I. Cuza, de poziția puternică a acesteia în Adunare, care se manifesta ca urmare ostilă domnului și guvernului. În calitate sa de prim ministru acum, M. Kogălniceanu se situa pe altă poziție decît cea de la 1848 cînd revendicase instituția gărzii naționale în *Dorințele partidei naționale în Moldova și în proiectul său de constituție*. Adresîndu-se proprietarilor moșieri pentru a-i determina să respingă propunerea liberal-radicală, M. Kogălniceanu le atrăgea atenția că garda putea să fie folosită și împotriva lor în situații ca acele generate de discutarea reformei agrare. Prin cuvîntul său primul ministru ne apare astfel ca adept al liberalismului moderat, instaurat și impus „de sus iar nicidecum prin baionete oricît de inteligente ar fi ele” ⁵⁰. La această dată M. Kogălniceanu, de numele căruia se leagă constituirea statului modern român, nu mai era un revoluționar. Spre deosebire de C. A. Rosetti, care mai credea într-o nouă revoluție și era adept al unui larg democratism, M. Kogălniceanu era partizan al unui program reformator de aplicare a principiilor de la 1848, de sus și fără o intensă participare de masă. Primul ministru deși nu era ostil gărzii ca instituție burgheză, voia să împiedice realizarea acesteia acum, în condițiile luptei din ce în ce mai puternice dintre Domn, guvern și opoziția organizată în Adunare. Ca urmare propunea Adunării să nu discute problema gărzii decît pe baza unui proiect special ce urma să fie prezentat în viitor. Condamna apoi cu cvinte grele inițiativa municipalității bucureștene de organizare a gărzii : „... nu sîntem numai noi legislatori, sînt și on. deputații de mahalale — spunea el — cari în puterea votului dv. din anul trecut, convocați pentru ca să creieze venituri orașului București”... „se ocupă cu constituționalism, cu garde naționale, cu legi municipale și alte cestiuni”... „D-lor s-au apucat să facă gardă națională pe care o califică de paza orașului, spre a se conforma purismului limbii. Această pază însă are treizeci de mii de oameni” ⁵¹.

M. Kogălniceanu declara apoi în numele guvernului că nu avea principal nimic împotriva gărzii, dar că socotea imprudentă constituirea ei în condițiile în care legea „electorală este încă atît de neperfectă, cînd legea comunală e nevotată și cînd legea rurală este rău votată” ⁵². Cu toată intervenția primului ministru, amendamentul a fost acceptat după cinci ore de discuții cu 55 voturi pentru și 42 contra ⁵³.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 588—616.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 618.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, p. 620.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, p. 622; „Monitorul oficial”, nr. 16, 22 ianuarie/3 febr. 1864, p. 69.

Dezbaterile legate de proiectul de organizare a puterii armate au fost reluate la 22 ianuarie cînd s-a hotărît amînarea discuțiilor privind problema gărzii pînă la tipărirea proiectului ei de lege ⁵⁴. La 27 ianuarie însă G. Adrian repunea în atenția Adunării problema gărzii. După votarea art. I al proiectului elaborat de comisia militară, tot de liberalul-radical Gh. Adrian s-a propus înlocuirea art. II, al aceluiași proiect, cu amendamentul lui Gr. Arghiropol. Potrivit acestui amendament toți românii și împămîntenii aveau, după vîrstă, obligații militare în armata permanentă, miliția activă, garda orășenească, miliția neactivă și gloata. Cei de la orașe, între 20 și 50 de ani, neieșiți la sorți sau care-și satisfăcuseră deja sarcinile în armata permanentă sau miliția activă, făceau parte din garda orășenească. Alături de aceștia erau integrați ca gardiști și tinerii orășeni între 17 și 20 ani ⁵⁵.

În cadrul discuțiilor ce au urmat cu privire la principiile constitutive ale instituției, conservatorii s-au opus integrării în gardă a celor ce nu aveau cetățenie română. Sub pretextul păstrării neștirbite a caracterului național al instituției, ei aduceau în discuție caracterul politic al gărzii. După părerea lor, în gardă ca instituție politică, nu puteau fi acceptați oameni lipsiți de drepturi politice ⁵⁶. Liberalii-radicali, care luptaseră ca garda să fie o instituție mai mult politică decît militară, au susținut tocmai de aceia recrutarea gardiștilor și dintre cei cu „împămîntenire mică”. Consecvenți democrați, ei aveau în vedere acordarea drepturilor politice și acestora. Garda putea deveni o școală de educație politică pentru viitorii cetățeni ai României, iar prin prezența lor în unitățile gardiste se făcea un pas înainte pe calea cîștigării drepturilor politice.

Vii discuții legate de gardă au avut loc la 31 ianuarie referitor la dreptul șefului statului de a dizolva instituția și mai ales cu privire la compoziția socială a viitorilor gardiști. În ce privește prima problemă, conservatorii au cerut prin Gr. Ghica ca garda dizolvată să fie și dezarmată iar convocarea ei să se facă nu după trei luni ca în proiectul liberal-radical, ci după 6 luni ca în Franța. După o încercare a lui Gr. Arghiropol de a obține avizul Adunării pentru punctul său de vedere, liberalii-radicali făceau, prin C. A. Rosetti o concesie, admitînd propunerea conservatoare ⁵⁷. Explicația trebuie căutată în faptul că zilele de 29 și 31 ianuarie marcase ră o micșorare vădită a ostilității conservatoare, față de gardă. Moșierii fuseseră siliți să admită ideea organizării gărzii. Liberalii-radicali urmăreau ca prin această mică cedare să obțină mai mult în problema de mai mare importanță a compoziției sociale a viitoarei instituții.

Potrivit amendamentului lui Gr. Arghiropol erau cuprinși în gardă toți orășenii care corespundeau condițiilor de vîrstă, fără limite censitare. Comisia militară introdusese însă unele limite permițînd accesul în gardă numai proprietarilor și a celor ce plăteau o chirie de cel puțin 200 lei. Moșierii au cerut însă în Adunare majorarea acestui cens în așa fel încît el să asigure caracterul strict burghez al instituției. Dintre aceștia Gr. Ghica a insistat în mod deosebit ca în gardă să nu fie admiși decît

⁵⁴ *Adunarea electorală*, „Românul”, VIII (1864), 22 ian., p. 65.

⁵⁶ Dezbaterile Adunării deputaților, București 1864, p. 683.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 685, 691, 692.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 715.

proprietarii înstăriți. Ca reprezentant al moșierimii care acceptase și sprijinea orînduirea burgheză, dar care se opunea unei linii democratice de dezvoltare a țării, Gr. Ghica vedea în garda cu o compoziție socială largă o „primejdie pentru considerări politice, pentru libertățile publice și chiar pentru această Adunare...”⁵⁸. Gr. Ghica, secondat și de generalul Ion Gr. Ghica, a sfîrșit prin a se opune deschis instituției ce urma să cuprindă pe toți orășenii între 17 și 50 ani. Ultimul, mai abil, se declara adept al principiilor organizării gărzii, dar considera că nu sosise timpul ca ea să fie realizată în România.

O deosebită importanță în cadrul acestor dezbateri l-a avut cuvîntul lui C. A. Rosetti. Fruntașul liberal-radical răspundea astfel atacului contra gărzii ca instituție cu o largă participare populară. El ca și Gr. Arghiropol s-au pronunțat împotriva oricăror restricții censitare, pentru antrenarea în detașamentele gardiste și a celor din mahalale și a țăranilor mărginași. Pînă la urmă liberalii-radicali au fost nevoiți să accepte limitele censitare introduse în comisia militară. Era o concesie izvorîtă din raportul de forțe între burghezie și moșierime în Adunare, în defavoarea bineînțeles a burgheziei. Acceptarea censului era prețul pe care liberalii-radicali au fost nevoiți să-l plătească opoziției moșierești, antigardiste, pentru a obține legiferarea de către Adunare a amendamentului lui Gr. Arghiropol. Dealtfel, C. A. Rosetti declara fără echivoc în legătură cu aceasta: „Negreșit cînd văd mulți opozanți sint silit să fac concesii, pe cît e cu putință, ca să pot căpăta ceva, ca să poată instituțiunea funcționa”⁵⁹. Dar tot el avertiza Adunarea că și concesii pe care erau dispuși să le accepte aveau o limită și de aceea opunîndu-se majorării censului propunea luarea în considerare a celor stipulate în Regulamentul Organic cu privire la alegătorii de suburbii⁶⁰. Discuția continua. Elementele moșierești indiferent de apartenența lor politică liberală sau conservatoare, apropiate sau ostile lui A. I. Cuza, se dovedeau a fi unitare pe poziția lor de clasă, în hotărîrea de îngustare a bazei sociale a gărzii. Deputatul S. Cesianu a propus astfel un amendament potrivit căruia erau admiși în garda Iașilor și Bucureștilor numai cei care posedau o casă în valoare de 5 000 lei sau plăteau o chirie de 500 lei. Pentru celelalte orașe censul era stabilit la 2 000 lei și respectiv 200 lei⁶¹. Pe această bază, garda ar fi fost extrem de restrînsă, ea urmînd să se constituie doar cu participarea mării burghezii.

Disputa din Adunare între liberalii-radicali și conservatori, cu privire la principiile constitutive ale gărzii ilustra existența puternicelor divergențe din sinul coaliției creată pentru răsturnarea lui Al. I. Cuza. Ele izvorau din interesele contradictorii ale acestor grupări și se manifestau în modul diferit de abordare de fiecare dintre ele a problemelor de dezvoltare economică și politică ale societății românești.

Adepti ai progresului neînterupt, ai înnoirilor reformatoare, democratice cerute la 1848, liberalii-radicali nu puteau accepta nici în problema gărzii punctul de vedere moșieresc. Existența coaliției, și a unirii pentru

⁵⁸ *Ibidem*, p. 716.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 720.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 721.

⁶¹ *Ibidem*.

moment a activității de opoziție față de domnitor și guvern a celor două extreme — liberalii-radicali și conservatorii — crease posibilitatea repunerii în discuție a problemei gărzii și permisesse acceptarea de către moșieri a reînvierii instituției de la 1848. Dar aceeași coaliție, așa-zis „monstruoasă”, precum și cei ce sprijineau pe Al. I. Cuza și guvernul Kogălniceanu, care se împotriveau reînființării gărzii, impuseseră și liberalilor-radicali unele cedări, din care principala se referea la acceptarea censului. Adunarea, dominată de moșieri, a votat însă un cens majorat în formula propusă de S. Cesianu.

Dezbateri ample s-au purtat și în legătură cu problema disciplinei gărzii. Conservatorii, urmărind să anihileze posibilitățile de manifestare ale gărzii ca instituție cetățenească, au propus, prin gen. Em. Florescu, introducerea unei stricte discipline militare, ca a armatei permanente. Liberalii-radicali au combătut cu multă fermitate acest punct de vedere prin cuvîntul luat de C. A. Rosetti și Gr. Arghiropol, determinînd Adunarea să respingă propunerea conservatoare ⁶².

La 7 februarie, cînd Adunarea avea la ordinea de zi votarea în total a proiectului de lege de organizare a puterii armate, a luat cuvîntul și Mihail Kogălniceanu. El făcea mai întîi o scurtă privire asupra raporturilor dintre Adunare și puterea executivă. Primul ministru s-a referit la conflictul declanșat între cele două puteri ale statului în 1863, conflict adîncit după părerea sa prin activitatea Adunării în ființă. Ca mijloc pentru aplanarea conflictului, M. Kogălniceanu socotea necesară instituirea corpului ponderator. Cu privire la proiectul de organizare militară, el s-a declarat în favoarea celui prezentat de guvern și a respins pe cel dezbătut de Adunare pentru că prevedea organizarea gărzii naționale ⁶³. M. Kogălniceanu refuza realizarea gărzii atunci la 1864, în condițiile luptei deschise între Adunare și puterea executivă, cînd noua instituție ar fi putut fi folosită de coaliția organizată împotriva lui Al. I. Cuza. Anunțînd imposibila sancționare a proiectului, M. Kogălniceanu declara în numele guvernului și domnitorului „că țara va avea și organizarea militară, va avea chiar și garda națională, însă o gardă națională care să fie un element de ordine și de libertate, iar nu de licență și de anarhie” ⁶⁴. Intervenția sa n-a influențat însă Adunarea care după trei săptămîni de dezbateri, vota la 7 februarie, în aplauzele entuziaste ale asistenței, cu 55 voturi pentru și 43 contra din totalul de 103, *Legea pentru organizarea puterii armate în România* ⁶⁵. Capitolul IV din această lege, însumînd 39 de articole, fixa principiile constitutive ale instituției gărzii naționale.

Garda care trebuia să se organizeze în toate orașele României avea largi atribuțiuni civile, politice și militare. Ea „priveghea la paza ordinii și independenței naționale, pentru a păzi întregimea teritoriului și a veghea la garantarea legilor și instituțiilor țării” ⁶⁶. Ca urmare gardiștii erau obligați să presteze un serviciu ordinar în interiorul comunei, serviciul de detașament în afara comunei și de corp mobilizat însoțind armata în cazuri excepționale de invazie străină. Instituția gărzii subordonată Ministerului

⁶² *Ibidem*, p. 735.

⁶³ *Ibidem*, p. 784.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 788.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 803.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 811.

de Interne, municipalității și în timp de război Ministerului de război, era pusă în ultimă instanță sub controlul Domnului țării care putea hotări, cînd socotea necesar, dezarmarea și dizolvarea acesteia pe timp de 6 luni. Intrau în gardă toți orășenii între 20 și 50 de ani neieșiți la sorti pentru armata permanentă și dorobanți și care corespundeau censului diferențiat pentru București, Iași și celelalte orașe. Scutiți de cens erau doar tinerii între 17—20 ani care constituiau rezerva gărzii. Cadrele noii instituții erau numite sau alese. Gardiștii alegeau prin vot secret subofițerii și ofițerii pînă la căpitan inclusiv. Comandanții de legiuni erau aleși de ofițeri dintre ei, iar comandantul general al gărzii era numit de Domn, dintre foștii colonei și generali din armată.

Armele, echipamentul, muniția erau date de stat, iar uniformele cădeau în sarcina gardiștilor. O largă gamă de sancțiuni asigura și întreținerea disciplina gărzii constituită din punct de vedere organizatoric în companii, batalioane și legiuni ⁶⁷.

Votarea proiectului lui Gr. Arghiropol de organizare a gărzii a fost primită cu entuziasm de opinia publică. „Românul” continua să scrie lungi articole în favoarea instituției ⁶⁸. Inițiativa liberal-radicală era larg sprijinită de orășenii din Pitești, Curtea de Argeș, Ploiești etc. ⁶⁹.

Cunoscînd opoziția puterii executive față de reînființarea gărzii și pentru a impulsiona sancționarea legii ce se votase, C. A. Rosetti a interpelat pe M. Kogălniceanu în ședința Adunării din 10 februarie 1864 pentru a-l determina, în calitatea sa de prim ministru să se angajeze printr-o declarație ⁷⁰, în sensul aplicării legii de organizare a puterii armate. Răspunzînd interpelării peste trei zile, M. Kogălniceanu, în condițiile intensificării mișcării favorabile gărzii era nevoit să declare din nou că „țara va avea și armata și Constituțiunea și chiar garda națională”... „negreșit cu concursul Adunării” ⁷¹.

În același timp campania de presă favorabilă gărzii continua. Remarcăm printre numeroasele articole dedicate gărzii pe cel semnat de Radu Ionescu și intitulat *Libertatea și anarhia*. Opunîndu-se prezentării gărzii ca element de anarhie și război civil, autorul atrăgea atenția asupra faptului că nu există în lume efect fără cauză, că aceasta este o lege absolută și că revoluțiunea „a fost numai acolo unde libertățile publice au fost restrînse, unde voința țării a fost nesocotită, unde legile au fost călcate în picioare, unde Constituțiunea a fost violată” ⁷². Referindu-se apoi la situația din țară el argumenta dreptul cetățenilor de a controla guvernul, pentru a-i impune o conduită conformă cu interesele generale. Radu Ionescu susținea dreptul poporului de a impune schimbarea guvernului, chiar printr-o răsturnare forțată „cînd mijloacele sale de a governa sînt arbitrariul, prigonirea și violența”. În încheiere autorul liberal-radical sublinia că societatea putea fi apărată de asemenea răsturnări de anarhic,

⁶⁷ *Ibidem*, p. 812—815.

⁶⁸ Radu Ionescu, *Garda națională*, „Românul”, VIII (1864), 7 februarie, p. 119; C. A. Rosetti, *Revista politică*, „Românul”, din 8 februarie, p. 121.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. din 2 și 5 februarie 1864, p. 101, 109.

⁷⁰ *Revista politică*, „Românul” nr. din 10, 11 februarie 1864, p. 129.

⁷¹ Radu Ionescu, *Revista politică*, „Românul”, VIII (1864), 13 februarie, p. 137.

⁷² *Idem*, *Libertatea și anarhia*, „Românul”, VIII (1864), 19 februarie, p. 157.

război civil, etc. numai prin dotarea țării cu „toate libertățile depline și nemărginite”⁷³.

Articolul reliefa nu numai divergențele existente între guvern, domn și liberalii-radicali, nu numai participarea acestora din urmă la coaliția organizată pentru detronarea lui Al. I. Cuza, dar și concepția înaintată a membrilor grupării condusă de C. A. Rosetti. Ei se pronunțau pentru instaurarea unor largi libertăți democratice burgheze, pentru dotarea țării cu instituții moderne, necesare realizării progresului. Articolul arăta în același timp intensitatea mișcării progardiste și hotărîrea de a impune guvernului organizarea noii instituții.

Amploarea mișcării în favoarea gărzii este demonstrată și de măsurile luate de guvern împotriva ei. M. Kogălniceanu a inițiat o acțiune de diversiune, pentru a împiedica constituirea noii instituții. Astfel, la 10 februarie el adresa prefectilor un ordin pentru efectuarea recenzării celor care aveau dreptul de a deveni gardiști. „Românul” reușind să-l afle îl publica la 26 februarie⁷⁴ și C. A. Rosetti demasca scopul reuscs al acestei acțiuni. El considera că „această înscriere, și încă grabnică, electrică, s-a făcut pentru a se putea face în toate casele propagandă contra acestei instituțiuni eminentamente națională...”⁷⁵. În adevăr, se încerca pe această cale să se provoace o mișcare ostilă gărzii. Agenții puterii executive mergînd din casă în casă, declarau că organizarea gărzii era inoportună, că ea ar putea să provoace o invazie străină, gardiștii fiind chemați într-o asemenea situație în prima linie de bătaie⁷⁶.

În același timp M. Kogălniceanu, prin depeșe confidențiale, cerea prefectilor stăvilirea mișcării petiționare favorabile gărzii⁷⁷.

Dar mișcarea petiționară pentru crearea gărzii continua. Ea a avut o intensitate sporită în București, dar s-a manifestat și în alte orașe. Spre exemplu amploarea ei la Craiova ne este demonstrată și de faptul că într-o depeșă confidențială adresată prefectului de Dolj, la 25 februarie 1864, primul ministru scria: „În tot felul întrebunțați mijloacele de persuasiune morală spre a lumina pe cetățeni asupra planurilor de agitațiune. Dacă din contra petițiunea poartă un caracter în adevăr sedicios, atunci procurorul să-și facă datoria”⁷⁸. Totuși acțiunea guvernului își produsese efectul în unele din județe. Așa de pildă, prefectul județului Rm. Sărat îl înștiința pe M. Kogălniceanu la 10 martie 1864 că acțiunea în favoarea gărzii fusese stăvilită și că putea organiza chiar manifestații de mulțumire guvernului pentru ceea ce el numea prudența dovedită în problema gărzii.

Pentru a împiedica organizarea instituției gărzii naționale Al. I. Cuza n-a sancționat proiectul de lege votat de Adunare. Aceasta nu pentru că Domnitorul sau primul său ministru ar fi fost principial împotriva gărzii, ci pentru că o gardă organizată atunci, la cererea liberalilor-radicali și în linii generale conformă cu principiile acestora, ar fi fost o armă în

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ordinul d-lui ministru din Intru, din 10 februarie 1864 către prefecti, „Românul”, VIII (1864) 26 februarie, p. 181.*

⁷⁵ C. A. Rosetti, *Revista politică*, „Românul”, VIII (1864) 26 februarie, p. 181.

⁷⁶ *Ibidem*, nr. din 23 februarie și 24, 25 februarie 1864, p. 173, 177.

⁷⁷ *Depeșă confidențială către toate stațiunile telegrafice spre a se ceti verbal prefectilor*, Bibl. Acad. R.S.R., *Arhiva Al. I. Cuza*, mapa XXIV, fost. msse. rom. 3652, f. 142, 165.

⁷⁸ *Ibidem*, Acad. R.S.R., *Arh. Al. I. Cuza*, mapa XXV, p. 90.

mîna coaliției care ar fi putut uza de ea. De asemenea, Al. I. Cuza fusese nevoit să țină seama și de împotrivirea Turciei față de sporirea forței armate a Principatelor, peste limitele fixate în acest sens de convenția de la Paris.

Oricum abordarea problemei gărzii, a principiilor ei de organizare a pregătit condițiile pentru constituirea ei la 1866.

Perioada 1859—1864, prin campania în presă și în Adunare în favoarea gărzii naționale, prin inițiativa municipalității bucureștene de constituire a unei prime formațiuni de gardă, a fost perioada de cristalizare a concepției ce trebuia să stea la baza noii instituții, de afirmare a principiilor ei organizatorice. A fost perioada de delimitare a curentelor și grupărilor politice care abordau problema gărzii, fie conform intereselor lor specifice de clasă, fie din oportunitate politică.

Gruparea liberalilor-radicali, micii burghezi legați de popor, voia o gardă extinsă la scara întregii națiuni, fără îngrădiri censitare, organizată pe principiile ordinii democratice și care să constituie o forță politică armată, un element de prim ordin în acțiunea reformatoare internă pe linia democratizării vieții politice, prin adîncirea aplicării programului burghezo-democratic al revoluției de la 1848. Avînd în concepția lor și un scop militar, garda era în același timp menită a dubla armata regulată, într-o formă care să nu nemulțumească Turcia și puterile garante care limitaseră prin Convenția de la Paris efectivele ostășești de care putea dispune țara. Ea trebuia să fie deci un element al puterii armate moderne a României, care aspira la deplină unitate națională și independență. Urmînd a servi acestor idealuri ale întregii națiuni, instituția gărzii era acceptată și susținută de ambele clase conducătoare, burghezia și moșierimea. Ultima dintre acestea primind instituția, dar respingînd formula de organizare populară propusă de gruparea lui C. A. Rosetti, s-a pronunțat pentru un organism constituit pe principii censitare, cu o îngustă bază socială. Aceasta pentru că, în condițiile în care reforma agrară era la ordinea zilei, moșierimea ar fi voit să folosească noua instituție pentru apărarea intereselor sale de clasă și eventual împotriva mișcărilor țărănești.

Dar reînvierea instituției revoluționare de la 1848 nu s-a putut realiza în anii 1863—1864 din cauza conflictului declanșat între puterea executivă și cea legislativă, între domn și guvern, pe de o parte și Adunarea legiuitoare pe de altă parte.

Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu, deși patrioți și adepți ai instituțiilor și programului revoluționar de la 1848, pentru a nu complica și mai mult situația externă a României vremii, au respins ideea organizării atunci a gărzii orășenești, care ar fi devenit în mod sigur și o armă de temut în mîna liberalilor-radicali, ostili politicii moderate a căii de mijloc și autoritarismului domnesc. În acțiunea pentru răsturnarea lui Al. I. Cuza și pentru realizarea instituției gărzii, liberalii-radicali au acceptat temporar și limitat sprijinul moșierimii conservatoare care se opunea înlăptuirii chiar și a celor mai moderate din reformele preconizate de domnitor. Pentru ca Adunarea cu majoritatea conservatoare să voteze proiectul liberalilor-radicali de a se da ființă gărzii, C. A. Rosetti și cei din gruparea sa au făcut unele concesii de la principiile inițiale de organizare.

Urmarea acestor concesii a fost aprobarea de către Adunare a proiectului de constituire a gărzii ca element al puterii armate.

Era incontestabil un succes de prestigiu pentru liberalii-radicali, umbrit doar de modul în care fusese obținut prin alianța vremelnică cu moșierimea reacționară. Pentru liberalii-democrați acest aliat era dezagreabil, instabil și nesigur. Din această cauză, în cuvintele scrise de C. A. Rosetti după votarea proiectului, „Adunarea și-a făcut datoria, uite ministerul voința națiunii, proclame dictatura și vom vedea dacă și națiunea nu-și va face datoria”⁷⁹, se reflecta odată cu entuziasmul victoriei și nesiguranța finalizării acestui succes. Cuvântul său țintează să determine sancționarea de Al. I. Cuza a proiectului votat. Dar domnul a refuzat să facă aceasta. C. A. Rosetti întrevăzuse refuzul șefului statului. El dovedise prin cuvântul său că nu ignora specificul situației politice și greutățile ce stăteau în calea organizării gărzii. Cu toată amploarea mișcării favorabile gărzii, C. A. Rosetti n-a împins lupta pentru constituirea instituției peste limitele legale ale cadrului parlamentar pentru a nu primejdui bazele organizatorice și administrative ale noului stat român, în fruntea căruia Al. I. Cuza fusese recunoscut pe durata vieții sale.

Garda ca instituție burgheză era necesară și ea trebuia să fie organizată mai devreme sau mai târziu. Lupta pentru reînvierea instituției de la 1848, desfășurată de liberalii-radicali, n-a fost zadarnică. Ea a impus peste numai doi ani de la 1864 constituirea primelor formațiuni de gardiști.

LA LUTTE POUR LA RECONSTITUTION DE LA GARDE NATIONALE PENDANT LA PÉRIODE 1859—1864

RÉSUMÉ

Après 1848, dans la lutte pour l'édification de la Roumanie indépendante, conformément aux objectifs de la révolution de 1848, la nation roumaine ressentait la nécessité d'une puissante force armée, organisée suivant des principes modernes.

Il s'imposait, donc, avec acuité de procéder à l'armement général des masses, groupées sous une forme armée qui ne fournisse pas de prétexte ou de fondement à l'intervention étrangère dans les affaires intérieures des Principautés. Dans la lutte pour la reconstitution d'une garde pendant la période qui suivit l'année 1859, l'on vit se matérialiser deux tendances. Une première tendance était exprimée par les libéraux-radicaux qui se sont situés à la pointe de l'action pour sa reconstitution. Ils militaient pour une garde aussi démocratique que possible, composée d'éléments appartenant à la bourgeoisie, à la paysannerie et au prolétariat en voie de formation. La seconde tendance, exprimant le désir du maintien de la situation existante et la crainte de voir adoptées de nouvelles réformes, visait à limiter le rôle des gardes sur le plan intérieur à un simple instrument de défense des propriétés, de répression des révoltes, de renforcement de l'appareil policier.

La lutte et la position des groupements politiques envers le problème de la reconstitution de la garde après 1859 ont été amplement reflétées aussi dans les pages de la presse.

⁷⁹ C. A. Rosetti, *Revista Politică*, „Românul”, VIII (1864), 8 februarie, p. 121.

Initialement, en tant que projet de constitution d'une garde civique de Bucarest, l'initiative a été repoussée par le pouvoir exécutif. Puis, elle a été soumise au débat de l'Assemblée législative (en janvier-février 1864) sous l'aspect de la constitution de la garde en tant qu'institution nationale.

Lors de la discussion du projet de loi pour l'organisation du pouvoir armé, le député libéral-radical Gr. Arghiropol proposa un amendement par lequel on demandait la création de la garde civique en tant qu'élément du pouvoir armé, lequel ne fut que difficilement admis par les grands propriétaires fonciers représentant la majorité à l'Assemblée.

L'amendement, ainsi que la loi pour l'organisation du pouvoir armé n'ont pas été cependant sanctionnés par le prince Al. I. Cuza qui, à côté de Kogălniceanu, a rejeté en 1864, pour des raisons d'opportunité politique, l'idée de l'organisation à l'époque de la garde civique.

En conclusion, l'intervalle 1859—1864, par la campagne de presse et par celle menée dans le cadre de l'Assemblée en faveur de la garde nationale, par l'initiative de la municipalité bucarestoise visant à l'organisation d'une formation de garde, a représenté la période de cristallisation de la conception sur laquelle devait reposer la nouvelle institution, d'affirmation de ses principes de fonctionnement.

MISIUNEA LUI AL. GH. GOLESCU LA PARIS ÎN 1848*

DE

TRAIAN IONESCU

Revoluția de la 1848 din Principatele dunărene a avut numeroase legături, pe multiple planuri, cu revoluțiile din celelalte țări europene și în primul rând cu aceea din Franța. În februarie 1848, se aflau la studii la Paris numeroși tineri români, unii dintre ei, ca N. Bălcescu, participând la luptele de stradă. În orașul de pe Sena, acești tineri, pătrunși de idei revoluționare, au schițat programul revoluției pe care nădăjduiau să o declanșeze în patria lor și au luat legătura cu Guvernul provizoriu francez, pentru a-și asigura sprijinul acestuia. Apoi, în martie același an, în dorința de a participa la declanșarea revoluției ce se pregătea la ei acasă, au părăsit în grup capitala Franței, uitând, în graba lor, să lase, pe lângă Republica Franceză pe unul dintre ei ca reprezentant al guvernului revoluționar, pe care erau hotărâți să-l formeze în principate. Greșeala aceasta avea să fie îndreptată abia peste trei luni, prin trimiterea ca reprezentant al Guvernului provizoriu al Țării Românești la Paris a unuia din cei mai de seamă tineri revoluționari munteni, Alexandru Gh. Golescu-Negru, secretar al acestui guvern.

În împuternicirea pe care acesta o primește din partea Guvernului provizoriu al Țării Românești, la 29 iunie 1848, se subliniază că „Patria este în pericol”, „Patria nu are arme”. De aceea Al. Gh. Golescu e trimis „în toate provinciile învecinate cu România și pe lângă toate Puterile Europei să trateze în numele nostru și în numele Țării Românești și să ceară ajutor de arme și oameni pentru a elibera o națiune slabă ce pierd sub loviturile inamicului”. Și tînărul reprezentant este „împuternicit... a face tractate în numele Nației”¹. Din document nu rezultă misiunea de

* Misiunea lui Al. Gh. Golescu la Paris nu a făcut, pînă în prezent, obiectul unui studiu special mai aprofundat. Curios și regretabil în același timp este faptul că nici George Fotino, în ampla sa lucrare, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boterii Golești*, vol. I—IV, „Imprimeria Națională”, București, 1939, nu tratează decît tangențial acest subiect, în capitolul „Revoluția”, vol. I, p. 61—70, căruia nu-i afectează decît 10 pagini. Nici *Dicționarul enciclopedic român*, vol. II, Editura politică, București, 1964, p. 944, nu menționează această misiune. Alexandru Gh. Golescu (poreclit Arăpila sau Negru), (1819—1881) era fiul lui Iordache Golescu. Om politic, unul dintre conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească, secretar al Guvernului provizoriu, el a fost unul dintre cei mai apropiați prieteni și colaboratori ai lui N. Bălcescu. După înăbușirea revoluției a trăit în exil pînă în 1857. Întors în țară, a fost deputat în Adunarea ad-hoc a Țării Românești. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza a fost ministru al Cultelor în Țara Românească (1860). Mai tîrziu a devenit unul din oamenii politicii din anturajul liberalului moderat Ion Ghica. În 1870 a fost prim-ministru. *Ibidem*.

¹ Anul 1848 în Principatele Române. *Acte și documente*, vol. VI, București, 1910, p. 7—8. cf. A. Stan, *Încercări de organizare a unei rezistențe armate (1848)*, în „Studii”, XVI (1963), nr. 3, p. 628. Vezi și C. D. Aricescu, *Capitoli revoluționari române de la 1848 judecați după propriile lor fapte*, București, 1866, p. 62, care susține că Golescu a fost trimis la Paris „pe la finele lui iunie”.

reprezentant al Guvernului revoluționar muntean la Paris, dar apare prezentă nevoia de arme pentru apărarea revoluției în fața amenințării intervenției armate străine.

Necesitatea înarmării revoluției corespundea și cu punctul de vedere al bănățeanului Eftimie Murgu, pe care cei mai mulți dintre revoluționari îl avuseseră profesor la Școala Națională de la Sfintu-Sava și care, la 8/20 iulie 1848, deci ulterior înputernicirii date lui Al. Gh. Golescu, sfătuia, într-o scrisoare către N. Bălcescu pe frații din România să nu proclame încă republica, „*în schimb să-și pregătească armată cât mai degrabă* (sublinierea noastră — T.I.) pentru a preîntîmpina prima năvală, apoi de aici încolo va fi grija noastră și mai pe urmă grija Europei”².

Misiunea dată lui Al. Gh. Golescu nu se va limita mult timp numai la procurarea de armament și de ajutor militar. La 1 august 1848 Locotenența domnească a Țării Românești emite o adresă prin care emisarul român este acreditat nu pe lângă șeful Statului francez, ci pe lângă Ministerul Afacerilor Străine al Franței, avînd de acum de îndeplinit și sarcini cu caracter extraordinar, unele din ele vizînd organizarea viitoare a statului muntean. Astfel el trebuia să ceară de la Guvernul francez specialiștii necesari organizării în Țara Românească a contribuțiilor directe, a unei bănci naționale și a unui birou de statistică generală³. De asemenea Golescu trebuia să solicite sprijinul moral și material al Franței, în baza unor instrucțiuni confidentiale, primite prin Ministerul Treburilor din Afară⁴. Totodată, dar neoficial, urma să obțină de la Paris și un număr de arme pentru Țara Românească⁵.

Plecarea lui Al. Gh. Golescu în străinătate fusese precedată de trimiterea de către Guvernul provizoriu al Țării Românești, îndată după constituire, a unei adrese către Guvernul provizoriu al Franței și a altuia către ministrul de Externe al Angliei, lordul Palmerston, prin care li se arăta scopul revoluției muntene și li se cerea protecția țărilor lor. Răspunsurile acestora, sosite după plecarea lui Golescu din țară, nu erau de loc încurajatoare. La 25 iulie, lordul Palmerston condiționa intervenția Angliei în principate de cererea Turciei, puterea suverană, iar Lamartine se scuza că, ne mai fiind ministru, nu le poate oferi decît simpatiile sale⁶.

Trimiterea unui reprezentant al revoluției din Țara Românească la Paris făcea parte dintr-o acțiune diplomatică mai largă, în cadrul căreia Ion Ghica se afla, încă înainte de declanșarea revoluției, ca reprezentant al revoluționarilor pe lângă Înalta Poartă, iar Dimitrie Brătianu plecase ca agent la Viena și Budapesta, pentru a apăra cauza principatelor pe lângă revoluționarii din Imperiul habsburgic⁷. Ulterior, lista avea să fie completată prin trimiterea lui Ion Maiorescu în misiune în Germania cuprinsă de revoluție. Singura putere pe lângă care nu se prevăzuse trimi-

² V. Chereșteșiu, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în „Studii” IX (1956), nr. 1, p. 77.

³ *Anul 1848...*, vol. III, p. 143—144, cf. G. G. Florescu, *Poziția internațională a Țării Românești în 1848*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, Edit. Acad. R.P.R., vol. III, 1963, p. 31, nota 1.

⁴ *Anul 1848...*, vol. III, p. 147—148.

⁵ *Ibidem*, p. 529—532.

⁶ *Ibidem*, vol. VI, p. CIV.

⁷ *Ibidem*, p. CIII.

terea unui reprezentant diplomatic român era Rusia țaristă, care sprijinea pe contrarevoluționarii din principate.

În ajunul plecării sale în străinătate, Al. Gh. Golescu se afla refugiat la Rucăr, împreună cu guvernul provizoriu, din cauza celui de al doilea complot al reacțiunii. Luase cu el, din București, ordinul de acreditare în străinătate. Neavînd pașaport nici el și nici Tell, a fost trimis Grădișteanu la Cîmpulung, ca să aducă pașapoarte pentru amîndoi ⁸. Deci tînărul emisar al revoluției muntene pe lângă guvernul francez a părăsit țara imediat după cel de-al doilea complot al reacțiunii interne, adică la sfîrșitul lunii iunie sau, cel mai tîrziu, în primele zile ale lui iulie 1848, în orice caz înainte de a se primi răspunsurile din partea lordului Palmerston și a fostului ministru de externe al guvernului provizoriu francez, Lamartine, la adresele trimise de Ministerul Treburilor din Afară al Țării Românești ⁹.

La 9 iulie 1848 Al. Gh. Golescu se afla la Sibiu, de unde îi scrie lui Ștefan Golescu, comunicîndu-i azeziunea sa la ideea generală de a se publica toate materialele trimise „pe la Curțile împărătești și regești ca să scie publicul european ce voiesce și cari sînt drepturile poporului român”. El se pronunță astfel pentru o diplomație publică și sinceră, propusă de Lamartine, și revine la ideea sa „de a face un manifest către populi europeni și mai cu seamă către Franția, de unde am supt luptele libertății...” și cere neîntîrziat, prin Laurian, la Sibiu, „copie de toate notele ce s-au adresat către curțile Europei, ca să știm cum să vorbesc, către autorități” ¹⁰.

Sederea lui Al. Gh. Golescu la Sibiu pare să fi fost de scurtă durată. Într-o scrisoare trimisă din acest oraș, la 12/24 iulie 1848, guvernului provizoriu al Țării Românești, Ion Maiorescu înștiința că, în cîteva zile „fratele A. Gh. Golescu” va fi la Viena „și atunci răspunsurile Cabinetului vor veni de drept prin el” ¹¹. Golescu trebuie să fi plecat din Sibiu chiar în ziua de 9 iulie, sau cel mult a doua zi, deoarece într-o nouă scrisoare, din 15/27 iulie 1848, Maiorescu menționa, guvernului provizoriu, o altă depeșă a sa, anterioară, în care comunicase plecarea emisarului muntean la Viena și credea că guvernul a primit această depeșă încă înainte de 12 iulie ¹², dată la care Ștefan C. Golescu trimitea vărului său, Arăpîlă, o amplă relatare a întîmplărilor care au avut loc în țară după plecarea acestuia în misiune în străinătate ¹³.

Tot la 15 iulie, Ion Maiorescu îi scrie lui Al. Gh. Golescu, aflat în drum spre Viena, avertizîndu-l că articolul german defăimător apărut în „Gazeta”

⁸ Gr. Zossima, *Biografiai politice ale oamenilor mișcării naționale din Muntenia la 1848*, București, 1884, p. 21, 24–25.

⁹ În lucrarea sa *Relațiile Principatelor Române cu Anglia între 1848–1859* (text dactilografiat), p. 2–3, Beatrice Marinescu afirmă greșit că Al. Gh. Golescu fusese trimis în misiune diplomatică de către Locotenenta domnească. În realitate plecarea sa precede cu mult constituirea acestei locotenente. Numai scrisoarea de acreditare către ministrul Bastide este eliberată de Locotenenta domnească.

¹⁰ *Anul 1848...*, vol. II, p. 374.

¹¹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834–1849*, Editura Academiei R.S.R., București, 1967, p. 331.

¹² *Ibidem*, p. 332. Această scrisoare prezintă interes și pentru informațiile pe care le dă despre David Specker, din Viena, care fabrica puști, baionete și săbii și cu care Maiorescu a făcut cunoștință la Orlat.

¹³ Scrisoarea trimisă de Ștefan Golescu la 12 iulie, din București, în George Fotino, *Boterii Golești*, vol. II, p. 170–172.

din Sibiu se datorește lui Timoni, consulul Austriei la București, care „lucrează în spiritul reacționarilor noștri și ai acelor de la Viena” și de aceea nu a răspuns Cabinetul de la Viena, „pentru că era rău informat”. Și Maiorescu îi cere lui Golescu să pună în mișcare „legionul academic” din Viena, ca să se ceară îndepărtarea lui Timoni, fiind sigur de reușită, „căci toată junimea academică e entuziasmată de revoluțiunea noastră”¹⁴. El îi mai cere să încheie imediat contract pentru procurarea a 10 000 de puști și să se înțeleagă cu ministrul vienez și cu ministrul Ungariei la Viena, Esterhazi, ca să se permită transportul acestor puști, în loturi de câte 500—1 000 arme, pe măsură ce vor fi fabricate, prin Ungaria, la Giurgiu¹⁵.

Cît stătuse în Transilvania, Al. Gh. Golescu avusese o lungă convorbire cu Eftimie Murgu despre armata populară ce trebuia să fie înființată în Banat și despre opoziția politică pe care trebuiau să o facă deputații români în Dieta de la Pesta¹⁶.

În drum spre Viena, emisarul muntean trece prin Budapesta, unde încearcă să se înțeleagă cu deputații români din Dieta Ungariei și să discute cu membrii Guvernului maghiar despre o eventuală cooperare cu Țara Românească¹⁷.

La 19 iulie 1848, în drum spre Paris, emisarul român se afla la Viena, de unde îl informa pe N. Bălcescu despre începerea „de abia acum” a misiunii sale principale, „adică înțelegerea cu Cabinetul Vienei și cu Confederația germană, apoi cu Franția și Inglitera”¹⁸. Reiese clar că misiunea sa nu se rezuma numai la activitatea viitoare pe lângă Cabinetul din Paris, ci avea o sferă mult mai largă. Regretă însă că nu se mai află, „în centrul democratic al revoluției române, mai cu seamă că știu — scrie el — cît de trebuincios ar fi votul meu în Guvernul provizoriu”, mai ales după ce a văzut că „Viena a ajuns Parisul în privința aceasta”¹⁹ și îndeamnă „ca să împartă gazetele pe toate ulițele, strigînd în gura mare și cu preț cît mai mic”²⁰. Se ocupă îndeaproape de problemele militare și e entuziasmat de Murgu cu care a vorbit și care are o mică armată de 3000 de oameni călări, cu care e gata să intre în Oltenia și a făgădui și moldovenilor un ajutor de 2000 de oameni. A tratat cu doi negustori fabricanți pentru a crea la munte o fabrică de lănci cu meșteri ardeleni. Murgu i-a promis din Banat fier, aramă și cositor și meșteri cu uneltele necesare pentru fabricarea tunurilor, precum și ofițeri români din arma genului. O fabrică de puști se face mai greu decît una de tunuri, dar

¹⁴ *Anul 1848...*, vol. II, p. 519. „Legionul academic” din Viena era o organizație a tineretului revoluționar studios vienez. Din ea făceau parte și vreo 10 studenți români, printre care și Eudoxiu Hurmuzaki. cf. Cornelia Bodca, *op. cit.*, p. 41—42, 333.

¹⁵ *Ibidem*, p. 332—333, Vezi și *Anul 1848...*, vol. II, p. 519—520.

¹⁶ I. D. Suci, *Nicolae Bălcescu și Eftimie Murgu. O paralelă istorică*, în „Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu”, Bălcești pe Topolog, 1969, p. 234.

¹⁷ *Anul 1848...*, vol. VI, p. CIV. Despre trecerea lui Al. Gh. Golescu prin Ungaria, ziarul „Amicul poporului”, I (1848), col. 139, la rubrica „Ce e nou în Budapesta”, inserează zvonul că emisarul român, „cerînd Guvernului maghiar învoire de a trece prin Ungaria armele solicitate de la Guvernul francez”, acesta l-ar fi refuzat. Asupra refuzului Guvernului maghiar de a permite trecerea în Țara Românească a cîtorva mii de arme ce s-ar fi putut procura din Austria vezi și scrisoarea lui Lecca din 31 august 1848, în *Anul 1848...*, vol. IV, p. 12.

¹⁸ *Ibidem*, vol. II, p. 616—617.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 619.

va trimite un meșter, mai mulți muncitori și „mașinile trebuitoare” pentru a face 10 sau 20 puști pe zi ²¹.

La 25 iulie, tot din Viena, Al. Gh. Golescu îi scria lui N. Bălcescu, îndemnându-l să facă revoluția românească cunoscută în Europa, prin orînduirea de corespondenți pentru principalele orașe europene (Viena, Frankfurt, Berlin, Paris etc.), pentru a descrie toate evenimentele, chiar și pe cele mai mici, și să le publice cît mai repede, pentru a nu o lua înainte reacționarii, „și totdeauna ei apucă înaintea noastră, pentru că atunci gazetarii nu vor publica nimic” ²².

Al. Gh. Golescu crede că guvernul de la Viena, sprijinind pe români, va îndemna pe turci să nu intre în țară „numai de ar avea timp de a o face” ²³. El este sigur de înlăturarea lui Timoni, așa cum i s-a promis dar, pentru a grăbi lucrurile, cere să i se trimită o copie de pe petiția făcută cu vreo două luni înainte de austrieii din București și, de nu se va găsi, să se facă imediat o nouă cerere, pe care să o iscălească cetățeni austrieci cît mai mulți și să o trimită, cît mai curînd, cu un om. Iar Timoni va fi schimbat, chiar dacă ministrii îi vor arăta o „dispoziție amicală” ²⁴. Și Golescu, îngrijorat de știrea că Magheru și Tell ar aduna „armie spre a se împotrivi turcilor”, socotește că nu ar fi deloc un act politic, pentru că există primejdia și a unei alte intervenții străine și „în starea în care se află lucrurile, nici Austria nici Franția nu sînt în stare a deschide război”. Menținîndu-și încrederea în misiunea primită, el continuă: „Numai Franția, de ar voi Cavaignac, ar putea să joace o rolă importantă în starea de acum a lucrurilor. La Paris voi vedea mai bine ce este de sperat” ²⁵.

În ultimele zile ale lui iulie, cam pe cînd se hotărîse trimiterea lui I. Maiorescu la Frankfurt, pe lângă Dieta Germaniei, a lui D. Brătianu la Paris și a unei deputații la Constantinopol „cu jalbă către Sultan” ²⁶, Golescu se mai afla încă în capitala Austriei.

La 30 iulie 1848, Ștefan Golescu ²⁷ și A. Treboniu-Laurian îi comunică lui Al. Gh. Golescu evenimentele petrecute în țară și îl informează în același timp că secretarul Consulatului Franței și consulul englez îi sfătuiesc pe revoluționari să fie moderați ²⁸.

Din ordinul Locotenenței domnești, la 1 august 1848, I. Voinescu II îi trimite emisarului muntean instrucțiunile relative la misiunea sa la Paris și anume:

„1. Să lămuriți opinia publică și Cabinetul francez asupra chestiunii valahe și asupra mijloacelor țării; 2. să interveniți pentru ca chestiunea să fie examinată de Cameră și de Cabinet și să-i interesați în favoarea sa; 3. să tratați cu Cabinetul ca să ne ajute cu oameni și ofițeri; 4. să cereți, la nevoie, intervenția morală și materială a Franței, în favoarea chestiunii noastre”. Și i se cere să raporteze demersurile făcute ²⁹. Instrucțiunile

²¹ *Ibidem*, p. 614, 619—620.

²² *Ibidem*, p. 732.

²³ *Ibidem*, p. 733.

²⁴ *Ibidem*, p. 734—735.

²⁵ *Ibidem*, p. 735.

²⁶ Scrisoarea lui Christian Tell către Gh. Magheru, din 28 iulie 1848, în *Ibidem*, vol. III, p. 11.

²⁷ *Ibidem*, p. 75.

²⁸ *Ibidem*, p. 78.

²⁹ *Ibidem*, p. 147—148.

erau clare și cuprinzătoare. Locotenența domnească înțelegea să folosească prezența trimisului muntean la Paris pentru a obține, acționînd pe toate căile și în toate sensurile, intervenția morală și materială a Franței în sprijinul revoluției românești. Ce i s-ar fi putut cere să obțină mai mult de la Guvernul francez ?

La aceeași dată, Locotenența domnească emite scrisoarea de acreditare a lui Al. Gh. Golescu, ca reprezentant al ei pe lângă Ministerul Afacerilor Străine al Franței, solicitînd acestui minister să-l ajute pe acreditatul român în misiunea sa de a angaja trei funcționari civili francezi pentru a organiza o bancă națională, un birou de statistică și contribuțiile directe ³⁰.

Bănuim că diplomatul român a primit aceste documente înainte de a fi ajuns în capitala Franței căci, după cum rezultă dintr-o scrisoare trimisă de el, din Viena, în luna august (ziua nu este precizată), căpeteniilor revoluției din Țara Românească, la începutul acelei luni se mai afla în capitala Austriei. Cu acest prilej Al. Gh. Golescu le descrie primirea foarte bună pe care i-a făcut-o șeful Cabinetului austriac, care i-a promis că va înlocui pe Timoni cu un om mai capabil și însuflețit de spirit democratic și că va împiedica pe viitor ca centrele de reacționari refugiați din Țara Românească să sporească cu noi sosiți. În schimb Latour, ministrul de Război, pe care-l consideră un fel de colonel Odobescu al Guvernului din Viena, l-a primit foarte rece și grosolan, replicîndu-i că nu recunoaște Guvernul provizoriu muntean, dar îi recunoaște Rusiei țariste „dreptul de a intra în Moldova și în Valahia”. Lui Al. Gh. Golescu i se pare că simpatia arătată de austrieci este legată de interesele pe care le are Austria pentru libertatea navigației pe Dunăre și pentru Țara Românească ³¹.

Mult mai amicală a fost întrevederea cu Sechib-efendi, ambasadorul turc la Viena, pe care l-a asigurat că toate cabinetele europene vor sprijini Poarta, dacă aceasta va accepta cererile principatelor, și că Franța o va ajuta contra țarului deoarece va avea prilejul să restabilească Polonia, fără a ajunge la conflict cu Germania pentru violarea teritoriului. Apoi l-a rugat pe ambasador să intervină pentru ca Poarta să trimită, în acest scop, o misiune secretă la Paris, adăugînd că și el merge acolo cu același țel. Sechib i-a promis lui Golescu, pentru a doua zi, o scrisoare de recomandare către ambasadorul Turciei în capitala Franței ³².

În problema procurării de arme emisarul român nu a realizat nimic, Austria condiționînd transportul acestora prin Ungaria de înțelegerea cu ungurii ³³. Latour n-a vrut să dea nici un răspuns, nici măcar pentru cele 5000 de puști ce urmau să se procure din Transilvania ³⁴.

De la Viena Al. Gh. Golescu vrea să meargă la Frankfurt, ca să trateze cu arhiducele Carol, iar de acolo la Paris, unde cere să i se trimită corespondența pe adresa lui Bataillard, Rue Iacob, no. 32 bis ³⁵.

Șederea lui Golescu la Viena, aproximativ două săptămîni ³⁶, nu a fost lipsită de sens, dar rezultatele obținute au fost minime: promisiuni

³⁰ *Ibidem*, p. 143–144.

³¹ *Ibidem*, p. 150–151.

³² *Ibidem*, p. 151–152.

³³ *Ibidem*, p. 150.

³⁴ *Ibidem*, p. 152–153.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Într-o scrisoare din 31 august 1848 Lecca arată că Al. Gh. Golescu a stat la Viena trei săptămîni. *Ibidem*, vol. IV, p. 12. Chiar la 8/20 august, cînd V. Mălinescu scria din Paris, Golescu trebuia să plece din Viena și să treacă și prin Frankfurt. *Ibidem*.

de înlocuire a lui Timoni și de supraveghere a refugiaților în Transilvania, precum și convorbirea cu ambasadorul turc. Problemele esențiale, privind recunoașterea Guvernului revoluționar român, opoziție la o eventuală intervenție a armatei țariste și, mai ales, procurarea de arme, au rămas nerezolvate.

Față de rezultatele obținute, se pune întrebarea dacă șederea sa prelungită în capitala Austriei nu a dăunat misiunii sale principale de acreditat al Guvernului provizoriu muntean pe lângă Cabinetul din Paris.

După cum am mai arătat, revoluționarii români au greșit prima dată plecând în bloc din capitala Franței, în martie 1848, fără a fi stabilit legături permanente cu Guvernul provizoriu francez și fără a fi lăsat acolo un reprezentant al lor. Apoi s-a târăgănat prea mult trimiterea unui reprezentant al Guvernului revoluționar muntean pe lângă Cabinetul francez. Plecarea lui Al. Gh. Golescu a avut loc după desfășurarea luptelor de stradă din Paris, din iunie 1848, când înfringerea proletariatului parizian duse la îndepărtarea din guvern a lui Lamartine, pierzându-se astfel prilejul de a avea sprijinul oficial al celui ce fusese președinte de onoare al „Societății studenților români din Paris”. Se făcuse o nouă greșală în felul cum fusese formulată misiunea lui Al. Gh. Golescu, trimis „pe lângă toate Puterile Europei”, misiune imposibil de îndeplinit de un singur om și care-l îndepărta de țelul final, acela de acreditat al Guvernului provizoriu muntean pe lângă Cabinetul din Paris. Se pare că se contase prea mult pe rezultatele pe care le-ar fi putut obține Ion Ghica, la Constantinopol, cu ajutorul ambasadorului Franței, generalul Aupick³⁷. Intervenția turcească din iulie 1848 scosese în evidență această greșală, pe care Locotenența domnească a căutat să o îndrepte în grabă, trimițând pe Ion Maiorescu la Frankfurt și pe Dimitrie Brătianu la Paris, alături de Golescu.

În orice caz, abaterea lui Al. Gh. Golescu din drum, pentru a merge la Frankfurt, nu-și mai avea rostul, din momentul în care Ion Maiorescu fusese acreditat pe lângă Dieta de acolo. Ea avea să întârzie sosirea sa în capitala Franței, unde nu ajunsese încă la 8 august de vreme ce, la acea dată, V. Mălinescu îi scria din orașul de pe Sena³⁸. La 18 august emisarul român atinsese desigur punctul final al călătoriei sale deoarece, într-o scrisoare pe care i-o adresează în acea zi, Al. C. Golescu-Albu îl sfătuiește să rămână la Paris³⁹.

Între timp, prietenii îi trimit numeroase scrisori din țară, informându-l asupra desfășurării evenimentelor sau sfătuindu-l cum să acționeze cu mai mult folos pe lângă Cabinetul francez.

O amănunțită scrisoare asupra intrării turcilor în țară și a evenimentelor care au dus la constituirea Locotenenței domnești îi trimite, lui Al. Gh. Golescu, la 2 august 1848, Ștefan Golescu⁴⁰. În scrisoarea sa din 5 august 1848, N. Bălcescu îi descrie rolul lui I. Eliade Rădulescu, N. și Șt. Golescu în tratativele cu Suleiman-pașa, în timpul cărora ei au modificat articolele din Constituție, renunțând la votul universal, la libertatea

³⁷ Aupick Jacques, general (1789–1857), comandant al Școlii Politehnice, ambasador al Franței la Constantinopol (8 aprilie 1848), ambasador la Londra (1851), la Madrid (1851–1853), senator (1853), vezi G. Fotino, *Boierii Golesți*, vol. II, p. 182, nota 1.

³⁸ *Anul 1848...*, vol. III, p. 285–287.

³⁹ *Ibidem*, p. 529.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. VI, p. 18–22.

presei ș.a., toate în detrimentul revoluției. Și după ce îi comunică aceste greșeli și dorința sa de a nu fi mers la Poartă, dacă nu ar fi fost chestiunea mănăstirilor închinat, Bălcescu îl îndeamnă să se întoarcă în țară cât mai repede. „*N-ai vrea să lipsești tocmai când se alege Domnul. Grăbește dar de sfârșește ceva acolo și te întoarce*”⁴¹ (Sublinierea noastră — T.I.). Astfel își încheie democratul revoluționar român scrisoarea, punând accentul pe factorii interni în determinarea soartei revoluției muntene. La 5/17 august îi scrie și N. Kretzulescu, despre întâlnirea pe care a avut-o la Pesta cu Eftimie Murgu și cu unii redactori și deputați unguri care erau cu toții favorabili revoluției din Țara Românească⁴².

În același timp, la 8 august 1848, Al. Gh. Golescu primește o scrisoare și de la Paris, de la moldoveanu Vasile Mălinescu, aflat acolo în mare lipsă de bani și care așteaptă ajutorul bănesc al emisarului muntean pentru a putea părăsi capitala Franței. Știrile pe care i le trimite acesta nu sînt dintre cele mai încurajatoare. Se pot procura arme, dar „spre a ne da alt ajutor sîntem prea departe”. Lamartine a promis să vorbească în Adunare, dar s-a retras cu totul din viața politică. „Naționalul” refuză să publice un articol al său. Singurul ziar care vrea să-l publice este „Reforma”, dar este puțin citită. Împreună cu Bataillard publică o broșură. Bataillard și doctorul Mandl îl ajută mai mult. Deputatul E. La Fayette, însărcinat cu cercetarea cauzei române, nu i-a răspuns la scrisoarea de cerere de audiență, probabil pentru că s-a întâlnit cu Desprez. Armele, deși sînt cerute și de irlandezi, danezi și italieni, se pot procura cu „35 fr. pușca cu percusie și 25 fr. cu piatră”. Ar fi bine să vorbească cu vre-un ofițer francez pentru alegerea de lucrători și a unui diriginte al fabricii. (Probabil de armament). Mălinescu a vorbit cu colonelul Lavelain Maubeuge, fost bei de Tunisia, care ar vrea să meargă în Țara Românească și cu care promite să-l pună în legătură. Mai era să vorbească și cu un căpitan de artilerie. Corespondența i-o lasă la portarul „Bibliotecii române”, de unde lipsește Virnav. Scrisoarea lui Rosetti și Brătianu, publicată de Quinet, a făcut „mai mult rău decît bine”⁴³.

Scrisoarea lui Mălinescu arată destul de clar atmosfera, de loc încurajatoare, pe care avea s-o găsească Al. Gh. Golescu la Paris. Nu era mare lucru de așteptat, decît, poate, în procurarea de arme și, eventual, în angajarea unor ofițeri.

Știrile transmise de V. Mălinescu sînt confirmate și în scrisoarea din aceeași zi (8 august) pe care o primește Al. Gh. Golescu de la doctorul Mandl. Acesta, după ce se interesează de corespondența trimisă din București, îl anunță că l-a determinat pe deputatul L'Herbette „să interpeleze ministerul asupra afacerilor valahe” iar discursul acestuia a fost publicat în ziare, împreună cu răspunsul lui Bastide, care „promite să susțină principiile democratice”. Mandl consideră că afacerile s-au întors atît de fericit încît nu mai este nevoie să se ceară sprijin eficace „căci bănuiesc

⁴¹ *Ibidem*, p. 23—24.

⁴² *Ibidem*, p. 25.

⁴³ *Ibidem*, vol. III, p. 285—287. Asupra activității lui V. Mălinescu la Paris și a plecării sale de acolo vezi și Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1843—1849*, p. 163. Mălinescu va pleca din Paris la 9/21 august, cu bani dați de Al. Gh. Golescu, *Ibidem*.

să se ceară timp îndelungat inutil". Lamartine, cel puțin momentan, s-a retras din afaceri. I s-a promis doctorului Mandl un general în funcția de consul la București, dar nu a fost numit încă nimeni în acest post. Este necesar ca Guvernul provizoriu de la București să aibă un însărcinat oficial la Paris, care ar putea obține ca plata armelor să nu se facă imediat în întregime, căci arme se vor da numai pe bani. I s-au prezentat pentru angajare doi colonei, dintre care pe unul l-a trimis la Mălinescu, care însă nu l-a putut angaja. Guvernul francez este preocupat în întregime de chestiunea italiană⁴⁴. Deși tonul este mai optimist decât în scrisoarea lui Mălinescu, fondul problemelor este aproape identic.

Foarte importantă, pentru precizarea misiunii pe care o are de îndeplinit la Paris Al. Gh. Golescu-Negru, este scrisoarea pe care i-o adresează la, 18 august, A. C. Golescu-Albu. Prin ea i se cerea să obțină două lucruri de care revoluția din Țara Românească avea nevoie : 1) 50 000 de puști pe credit și ofițeri ; 2) credite, pe care nu le poate spera decât de la Franța. Pentru răscumpărarea pământurilor cu care urmau să fie împrumutate țărani era nevoie să se înființeze o bancă națională cu un capital de 300 milioane de piaștri, garanțați prin ipotecarea de către stat a domeniilor sale, a bunurilor mănăstirilor interne, a celor un milion și jumătate de pogoane ale țăranilor și chiar a pământurilor mănăstirilor închinată, dacă diferendul cu Locurile sfinte va fi rezolvat pînă atunci. Al. Gh. Golescu trebuie să vadă în ce condiții poate obține acești bani de la Banca Franței sau de la bancherii particulari, iar dacă nu va reuși acest lucru la Paris să încerce, la întoarcerea în țară, la Frankfurt, pe lângă bancherul Rothschild, sau la Viena⁴⁵. În continuare îi comunică informațiile trimise de I. Ghica de la Constantinopol. Acesta arată că Franța și Anglia, preocupate de propriile lor afaceri, nu susțin suficient pe turci împotriva Rusiei țariste⁴⁶, iar Anglia nu vrea ca Poarta să ne aprobe mai multă libertate, mai multe drepturi decât cele de care se bucură înșiși englezii la ei acasă⁴⁷. A. C. Golescu-Albu arată că una dintre cele mai mari greșeli ale Comitetului revoluționar este că nu și-a asigurat înaintea declanșării revoluției armele necesare oricărei mișcări⁴⁸. Vorbind despre plecarea deputăției la Constantinopol, el menționează faptul că Suleiman-pașa l-a asigurat că acolo deputăția română va avea „ca sprijin pe Ambasadorii Franței și Angliei”⁴⁹. Îl îndeamnă apoi să scrie sau să facă să se scrie articole în ziare și încheie subliniind necesitatea procurării de arme și de bani. „Arme, arme, și totul va merge de o mie de ori mai bine, și apoi încă cei 300 milioane piaștri ai împrumutului care, în criza trecătoare prin care vom avea de trecut ne vor fi de mare folosință. . . Numai Franța poate să ni le dea; doar ea e generoasă și socială. Trebuie obținut de la ea de asemenea ca să intervină împreună cu Anglia în afacerile noastre, la început mai puțin

⁴⁴ Anul 1848, vol. VI, p. 26.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 27–28. *Ibidem*, vol. III, p. 530. Vezi și George Fotino, *Boteril Golești*, vol. I, p. 65–66, vol. II, p. 180–185 și C. Golescu Vartic, 1848. *Zile revoluționare*, p. 341.

⁴⁶ Anul 1848 . . . , vol. VI, p. 27–28, *Ibidem*, vol. III, p. 529.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 531.

⁴⁹ *Ibidem*.

evident, apoi mai mult. . .”⁵⁰. E vorba desigur de un sprijin politic și nu de un amestec în treburile interne ale principatelor.

Pentru a-și putea îndeplini mai bine misiunea, Al. Gh. Golescu pri-mește, la 20 august 1848, de la I. Voinescu II, informații despre plecarea deputăției la Constantinopol, despre dorința lui Suleiman-pașa de a se arăta în ziarele franceze „chipul demn și imparțial în care se achită de misiunea sa în Valahia. . .” și îi trimite scrisoarea lui I. Ghica din 10/22 august, precum și scrisorile de acreditare, o scrisoare pentru ministrul de Finanțe și alta către L’Herbette⁵¹.

În acest timp, la Paris, Al. Gh. Golescu redactează un amplu memoriu intitulat „Istoricul protectoratului rusesc în Principate și al Regulamentului organic”⁵². El amintește că în trecut patrioții români „recurseseră la Împăratul Napoleon ca să-i ajute să constituie o Republică română sub protecția Imperiului francez” dar că fuseseră respinși⁵³. În concluziile memoriului Golescu ia atitudine împotriva protectoratului străin și cere Cabinetelor Europei „să ofere arbitrajul lor în chestiunea Principatelor” și să ordone o anchetă „ca să constate originea și natura” acestui protectorat⁵⁴. El solicită mai ales Franței „să ia inițiativa în această chestiune, cum îi place să facă în orice chestiune de dreptate și de omenie” și „să proclame sfîntenia cauzei noastre, fără să se preocupe de mijloacele de a o susține”. Franța este datoare să acorde această asistență morală, căci dacă ea tace, recunoaște implicit, „că nu avem nici un drept” și că „nu numai că acceptă faptul împlinit, dar chiar ne răpește forța dreptului, nădejdea în viitor”, lovitură ce ar fi mai mortală decît uzurpările puterii protectoare. „Franța ne datorează deci cel puțin o declarație a drepturilor noastre, făcută fie de la tribună, fie diplomatică”. Și emisarul muntean vede în aceasta o datorie a politicii tradiționale a Franței. În încheiere, autorul scrie : „Pe scurt noi cerem Franței să determine cu hotărîre Turcia să ceară Rusiei să evacueze Principatele și ca să ne lase să facem Constituția chiar noi, conform declarațiilor *hatîșerîfului* din 1834, care ne-a dat un drept deplin de autonomie”. Dacă țarul va refuza, să se ofere Turciei arbitrajul Europei pentru a sili diplomația țaristă să caute un termen mediu între pretențiile ei și reclamațiile Turciei, ca în chestiunea sîrbă în anul 1840⁵⁵.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 531—532. *Ibidem*, vol. VI, p. 30. În tot timpul cît a stat la Paris, Al. G. Golescu a primit numeroase scrisori, mai ales din partea lui I. Maiorescu, de la Frankfurt. O primă și amplă scrisoare este din 6 septembrie (*Ibidem*, vol. IV, p. 222—230), urmată de alta foarte scurtă, din 11 septembrie, prin care-l cheamă la Frankfurt pentru că Franța nu primește să arbitreze cauza românească (*Ibidem*, p. 295). Menționăm și scrisoarea din 16 septembrie (*Ibidem*, p. 397—399) și pe cea din 19 septembrie (*Ibidem*, p. 433—435). În toate îl ține la curent cu rezultatele misiunii sale și îi dă sfaturi cum să procedeze la Paris. Maiorescu îi va mai scrie la 23 septembrie (*Ibidem*, p. 429—494), la 26 septembrie (*Ibidem*, p. 538—539) și la 28 septembrie (*Ibidem*, p. 589—590). La 21 septembrie Al. G. Golescu primește știri din Bucovina, de la Iancu Alexandri (*Ibidem*, p. 483—484).

⁵¹ *Ibidem*, vol. VI, p. 32—33. Știri despre plecarea delegației la Constantinopol îi dă și I. Maiorescu, la 28 august, din Frankfurt. *Ibidem*, vol. III, p. 729—731.

⁵² Memoriul pare a fi fost întocmit la sfîrșitul lunii august, cînd Al. G. Golescu îi scrisese lui Paul Bataillard, punîndu-l în curent cu misiunea sa de a angaja trei specialiști francezi care să organizeze în Țara Românească încasarea impozitelor, o bancă și un birou de statistică. *Ibidem*, vol. IV, p. 7.

⁵³ *Ibidem*, p. 37.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 46—47.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 47—48.

Limbajul patetic folosit de autorul memoriului caută în zadar să scoată din nepăsare Cabinetul francez. Acesta nu va întreprinde singur nici o acțiune diplomatică mai hotărâtă pentru salvarea revoluției din Țara Românească⁵⁶.

Pentru a informa Locotenența domnească asupra activității sale la Paris, la 4 septembrie 1848, Al. Gh. Golescu îi scrie lui I. Voinescu II, ministrul Treburilor din Afară al Țării Românești, răspunzând la scrisoarea acestuia din 13 august.

În primul punct al raportului său, emisarul român arată că maghiarii au acaparat întreaga presă franceză în favoarea lor. În mai puțin de șase luni ei și-au făcut o popularitate imensă, reușind să creeze în opinia publică franceză o atitudine, dacă nu ostilă, cel puțin indiferentă cauzei românești. Golescu a reușit să spulbere aceste convingeri absurde la cei cu care a stat de vorbă, dar trebuie acționat în presă, unde ungerii au avantajul sumelor imense de bani pe care le cheltuiesc și al prezenței emisarilor lor în capitalele europene⁵⁷.

Pentru a combate această indiferență, acreditatul român la Paris intenționează să tipărească în două mii de exemplare, pe cheltuiala „Guvernului nostru”, tradusă în limbile germană și engleză, lucrarea în curs de tipărire, care va apare peste două săptămâni, scrisă de Bataillard, un om devotat cauzei românești. El va distribui această lucrare tuturor membrilor Adunării Naționale și va trimite conturile cu cheltuielile făcute cu acest prilej, ca și cele făcute cu diverse misiuni și cu publicitate. Deoarece din cei 800 de ducați cu care a plecat din țară i-au rămas doar 200 de ducați, iar cheltuielile cu publicitatea pentru susținerea cauzei revoluției mai necesită încă aproape 1 000 de ducați, cere acești bani din țară și cu cât îi va primi mai repede cu atât va fi mai bine⁵⁸. Există deci o evidentă

⁵⁶ Cabinetul francez nu a fost lipsit total de inițiativă, Bastide a încercat să inițieze unele acțiuni diplomatice pentru sprijinirea revoluției din Țara Românească. Așa cum rezultă din documentatul articol al lui Paul Henry, *La France et les nationalités en 1848 d'après les correspondances diplomatiques*, publicat în „Revue historique”, „Presses Universitaires de France”, 65-e année — T. CLXXXVIII — IX, avril juin 1940, p. 234—258, Bastide nu a stat inactiv, deși considera că popoarele balcanice trebuie să spere totul de la reformele inițiate de Poartă și aprecia suzeranitatea otomană ca pe un „dig o contrapondere asupra tendințelor invadatoare ale protectoratului rus”. Înșiși revoluționarii pusese rădăcina mai mare grijă în menținerea legăturilor cu sultanul (*Ibidem*, p. 247). De aceea Bastide dezaproba revoluția munteană. Totuși la 13 iulie 1848, el îl întreaba pe Palmerston ce gîndea despre evenimentele din Orient. Datorită faptului că, în împrejurările revoluționare de atunci, piața rusă era singura care prezenta oarecare siguranță pentru comerțul englez, Palmerston nu se aventurează într-un protest împotriva țarului. La 31 iulie Bastide ceru ca Anglia să încurajeze Poarta, așa cum făcuse și Franța iar la 4 septembrie va propune lui Palmerston să se alătore Franței pentru a asigura un sprijin comun Guvernului otoman dar ministrul englez preferă o atitudine prudentă. (*Ibidem*, p. 248). Fără sprijinul Angliei, Franța nu se putea aventura într-o acțiune în regiunile îndepărtate ale Dunării de jos. Aceasta este cauza principală a insuficienței sprijinului dat de Republica franceză revoluției din Țara Românească. Trebuie avute în vedere și dorința Guvernului francez de a stabili relații cât mai bune cu Curtea țaristă și interesele economice ale Franței în Imperiul otoman, care pledau pentru menținerea integrității acestui imperiu. Din ciocnirea acestor interese și datorită lipsei de sprijin din partea Angliei a rezultat ezitarea cu care Bastide a abordat problema ajutorării revoluției din Țara Românească. Drouyn de Lhuys, urmașul lui Bastide, a avut sprijinul Cabinetului britanic și datorită acțiunii comune a celor două țări s-a putut obține, în 1849, evacuarea Principatelor dunărene de trupele străine de ocupație (*Ibidem*, p. 249).

⁵⁷ *Anul 1848...*, vol. IV, p. 197—198.

⁵⁸ *Ibidem*.

diferență între lipsa sa de fonduri și marile sume de care dispuneau, după afirmația sa, agenții Guvernului maghiar la Paris.

Deși redactorii ziarelor pariziene nu sînt defavorabili cauzei românești, ei nu au nici timpul și nici pregătirea să scrie pentru noi. Pentru aceasta sînt necesari doi-trei redactori devotați și Goleescu propune în acest sens pe Bataillard, care are șanse să ajungă redactor șef la „Naționalul”, dar nu este momentan la Paris, pe Desprez, care ar primi voluntar această misiune, pentru o leafă anuală de 5 000 de franci, și pe moldoveanul Corradini, care va sosi curînd la Paris, ca să-și facă o poziție în presă și s-ar mulțumi cu 200—300 de ducăți pe an. Goleescu cere instrucțiuni precise pentru a trata cu ei și a le avansa bani, pentru a începe imediat să lucreze, doi redactori nefiind prea mult pentru problema românească⁵⁹.

Al. Gh. Goleescu trece apoi la convorbirea avută cu Bastide, ministrul Afacerilor Străine al Franței, căruia i-a prezentat chestiunea revoluției românești în raporturile ei cu marea chestiune a Orientului și a întăririi principiului democratic și de echilibru european în această parte a continentului. Îi va prezenta și un memoriu privind acest subiect, care face parte din broșura pe care vrea să o publice asupra problemei Orientului. Bastide a fost de acord cu punctele prezentate de Goleescu și anume: 1) recunoașterea dreptului la viață a tuturor naționalităților și apărarea drepturilor lor; 2) intervenția pentru sprijinirea acestor drepturi și punerea lor de acord cu interesele dinastiilor; 3) punerea națiunilor tinere din estul Europei sub scutul dreptului public european și organizarea unei confederații a Orientului după înlăturarea diferendelor între maghiari, cehi, croați și români; 4) bază și punct de plecare al Confederației ar putea fi imperiile austriac și turc, a căror integritate ar putea fi garantată fără a se atinge drepturile naționalităților care le compun. Cel puțin ultimul punct din propunerile lui Goleescu era lipsit de orice bază reală și nu avea nici o șansă de îndeplinire. Totuși Bastide i-a promis să acționeze în acest sens „dar cu măsura și discreția necesară însăși reușitei negocierilor”⁶⁰.

Pentru a aduce problema românească la tribuna Adunării franceze era nevoie să aibă dinainte sprijinul unui număr destul de mare de deputați iar limbajul ministrului Afacerilor Străine să fie satisfăcător, altfel, după cum i-a spus chiar și L'Herbette, face mai mult rău decît bine. De aceea Goleescu își propunea să vadă mai întîi un număr foarte mare de deputați, cărora voia să le înmîneze memoriul său și lucrarea lui Bataillard⁶¹.

În problema armelor, ministrul francez i-a spus că Franța, avînd finanțele împovărate, nu putea avansa un număr mare de puști fără plată. La rugămîntea reprezentantului român de a se da cel puțin 5 000 de puști pentru înarmarea Gărzii naționale din București, Bastide a promis că, de va fi posibil, le va trimite prin Constantinopol, cu condiția ca ele să fie plătite în capitala Țării Românești. Livrarea lor va crea, după părere-

⁵⁹ *Ibidem*, p. 198. Vezi și N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 174—175. Poetul ieșean Corradini a publicat *Chantles du Danube*. *Ibidem*, în nota 6 de la p. 174, continuată la p. 175.

⁶⁰ *Anul 1848...*, vol. IV, p. 198—199.

⁶¹ *Ibidem*, p. 199.

rea lui Golescu, un antecedent fericit și se va putea recurge la Franța pentru o înarmare mai puternică⁶².

În privința sprijinului moral, Bastide a spus că a trimis instrucțiuni generalului Aupick să susțină cererile deputaților români la Constantinopol și mai ales „*unirea celor două Principate și confirmarea Constituției noastre*”⁶³. Ministrul de Externe al Franței a promis de asemenea să dea emisarului român o scrisoare către ministrul de Finanțe, relativ la cele trei persoane necesare organizării Băncii Naționale, contribuțiilor directe și biroului de statistică⁶⁴.

Printre măsurile pe care reprezentantul revoluției muntene la Paris le găsește necesare, pentru a asigura „triumful cauzei noastre”, într-un moment în care Guvernul francez și Cabinetele din majoritatea statelor constituționale europene sînt nedecise și timide și au o averșiune instinctivă pentru orice măsură hazardată, este și trimiterea de către poporul român a unei adrese semnată de mii de oameni, „în genul celei ce trebuie să fi fost trimisă Porții”, iar dacă împrejurările de la București nu permit acest lucru, atunci Locotenența domnească să trimită o adresă către Camerele din Viena, Frankfurt, Paris și Londra, orașe în care el socotește că este necesar să se numească însărcinați cu afacerile (mai ales la Londra), pentru a cere sprijinul acestor guverne⁶⁵.

Așadar, în cele câteva zile de cînd se afla în capitala Franței, Al. Gh. Golescu a desfășurat o activitate laborioasă, în multe direcții, dar singura problemă în care a obținut deocamdată rezultate satisfăcătoare este aceea a procurării de arme contra cost.

În același timp prietenii îi aduceau la cunoștință că sprijinul promis de Franța întirzia să se arate. La 4 septembrie 1848 N. Bălcescu îl informa că „Poarta s-a arătat foarte slabă și pricina este că n-a putut găsi un reazem în Englitera și Franța... Aupick a sfătuit pe Poartă la bine. Dar cînd s-a întrebat de poate făgădui sprijinul Franței la întimplare de trebuință împotriva Rusiei, a spus și el că n-are instrucții. Politica acum a Porții, ca și a noastră, este să cîștigăm vreme pînă să vedem de putem fi răzimați de Franța”⁶⁶. La rîndul său, I. Maiorescu, din Frankfurt, îi scria: „Frate ! Franția tot are reprezentanți. De ce nu mijlocești ca Ambasadorul Opiq să se interpună pentru noi. Fă ca Francia să pășească la mijloc”⁶⁷.

La 9 septembrie 1848, după cinci zile de intensă activitate, Al. Gh. Golescu trimite un nou raport către Locotenența domnească, pe care o sfătuieste să nu-și piardă nădejdlile în Franța și în Turcia, din cauza încetinelii diplomației, „care are nevoie de ceva timp ca să ne recunoască”⁶⁸.

⁶² *Ibidem*. Cîteva zile mai tîrziu, I. Ghica—reprezentantul la Poartă—e anunțat de promisiunea Franței de a trimite armele prin Constantinopol. Dar la acea dată ajutorul era inutil, căci turcii intraseră în Țara Românească și pregăteau ocuparea Bucureștilor. Totodată, datorită ostilității Porții, armele nu mai puteau trece prin Constantinopol, chiar dacă pericolul ar fi fost îndepărtat. Deci speranța într-un ajutor din partea Franței se năruie. A. Stan, *Încercări de organizare a unei rezistențe armate (1848)*, în „Studii”, XVI, (1963), nr. 3, p. 629—630.

⁶³ *Anul 1848...*, vol. IV, p. 199.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 199—200.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 200.

⁶⁶ *Ibidem*, vol. VI, p. 37.

⁶⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 241.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 270.

Și arată greșeala de a nu se fi luat din timp legătura cu străinătatea și de a se fi târăganat „în propria noastră cauză”⁶⁹. El îi îndeamnă pe cei din țară să reia tratativele cu Fuad-efendi, așa cum au procedat și cu Suleiman-pașa, pentru că în împrejurările actuale nu se poate câștiga decât prin Turcia și este necesar ca să se câștige timp pentru a da posibilitatea Cabinetelor europene să acționeze la Constantinopol, opunându-se cu multă hotărâre împotriva luării unei decizii⁷⁰. Considerînd pe Fuad-efendi că „ar fi de-ai noștri”, Goleșcu socotește că este bine să se cedeze și în privința Locotenentei domnești și în a votului universal (cu condiția ca toți cetățenii știutori de carte să fie alegători), și chiar în aceea a limitării libertății presei, dar în nici un caz în problema mănăstirilor închinată sau a Gărzii naționale, care sînt singurele resurse materiale ale țării. Prin câteva concesii s-ar putea ajunge la un aranjament cu Fuad-efendi, dar să nu se cedeze prea mult, pentru a fi de unde să se cedeze la o a treia sau a patra încercare. Este posibil ca guvernele europene să nu se amestece în afacerile românești, dar afacerea Serbiei (1840) dovedește că, cu toată încetineala pe care o manifestă, diplomația ar putea interveni în cele din urmă, contrar afirmațiilor lui Bastide⁷¹.

Trecînd apoi la convorbirile avute cu ministrul de Externe francez, Al. Gh. Goleșcu ar atăcă acesta l-a asigurat că a trimis lui Aupick instrucțiunile cerute de reprezentantul român, rezumate astfel: *să sprijine cererile deputăției valahe la Constantinopol și mai ales recunoașterea noii Constituții, ca și Unirea Principatelor*. Cele 5 000 de puști expediate de minister prin Constantinopol sînt un act semnificativ ce trebuie ținut secret pînă ce ele vor ajunge în țară, iar plata lor la București este o condiție *sine-qua-non* a expedierii lor. Se va interesa chiar azi la minister dacă au fost trimise, pentru că i se pare o fabulă, cît timp se află în mijlocul unei *republici burgheze*⁷². Anunță apoi numirea lui Ségur de Peyron în funcția de consul general la București. Acesta va pleca, în două sau trei zile, la postul său, prin Constantinopol, dar nu vrea să i se anunțe sosirea ca o schimbare politică în favoarea românilor. Posibila cădere a ministerului francez, care se clatină foarte mult, nu constituie nici o pierdere pentru cauza românească⁷³.

În ultima parte a raportului său, tînărul acreditat muntean revine asupra necesității unui om special însărcinat cu difuzarea în presa franceză a unor materiale privind revoluția din Țara Românească, pentru că el, deși a făcut să se vorbească în ziare despre asta, nu are timp să scrie articole de fond. Apoi întreabă dacă s-a trimis un om în Anglia și este de părere ca la Constantinopol, unde este nevoie în permanență de un om, Ion Ghica să fie înlocuit cu altcineva, pentru a putea pleca la Londra, pentru cîtva timp, înarmat cu bune recomandări, căci „Dacă Anglia se va

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 270—271.

⁷¹ *Ibidem*, p. 271.

⁷² *Ibidem*, p. 271—272.

⁷³ *Ibidem*, p. 272. Ségur-Dupeyron Pierre, de (+ 1870). Inspector al Stabimentelor sanitare ale Franței (1842). Primește misiuni în Italia, Anglia, Algeria, Spania, Grecia, Egipt și Turcia. Consul la București (24 august 1848 — 14 iulie 1849). George Fotino, *Boteril Goleștil*, vol. I, p. 188, nota 1.

arăta mai simpatică cauzei noastre, Franța va acționa incontestabil cu mai multă energie; ne trebuie deci un om la Londra”⁷⁴.

Ca și în primul raport, singurul lucru pozitiv realizat de Golescu la Paris este obținerea celor 5 000 de arme, succes însă tardiv, pentru că ele nu vor sosi în țară în timp util, spre a fi folosite la apărarea revoluției. Sprijinul promis de Bastide nu-și arată roadele, deoarece, în august 1848 Aupick nu a putut susține deputația română la Constantinopol, tocmai datorită lipsei de instrucțiuni din partea Guvernului francez, care nu-i sosiseră încă la acea dată. Nici problema acționării prin presa franceză nu este soluționată mulțumitor. Revoluția românească nu a primit din partea „republicii burgheze franceze” sprijinul pe care contase. Aceasta îl face pe tânărul diplomat român să îndemne Locotenența domnească la o atitudine conciliantă față de Fuad-efendi, cu cedări parțiale, și să insiste asupra necesității trimerii la Londra a unui reprezentant acreditat în nădejdea că o atitudine a Cabinetului englez favorabilă românilor ar putea determina și Guvernul francez să acționeze în sprijinul revoluției române.

Pentru a-și aduce la îndeplinire misiunea, presat de insistențele Guvernului de la București, Al. Gh. Golescu roagă pe ministrul Bastide, probabil la 10/22 septembrie, să-i confirme dacă poate considera realizată promisiunea făcută: 1) de a trimite instrucțiuni ambasadorului Franței la Constantinopol pentru a sprijini propunerea de unire a celor două principate și reforma cerută de români, pe care Poarta declara confidențială că nu le poate acorda decât cu sprijinul diplomației europene, împotriva pretențiilor Curții țariste; 2) de a expedia prin Constantinopol 5 000 de puști pentru Garda națională, plus încă 5 000 de puști pentru armata munteană, în total 10 000 de puști, plătibile la București, și 3) de a-i da o scrisoare de recomandare spre a-i înlesni angajarea celor trei cetățeni francezi necesari organizării unei bănci naționale, biroului de statistică și impozitului funciar în Țara Românească⁷⁵.

Guvernul provizoriu muntean pusese mari nădejdi în misiunea diplomatică a lui Al. Gh. Golescu la Paris. Curînd după intervenția turcă, la începutul lunii august 1848, situația agravîndu-se, Locotenența domnească a hotărît să intensifice activitatea diplomatică din capitala Franței, trimițînd un al doilea reprezentant acolo. N. Bălcescu, dovedind interes pentru activitatea diplomatică, intenționa să plece în misiune la Paris, dar proiectul fu împiedicat de desfășurarea evenimentelor interne⁷⁶. În luna august

⁷⁴ *Anul 1848*... , vol. IV, p. 272. Idei asemănătoare celor din raportul din 9 septembrie întlnim și în scrisoarea din 18 septembrie 1848, trimisă de Al. Gh. Golescu vărului său, Ștefan Golescu, necuprinsă în Colecția *Anul 1848 în Principatele Române*, Vezi G. Fotino, *Boteril Golești*, vol. I, p. 68—69, vol. II, p. 187—189.

⁷⁶ Scrisoarea, datată „București 22 septembrie 1848” și semnată de N. Golescu, nu se află în colecția *Anul 1848 în Principatele Române*. Ea figurează numai în lucrarea lui Titu Georgescu, *Mărturii franceze despre 1848 în țările române*, Editura Științifică, București, 1968, p. 111—112. Socotim că ea nu poate aparține decât lui Al. Gh. Golescu care se afla atunci la Paris, cu această misiune, deci se putea intitula „delegat al Locotenenței princiere a Valahiei” și nu lui N. Golescu, locotenent domnesc la București, unde nu avea ce să facă cu scrisoarea adresată lui Bastide. De asemenea credem că și mențiunea București este eronată, deoarece scrisoarea trebuie să fi fost redactată la Paris.

⁷⁶ G. G. Florescu, *N. Bălcescu la Constantinopol în august 1848*, în „Studii”, XIV (1961), nr. 6, p. 1520. Plecarea lui N. Bălcescu la Paris, ca agent diplomatic, urma să aibă loc la sfîrșitul lunii iulie, dar în cele din urmă el refuză, refuzul său datorîndu-se unuia din frații Brătianu care demonstrase, probabil, necesitatea ca Bălcescu să nu plece din țară în împrejurări atât de grele. În același timp, Bălcescu refuzase și funcția de locotenent domnesc ce i se oferise. Dan Berindei, *Bălcescu*, Editura tineretului, București, 1969, p. 145.

această misiune fu încredințată lui Ion C. Brătianu, căruia i s-a întocmit scrisoare de acreditare de către „Locotenența domnească a Valahiei pe lângă Republica Franceză, în scopul de a stabili relații diplomatice între cele două țări”⁷⁷. I. C. Brătianu însă nu va pleca în Franța.

A doua intervenție turcească, sub conducerea lui Fuad-efendi, înrăutățind și mai mult situația, Locotenența domnească reluă ideea unui al doilea reprezentant în capitala Franței, numind în această funcție pe D. Brătianu. În scrisoarea de acreditare nr. 1572, care i se înmânează la 12 septembrie, se arată că acesta împreună cu Al. Gh. Golescu sînt acreditații Locotenenței domnești a Țării Românești, ca să o reprezinte pe lângă Guvernul francez, fiind însărcinați să releve acestuia „nenorocirile și primejdiile situației lor și să ia în înțelegere cu el măsurile necesare ca să prevină eventualități care sînt de natură să compromită liniștea întregii Europe”⁷⁸. Deci D. Brătianu nu era trimis ca să-l înlocuiască pe Al. Gh. Golescu, ci erau amîndoi deopotrivă acreditați, fără a se da prioritate vreunui din ei.

Trimiterea lui D. Brătianu la Paris avea să fie o măsură tardivă, luată chiar în ajunul înăbușirii revoluției muntene. Sosirea în capitala Franței va avea loc după instalarea Căimăcămiei la București încît el nu va mai avea nici o calitate oficială⁷⁹.

Calitatea oficială de acreditat a lui Al. Gh. Golescu va înceta și ea odată cu căderea Locotenenței domnești. Ultimul său raport oficial fusese din 9 septembrie și l-am analizat mai sus. Dar știrile despre evenimentele petrecute în Țara Românească, implicit cele din 13 septembrie 1848 de la București, ajung cu întîrziere la Paris și, un anumit timp, Golescu va continua să se considere și să fie considerat ca acreditat al unui guvern care, în realitate, nu mai exista. În această situație neobișnuită el continuă demersurile pe lângă Guvernul francez, pentru a obține sprijinul acestuia în favoarea revoluției din Țara Românească. În aceeași situație se afla și I. Maiorescu la Frankfurt⁸⁰.

La 13 septembrie Al. Gh. Golescu îi scrie lui I. Ghica, la Constantinopol, că Bastide i-a promis că va trimite lui Aupick instrucțiuni precise ca să sprijine „cererile valahilor, Constituția și Unirea celor două Principate”, precum și că va expedia 5 000 de puști prin capitala Imperiului otoman, și-l roagă să-l întrebe pe Aupick dacă a primit asemenea instruc-

⁷⁷ *Anul 1848...*, vol. IV, p. 148.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 311–312. Sosirea la Paris a lui D. Brătianu nu a avut loc în timp util pentru ca el să mai reprezinte acolo un guvern. Dealtfel noul emisar nu va mai găsi în capitala Franței atmosfera plină de nădejdi pe care o lăsase în aprilie 1848, la plecarea în țară. Acum opinia publică e preocupată de alegerea „Prezidentului” și se așteaptă o nouă vărsare de sînge. De aceea, din partea Franței, slabă nădejde. Se zice că ea va face ce va face și „Englitera”. Îi interesează situația prietenilor parizieni sau a celor refugiați în Transilvania, ceea ce dovedește că, la sosirea sa în capitala Franței, acolo erau cunoscute evenimentele de la București din 13 septembrie 1848. Vezi scrisoarea sa către I. Ghica, în *Anul 1848...*, vol. V, p. 378. La 15 octombrie 1848, E. Grant îl înștiința pe I. Ghica, la Constantinopol, că D. Brătianu a plecat în acea zi de la Orșova, spre Viena și Paris. *Ibidem*, p. 164.

⁷⁹ Plecarea are loc la 15 octombrie, de la Orșova și sosirea la Paris trebuie să fi fost pe la începutul lui noiembrie. D. Brătianu se simte depășit de evenimente și nu-și ia în serios scrisorile de acreditare. Dar, ca și ceilalți emigranți români, el va căuta să informeze guvernele europene asupra țelurilor revoluției românești. Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, București, 1933, p. 33.

⁸⁰ În scrisorile din 9–10 și 14 septembrie 1848, adresate lui Al. Gh. Golescu, I. Maiorescu se plînge că nu are știri din țară. *Anul 1848...*, vol. IV, p. 276–278, 358–359.

țiuni⁸¹. În acea zi Golescu mai avea încă o bază reală a misiunii sale. La 16 septembrie el se adresează lui Paul Bataillard, arătându-i nemulțumirea că Franța nu a intervenit pe lângă Poartă în favoarea principatelor. Aceasta nu era diplomația la care se visase la 23 februarie 1848, ci diplomația tradițională. Nemaiașind nimic de nădăjduit de la o *republică burgheză*, Al. Gh. Golescu așteaptă cu nerăbdare momentul plecării. El nu ceruse o intervenție armată, ci numai una diplomatică, negocieri, o declarație a drepturilor, dar constata că era prea mult să se ceară Franței să fie consecventă ultimului ei manifest. Se pare că diplomatul român nu mai are nici o speranță de la Franța oficială și vede salvarea numai în publicistică. De aceea el îl roagă pe Bataillard să tipărească prima parte a lucrării sale, în 10 000 exemplare, căci are mare nevoie de ea înainte de a pleca pe cîmpul de luptă⁸².

Din această perioadă trebuie să dateze și *Istoricul ultimelor evenimente din Principate*, memoriu în care Al. Gh. Golescu analizează condițiile în care a avut loc revoluția din țările române și împrejurările în care s-a produs intervenția lui Fuad-efendi⁸³.

Dar chiar și atunci cînd s-a aflat la Paris despre instaurarea Căimăcămiei la București⁸⁴, fostul acreditat își continuă activitatea diplomatică în capitala Franței. Deși aceasta se încadrează mai degrabă în acțiunea generală de agitație întreprinsă de emigrația română din Occident, pentru Al. Gh. Golescu ea nu este decît continuarea firească a activității sale anterioare, încît prezentarea parțială a ei ne ajută să lămurim mai bine modul în care el a înțeles să-și îndeplinească misiunea care-i fusese încredințată.

Socotindu-se, în continuare, reprezentantul unui guvern ce fusese investit cu puteri de către mase, în noiembrie 1848 Al. Gh. Golescu adresează o notă Ministerului Afacerilor Străine al Franței acuzînd pe reprezentanții

⁸¹ *Ibidem*, p. 325—326.

⁸² *Ibidem*, p. 395—397.

⁸³ *Ibidem*, p. 624—629.

⁸⁴ Știrea pare să fi ajuns la Paris pe la începutul lui octombrie. În scrisoarea din 30 septembrie 1848, trimisă din Frankfurt, I. Maiorescu îi relatează lui Al. Gh. Golescu cele întîmplate la București la 13 septembrie, dar nu este deznădăjduit, socotind că „cel puțin am căzut cu armele în mînă” (*Ibidem*, p. 611). Despre aceleași evenimente, Maiorescu îi va scrie lui Golescu și la 7 octombrie 1848 (*Ibidem*, vol. V, p. 52). În mod sigur, la 29 septembrie Al. Gh. Golescu nu aflase încă despre evenimentele din 13 septembrie, căci în acea zi el îi scria lui I. Ghica să acționeze pe lângă Aupick. Termenii scrisorii nu lasă să se întrevadă că el ar avea știri neliniștitoare din țară. „Academia R.S.R.”, Fond I. Ghica, mss. 81761. Dealtfel nici Maiorescu nu putuse afla, la acea dată, decît de puțin timp de căderea Locotenenței domnești, care îi este adusă la cunoștință prin scrisoarea lui Vasile Maiorescu, expediata din Brașov la 20 septembrie 1848, (*Anul 1848*... , vol. IV, p. 458). Către sfîrșitul primei decade a lunii octombrie (st.n.) la Paris erau bine cunoscute evenimentele din 13 septembrie, căci în acea perioadă începuseră să ajungă în capitala Franței unii din conducătorii revoluției muntene ca N. Golescu, Eliade, Magheru, I. Voinescu II și alți 14 fruntași care împreună înaintează sultanului un „Protest al emigranților din Paris” datat la sfîrșitul lunii septembrie (st. n.) (*Ibidem*, p. 622). La 7 octombrie îl înștiința pe Al. Gh. Golescu despre înfringerea revoluției din Țara Românească și I. Ghica, de la Constantinopol (*Ibidem*, vol. V, p. 50—51). Noi știri din țară primește Al. Gh. Golescu și de la I. Maiorescu, la 14 octombrie (*Ibidem*, p. 154—155) iar la 19 noiembrie acesta îi arată dezamăgirea pentru atitudinea Franței: „Voi, care stînteți preocupăți pentru francezi — îi scria Maiorescu — credeți ce vă place. Eu cred ceea ce ne învață istoria: eu nu judec după vorbe ci după fapte”. Și dascălul ardelean ajunge la concluzia că „În Germania este speranța noastră, dar nu pentru că așa crede pe Germania mai umană decît pe Franței, nu: egoismul este pretutindeni tot acela. *Însă Germania are interes*”. (S. Albini, *Anul 1848 în Principatele Române*, București, 1910, p. 184).

Angliei și ai Franței că sînt vinovați de eșuarea demersului făcut de români la Poartă, pentru că ei au refuzat să recunoască caracterul oficial al deputăției trimisă de la București. Astfel „Franța și Anglia au sacrificat chestiunea Moldo-Valahilor necesităților politicii lor”. „Cîteva cuvinte energice — încheie diplomatul român — pronunțate de reprezentanții Franței și Angliei la Constantinopol, vor preveni mai ușor noua nenorocire ce amenință să cadă asupra Principatelor”⁸⁵.

Dar este clar că el nu-și făcea iluzii asupra rezultatului la care se putea aștepta din partea Guvernului francez. De aceea împreună cu I. Maiorescu, în aceeași lună, adresează un memoriu deputaților francezi. În acest document, după ce se arată că Republica nu și-a onorat manifestul din 24 februarie, adresat poporului și suveranilor Europei, se cere ca deputații să ia în considerație cererile drepte ale românilor și ca Franța să declare „nul de drept” protectoratul țarist și „să decreteze în fine că nobila și generoasa protecție a Republicii franceze va fi acordată poporului român...”⁸⁶. Cei doi emisari români au întocmit, în termeni asemănători, și o „petițiune”, adresată „Adunării Naționale a Franței”⁸⁷.

Rămăs să continue lupta de pe poziții neoficiale, Al. Gh. Golescu e îndemnat de Edgar Quinet să înainteze neîntîrziat Adunării Naționale franceze, o petiție a moldo-valahilor⁸⁸.

Într-o notă din 30 noiembrie 1848, Paul Bataillard, cu care trimisul român ar fi trebuit să conlucreze, dar pe care se pare că nu l-a întîlnit în timpul acestor evenimente, prezintă succint activitatea depusă de Al. Gh. Golescu la Paris⁸⁹. Din notă rezultă că, deși ministrul Bastide promisese 5 000 de puști, pentru înarmarea Gărzii naționale din București, pînă la urmă nu s-a realizat nimic, pentru că trimiterea lor era condiționată de asentimentul Porții, care nu era dispusă să-l dea fără a primi în schimb sprijinul Franței⁹⁰. În această situație, Guvernului francez nu-i rămînea decît să vîndă armele ca la orice exportatori, dar cu prețul achitat îndată, lucru imposibil, Golescu nedispunînd de suma necesară⁹¹.

Paul Bataillard menționează și o a doua întrevvedere între Al. Gh. Golescu și Bastide, „după trădarea turcilor la București”, cînd primul venise să-l roage pe ministrul francez să intervină pe lîngă Poartă, ca acesta să-l desavueze pe Fuad-efendi și să acorde libertatea prizonierilor. Trimisul muntean propunea ca, „în lipsa unei acțiuni directe”, ministrul francez „să intervină pe lîngă guvernul englez și pe lîngă ambasadorul englez la Paris, ca ei să intervină în locul său”. Această cerere fu socotită de ministrul francez cu totul naturală⁹². După aceea, Golescu a mai trimis

⁸⁵ *Anul 1848...*, vol. V, p. 540—542.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 542—544. Un memoriu asemănător este adresat deputaților francezi din grupul „La Montagne” de către celălalt reprezentant român, D. Brătianu. Al. Crețianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, p. 193—196.

⁸⁷ *Anul 1848...*, vol. V, p. 551—552.

⁸⁸ Scrisoarea din 1 noiembrie. *Ibidem*, p. 344.

⁸⁹ Olimpiu Boitoș, *Paul Bataillard et la Révolution roumaine de 1848* în „Mélanges de l'École Roumaine en France”, 1929, seconde partie, p. 30—31.

⁹⁰ *Anul 1848...*, vol. V, p. 533—534. *Ibidem*, p. 534, nota 2.

⁹¹ *Ibidem*, p. 534. Imediat după revoluția din februarie, un armurier parizian se oferise să procure, în bună stare, cîte puști ar fi fost necesare, la prețul de 10 franci pușca dar, din nefericire, nu s-a recurs atunci la acest mijloc iar după evenimentele din iunie 1848 oferta a devenit inoperabilă, puștile și muniția fiind retrase din circulație, *Ibidem*, p. 534, nota 3.

⁹² *Ibidem*, p. 534—535.

lui Bastide și alte note cerute de acesta, dar nu s-au mai revăzut⁹³. Așadar acreditatul român a continuat să acționeze la Paris, în numele Țării Românești, chiar și după înfrângerea revoluției la București.

După relatările publicistului francez, Al. Gh. Golescu a fost în noiembrie la Frankfurt, unde membrii Guvernului central și radicalii din Dietă „s-au arătat mai mult preocupați de chestiunea română și au arătat mai mult interes pentru Valahia decât Guvernul francez și chiar decât reprezentanții de stînga ai Adunării noastre”⁹⁴. Afirmăția lui Bataillard a sintetizat cît se poate mai clar lipsa de interes din partea acelorora în care revoluționarii români, e drept că oarecum cu întîrziere, își puseseră cele mai mari speranțe. Întregul ajutor francez se rezumase la simple promisiuni.

La sfîrșitul lunii decembrie 1848 Al. Gh. Golescu se afla din nou la Paris, unde primea scrisoarea lui H. Desprez, care socotea că a sosit momentul să se acționeze la Constantinopol, la Viena și la Paris, și dorea ca fostul acreditat român în capitala Franței să-l întîlnească pe noul ministru de Externe francez, Drowyn de Lhuys, înainte ca acesta să fi preluat ministerul⁹⁵.

La 7 mai 1852, cînd se pregătea să părăsească pentru un timp mai îndelungat Franța, pentru a se stabili în Elveția, pe care o socotea „singurul colț al Europei în care libertatea nu mai este un cuvînt zadarnic”, Al. Gh. Golescu concentra experiența celor cîțiva ani petrecuți în capitala Franței în următoarea frază : „Una din marile noastre iluzii a fost că am judecat masa poporului francez după cel din Paris și chiar pe acesta printr-o mică parte mai inteligentă și mai vioaie decât restul”⁹⁶. Prima lovitură a fost dată acestei iluzii tocmai de aceea în care revoluționarii români își puseseră cea mai mare nădejde, Republica franceză. Aceasta, nesuținută de Anglia și avînd de rezolvat numeroase probleme interne, nu a acordat nici măcar un sprijin moral mai hotărît revoluției din Țara Românească.

Misiunea lui Al. Gh. Golescu la Paris, în vara anului 1848, face parte din acțiunea diplomatică a Guvernului provizoriu din București în scopul de a-și asigura o poziție internațională și de a obține un sprijin extern pentru revoluția din Țara Românească. Rezultatele acestei misiuni au fost influențate direct de situația politică din Franța din toamna anului 1848.

LA MISSION DE AL. GH. GOLESCU À PARIS EN 1848

RÉSUMÉ

La mission de Al. G. Golescu à Paris, à l'été 1848, représente le premier essai des Roumains d'établir des relations diplomatiques directes avec la France. Par cette mission, ainsi que par celles envoyées à Constantinople, Budapest, Vienne et Frankfort, le gouvernement révolutionnaire

⁹³ *Ibidem*, p. 535.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, vol. VI, p. 76.

⁹⁶ Jean Breazu, *Edgar Quinet et les Roumains*, in „Mélanges de l'École Roumaine en France”, Paris, 1927, p. 374, sau în broșură separată, Paris, Gamber, 1928, p. 166.

de Bucarest visait à se créer une position internationale, à obtenir l'appui matériel et moral requis au cas d'une intervention militaire étrangère contre la révolution de Valachie.

Accrédité près le Ministère des Affaires Etrangères de France, Golescu devait déterminer le Cabinet français à soutenir par voie diplomatique la révolution valaque et à envoyer à son appui de l'armement, des officiers et des spécialistes chargés d'organiser à Bucarest une banque nationale, les contributions directes et un bureau de statistique.

Al. G. Golescu déploya à Paris une intense activité d'information de l'opinion publique française sur la révolution roumaine, mais il ne réussit à obtenir de la part du ministre français Bastide que la promesse d'envoyer des armes, qui ne pouvaient cependant parvenir à Bucarest, vu qu'entre temps on avait déclenché l'intervention militaire ottomane, sous la direction de Fouad Effendi.

Bastide agit avec assez d'indécision à l'appui de la révolution de Valachie, car le gouvernement français devait résoudre de nombreux problèmes à caractère interne, la République de France n'était pas reconnue par la Porte Ottomane et Palmerston refusait de s'associer aux actions de la diplomatie initiées à cet égard par son collègue français.

Bien que n'ayant pas obtenu l'appui escompté, la mission de Al. G. Golescu à Paris fut une action positive et, aux côtés des autres missions mentionnées, elle représente le début de la diplomatie roumaine.

UN ASPECT AL RELAȚIILOR ROMÂNNO-POLONE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL-XV-LEA

DE

TR. IONESCU-NIȘCOV

Un calendar ceh din ultima decadă a sec. al XVI-lea publică, printre alte știri privitoare la istoria popoarelor din centrul și răsăritul Europei — deci și despre români, — și următoarele rinduri luate din cronicile contemporane :

„Anul 1436, septembrie 29, Iliș palatinul sau voievodul valah a jurat¹ supunere și credință lui Vladislav cel Tînăr, regele Poloniei, în orașul Liov, îndatorîndu-se să dea regelui, în fiecare an, un tribut de 200 care de morun, 400 boi pentru bucătăria regelui, 400 (bucăți de) purpură și 100 ie cai”¹.

Știrea se referă la Iliș, fiul mai vîrstnic și legitim al lui Alexandru cel Bun — născut din căsătoria cu Anca, — a cărui prezență pe tronul Moldovei a generat situații și implicații noi nu numai în treburile interne, ci și în sfera relațiilor externe ale țării.

Evenimente interne de la moartea lui Alexandru cel Bun pînă în toamna anului 1436. Vom încerca mai întii să profilăm, într-o formă succintă, cele mai importante evenimente interne, de după Alexandru cel Bun — dealtfel, îndeobște cunoscute — tocmai spre a reliefa și mai mult rivalitatea ireconciliabilă dintre Iliș și Ștefan al II-lea. Timp de peste zece ani — începînd din vara anului 1433 și pînă la orbirea lui Iliș, în mai 1444 — s-a desfășurat între cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun un dialog al vrășmășiei care, în mod fatal, a împins Moldova pe panta unor umilințe necunoscute pînă atunci.

După cum se știe, Iliș urmează la tron imediat după moartea tatălui său (în primele zile ale lui ianuarie 1432)², însă în vara anului următor, scaunul Moldovei e solicitat cu insistență de unul dintre descendenții nelegitimi ai lui Alexandru cel Bun, Ștefan. Spre a pune mina pe domnie, acesta din urmă urzește un complot împotriva voievodului. Uneltirea fiind descoperită, Ștefan se refugiază în Țara Românească, la Alexandru Aldea³.

¹ *Kalendář hystoryeký. Krátké a summovny poznámenany wssechnech dnůw gednoho každeho měsíce přes celý rok...*, sebrano, wytištěno a wydano pracy nakladem Danyele Adama z Weleslawjna. Leta poslednjho Weku MDXC, p. 507.

² La 4 ianuarie 1432, Iliș emite deja un act de danie în favoarea boierului Vană și a soției sale, Ana (M. Costăchescu, *Doc. mold. tnainte de Ștefan cel Mare*, 1931, I, p. 330—334).

³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, București, 1937, IV, p. 45 și Ilie Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 235.

Secundat de o seamă de boieri, însă, foarte probabil și cu ajutor de la munteni ⁴, Ștefan se întoarce împotriva fratelui cu intenția de a-l răpune. Ciocnirea a avut loc, după letopisețul de la Bistrița, în localitatea Loloni ⁵, încă neidentificată pînă azi ⁶. În toiul luptei, Iliș, fiind părăsit de ai săi, fuge în Polonia cu toată familia. Evenimentele au loc tîrziu, spre sfîrșitul toamnei, 1433. Pe la 11 noiembrie, de ziua sf. Martin, ajunge la Niepolomice, unde era convocată dieta ⁷. Iliș solicită regelui un ajutor pentru a recuceri tronul Moldovei. Deși dezavuat de rege din cauza luptelor anterioare, purtate împotriva regatului, Iliș rămîne totuși acolo pînă la începutul anului următor. Între timp sosește în Polonia și o solie din partea lui Ștefan „cum splendidis donis” pentru rege, pe care îl întilnește la Leczyca ⁸. Mesajul voievodului moldovean contracarează încercarea lui Iliș de a obține ajutor și deschide regelui perspectiva unei opțiuni. Dealtfel, Polonia duce în această perioadă față de Moldova o politică conjuncturală. La sugestia dietei, regele acceptă promisiunea de supușenie a lui Ștefan, iar voievodului fugar hotărăște să i se dea posesiuni și orașe în Polonia. În legătură cu aceasta, Martin Bielski precizează că lui Iliș i s-au pus la dispoziție mijloacele necesare pentru a trăi acolo cu toată familia ⁹.

În cursul lunii următoare, la 13 decembrie 1433, Ștefan, care „era mai isteț, mai energic” ¹⁰, sau cum spune Treboniu Laurian, „mai deștept și cu inimă mai mare” ¹¹ e recunoscut domn al Moldovei ¹² și exact peste o lună, fiind iertate greșelile trecutului „Mihail Buceacea”, starostele Haliciului, sosea la Suceava pentru a primi actul de închinare din partea voievodului moldovean ¹³.

Deși i se pusese în vedere să nu părăsească Polonia, totuși, în cursul iernii, Iliș se întoarce în Moldova, și cu o mîină de oaste de adunătură încearcă să recucerească tronul ¹⁴. Ștefan își întîmpină fratele la *Dărmănești*, nu departe de Suceava. Lupta se soldează cu o nouă înfrîngere a voievodului pribeag care ia din nou calea Poloniei, mai ales că ținea în căsătorie pe Maria (Marinca) sora reginei Sofia ¹⁵.

⁴ Ilie Minea, *op. cit.*

⁵ Ioan Bogdan, *Cronice inedite*, București, 1895, p. 50 și Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, P. P. Panaitescu, București (1958), p. 80.

⁶ I. Bogdan presupune că e la mijloc o greșală grafică. Analistul a consemnat *Loloni* în loc de *Lototi*, așezare pe care Bogdan, citînd pe Frunzescu, o localizează în jud. Buzău (cf. *op. cit.*, 67, n. 8). În schimb, N. Iorga crede că e vorba de *Podul Leloi* (Cf. *Istoria Românilor*, București, 1937, IV, p. 48). Vezi discuția la Mihail Costăchescu, *op. cit.*, p. 107—108, nr. 3.

⁷ Długosz, *Historiae Polonicae*, Lipsiae, 1711, liber XI, col. 641; Cromer, *De origine et rebus gestis polonorum*; Basileae, 1555, liber XX, p. 449, ed. din 1558, liber XX, p. 467; *Kronika polska Marcina Btelskiego*, Sanok, 1856, p. 623.

⁸ Cromer, *op. cit.*, p. 450.

⁹ Cf. *op. cit.*, p. 623.

¹⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 45; Ilie Minea, *Informații românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926, p. 22.

¹¹ Cf. *Istoria Românilor*, Iași, 1853, p. II-a, p. 148.

¹² Actul lui Vladislav, regele Poloniei, din 13 dec. 1433, către Ștefan, voievod al Moldovei, apud M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 654—656.

¹³ Vezi actul din 13 ianuarie 1434 (*Ibidem*, p. 663—665), pe care N. Iorga îl consideră un „act de ispășire” (Cf. *op. cit.*, p. 49).

¹⁴ *Istoria României*, II, p. 417.

¹⁵ „... Habebat quidem Helias in matrimonio sororem germanam Sophiae reginae” (Cromer, *op. cit.*, ed. 1568, liber XX, p. 306) și *Kronika polska*..., p. 623).

Ciocnirea dintre Ștefan și Iliăș s-a produs la 1 februarie 1434¹⁶ și peste două săptămîni — mai exact la 16 februarie — Ștefan îl informează pe rege că Iliăș, intrînd în țară „fără știre”, a fost bătut „la o milă de Suceava”¹⁷.

Ajuns în Polonia, Iliăș se agită iarăși pentru o incursiune în Moldova, însă nu izbuteste. În drum spre țară, îl întilnește pe Jan Kola¹⁸ care, din motive politice, îl reține și-l anunță pe Ștefan că se va duce cu el la rege¹⁹. De astă dată, dieta și regele hotărîsc ca Iliăș să fie ținut „sub honesta custodia, cum uxore et liberis”²⁰ în castelul din Sieradz, aflat în paza lui Piotr Szafraniecz, voievod de Sandomir²¹. Mai ales că Ștefan rugase pe rege, în scrisoarea amintită „să-l așeze unde știe... să-l păzească oameni de încredere, ca să nu fugă”²². „Și de ajuns i-au dat hrană și lui și doamnei lui cu toată casa”, notează cronicarul moldovean²³. La 1 iunie 1434, moare bătrînul rege și tronul Poloniei e ocupat de Vladislav cel Tânăr²⁴.

Despre viața privată a lui Iliăș și a familiei sale la Sieradz nu dispunem de nici un fel de știre²⁵. E sigur însă că, sub înfrîurirea nefastă a ambițioasei Marinca și îndemnat de prietenii săi din Polonia, Iliăș croia mereu planuri pentru revenirea în scaunul Moldovei. Astfel, la 7 mai 1435, captivul politic de la Sieradz solicită ajutorul dietei pentru o nouă incursiune în Moldova²⁶. Cererea lui Iliăș a fost discutată în adunarea seimului care și-a desfășurat lucrările anuale chiar în această localitate. Deși a luat parte la dezbateri, alături de rege și de ducele Cazimir, regina mamă n-a izbutit să obțină adeziunea majorității pentru ajutorarea cumnatului său²⁷. În consecință, cererea i-a fost respinsă, mai ales că, între timp, Ștefan adusese Coroanei unele servicii, apărînd Podolia de năvălirea tătarilor.

Ușuratec cum era, Iliăș nu s-a putut împăca cu situația unei captivități prelungite și la scurt timp după aceea, fie ajutat de prietenii reginei

¹⁶ Grigore Ureche precizează că lupta s-a dat „luni în săptămîna albă” (Cf. *op. cit.* p. 81).

¹⁷ Vezi Th. Holban, *Acte politice slavone din epoca luptelor pentru tronul Moldovei, după Alexandru cel Bun*, „Revista istorică”, 1934, 7—9, p. 259.

¹⁸ Długosz, *op. cit.*, col. 641; Martin Bielski, *Kronika polska*, *op. cit.* Alexander Gwagnin, *Kronika Sarmacyey Europskiej* . . . w Krakowie, 1611, cartea IX, partea III, p. 19.

¹⁹ Cel puțin așa reiese din scrisoarea lui Ștefan, adresată regelui la 16 februarie 1434. Dealtfel, cronologia acestor evenimente — ne referim la trecerile lui Iliăș în Polonia și la luptele dintre el și fratele său — este prezentată deficitar de vechea noastră istoriografie, — ba chiar și de cronicile poloneze (Th. Holban, *op. cit.*). Vezi și C. Giurescu, *Cîteva cuvinte asupra vechei cronologii românești*, „Convorbiri literare”, XXXIV (1900), p. 738—745.

²⁰ Cromer, ed. 1558, liber XX, p. 467.

²¹ Mathei de Miechow, *Chronica polonorum*, Cracovia, 1521, p. 301, ed. din 1582, t. II, p. 206; Długosz, *Historiae polonicae*, liber XI, col. 641; Ilie Minea, *Informații românești ale cronicii lui Jan Długosz*, Iași, 1926, p. 23; Gh. I. Năstase, *Istoria moldoveanescă din Kronika polska a lui Bielski*, „Cercetări istorice”, Iași, I (1925), p. 118.

²² Th. Holban, *op. cit.*, p. 260.

²³ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 82.

²⁴ *Historia polski*, edit. Acad. polone, 1957, t. I, 1, p. 593.

²⁵ E adevărat că, ceva mai tîrziu, Iliăș denunță caracterul captivității de la Sieradz. În actul din 1 sept. 1435, el vorbește despre „nostram corporalem et personalem detentionem”, dar numai atît (M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 685).

²⁶ Vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 50.

²⁷ Długosz, *op. cit.*, liber XII, col. 679.

mame, fie profitînd de lipsa de vigilență a străjerilor, părăsește în taină castelul, îndreptîndu-se spre Moldova²⁸. Pe bună dreptate remarcă cronicarul polon că amestecul lui Iliăș în treburile țării a provocat un adevărat „război civil” (civili bello adortus est)²⁹. Avînd cu el un grup de boieri, care erau cînd alături de el, cînd împotriva lui, Iliăș întîlnește oastea lui Ștefan la *Podraga*³⁰, în ziua de 4 august 1435. Se pare că lupta a fost îndrîjită și cu multă vărsare de sînge³¹, însă indecisă. Nu trebuie să ne închipuim că aceste lupte se reduceau la o simplă și mică ciocnire între cele două părți adverse. Ar însemna să simplificăm însăși esența evenimentelor. Dimpotrivă. E de presupus că ele se desfășurau citva timp sub forma unor hărțuiri în lanț. Cum era și firesc, acest fapt atrăgea după sine sterile frămîntări interne, cu consecințe păgubitoare³², îndeosebi în sfera relațiilor cu Polonia. De aceea, în timp ce Ștefan face pregătiri pentru a obține o izbîndă hotărîtoare, regele lansează formula împăcării³³, fie ea și numai aparentă. Negustorii podolieni se asociază și ei la propunerea regelui, tocmai pentru că necontenitele tulburări din țara Moldovei periclitaau interesele lor comerciale³⁴. În același timp, nici Coroana polonă nu vedea cu ochi buni luptele fratricide, care încurcau socotelile politice și comerciale ale regatului, — însă nici nu dorea ca Moldova să devină un stat puternic. Prea era vie amintirea strălucirii, pe care i-o dăduse Alexandru cel Bun.

Urmează un schimb de solii³⁵, care stabilesc condițiile împăcării. Nu cunoaștem prea multe detalii în această privință, însă regelui i se oferă acum prilejul să aplice dictonul *divide et impera*. În cele din urmă, se ajunge la o soluție de compromis: trupul Moldovei a fost împărțit în două³⁶, Țara de Sus și Țara de Jos. Cei doi rivali se grăbesc să aducă aproape concomitent la cunoștința regelui hotărîrea lor de a se împăca, care dealtfel nu convingea pe nimeni. La 26 august, Ștefan îl informează pe Vladislav cel Tânăr că s-a împăcat cu Iliăș³⁷, iar acesta din urmă procedează la fel, adăugînd, la 1 sept. 1435, că i-a cedat lui Ștefan mai „multe tîrguri și ocoale” în Țara de Jos. Un jurămint pe „sfînta cruce și pe toți

²⁸ „... post paucos dies is sive praefecti conniventia sive custodum negligentia evasit” (Cromer, *op. cit.* ed. 1555, liber XX, p. 458). Vezi și Al. Gwagnin, *op. cit.* p. 99 și *Kronica polska Marcina Btelskiitego*, p. 635, M. Strykowski, *Kronika polska lilewska žmodska i wszystkiej Russ*, Warszawa, 1582, II, p. 197.

²⁹ Cromer, *op. cit.*

³⁰ *Istoria României*, II, p. 418 și Ioan Bogdan, *Cronice inedite...*, p. 50.

³¹ Vezi M. Strykowski, *Kronika polska...*, p. 197.

³² Cit privește lupta de la *Piperesti*, de care vorbește Letopisețul de la Bistrița, înclinăm să admitem, împreună cu Ilie Minea, că ea a avut loc în 1443 (Cf. *Letopisețele moldovenesti scrise slavonește*. „Cercetări istorice”, I (1925), 1, p. 227).

³³ Długosz, ad annum 1435, col. 679.

³⁴ Ilie Minea, *Principatele române...*, p. 328.

³⁵ Vezi M. Strykowski, *Kronika polska*, II, p. 197.

³⁶ „Porro inter valachos fratres dissidium tunc rex per legatos composuit partitus inter eos dominatum ita ut *inferior* et maritima ars, quam Bessarabiam vocant, in qua Bialogradum arx est et Kilia Stephano, — *superior* vero hoc est occidentalis et russis vicinior, cum Sozavia metropole Helias cederet” (Cromer, *op. cit.*, ed. 1555, liber XX, p. 459; Vezi și Długosz, liber XII, col. 690; Mathei de Miechów, *op. cit.*, p. 301; *Kronika polska M. B.*, p. 639; Al. Gwagnin, *op. cit.*, cartea IX, partea III, p. 19; M. Strykowski, *op. cit.*, II, ad annum 1436 și P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și Miron Costin*, București, 1925, p. 140.

³⁷ Actul la M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 678—681.

sfinții” avea să pecetluiască această împăcare ³⁸. Procedura raportului de vasalitate se cerea completată cu un act de supușenie, care se redactează în aceeași zi. În numele amîndurora „vna cum liberis et fratris”, Iliș jură credință și făgăduiește regelui ajutor împotriva oricărui dușman, ³⁹ tot așa după cum procedase de unul singur, la 3 iunie 1433 ⁴⁰.

E sigur așadar că în urma împăcării — sau mai bine zis ca o condiție a împăcării — Moldova a fost împărțită în cele două „Țări”, și nici mai devreme și nici mai târziu, așa după cum greșit consemnează cronicile polone, ci atunci, la începutul toamnei, 1435. Tot atunci se circumscrie și se delimitează competența teritorială a celor doi voievozi. Foarte puținele acte interne de danii și întăriri de ocine, emise de Iliș și Ștefan, pînă la sfîrșitul anului 1435, confirmă acest lucru ⁴¹. Asta nu înseamnă însă că s-a trecut de îndată la sistemul asocierii la domnie, așa cum admite Emil Vîrtosu ⁴². Mai curînd a fost vorba de un armistițiu de cîteva luni — timp în care Iliș pentru sentimentele sale polonofile și pentru că astfel dictau interesele regatului — a obținut investitura de domn al Moldovei cu reședința la Suceava. El dobîndește din partea suzeranului său „întîietatea cea mai mare” ⁴³, ca și cum în ultimile lupte ar fi ieșit învingător.

Foarte, probabil, din cauza tulburărilor interne și ca urmare a acelor zile rele și dezbinat, ascunse în această tovărășie de frați”, — cum o definește N. Iorga ⁴⁴, s-a produs în activitatea cancelariei domnești un

³⁸ *Ibidem*, p. 681—683.

³⁹ Actul din 1 sept. 1435 la M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 684—688.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 648—650.

⁴¹ Vezi DIR, A., I, p. 411—426.

⁴² Cf. *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1960, p. 262—281. Vezi și N. Iorga, *Studii critice... asupra Chiliei și Cetății Albe*, Buc., 1899, p. 91—100.

Faptul că Iliș folosește în actul de închinare din 1 sept. 1435 — așa cum s-a arătat mai sus — formula „cu fiii și fratele”, asta nu înseamnă numai dect asociere la domnie. Voievozul moldovean se exprimase la fel și în actul din 3 iunie 1433 — dată la care nu putea fi vorba de aplicarea unui atare sistem. Sintem de acord că asocierea la domnie practică de Iliș și Ștefan, pe care Emil Vîrtosu, dintr-un exces de terminologie, o numește „diarhie asociativă imperfectă” — (Cf. *op. cit.*, p. 280), — prezintă cteva particularități foarte interesante pentru istoria instituțiilor feudale din Moldova. Însă nu ne dăm azeziunea la unele din considerațiile și concluziile autorului. De pildă, pornind de la textul actului extern, emis de Ștefan la 26 august 1435 — și în care fiul nelegitim al lui Alexandru cel Bun aduce la cunoștința regelui că i „s-a închinat” Iliș, „ca unui frate mai mare... din toată inima, fără nici o înșelăciune și viclenie”, Emil Vîrtosu stabilește o ierarhizare discutabilă în structura raporturilor de vasalitate. Ștefan devine vasalul lui Iliș, iar acesta cumulează poziția de suzeran față de fratele său, precum și pe aceea de vasal al regelui, căruia Emil Vîrtosu îi acordă titlul de „suzeran general”. (*Ibidem*, 1. c.). Nu stăruim mai mult asupra acestor probleme, dealtfel foarte interesante, deoarece ele depășesc pe de o parte sfera acestor preocupări, iar pe de alta, trebuie reulate de la început și dezbătute într-un context medieval mai larg.

În legătură cu problema asocierii la domnie a celor doi frați, Iliș și Ștefan, vezi și controversa dintre Gh. Duzinchevici și Damian Bogdan care, de altfel, n-a dus la nici un rezultat (— D. Bogdan, *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, București, 1938, p. 11—15; Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alex. cel Bun*, în „Revista Critică”; Iași, anul 13, 1, p. 23—28; D. Bogdan, *În jurul unor considerațiuni privind istoria Moldovei după moartea lui Alex. cel Bun*, în „Arhiva Românească”, București, 1939, t. III, p. 277—281; Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei din sec. al XV-lea*, în „Revista Critică”, Iași, anul 15, 3, p. 215—226 și D. Bogdan, *În urma unui răspuns al d-lui Gh. Duzinchevici*, în „Arhiva Românească”, IV (1940), p. 357—360).

⁴³ N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 95.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 98.

hiatus. Ne lipsește o succesiune de acte de cancelarie, care să arunce lumini asupra împrejurărilor din primele luni ale anului 1436. Am fi intuit mai bine evoluția relațiilor dintre Iliș și Ștefan în cursul acestei perioade și am fi înțeles rațiunea asocierii la domnie, care începe cu actul din 12 aprilie 1436. Actele emise în continuare de Iliș pînă la 10 sept. 1442 conțin dubla formulă a intitulației caracteristică asocierii : „Noi Iliș voievod și fratele domniei mele, Ștefan voievod...”.

Jurămîntul omagial din 19 septembrie 1436. Odată cu începerea domniei asociate se crează o situație politică nouă, care ar fi putut să aibă repercusiuni sensibile, tocmai în sfera relațiilor cu Polonia. Sosise așadar momentul ca, în noua configurație politică a Moldovei, regele să ceară celor doi voievozi moldoveni o nouă dovadă de fidelitate. De astă dată era vorba de un omagiu personal.

Festivitatea fusese fixată pentru toamnă. Tinărul rege, a cărui trufie l-a împins spre moarte în lupta de la Varna (1444), era hotărît să pună în mișcare întreg arsenalul unei ceremonii cît mai fastuoase, ca să impresioneze și să umilească, în același timp. Se pare că cererea a fost adresată ambilor voievozi, însă Ștefan s-a scuzat⁴⁵. În schimb, Iliș, care nu moștenește nimic din înțelepciunea și mîndria tatălui său, avea să depună fără șovăire, la picioarele regelui omagiul unei țări umilite.

Regele stabilise ca solemnitatea depunerii jurămîntului să aibă loc la Liov de ziua sf. Mihail, la 29 sept., după calendarul catolic⁴⁶, — unde

⁴⁵ Ilie Minea, *Informațiile...*, p. 25. Cu toate acestea, au sosit la Liov și soli din partea lui Ștefan „cu multe daruri”, pentru a înștiința pe rege că și voievodul lor dorește să-i aducă omagiu personal, ca și Iliș. Însă, regele a hotărît ca solemnitatea să aibă loc altădată. (Długosz, I. XII, col. 692). Cromer precizează că solii s-au prezentat la rege „cum amplissimis donis”, iar după patru ani (sed post quartum demum annum) ambii voievozi au jurat credință regelui (Cf. ed. 1568, p. 313. Vezi și Bielski, ed. 1856, p. 639). Cred că, atît Cromer cît și Bielski, se referă la actele de închinare ale lui Iliș și Ștefan, respectiv din 8.IX. 1439 și 25. IX. 1439 (apud M. Costăchescu, II, p. 712—715). Amintind de închinarea lui Ștefan, Strykowski introduce un element nou : după depunerea jurămîntului, voievodul moldovean s-a obligat să plătească în fiecare an 5.000 de galbeni și 400 cai, ori de cîte ori urma să aibă regele nevoie. (Cf. ed. 1582, p. 584 și ed. 1846, p. 176). Știrea a fost preluată în întregime și de Gr. Ureche (Cf. *Domniile țării Moldovei și viața lor* în „Cronicele României”, ed. Kogălniceanu, 1872, p. 144, n. 1 a lui N. Costin). — De la Ureche, informația a trecut mai departe la *George Ioanid* care în loc de 5.000 reține numai „500 galbeni de aur” și 400 cai (Cf. *Istoria Moldo-României*”, Buc., 1858, p. 124).

⁴⁶ „... Venitque Helias in festo sancti Michaelis in Leopolum, et homagium rege praestit” (Mathei de Miechów, ed. 1521, p. 301 ; Długosz, liber XII, col. 690 ; Cromer, ed. 1555, liber XX, p. 459).

Cronicele poloneze, începînd cu Długosz, au consemnat ca dată a depunerii jurămîntului ziua de sf. Mihail, adică 29 septembrie, însă actul omagial conține o dată certă : 6944 (1436) sept. 19, așa că, în această privință nu mai există nici un dubiu. Inadvertența a fost relevantă de vechea noastră istoriografie care a clarificat definitiv această chestiune (vezi N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 97, n. 1 și M. Costăchescu, II, p. 700). Discuția s-a complicat și prin faptul că în aceeași zi, la 19 sept., Iliș și Ștefan au emis la Suceava un act de danie în favoarea lui Dan Mesehnă (DIR, A. I, p. 487—493 și M. Costăchescu, I, p. 487—489). În consecință, în virtutea principiului ubicuității, Iliș nu putea fi decît într-un singur loc, la Suceava sau Liov. Problema e de esență procedurală și anume : în sistemul asocierii la domnie, putea să emită unul din voievozi, în lipsa celui alt, un act de cancelarie investit cu toate formele puterii domnești ? A. Sacerdoțeanu, care tratează tangențial această chestiune, crede că, în privința jurămîntului, a existat între cei doi voievozi un consens. Personal, nu subscriu pentru această ipoteză. Nu are nici un temei. (Cf. *Sfatul domnesc al Moldovei pînă la Ștefan cel Mare*, „Revista arhivelor”, X (1967), 2, p. 66).

juraseră credință altădată Petru Mușat (26 mai 1387) și Alexandru cel Bun (6 oct. 1407). Însă, Iliș, grăbit cum era în astfel de împrejurări, ajunse mai devreme la Liov. Ceremonia a fost dintre cele mai pompoase. Era marți, în ziua de 18 septembrie⁴⁷. Mai întâi, s-a oficiat liturghia în catedrala orașului, după care a urmat solemnitatea depunerii jurământului⁴⁸. Długosz descrie cu lux de amănunte întreaga desfășurare a ceremoniei, care trebuia să redea pompa și strălucirea regatului polon. Iliș a fost pur și simplu uluit de grandoearea curții regale, sosită la Liov. Regele era însoțit de fratele său Cazimir și de o numeroasă suită de nobili înveșmînțați în purpură și aur⁴⁹. Voievodul moldovean venise și el înconjurat de „dregători, cavaleri, boieri și nobili din cetăți și orașe”⁵⁰, îmbrăcați în straie mîndre de sărbătoare. Toți purtau steaguri cu stema țării⁵¹. După ce regele, cu coroana și diademele pe cap, luă loc pe un tron, anume pregătit pentru această festivitate, Iliș rostește jurământul în fața suzeranului său, foarte probabil în limba latină: „Eu, Iliș voievod, domn al țării Moldovei, jur și făgăduiesc credință, fără înșelăciune și fără viclenie, strălucitei voastre Coroane, regatului vostru polon și urmașilor săi, cu toate ținuturile și oamenii mei, vreau să fiu cu credință curată și dreaptă, așa să-mi ajute Dumnezeu și sfînta venerată fecioară Maria și toți sfînții și această sfîntă și lăudată cruce”⁵².

Apoi, în semn de suprem omagiu, boierii moldoveni îngenunchiară în fața regelui împreună cu voievodul lor. Steagurile fură rupte și flamurile aruncate la picioarele tronului. Iliș își frînse sulița și sărută mîna suzeranului⁵³. A doua zi, miercuri 19 septembrie, s-a redactat actul omagial în cele două limbi oficiale de cancelarie — latină și slavonă. O declarație solemnă, semnată de 35 boieri moldoveni, participanți la această festivitate, conferă actului de vasalitate o dublă investitură⁵⁴. Nu discutăm aici nici importanța diplomatică a acestui act istoric și nici consecințele de ordin politic. Condițiile au fost grele și umilitoare⁵⁵. Iliș devenise o unealtă aservită diplomației și politicii externe a regatului.

Analizat în contextul celorlalte acte de închinare anterioare, actul omagial din 19 sept., în afară de textul jurământului, rostit de Iliș în fața regelui, nu conține nici o clauză împovărătoare, care să-i fi conferit o anumită importanță istorică. În acest caz, sîntem îndrituiți să ne între-

⁴⁷ Precizarea o face chiar actul omagial.

⁴⁸ N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 96; Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistisch — historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermandstadt, 1805, p. II, p. 30.

⁴⁹ Długosz, liber XX, col. 690—692 și C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, ed. IV, vol. II, p. I, p. 19.

⁵⁰ Actul omagial din 19 sept., 1436 — la M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 697—700.

⁵¹ Iliș Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, Iași, 1928, p. 85.

⁵² În traducerea lui M. Costăchescu, II, p. 699.

⁵³ Iliș Minea, *Vlad Dracul...*, p. 85; N. Iorga, *Studii istorice...*, p. 96; Zd. Spieralski, *Rumunske awantury*, Warszawa, 1967, p. 31; N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești*, Iași, 1948, p. 77—80.

⁵⁴ Vezi ambele acte la M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 697—703 și la V. A. Uljanickij, *Материалы для истории взаимных отношений Россіи, Польши, Молдавіи и Турціи*, Moscova, 1887, p. 49—52.

⁵⁵ Vezi comentariile la Iliș Minea, *Principatele române...*, p. 235 și N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 78—79.

băm : cărui fapt se datorește ecoul de care s-a bucurat omagiul lui Iliăș în istoriografia medievală și modernă ?

Istoria Moldovei din sec. al XV-lea mai cunoaște două acte omagiale, tot atât de solemne, prin care voievozii moldoveni au depus jurământ de fidelitate în fața regilor poloni și care n-au fost totuși receptate de literatura istorică pe măsura omagiului lui Iliăș. Ne referim la actul de vasalitate al lui Alexandru cel Bun din 1415⁵⁶ și la jurământul de credință depus de Ștefan cel Mare, în sept. 1485, la Colomeea, în condiții spectaculoase și umiltoare⁵⁷. E foarte semnificativ faptul că în această epocă abundă actele de închinare din partea voievozilor moldoveni față de regii Poloniei. Până la actul lui Iliăș, timp de aproape o jumătate de veac, Moldova a fost închinată de mai multe ori și la răstimpuri inegale. Pornind de la realitățile istorice ale vremii, vechea noastră istoriografie a căutat o explicație a acestui fenomen politic. Fie că dreptul de suzeranitate asupra Moldovei izvora de pe urma anexării Pocuției și a altor posesiuni poloneze, cum susține N. Iorga⁵⁸ sau constituia pur și simplu expresia manifestă a interesului vital pe care regatul de la nord îl avea față de drumul de comerț⁵⁹ care, străbătînd de-a lungul țara Moldovei, lega Polonia cu țărmul Mării Negre, problema vasalității Moldovei față de Polonia prezintă și un aspect instituțional. Nu trebuie să uităm că, spre deosebire de Țara Românească, Moldova, fiind prinsă teritorial și politic între Polonia și Ungaria, a fost nevoită să accepte forme de cultură și instituții medievale, caracteristice feudalității occidentale. În consecință, problema raportului de vasalitate dintre Moldova și Polonia — raport reconfirmat de mai multe ori, prin acte de supușenie în sec. XIV și XV — rămîne deschisă.

De fiecare dată au existat pretexte sau motive mai mult sau mai puțin temeinice, din partea Poloniei, pentru ca voievozii moldoveni să reinnoiască actele de vasalitate⁶⁰. Am văzut mai sus că împăcarea celor doi voievozi, fie ea și numai de circumstanță, cum a și fost de fapt, ca și noua configurație teritorială a Moldovei, necesita un nou act omagial. El confirmă, pe de o parte, o stare de fapt și de drept, în raporturile cu Polonia, stare creată inițial prin actul omagial al lui Petru Mușat,

⁵⁶ Pentru aceasta, Alex. cel Bun a sosit la Sniatin „cum omnibus boiaris terrae Valachiae solenne praestitit homagium et fidelitas corporale iuramentum proiectis in terram ad pedes regis banderis. Deinde regem ipsum et Annam reginam et omnes barones et militare regios ad prandium invitans tractavit oppipare” (Dlugasz, *op. cit.*, 1. XI, ad annum 1415, col. 365). Mathei de Miechów precizează că voievodul moldovean s-a dus acolo „cum sua consorte et militem multitudine” (Cf. *op. cit.*, pl. IV, p. 296). Vezi și Al. Gwagnin, *op. cit.*, p. 96. Cromer notează că Alex. cel Bun era însoțit, „per magna et splendida nobilitates sua” (Cf. ed. 1558, 1. XX, p. 424, ed. 1568, 1. XXI, p. 279). De asemenea, *Kronika M.B. I*, p. 563, Al. Gwagnin, ed. 1611, I, p. 96 și Mathei Strykowski, ed. 1846, II, p. 153.

⁵⁷ Vezi Mathei Strykowski, ed. 1582, p. 662 ; Martin Bielski, ed. 1597, p. 475 ; ed. 1856, II, p. 881 ; G. I. Năstase, *op. cit.*, p. 126. Și ambele redacții, slavonă și latină, ale actului din 16 sept., 1485 la Ioan Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, II, p. 370—375.

⁵⁸ N. Iorga, *Polonats et Roumains. Relations politiques, économiques et culturelles*, Bucarest, 1921, p. 7—12.

⁵⁹ Vezi P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au moyen-âge*, „Revista istorică română”, MCMXXXIII, vol. III, fasc. I, p. 180—186.

⁶⁰ Vezi și C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei*, „Revista istorică română”, MCMXL, vol. X, p. 237—332. Vezi, în această privință și considerațiile interesante, însă discutabile, ale lui J. Niemcewski în *Untersuchungen des polnischen Oberhoheitsrechtes über die Moldau*, Leipzig, 1872.

din 26 mai 1387, iar pe de alta înrobește și mai mult Moldova politicii externe poloneze din sec. al XV-lea.

Răsunetul de care s-a bucurat omagiul lui Iliș nu se datorește aceluia însuși, ci cronicilor poloneze. Ele au pus în circulație descrierea nu lipsită de pildă la Długosz, de pitoresc și de un anumit patos retoric, a procedurii pompoase, după care s-a desfășurat prestarea jurământului. Însă, ceea ce a impresionat peste măsură a fost desigur volumul tributului în natură, pe care voievodul moldovean se obligase să-l dea regelui în fiecare an.

Cum se reflectă obligația tributară a lui Iliș în istoriografia medievală și modernă, a) *Cronicele medievale polone*. Cel dintâi care a lansat formula tributului a fost Jan Długosz. Cronicarul polon consemnează faptul că între rege și Iliș a intervenit o înțelegere (conventum), prin care acesta din urmă se obliga să predea regelui, atât el cât și urmașii săi, (Conventum etiam fuit inter regem et Heliam literisque specialibus firmatum...) două sute care ⁶¹ de morun ⁶², patru sute de boi pentru bucătăria regelui, patru sute (bucăți de) purpură și o sută de cai ⁶³. După cum se știe, cronica lui Długosz a circulat multă vreme în manuscris, devenind astfel un prețios izvor narativ pentru istoriografia medievală.

Mathei de Miechów (zis și Miechowita), care își tipărește cronica în 1519, în primă ediție ⁶⁴, include în textul său, după Długosz, pasajul referitor la obligația tributară a lui Iliș. Pentru ca interpolarea să nu fie identică cu textul original, cronicarul introduce două modificări de formă care însă nu alterează fondul. Miechowita corectează pe Długosz, înlocuind expresia „ducentos equos”, care nu avea nici un sens, cu aceia de „ducentos currus”. Tot el dă preferință denumirii germane a morunului în locul celei poloneze (= ducentos currus de piscibus husonum) ⁶⁵. În cele patru ediții latine ale lui *Martin Cromer* (1555, 1558, 1568, 1589), valorile numerice ale tributului rămân nemodificate, însă textul e amplificat cu unele precizări și adaosuri explicative, care merită toată atenția.

După ce enunță numărul cailor (centum equorum), cronicarul adaugă: „și tot atâtea, sau după cum spun alții, patru sute (bucăți de) purpură”. Așadar Cromer nu avea certitudinea că era vorba de 400 bucăți de purpură, ci mai degrabă o sută. E de presupus că cronicarul polon a avut de față textul lui Długosz, de unde a luat denumirea poloneză a morunului (= *wisonis*), iar pentru deplina informare a lectorului, el precizează că „acest soi de pește se află din abundență în apele Dunării (piscis id praegrans nomen est cuius ferax est Danubius). Mai departe, cronicarul polon pune sub semnul îndoielii și caracterul de continuitate al tributului. Cu toate acestea, adaugă el, regele a primit numai atunci

⁶¹ În textul lui Długosz s-a strecurat o greșală, — în loc de „ducentos currus”, cronicarul a scris „ducentos equos”, ceea ce e cu totul altceva. Inadvertența va fi corectată de Miechowita.

⁶² În originalul latin: *wizina* =, în vechea pol. *wyzina, wyza*; vechea cehă: *wyža* = denumirea unei specii de morun. (Al. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, 1957, p. 640).

⁶³ „... — Helias woiewoda et sui successores ducentos equos de piscibus *wizina* et quadrigentos boves pro coquina reges et quadringentas purpuras, centum equos singulis annis perpetuo solvere pro tributo”. (Cf. I.XII, col. 691 ad annum 1436).

⁶⁴ După cum s-a văzut mai sus, noi folosim ediția din 1521.

⁶⁵ Cf. *op. cit.*, p. 301.

de la el (Iliș) în dar — după spusele altora — boii și peștele (quamquam pisces bovesque muneris tantum loco tunc ab eo regem accepisse nonnulli prodiderunt)⁶⁶, deci nu în fiecare an cum sună textul lui Długosz (singulis annis). — În edițiile din 1568 și 1589, „purpura” e înlocuită de „patru sute bucăți de mătase, căreia i se spune îndeobște *camhă*⁶⁷ (quadragentarum sericarum pannorum quae camhoe vulgo vocatur)⁶⁸. Aceste adaosuri și înlocuiri de termeni arată că textul inițial e lipsit de sacralitate și deci ne putem aștepta ca în diferite momente ale receptării să se ajungă la modificări mai mult sau mai puțin esențiale. Cu șapte ani înainte de ultima ediție latină a lui Cromer — mai precis în 1582 — apare cronica polonă a lui *Mathei Strykowski*, care reproduce cantitățile numerice după Cromer, însă cu adaosul că cele 400 bucăți de purpură au devenit „haine de șarlat⁶⁹ sau de purpură”⁷⁰.

Însă cronica lui *Martin Bielski*, publicată de fiul său, *Ioachim*, în 1597, creează o adevărată variantă. „Așadar, sună textul polon, moldovenii au convenit, împreună cu voievodul lor, să dea regelui în fiecare an o sută de cai, două sute bucăți de *coftir*⁷¹ pentru haine, patru sute de boi și două sute care de morun”⁷². Cronicarul a redus dintr-un singur condei tributul cu două sute bucăți de purpură (de astă dată *coftir*). În 1611, *Martin Blazowski* publică în limba polonă o prelucrare a cronicii lui Cromer, în care componența tributului apare cu totul modificată. Autorul notează exact numărul cailor, adăugînd în continuare: „și tot atîtea — sau, după spusele unora, — patruzeci bucăți din material de mătase, care îndeobște se numește *camhă*, la acestea tot atîția boi și de asemenea 200 care de morun”⁷³.

În sfîrșit în *Cronica Sarmăției europene* a lui *Alexandr Gwagnin*, publicată în același an, volumul tributului apare și mai alterat. Voievodul moldovean se obligase să predea regelui „în fiecare an, la Liov, 200 care de morun, 400 bucăți de baibarac⁷⁴ sau *coftir* și o sută de cai”⁷⁵.

b. *Istoriografia modernă, română și străină*. Obligația tributară a lui Iliș s-a bucurat de o largă răspîndire și în literatura modernă de specialitate. Dintre cronicarii noștri, *Gr. Ureche*, luînd din Cromer și Strykowski, notează că „atuncea au legat să dea Iliș vodă pe an cîte 100 cai, 400 boi

⁶⁶ Ed. 1555, l.c.

⁶⁷ Așa în original: *camhă* = *damască, mătase*. (L. Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și culturii române*, Buc. 1900, partea II, p. 27). L. Al. Gebhardi presupune că „armenii au făcut de timpuriu cunoscut în Moldova și Polonia mătasea, după cum ne indică numărul mare de „Zins-Kamchen”, din cele șapte orașe moldovenești cu țesătorii de mătase (Cf. *Geschichte des Reichs Hungarn u. der damit verbundenen Staaten*, Leipzig, 1782, IV, p. 589, n. 0).

⁶⁸ Ed. 1568, I.XXI, p. 313 și ed. 1589, I.XX, p. 317.

⁶⁹ *șarlat* = germ. = *Scharlach* = culoare roșie-aprinsă, stacojie.

⁷⁰ Ed. 1582, p. 584; ed. 1846, p. 197.

⁷¹ *Coftir* = pol. *Kofter, Kofty* = un fel de mătase, — rom. *cofterie* (L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II, p. 140–141).

⁷² Ed. 1597, p. 354 și în „Zbiór dziejepisów polskich”, Warszawa, 1792, p. 310 și ed. 1856, p. 639. Text identic în cteșitirele ediții.

⁷³ Cf. *O sprawach dziejach y wszystkich inszych potocznościach Koronych polskich u Krakowie*; 1611, p. 413.

⁷⁴ Așa în originalul polon — *baibarac* = stofă orientală foarte scumpă. Cuvînt de origină tătarască (L. Șăineanu, *op. cit.*, II, p. 35).

⁷⁵ Cf. *op. cit.*, vol. I, p. 99 și cartea XX, partea III (*O zemi Włoskiej y Mullanskiej*), p. 19.

la cuhnea crăiască, 200 camine⁷⁶ de morun și 400 baibarace sau haine roșii, măcar cum scrie Cromer peștele și boii numai în acel an au dat Iliș vodă — craiului”⁷⁷. Doi istorici de limbă germană, *L. Al. Gebhardi*⁷⁸ și *Christian von Engel*⁷⁹ înregistrează exact valorile numerice

Schema numerică a tributului în cronicile polone*

	capete de boi	bucăți de purpură	care de morun	cai
1) Jan Długosz (1711)	400	400 — purpură	200 — vizin	100
2) Mathei de Miechów (1521)	400	400 — purpură	200 — huson	100
3) M. Cromer	400	400 : ed. 1555 } purpură ” 1558 } ” 1568 } camhă ” 1589 }	200 — vizin	100
4) M. Strykowski (1582 și 1846)	400	400 — haine de șarlat	200 — vizin dunărean	100
5) Martin Bielski (1589, 1792 și 1856)	400	40 — coftir	200 — vizin	100
6) Ediția polonă a lui Cromer (1611)	40	40 — material de mătase, camhă	200 — vizin	100
7) Alexandr Gwagnin (1611)	—	400 — baibarac sau coftir	200 — vizin	100 cai secu- ești

* Ținând seamă numai de modificările valorilor numerice, schema de mai sus ne oferă trei variante; Nr. 5, 6, 7.

ale tributului, fără nici un comentariu. Dealtfel, multă vreme descripția acestui eveniment se prezintă sub forma unei simple relatări. Nu se încearcă o luare de poziție decât mai târziu, dar și atunci prin formularea unor îndoieli și întrebări fără răspuns. În cursul celui de-al doilea deceniu din sec. al XIX-lea, *Dionisie Fotino*⁸⁰ preia aidoma această informație din Gr. Ureche, însă nu-și dă seama — după propria-i mărturisire — de ce-ar putea să însemne cele „200 camine” din textul cronicarului moldovean.

⁷⁶ *Camina* — pl. *ne* = camână = v. sl. *cameus*. A circulat în Moldova cu sensul de dare anuală pe băuturile spirtoase (L. Șăineanu, *Dicț. univ. al limbii române*, f. d. sub voce; Tikin, I, p. 271). În același timp, a avut — mai ales în Bucovina — și valoarea unei măsurii de greutate: o cincime dintr-o *majă*, apreciată la 100 ocale. Deci, o camină era egală cu 20 ocale (A. Căndrea, *Dicț. enciclopedic ilustrat*, p. I-a, sub voce). Să fi admis oare Ureche că un car de morun echivala cu 20 de ocale? E greu de conceput!

⁷⁷ Cf. *Domniile țării Moldovei și viața lor* în „Cronicele României”, ed. Kogălniceanu, 1872, t. III, p. 144, nota 1 a lui N. Costin.

⁷⁸ L. Al. Gebhardi, *Geschichte des Reichs Ungarn...*, p. 580.

⁷⁹ J. Christian von Engel, *Geschichte des ungrischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle, 1804, p. IV-a, p. 124.

⁸⁰ Cf. *Istoria generală a Daciei*, tr. de George Sion, Buc., 1859, t. III, p. 17.

Și fără să ne dea o explicație, Fotino modifică cuantumul, reducînd numărul acestora la cinci.

Către mijlocul secolului trecut apare și în istoriografia română, la început destul de timid, metoda aparatului critic cu documentație directă din sursele narrative. Astfel, *Gheorghe Șincăi*⁸¹ redă după cronicile polone solemnitatea depunerii jurămintului, reproducînd exact după Cromer valorile numerice ale tributului. În același timp, la *Aug. Treboniu Laurian*⁸² sporește volumul împrejurărilor istorice, care au precedat actul omagial, însă nu încearcă nici el o analiză critică a evenimentelor politice. Cu atât mai puțin ne așteptăm ca *Ubicini*⁸³ — ale cărui publicații au în general un caracter informativ — să dea o mare extindere obligației lui Iliăș. E sigur însă că fostul secretar al locotenentei domnești a fost uimit de tributurile mănoase, pe care urmașii lui Alexandru cel Bun aveau să le dea coroanei⁸⁴. Cu informații, luate direct din Cromer, Strykowski și Ureche, *George Ioanid*⁸⁵ narează și reproduce — fără a interpreta nimic — împrejurări legate de această perioadă. Adaosul lui Cromer că „peștele și boii numai în acel an le-au dat Iliăș Craiului” e mereu prezent cu sentimentul unei minime satisfacții.

Deși reproduce după Długosz și Ureche, *A. D. Xenopol*⁸⁶ creează totuși o variantă, sporind numărul carelor de morun la 300. Pentru istoricul ieșan, tributul făgăduit de Iliăș reprezintă recunoștința voievodului moldovean pentru faptul de a fi fost înscăunat de rege pe o jumătate de țară. La *N. Iorga* faptele istorice capătă certitudinea conferită de izvoare. Ca și la Xenopol, obligația tributară a lui Iliăș apare ca un element de răscumpărare, de astădată a greșelilor săvîrșite de Alexandru cel Bun față de coroană. „Domnul vasal, scria N. Iorga, promise suzeranului, de care se alipise de nou, un tribut anual în natură”⁸⁷. Exact la începutul veacului nostru, *I. Ursu*, ocupîndu-se de relațiile moldo-polone, reproduce după Długosz pasajul referitor la obligația tributară a lui Iliăș. Pentru întîia oară, textul e însoțit de precizarea cronicarului polon că „invoiala dintre rege și Iliăș a fost întărită prin speciale scrisori”. Reținem acest detaliu reliefat de I. Ursu⁸⁸. La scurt timp, *Const. Kogălniceanu* publică o Istorie

⁸¹ Cf. *Hronica Românilor și a mai multor neamuri*, Iași, 1853, p. 393—394.

⁸² Cf. *Istoria Românilor* . . . , p. 150. Bucățile de purpură devin la el *Camace* — pl. de la *camoca* = *camohas*, formă mai veche de la *Ngr. Kamahas* = țesătură trainică de mătase orientală (L. A. Gebhardi, *op. cit.*, p. 580, n.o.). La N. Iorga și forma *camocat* = stofă orientală, *camhă* (Cf. *Istoria comerțului românesc*, ed. II, 1937 I, p. 81).

⁸³ A. H. Ubicini, *Provinces d'origine roumaine, Valachie, Moldavie, Bucovine, Transylvanie, Bassarabie*, Paris, 1856, p. 41.

⁸⁴ Ubicini afirmă și el că Ștefan se obligase să plătească regelui în fiecare an 5.000 ducași și 400 cai, iar Bogdan al II-lea, în disputa sa cu Alexandrel, făgăduise polonilor un tribut anual de „7000 piese de aur, 200 cai, 200 boi și 300 care de morun”. (l.c.). Noi știm că a fost din partea lui Bogdan numai o ademenire. A se vedea și V. Pârvan, *Alexandrel vodă și Bogdan vodă*, București, 1904, p. 48.

⁸⁵ Cf. *Istoria Moldo-României*, București, 1858, p. 119 și urm.

⁸⁶ Cf. *Istoria Românilor*, 1889, II, p. 157.

⁸⁷ Cf. *Studii istorice* . . . , p. 96. Altădată, ocupîndu-se de relațiile româno-polone, N. Iorga formulează astfel valorile tributului: „on y ajouta, selon la tradition tatare, un don annuel de beufs, de cheveaux, d'esturgeons et de pièces de pourpre”. (Cf. *Polonais et Roumains*, Buc., 1921, p. 11). La fel apare și în *Istoria pop. românesc*, trad. de Otilia Enache Ionescu, Buc., 1925. II, p. 89: „un tribut anual, un dar de boi, de cai, de stofe de purpură și cară de morun”.

⁸⁸ Cf. *Relațiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra-Neamț, 1900, p. 58.

a românilor în care autorul pune sub semnul întrebării întreaga relatare a obligației. „Această informație, notează C. Kogălniceanu, pare a fi numai rezultatul unei confuziuni cu darurile care se făceau de obicei în asemenea ocazii de către vasal suzeranului său”. Autorul face o precizare remarcabilă din punctul nostru de vedere și anume „că în actele omagiale ale acestui domn nu se află un singur cuvânt relativ la această obligațiune”⁸⁹. La *Dimitrie Onciul* analiza judicioasă a evenimentelor e susținută de o interpretare care convinge. Autorul stăruie asupra împrăjărilor de după moartea lui Alexandru cel Bun și informația despre tribut porcede de la Długosz. În ceea ce privește durata obligației, istoricul român e mai puțin exigent. El se îndoiește numai de faptul că voievodul moldovean și-ar fi onorat promisiunea făcută regelui pe tot timpul daniei. „Nu se confirmă acest lucru de alte mărturii”, adaugă Onciul⁹⁰.

Mult mai departe merge în această privință *Ilie Minea*. Istoricul ieșean dă o mai mare extensiune problemelor de politică externă a Moldovei din această vreme. În momentul când izbucnește conflictul dintre Iliș și Ștefan, Moldova nu încheiase încă pace oficială cu Polonia. Cu toate acestea nimic nu i-a împiedicat pe succesorii lui Alexandru cel Bun să devină vasalii regatului cu care nu erau încă reglementate chestiunile litigioase, rezultate de pe urma luptelor anterioare. *Ilie Minea* critică nu numai atitudinea slugarnică a lui Iliș, dar și tonul arrogant cu care Długosz descrie solemnitatea depunerii omagiului: „Vasalul a făgăduit, spune cu îngîmfare cronicarul polon al vremii, suzeranului un tribut anual de 200 care de pește, 400 boi, 40 haine de purpură și 100 cai”⁹¹. După cum se știe, *Minea* a fost un istoric de mare acribie științifică și totuși de astădată păcătuiește prin lipsă de exactitate. Deși se informează din Długosz și *Miechowita*, totuși istoricul ieșean redă componența tributului în trei din lucrările sale sub forma a trei variante. Astfel, formularea greșită a lui Długosz, referitoare la cantitatea de morun (ducentos equos de piscibus wisina) *Minea* o traduce odată (1919)⁹² cu 200 care de pește, ceea ce nu-i tot una și altădată (1926)⁹³ cu 200 cai, vizina din pești, ceea ce e și mai obscur. Peste doi ani (1928), *Minea* avea să redea adevărata valoare a textului original, 200 care de morun însă, cu totul inexplicabil, sporește numărul cailor la 200⁹⁴. În sfârșit, *N. Grigoraș*, ale cărui comentarii nu depășesc sfera aprecierilor lui *Minea*, deși citează pe Długosz, în ceea ce privește componența tributului, pune în circulație a doua variantă a lui *Minea*⁹⁵.

Constatări conclusive. În ciuda structurii unui atare text — alcătuit din valori numerice precise și apelative, care nu suportă interpretări — s-au produs totuși modificări neașteptate. Dacă purpura e înlocuită de camhă

⁸⁹ Cf. *Istoria Românilor*, Iași, 1903, p. 214—215.

⁹⁰ Cf. *Curs de istoria românilor, 1903—1904*, litografiat, p. 120.

⁹¹ Cf. *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 239.

⁹² *Ibidem*, 1.c.

⁹³ Cf. *Informațiile...*, p. 26.

⁹⁴ *Ilie Minea, Vlad Dracul...*, p. 86. E interesant că în comentariile informațiilor din cronică lui Długosz despre români, *Minea* redă și după *Cromer* elementele tributului care sînt exacte (*Informațiile...*, p. 27).

⁹⁵ *N. Grigoraș, Din istoria diplomației...*, p. 79. Vezi și schema alăturată.

Schema numerică a tributului în istoriografia modernă

	Capete de boi	Bucăți de purpură	Care de morun	Cai
1) Grigore Ureche *)	400	400 baibarace	200 — camine	100
2) L. Al. Gebhardi (1782)	400	400 — seidenen Scherfe	200 — Fuder-Hausen	100
3) Johann Christian von Engel (1804)	400	400 — purpur-rothen Seidentüchern (Camo-chae)	200 — wagen voll Hausen	100
4) Dionisie Fotino (1818—1819)	400	400	5 — camine	100
5) Gheorghe Șincai (1853)	400	400 — camhe	200 — morun de care mulți aduce Dunărea	100
6) Aug. Treboniu Laurian (1853)	400	400 — camace, țesături de mătase roșie	200 — husoni	100
7) A. H. Ubicini (1853)	400 boefs	400 — pièces de soi cramoise	2 voitures d'esturgeons	100 chevaux
8) George Ioanid (1859)	400	400 — baibarace sau haine roșii	200 — camene de morun	100
9) A. D. Xenopol (1889)	400	400 — pînzi de mătase	300 — morun	100
10) N. Iorga (1899)	400	un număr de haine de purpură	200 — morun dunărean	100
11) Ion Ursu (1900)	400	400 — purpură	200 — morun	100
12) Const. Kogălniceanu (1903)	400	400 — bucăți de mătase	400 — care de vize	100
13) D. Onciul (1903—1904)	400	400 — purpură	200 — morun	100
14) Ilie Minea (1919)	400	40 — purpură	200 — pește	100
15) Ilie Minea (1926)	400	40 — purpură	200 — cai, vizina din pești	100
16) Ilie Minea (1928)	400	40 — purpură	200 — morun	200
17) N. Grigoraș (1948)**)	400	40 — purpură	200 — morun provenit din Delta, vizina de pești	100

*) În ediția lui E. Picot, *Chronique de Moldavie par Gr. Ureche*, Paris, 1878, p. 59, valorile numerice sînt redat după Cromer.

**) În istoriografia modernă, română și străină, cuantumul tributului prezintă șapte variante, Nr. 4, 10, 12, 14, 15, 16 și 17.

sau coftir și dacă în loc de morun ni se oferă, pur și simplu, pește, se înțelege că e vorba de cu totul altceva. Din cele două scheme atașate la text reiese cu prisosință largă receptare a acestui eveniment istoric în sfera literaturii de specialitate. Această penetrație a fost înlesnită pe de o parte de prestigiul istoric al cronicilor polone, iar pe de alta de valorile numerice neobișnuit de mari ale tributului. Ceea ce ne surprinde nu este atât circulația textului, cât mai ales modificările, care au alterat însăși fondul obligației: din 24 atestări, zece sînt variante, în care cantitățile numerice apar reduse sau sporite fără nici o noimă. E o constatare dezolantă. De aceea, o concluzie de ordin metodologic se impune: informațiile provenite din izvoarele narative nu pot fi considerate atestări documentare, înainte de a fi coroborate cu alte surse similare.

Pe de altă parte, nu poate nimeni contesta volumul fabulos al acestui tribut. Oricîtă bogăție de vite era în Moldova în vremea aceea și cît belșug de morun aduceau apele Dunării, totuși cantitățile sînt impresionante. Un simplu calcul matematic ne-ar duce la constatarea că coloana de care și vite s-ar fi întins, în drum spre Liov, pe o distanță de cîtiva km. Istoria Moldovei n-a cunoscut nici înainte și nici după aceea un tribut în natură de proporțiile obligației lui Iliș.

Nu-i de mirare deci că chiar în sec. al XVI-lea cuantumul tributului a trezit unele suspiciuni. Am văzut mai sus cum Cromer a consemnat 400 bucăți de purpură, nu pentru că era convins de acest lucru, dar „ut voluunt alii”. Predecesorul său Długosz adăogase că tributul trebuie depus în fiecare an (singulis annis perpetuo) și nu numai de Iliș, ci și de urmașii săi la domnie (suos successores). Același Cromer amendează din nou textul, dacă se poate spune, în partea lui cea mai esențială, în sensul că, „moii și vitele cornute au fost aduse la Liov numai o singură dată, cu prilejul jurămîntului omagial”⁹⁶. Ca o consecință a contactelor și circulației textelor, îndoielile consemnate de Cromer au trecut și în literatura istorică modernă. (Gr. Ureche, Gh. Șincai, Const. Kogălniceanu, G. Ioanid, E. Picot, I. Minea ș.a.). Însă n-au devenit probleme. Știrea a fost redată sumar sub forma unei relatări sau ca o simplă curiozitate istorică. Chiar atunci cînd Const. Kogălniceanu pune sub semnul întrebării întreaga obligație tributară a lui Iliș sau cînd Onciul se îndoiește de faptul că voievodul moldovean și-ar fi onorat această obligație pe tot timpul domniei⁹⁷, întrebările rămîn fără răspuns.

Const. Kogălniceanu presupune că știrea, neavînd o fundamentare istorică, e la mijloc o confuzie provenită de pe urma faptului că voievodul moldovean a oferit suzeranului său daruri în vite și pește. E sigur că vasalul s-a dus la Liov încărcat de daruri, spre a fi pe placul regelui. Însă e greu de admis că acestea totalizau exact cuantumul tributului consemnat de cronicarul polon. În adevăr, peștele și vitele au fost jertfite a doua zi după depunerea omagiului pentru festinul copios (prandio splendido) oferit de voievodul moldovean în cinstea regelui⁹⁸, — de unde s-a tras concluzia că ele au fost aduse numai atunci, — o singură dată.

Reluînd aceste idei, Ilie Minea e gata să afirme că totul e o ficțiune. „Nu putem preciza, serie istoricul ieșan, de unde și-a luat Długosz infor-

⁹⁶ Ediția 1555, p. 459.

⁹⁷ Cf. *l.c.*

⁹⁸ Długosz, I.XII, col. 691.

mația care nu este coroborată cu alte izvoare. Nici detaliile ceremoniei nu știm în ce măsură sînt adevărate”⁹⁹. În ce ne privește, nu putem afirma că descripția lui Długosz este o pură invenție, fiindcă ar trebui să dovedim acest lucru, după cum nu putem susține nici absoluta autenticitate a relatării. Sîntem așadar prizonierii unor ipoteze sugerate de texte și împrejurări istorice. Un lucru este cert și fără echivoc, remarcat de altfel și de Const. Kogălniceanu. Nici actul omagial și nici celelalte acte de închinare ale lui Iliăș nu ne vorbesc de existența unui tribut în natură. Însă actul de închinare din 8 sept. 1439 — care nu-i decît o reconfirmare categorică a omagiului și a obligațiilor din 1436 — deși nu aduce nici o precizare, totuși ne oferă un amănunt cu care putem construi o nouă ipoteză. Redactat într-un stil prolix și incoherent, actul invocă „acele jurăminte... cărți și înscrisuri” (прикати и записки), încheiate la Liov, pe care Iliăș declară sus și tare că e hotărît” să le păstreze cu credință, fără clintire, fără stricăciune, fără înșelătorie și fără violenție”¹⁰⁰. Înscrisurile, la care face aluzie actul menționat, nu sînt altceva decît acele „litterisque specialibus” din textul lui Długosz, prin care acordul (conventum) dintre Iliăș și rege a fost întărit (fuit firmatum). Asta înseamnă că obligația lui Iliăș a rămas totuși consemnată undeva într-o formă scriptică.

Potrivit uzanței și procedurii medievale promisiunile și obligațiile tributare ale vasalului erau specificate în contextul scrisorilor sau actelor de închinare. Pentru faptul că Bogdan al II-lea solicită lui Detrich Bucureacki apărare împotriva dușmanilor, voievodul moldovean se obligă prin actul din 29 decembrie 1449 să-i dea în fiecare an 400 zloți turcești, 10 poloboace de vin, alte două cu vin de Malmazia, 10 bucăți de camhă, 5 de pînză și 5 de coferie¹⁰¹. De asemenea, în cazul unui război cu Prusia, Petru Aron făgăduiește regelui 400 sulțari și 400 boi (quadringenta hastas... quadringentia boves)¹⁰².

Dacă aceasta era procedura, ne putem întreba de ce părțile (regele și Iliăș) au preferat ca obligația tributară să formeze obiectul unui înscris, în loc să fie inclusă în textul actului omagial? Foarte probabil, din considerațiuni politice, Vladislav cel Tânăr a optat pentru această soluție mai puțin solemnă, cu o sferă de publicitate mai restrînsă. În ciuda acestei proceduri, de îndată ce relatarea lui Długosz a fost pusă în circulație, ea a fost receptată după cum s-a văzut de numeroase texte, printre care și de calendarul ceh de la 1590. În sfîrșit, cu toate cele de mai sus, persistă încă întrebarea formulată de Minea, la care ne asociem și noi: de unde a luat Długosz informațiile privitoare la solemnitatea din Liov, din 18 septembrie 1436? Personal, n-a putut fi de față, fiindcă la data aceea cronicarul polon avea 21 de ani și nu putea să se afle printre invitații regelui. Rămîne totuși o singură ipoteză plauzibilă: e de presupus că s-a redactat atunci și un protocol pentru cancelaria regelui, în care s-a consemnat întreaga desfășurare a festivității. Acest protocol împreună cu înscrisurile — despre care vorbește actul din 8 septembrie 1439 — au

⁹⁹ Cf. *Informațiile...*, p. 27.

¹⁰⁰ Apud M. Costăchescu, II, p. 712—713.

¹⁰¹ La M. Costăchescu, II, p. 747—748. Vezi și N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p. 47 și V. Pirvan, *Alexăndrel vodă...*, p. 41.

¹⁰² Actul din 29.VI.1456 la M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 779—782.

constituit materialul documentar din care Długosz a putut culege informațiile privitoare la omagiul lui Iliăș.

UN ASPECT DES RELATIONS ROUMANO-POLONAISES AU MILIEU DU XVe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Prenant pour point de départ une information publiée dans un calendrier tchèque de la dernière décade du XVIe siècle concernant l'acte du 19 septembre 1436 d'Iliăș, voïévode de Moldavie, l'auteur intrigué par le taux extrêmement grand du tribut en nature que le voïévode s'était obligé à payer au roi de Pologne, se propose d'examiner d'une part, la manière dont l'obligation tribulaire d'Iliăș se reflète aussi bien dans les chroniques médiévales polonaises que dans l'historiographie moderne et, d'autre part, de montrer que c'est précisément le montant extrêmement grand de son tribut qui a déterminé la large circulation de cet épisode historique.

Pour ce faire, l'auteur divise son étude en trois chapitres. Dans le premier, il traite de certains événements à caractère intérieur, survenus pendant l'intervalle compris entre la mort d'Alexandre le Bon et l'automne 1436, où il est question des luttes opposant Iliăș à son frère Etienne. Le chapitre II présente les circonstances historiques dans lesquelles s'est déroulée la cérémonie au cours de laquelle Iliăș a prêté serment de foi au roi de Pologne, à Lemberg, le 18 septembre 1436, ainsi que la rédaction de l'acte d'hommage, le 19 septembre. Dans le chapitre III, l'auteur relève le fait que l'obligation tribulaire d'Iliăș se reflète de façon inégale dans les textes médiévaux et modernes, étant créées de la sorte, de manière surprenante, plusieurs variantes. Cette circulation a été déterminée, d'un côté, par le prestige historique des chroniques polonaises, et d'autre côté, par le montant particulièrement grand du tribut. L'auteur conclut que les informations provenant des sources narratives ne sauraient être considérées en tant qu'attestations documentaires avant d'être corroborées avec d'autres sources.

MATERIALISMUL ISTORIC ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ANTERIOARĂ ANULUI 1944

DE

LOUIS ROMAN

Crearea și aplicarea marxismului, excepțională izbîndă a geniului uman, a deschis disciplinelor sociale posibilitatea de a se transforma în științe, iar luptei clasei muncitoare — drumul victoriei. Și de aceea Marx a fost mereu pus alături de Darwin, descoperitorul „legii dezvoltării lumii organice”¹. Materialismul istoric s-a impus multora ca singurul instrument științific de cercetare, dedicîndu-i-se și numeroase studii speciale; în toată această acțiune se află și numeroase nume ale fiilor țării noastre: C. Dobrogeanu-Gherea, R. Ionescu-Rion, I. Nădejde etc. înaintea primului război mondial; L. Pătrășcanu, Miron Constantinescu, P. Constantinescu-Iași, A. Oțetea etc. în perioada interbelică. Mulți istorici — iar valoarea și numărul lor în întreaga lume sînt din ce în ce mai impozante — lucrează astăzi conștient în lumina materialismului istoric. Acesta a exercitat și o apreciabilă influență asupra școlii istorice pozitivistice, iar prin intermediul ei — asupra multor oameni de știință². Existînd un viguros filon al înrîuririi marxism-leninismului în România, este de subliniat de asemenea și o valoroasă contribuție a ei la dezvoltarea materialismului istoric și a socialismului științific în perioada premergătoare Eliberării³ și cu atît mai mult după înfăptuirea acesteia: mărturie elocventă stă întreaga politică a PCR, documentele de partid, Programul adoptat de cel de-al XI-lea congres al său.

¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 19, București, Edit. politică, 1964, p. 360; V. I. Lenin, *Opere complete*, ediția a 2-a, vol. 1, București, Edit. politică, 1960, p. 138; E. Aveling, în „Devenir Social”, aprilie 1897 (rezumat de C. Z. Bucuzdugan) în „Lumea nouă”, 6 mai 1897; reprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, I/2, București, Editura politică, 1964, p. 463—465); etc.

² F. Mehring, *Despre materialismul istoric*, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 25 (nota), 52—53, 88; acad. P. Constantinescu-Iași, *Învățămintul istoriei*, în „Educația”, VII, 5—6, 1924, p. 73—74; acad. Șt. Pascu, *Opera istorică a lui A. D. Xenopol...*, în „Tribuna”, Cluj, XVI, 16 (800), 20 aprilie 1972, p. 14; J.-J. Goblot, *Istoria „civilizațiilor” și concepția marxistă despre evoluția socială*, în *Materialismul istoric și istoria civilizațiilor*, trad. D. și S. Oroveanu, prefață Al. Tănase, București, Edit. politică, 1973, p. 173 (n. 68); etc.

³ L. Roman, <Recenzie la> acad. P. Constantinescu-Iași, *Pagini de luptă din trecut, 1914—1936*, București, Editura politică, 1972, în „Studii art. ist.”, XXII, 1973, p. 154 (și n. 11): bibliografie recentă (și unele sugestii asupra direcțiilor de cercetare). Adde și: R. Pantazi, *Filozofia marxistă în România. Sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, București, Edit. politică, 1963 (aport valoros la cercetarea problemelor; utilizează însă și unele teze, cu trecere în epocă, dar înlăturare de cercetarea ulterioară); Gh. Matei, *Partidul Comunist Român și gândirea social-politică din România în primul deceniu de activitate*, în „Anale de istorie”, XVII, 2, 1971, p. 16—31; *Istoria filozofiei românești*, red. N. Gogoneață, I, Editura Academiei, 1972, p. 583—631; D. Hurezeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea. Studiu social-istoric*, București, Edit. politică, 1973, etc.

Schițarea tabloului unui fenomen de-o asemenea complexitate nu se poate face însă fără a lua în considerare și alte câteva elemente. Este vorba, printre altele, de falsificările burgheze și mic-burgheze ale marxismului. S-a început cu ignorarea operelor, simultan fiindu-le furate ideile⁴, dar s-a continuat cu lungul șir al denaturărilor reformiste și revizioniste, al campaniilor denigratoare reacționare. Și atunci când A. Loria, de ex., era considerat „marxist”⁵, săgețile ce i se azvîrleau ținteau de fapt nu materialismul istoric, ci pe plagiatorul și răstălmăcitorul acestuia⁶: Engels îi adresa lui Loria grave, dar întemeiate acuzații⁷, iar Plehanov se arăta „speriat” de lucrările sale⁸.

Este de avut apoi în vedere că apropierea reală de materialismul istoric nu se datorește unei simple „influențe” a acestuia, ci se realizează într-un amplu proces de acțiune împotriva denaturărilor și falsificărilor, de însușire creatoare a marxism-leninismului, de luptă pentru ferma aplicare în viață a concluziilor sale revoluționare. Această latură a fenomenului, subliniată de multe ori, necesită în contextul de față numai relevarea esenței sale: ce înseamnă a-ți însuși în mod creator materialismul istoric. Se pornește de la faptul că el dă numai principiile călăuzitoare generale, numai orientarea și nu soluții de-a gata pentru fiecare problemă în parte⁹; a-ți însuși creator materialismul istoric înseamnă a-ți însuși esența sa; de aceea, în rezolvarea unei probleme istorice sînt de avut în vedere tezele fundamentale materialist-istorice, ele însele fiind conchise din analiza de către predecesori a dezvoltării istorice a umanității. În acest proces, „cercetarea trebuie să-și însușească materialul în amănunt, să analizeze diferitele lui forme de dezvoltare și să descopere legătura lor internă. Abia după ce această muncă a fost încheiată, mișcarea reală poate fi descrisă în mod corespunzător”¹⁰; așadar, concluziile desprinse trebuie să fie expresia ideală corectă a condițiilor obiective, a mișcării istorice analizate¹¹, căci — așa cum subliniau Marx, Engels și Lenin — esențialul în materialismul istoric îți scapă dacă te rezumi numai la enunțarea principiilor lui fundamentale¹². De aici și necesitatea dialogului: „numai atunci cînd asupra diferitelor probleme... se confruntă în mod liber părerile, fără prejudecăți, fără pretenția că cineva deține monopolul adevărului absolut, pornindu-se deci de la înțelegerea necesității unui schimb liber de păreri și de idei,

⁴ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, 1965, p. 27.

⁵ Eug. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. Z. Ornea, București, Editura științifică, 1972, p. 84, 88.

⁶ *Ibid.*, p. 207 (cp. și p. 34—38, 204—206): observațiile edit.

⁷ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 25/1, 1969, p. 22—25.

⁸ G. V. Plehanov, *O materialističeskom ponimanii istorii*, în *Izbrannye filosofskie proizvedenija*, II, Moskva, Gos. izd. polit. lit., 1956, p. 236.

⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 4, 1961, p. 178; Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate...*, vol. 8, București, Editura politică, 1973, p. 88—89.

¹⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, 1966, p. 27.

¹¹ *Idem*, vol. 4, 1958, p. 479; vol. 18, 1964, p. 97; V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 4, 1961, p. 215; C. Dobrogeanu-Gherea, *Ce vor socialiștii români?*... în „Revista socială”, Iași, I, 8—11, 1885—1886 (reprodus în *Presa...*, I/1, 1964, p. 335—336).

¹² J.-J. Goblot, *op. cit.*, p. 67, 89—90.

de căutare novatoare, se poate ajunge la găsirea celor mai potrivite soluții...¹³.

Subsistă și alte elemente și, pentru a le putea sesiza, va fi nevoie de un ocol. Existența unui materialism spontan în științele naturii a fost de mai multe ori subliniată de V. I. Lenin: „științele naturii... s-au situat întotdeauna și continuă să se situeze (de cele mai multe ori inconștient)... pe terenul teoriei materialiste a cunoașterii”¹⁴. Vechiul materialism era însă neistoric¹⁵ și un „Herțen s-a apropiat direct de materialismul dialectic, oprindu-se în fața materialismului istoric”¹⁶. Dificultatea care a generat situația dată este, înainte de toate, socială și aceasta în dublu sens. Apariția marxismului a fost posibilă numai pe-o anumită treaptă a dezvoltării istorice, care a creat posibilitatea și necesitatea evenimentului. Pe de altă parte, interpretarea în disciplinele sociale are un acut aspect de clasă și, de aceea, dacă în științele naturii ar fi luat în ris cel ce-ar nega legitatea fenomenelor, întregul sistem al capitalismului încurajează și solicită asemenea afirmații în domeniul social¹⁷. Există, totodată, și-un alt element de dificultate: „Într-adevăr, e mult mai ușor să găsești prin analiză simburile pămîntesc al nebuloaselor reprezentări religioase decît invers, să dezvolți din relațiile date ale vieții din fiecare epocă formele religioase corespunzătoare. Aceasta din urmă este singura metodă materială și deci științifică”¹⁸. Părerea lui Marx era deci că, în disciplinele sociale, un efort cognitiv incomparabil mai redus este necesitat de interpretarea idealistă decît de cea materialistă.

A sublinia toate acestea este necesar pentru a percepe atît profunzimea revoluției săvîrșite prin crearea marxismului, cît și un interesant fenomen: dacă în științele naturii apar în mod spontan concluzii materialist-filozofice, în istoriografie are loc „redescoperirea” materialismului istoric. În 1884, Engels scria aceste cuvinte cu privire la L. H. Morgan¹⁹: „...în felul său, a descoperit din nou în America concepția materialistă asupra istoriei, descoperită de Marx cu patruzeci de ani în urmă, și, pe baza acestei concepții, comparînd barbaria cu civilizația, a ajuns în punctele principale la aceleași rezultate ca și Marx”²⁰. În 1886, J. Dietzgen²¹ era considerat a fi redescoperit dialectica materialistă, independent de Marx și Engels și chiar de Hegel²². În 1893, Mehring scria despre G. Kennan²³ că el „a descoperit în felul

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Întîlnirea cu participanții la seminarul internațional „Studenții și securitatea europeană”*, în „Știința”, XLIII, 9751, 15 ianuarie 1974, p. 1.

¹⁴ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 18, 1963, p. 21, Vezi și p. 43, 330, 363, 368, 373, 376.

¹⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, 1965, p. 279; vol. 23, 1966, p. 381 (n. 89); V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 26, 1964, p. 53.

¹⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 21, 1963, p. 269.

¹⁷ *Idem*, vol. 25, 1964, p. 49.

¹⁸ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, 1966, p. 381 (n. 89).

¹⁹ L. H. Morgan, *Ancient Society...*, London, 1877 (În Biblioteca Academiei nu se află ediția princeps, consultată de Engels, ci numai traduceri germane).

²⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, 1965, p. 27.

²¹ J. Dietzgen, *Esența muncii cerebrale a omului (1869)*, în *Scrieri alese*, București, E.S.P.L.P., 1958, p. 25-118.

²² K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 21, 1965, p. 292.

²³ G. Kennan, *Zeltleben in Sibirien...*, trad. D. Haek, Leipzig, <s.a.> (ediția consultată, probabil, de Mehring).

său... materialismul istoric încă la vârsta de 20 de ani, fără să fi știut ceva despre Marx și Engels sau măcar despre compatriotul său Morgan²⁴. Și cu referire la generalul Taylor, acuzatorul principal american în procesul de la Nürnberg împotriva celor 24 de acuzați, directorii ai companiei „I. G. Farbenindustrie”, s-a spus în 1947 că la proces — fără a fi fost adept al materialismului istoric — a analizat totuși vina impricinațiilor în spiritul lui²⁵. Atunci deci când Plehanov este criticat pentru că ar fi așteptat ca lucrările istoricilor burghezi să confirme concepția marxistă a istoriei²⁶, pe lângă justa subliniere a rezervelor critice, ce se pot avea față de asemenea punere a problemei²⁷, n-ar fi oare firesc a vedea la cunoscutul filozof și intuirea fireștii evoluții a gândirii istorice, care „redescoperă” materialismul istoric?

Putem deci deocamdată conchide că procesul creării acestuia a fost deosebit de dificil, dar, în literatura nemarxistă din diferite părți ale lumii, în ultimul secol au apărut unele idei, avînd anumite înrudiri cu tezele materialist-istorice și fiind ivite „independent” de acestea. Desigur, această „independență” este relativă, căci materialismul istoric exercită o imensă influență în lume, ideile lui circulînd chiar și fără a li se afișa proveniența. O anumită influență este deci unul dintre factorii „redescoperirii”. Nu mai sînt oare și alții?

În 1920, Lenin scria că timp de aproape cinci decenii, „gîndirea înaintată din Rusia... a căutat cu nesăț o teorie revoluționară justă” și țara „și-a cîștigat”²⁸ marxismul, singura teorie revoluționară justă, printr-o jumătate de veac de chinuri și de sacrificii neobișnuite, de eroism revoluționar fără seamăn, de energie uimitoare, de căutări înfrigate, de studii, încercări practice, deziluzii, verificări și confruntări cu experiența Europei²⁹. Aici se are deci în vedere nu numai posibilitatea și necesitatea „redescoperirii” materialismului istoric, ci un fenomen încă și mai complex. În ce constă el oare?

Detectarea mecanismului intern al dobîndirii marxist-leninismului și al „redescoperirii” materialismului istoric va fi mai accesibilă în lumina cunoașterii unor elemente ale vechii literaturi românești nemarxiste. Analiza ei scoate la iveală recunoașteri elocvente. N. Iorga aprecia că vremea sa este „dominată de idei abstracte și în care materialismul istoric, refuzat atîta vreme de spiritele capabile de a vedea lucrurile întreg și sintetic, apare acum ca îndemnătorul multor acțiuni și creatorul multor situații...”³⁰. A. D. Xenopol considera că vechii socialiști continuau acțiunea elementelor luminate de la începutul secolului al XIX-lea: „Dacă a se sprijini buna stare a țaranului va să zică a face socialism”, atunci reprezentanții acestui partid „pot privi înapoi cu mai mult

²⁴ F. Mehring, *Despre materialismul istoric*, București, E.S.P.L.P., 1957, p. 84.

²⁵ F. Oelssner, *Prefață la F. Mehring, op. cit.*, p. 3.

²⁶ J.-J. Goblot, *op. cit.*, p. 80.

²⁷ Al. Tănase, *Prefață la Materialismul istoric și istoria civilizațiilor*, p. 12.

²⁸ Termenul original (V. I. Lenin, *Sočnenija*, izd. 4-e, tom 31, <Moskva>, Gos. izd. polit. lit., 1950, p. 9: *vystradala* „a dobîndit cu îndelungi chinuri”) a găsit anterior o traducere mai nimerită (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, București, E.S.P.L.P., 1956, p. 9: „a dobîndit”).

²⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 41, 1966, p. 7-8.

³⁰ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 295. O apreciere similară și în „Noua revistă română”, IX, 2, 7 noiembrie 1910, p. 21 [reprodusă la R. Pantazi, *Filozofia marxistă în România...*, p. 166 (n.*)].

<de> un secol la îndrumătorii acestui curent”, printre care se numără și Dinicu Golescu³¹. Învinuit de socialism după premiera piesei *Unchișul Sărăcie*, Al. Macedonski răspundea: „...dacă a tinde către un timp, în care să nu fie<nici> prisos, nici sărăcie, este a fi socialist, sînt în acest caz socialist în toată puterea cuvîntului”³². S-au dat înalte aprecieri și unor documente de bază ale mișcării muncitorești, așa cum proceda N. Iorga în 1906 față de broșura *Patruzeci de ani de sărăcie, de robie și rușine* și în 1920 față de programul socialist³³.

Se observă apoi includerea de către vechea literatură românească nemarxistă a unor concluzii semnificative. Cu toate limitele ce vor putea fi criticate la pasajul de mai jos, se va remarca totuși în el o asemenea idee: starea socială a unui popor „lucrează în chip statornic și neîncetat” asupra așezămintelor sale, „modificîndu-le amăsurat cu schimbările cărora ea însăși este expusă... Popoarele trec... de la starea de vinător la aceea de păstor, de la aceasta la agricultură, comerț sau industrie, fiecare din atare stări atrăgînd după sine așazăminte anumite, ce se schimbă de îndată ce s-a schimbat felul traiului material”³⁴. Asistăm și la acest interesant proces. În 1883, Xenopol prezințea revoluția socialistă, dar cerea înfăptuirea reformelor pentru a o evita³⁵. La începutul secolului al XX-lea însă, vorbea de-acum despre inevitabilitatea viitorului socialist al omenirii, concluzie pe care o desprindea și din desfășurarea răscoalei din 1907, văzută drept parte componentă a unei puternice mișcări a întregii omeniri civilizate³⁶. Încheierea era deci aceasta: „Cine nu vede încotro merg vremile este un orb și în contra puhoiului timpului nu e cu putință să ridici zăgazuri”³⁷.

În 1919, G. Galaction scria: „Cui îi vine în minte că am intrat într-o epocă cu totul nouă și că între noi cei de azi și noi cei de acum zece ani, istoricii viitorului vor pune hotarul alb care desparte o eră de era următoare”³⁸. În 1925, Eug. Lovinescu — cu toate reținerile ce le putea avea — socotea Revoluția din Octombrie necesară și progresistă și afirma: „...bolșevismul reprezintă o idee anticipată, ... un principiu de viitor...”³⁹; infiera însă fascismul ca „o involuție socială. Involuție, de altfel, trecătoare, după cum trecătoare a fost, de pildă, acțiunea *Sfintei Alianțe*...”³⁹. G. Ibrăileanu osindea și el dictatura fascistă ca pe un „brevet de incapacitate morală și intelectuală...”; în 1926 nota: „Noi sîntem democrați și vom apăra democrația... Tre-

³¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a I. Vlădescu, XI, București. „Cartea românească”, <1930>, p. 60.

³² M. Zăciu, *Prefață* la Al. Macedonski, *Poezie și proză*, Editura tineretului, 1960, p. 8.

³³ Fl. Stănculescu, *Preocupări ale lui N. Iorga în vederea îmbunătățirii conținutului manualelor școlare de istorie*, în „Studii art. ist.”, IX, 1967, p. 270—271.

³⁴ A. D. Xenopol, *op. cit.*, VI, <1928>, p. 87.

³⁵ Idem, *Lecțiunea de deschidere a cursului de Istoria românilor de la Universitatea de Iași*, la P. Teodor, *Evoluția gândirii istorice românești*, Cluj, „Dacia”, 1970, p. 232—233.

³⁶ Idem, *Mijloacele de îndreptare ale stării fărănimei române*, Iași, 1907, p. 47; idem, *Scrieri sociale și filozofice*, ed. N. Gogoneață—Z. Ornea, București, Editura științifică, 1967, p. 331; acad. G. Zane, *Concepția economică a lui Xenopol*, în „Viața românească”, XXV, 9, 1972, p. 111—112.

³⁷ A. D. Xenopol, *Mijloacele...*, p. 47.

³⁸ Gala Galaction, *O lume nouă*, ed. Gh. Cunescu, București, 1970, p. 115.

³⁹ Eug. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, ed. Z. Ornea, București, Editura științifică, 1972, p. 402, 403.

buie să fie cineva orb și surd — și lipsit chiar de cea mai obscură sensibilitate — ca să nu simtă cum se apropie valul celor mulți, care muncesc cu brațele și cu capul și vreau să trăiască ca oameni liberi...”⁴⁰.

În concepția și metoda de cercetare a vechii literaturi românești nemarxiste, mai departe, apar unele idei având anumite tangențe cu tezele materialismului istoric, chiar dacă respectivele înrudiri se găsesc uneori serios limitate. Gândirea istorică a lui N. Bălcescu are caracter dialectic, în ea găsindu-se și elemente materialiste⁴¹. Într-o serie de lucrări, el vorbește despre exploatați și exploataatori, ceea ce consideră a fi rezultatul monopolizării solului de către marii proprietari; concepe ideea de progres necesar ca lege istorică; analizează dezvoltarea societății în lumina principiului luptei de clasă, ceea ce se întâlnește pentru prima oară în literatura românească și este printre cele dintâi acțiuni științifice de acest gen în istoriografia mondială; aceasta se datorește și cunoașterii de către istoric a *Manifestului Partidului Comunist*⁴². Unele idei ale Bălcescului anticipează astfel materialismul istoric în literatura noastră istorică⁴³.

Năzuind spre cunoașterea dialecticii naturii și istoriei⁴⁴, A. D. Xenopol a elaborat o teorie a acesteia, căreia îi stau drept premise: existența obiectivă a lumii, unitatea ei materială, dezvoltarea și progresul, posibilitatea omului de a oglindi realitatea⁴⁵. În concepția lui, apare în calitate de constantă studierea fenomenului economic, considerat ca foarte important pentru înțelegerea adecvată a vieții sociale⁴⁶. Xenopol scria și aceste cuvinte „Poporul român are caracter latin, înțelegând prin aceasta că este rezultatul amestecului dacilor în calitate de corp cu romanii în calitate de spirit”⁴⁷. Cu raportare la alte popoare, teza a avut circulație în Europa: a fost afirmată de E. Renan (apartenența la o națiune este chestiune de convingere interioară, de înrudire electivă și de voință, iar nu de tragic destin iremediabil)⁴⁸, a fost susținută de P. de Lagarde („Germanitatea nu constă în sine, ci în spirit”)⁴⁹, a fost acceptată de A. Maurois (civilizația romană „nu era expansiunea unei rase, ci a unei culturi”)⁵⁰ etc. În literatura românească, ea fusese argumentată și de B.P. Hasdeu, care — explicând formarea popoarelor român și balcanice pe baza teoriei stratului și substratului — se ridicase de ase-

⁴⁰ Al. Piru, *G. Ibrăileanu (viața și opera)*, ediția a III-a, București, „Minerva”, 1971, p. 301.

⁴¹ Acad. Șt. Pascu, Eug. Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, în „Studii”, XVII, 1, 1964, p. 139.

⁴² Acad. G. Zane, *Marx și Bălcescu*, în „Viața românească”, XIX, 4, 1927, p. 48—49, 53—57.

⁴³ R. Pantazi, *Nicolae Bălcescu*, în *Istoria filozofiei românești*, red. N. Gogoneață, I, Editura Academiei, 1972, p. 221.

⁴⁴ N. Gogoneață, Z. Ornea, *Studiu introductiv la A. D. Xenopol, Scrieri sociale și filozofice*, București, Editura științifică, 1967, p. 65—68.

⁴⁵ N. Gogoneață, *Alexandru D. Xenopol*, în *Istoria filozofiei românești*, I, p. 492.

⁴⁶ N. Gogoneață, Z. Ornea, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁷ A. D. Xenopol, *Les Roumains...*, Paris, Ch. Dellagrave, <1909?>, p. 23.

⁴⁸ P. Pandrea, *Eseuri...*, antologie Gh. Stoica, prefață G. Ivașcu, București, „Minerva”, 1971, p. 331.

⁴⁹ Eug. Lovinescu, *op. cit.*, p. 67.

⁵⁰ A. Maurois, *Istoria Angliei*, ediția a 2-a, „Națională”-Ciornei, <s.a.>, p. 20.

menea împotriva „purismului” rasist⁵¹. Concluzia a fost apoi adesea reluată de urmași⁵², demonstrându-se caracterul aberant al susținerilor naționaliste și rasiste. Azi, publicistica democratică socotește axiomatică amintita teză, concluziile antropologului american Harry L. Shapiro (componenta germanică a francezilor, cea slavă a germanilor etc.), de exemplu, considerându-le ca ceva de la sine înțeles⁵³. În vechea noastră istoriografie așadar, ideea a apărut firesc ca urmare a cercetării obiective a etnogenezei în zona carpato-dunăreano-pontică, fiind înrudită cu concepțiile înaintate din alte țări.

În 1902, N. Iorga arăta că, începînd publicarea cîtorva studii, avea de gînd a da numai cuprinsul unor izvoare, descoperite în timpul călătoriei în Ardeal și la Pesta. „Dar cînd izvoarele mi s-au înfățișat din nou, legate acum între dinsele și luminate prin cunoașterea, de aiurea, a subiectului, cînd explicații nouă s-au impus și s-au ivit ipoteze prea interesante pentru ca ele să nu fie înfățișate, . . . subiectul . . . s-a dezvoltat de la sine, după nevoi intrinsece” și a rezultat o lucrare cu alt cuprins decît cel intenționat inițial de autor⁵⁴. Chiar dacă într-o formă insuficient de clară, aici se relevă totuși caracterul obiectiv al realității studiate, din care istoricul desprinde elementele, existente independent de voința și conștiința sa⁵⁵. Lui îi revine deci nu de „a introduce ordine” în fapte după bunul său plac — după cum susțin concepțiile voluntariste —, ci de a le studia, a le înțelege și a exprima orientările ce le călăuzesc. Alături de recunoașteri exprese din partea marelui istoric ale acțiunii anumitor factori materiali, este și acesta un element materialist în gîndirea lui, rămasă totuși, în general, pe pozițiile idealismului⁵⁶.

În 1905, N. Iorga scria următoarele cu referire la băjenia munteană din 1802 în Transilvania: „era o pribegie tipică, din acele care vor fi fost în vechile vremuri de revărsare furioasă a turcilor lui Ali-beg, Schender-beg, Mehemed-beg, vestiții Mihalogli de la Dunăre. De aceea am și dat toate aceste amănunte, căci pentru nici o altă fugă n-avem lămuriri așa de bogate și de sigure, o icoană așa de întreagă”⁵⁷. Așadar, întrucît desfășurarea băjenii — din Țara Românească și Moldova în Transilvania, în evul mediu, sub presiunea unor invazii — nu ne este detaliat cunoscută din izvoare, se ia cea mai veche fugă bine cunoscută și se analizează temeinic; ulterior, i se vor putea desprinde elementele tipice, în lumina cărora va fi posibil a analiza apoi și refugerile precedente. Este ceea ce azi am numi străduința către construirea mode-

⁵¹ B. P. Hasdeu, *Pierit-au dacii? (1860)*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, I, „Albatros”, 1973, p. 78—106; idem, *Strat și substrat. . .*, în *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, București, I. V. Socec, 1893, p. V—XXXVII.

⁵² Eug. Lovinescu, *loc. cit.*; P. Pandrea, *op. cit.*, p. 332—334; N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București, 1944, p. 248; acad. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, ediția a IV-a, I, București, Fundația lit. artă, 1942, p. 111—112; P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Editura științifică, 1969, p. 60; etc.

⁵³ R. Livio, *Le coeur innombrable*, în „Combat”, Paris, Nr. 9297, 28 Mai 1974, p. 16.

⁵⁴ N. Iorga, *Sate și profeți din Ardeal*, București, 1902, p. IV.

⁵⁵ Vd. și M. Berza, *Știință și metodă istorică în gîndirea lui Nicolae Iorga*, în „Analele Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.”, S. III, t. XXVII, București, 1945, p. 252—253.

⁵⁶ Idem, *Studiu introductiv* la N. Iorga, *Pagini alese*, vol. 1, E.P.L., 1965, p. XXIV; V. Liveanu, *Probleme gnoseologice ale cercetării istorice*, în *Teorie și metodă în științele sociale*, I, București, Editura politică, 1965, p. 107—109 (și n. 41).

⁵⁷ N. Iorga, *Studii și documente. . .*, X, București, 1905, p. 245.

lului, efortul repetându-se și-n alte împrejurări : cu un prilej, N. Iorga afirmă că, în istoria universală, se pleacă de la „izvoare caracteristice”⁵⁸; în alt loc, el consideră că fenomenele istorice sînt „de o nesfîrșită complexitate, din care putem alege numai o parte a notelor atît de variate, din care ele se alcătuesc”⁵⁹. Este acesta un act repetat de dialectică manifestă, cum mai pot fi găsite atîtea în opera savantului⁶⁰.

Aducînd îmbunătățiri substanțiale în 1918 unui manual școlar, autorii mărturiseau că, printre altele, acum au „pus și mai mult în lumină factorul economic ce este atît de indispensabil pentru explicarea evenimentelor istorice”⁶¹. De aceea, ei erau incluși printre partizanii recunoașterii factorului economic-social în dezvoltarea societății, fără însă a face parte din școala materialismului istoric⁶².

Încă mai interesant este alt manual, apărut în 1935. În lecția intitulată „Noile curente sociale : socialismul, marxismul”⁶³, se face o expunere destul de corectă a ideilor fundamentale ale materialismului istoric, ale socialismului științific (chiar astfel numite !): „Societatea se împarte din ce în ce mai mult în două clase dușmane : *burghezia* (marii patroni și capitaliști) și *proletariatul* (lucrătorii). Între aceste două clase nu poate încăpea înțelegere, nici împăcare, ci numai luptă. Proletarii trebuie să lupte nu numai împotriva clasei burgheziei, ci și împotriva guvernului, care nu sînt decît comitete menite să administreze afacerile burgheziei” etc. Se conchide foarte ferm : „Pe scurt, Marx năzuiește la instalarea pe cale pașnică sau prin forță a unui *nou regim social, în care toate instrumentele de producție, pămînt, mine, fabrici, capitaluri, vor fi proprietate socială colectivă și în care bunurile produse de toți vor fi administrate spre profitul tuturor*”. Astfel și „dușmăniile între națiuni vor înceta”.

Se poate constata că autorul lecției a utilizat unele date și formulări dintr-o cunoscută și destul de recentă pe atunci sinteză⁶⁴. Este de remarcant însă că spiritul în care este scris textul din manual este cu totul altul decît cel al lucrării franceze și, în afara apelului direct la *Manifestul Partidului Comunist*, autorul lui era indiscutabil familiarizat nu numai cu literatura marxist-leninistă recentă, dar era și legat din punct de vedere organizatoric de lupta P.C.R. : „burghezia a dus la supraproducție, deci la șomaj și la crize generale din ce în ce mai puternice” (doar în urmă cu doi ani se încheiase criza economică din 1929—1933); „*celule comuniste* — nume dat grupei-unitate din organizarea

⁵⁸ Idem, *Generalități...*, p. 128.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 161.

⁶⁰ A se vedea, de ex., o serie din textele strînse și comentate de prof. M. Berza, *Știință și metodă istorică...*, pass.

⁶¹ M. Dimitrescu, I. Clinciu, *Istoria universală pentru clasa V-a liceală*, ediția a IV-a, București, A. Baer, 1918, p. 6.

⁶² Acad. P. Constantinescu-Iași, *Învățămîntul istoriei*, în „Educația”, VII, 5—6, 1924, p. 73—74.

⁶³ Sc. Lambrino, Gh. Lazăr, V. P. Arbore, *Istoria contemporană pentru clasa VII-a secundară*, ediția I-a, Editura Autorilor Asociați, 1935, p. 352—360. Sublinierile din textele produse sînt ale manualului, aflat în Biblioteca Academiei.

⁶⁴ Cp., de ex., Ch. Seignobos, *Histoire politique de l'Europe contemporaine...*, 7-e édition, II, Paris, A. Colin, 1926, p. 1032—1033, 1035—1039, 1039—1043 cu Sc. Lambrino ș.c., op. cit., p. 356—358, respectiv p. 358—359 și 359—360. Manualul și apropierea de citata sinteză mi-au fost semnalate de prof. emerit dr. A. Iordănescu; dînsului i s-a relatat că lecția a fost scrisă de Emil Coliu. Pentru toate aceste date, îi exprim mulțumiri și pe această cale.

revoluționară de propagandă comunistă” (se dorește familiarizarea profesorilor și elevilor cu activitatea P.C.R.); „Mișcarea comunistă — așa numește Marx mișcarea începută de el pentru a arăta că se deosebește prin procedee de socialism...” (se delimitează linia revoluționară de cea reformistă); „Mișcarea comunistă...corespunde unei nevoi reale, exprimă o luptă de clase și o serie de năzuințe existente...Marxismul...pleacă de la fapte și condiții existente..., a avut un răsunet imens și, spre deosebire de doctrinele socialiste anterioare,... n-a rămas în domeniul teoriei. Ideile principale ale marxismului au fost adoptate de socialismul internațional, trecînd astfel în domeniul luptei și al realizărilor practice” (se demonstrează justetea și inevitabilitatea victoriei acțiunii eroice a comuniștilor).

În textul lecției amintite se găsesc, ce-i drept, și concluzii cu trecere pe atunci, la care însă ulterior mișcarea comunistă a renunțat; ele aparțin, desigur, autorului. Apar însă și formulări ezitante, neîncrezătoare care se datoresc probabil unei alte mîini. În altă lecție însă („Situația politică a lumii actuale”), lucrurile se inversează. Aici ținuta generală este burghezo-democratică, dar unele formulări se datoresc parcă mîinii care-a scris textul lecției anterior amintite: în U.R.S.S., „comunismul...deveni un regim bine consolidat...”; „Prin tendințele sale de expansiune și prin politica sa militaristă, hitlerismul constituie în ziua de astăzi o grea amenințare împotriva păcii în Europa”⁶⁵.

Pe baza a ceea ce știm azi despre acest manual, se poate afirma că el a întruchipat o frumoasă acțiune a comuniștilor, creînd posibilitatea unei difuzări largi a ideilor materialist-istorice, unei ample difuzări a cauzei P.C.R. Utilizarea manualului și discutarea în clasă a problemelor marxist-leniniste tratate de el au atras atenția organelor de poliție din Sighișoara, care s-au arătat mirate de amintitul cuprins al cărții. Scene similare vor fi avut loc, desigur, și în alte părți. Este explicabil deci că, în următorii ani, lucrarea nu s-a mai republicat și deci nu s-a mai utilizat în școli. O a doua ediție⁶⁶, aprobată de Ministerul Instrucțiunii în 1942, cuprinde vechiul text al lecției asupra socialismului utopic și marxismului. În exemplarul existent la Biblioteca Academiei, lecția asupra situației politice în perioada de după primul război mondial este mutilată (o filă este tăiată, iar pe unele pagini sînt lipite ștraifuri de hîrtie), ceea ce nu împiedică însă a se observa că și aici, în esență, textul primei ediții a fost repetat. Analiza împrejurărilor care au făcut posibilă reimprimarea cărții în anii dictaturii militar-fasciste va impune însă plasarea într-o conjunctură istorică specifică și în alt context istoriografic.

Începînd în 1933 un amplu reportaj antifascist, intelectualul democrat P. Pandrea nota: „Pentru analiza fenomenului hitlerist, am utilizat metoda dialectică a materialismului istoric și am insistat asupra laturii economice a claselor”⁶⁷. În cuprinsul lucrării, ce-i drept, consecvența în folosirea teoriei este variabilă⁶⁸. Este însă important de menționat că, se vădea astfel înțelegerea directă a necesității preluării

⁶⁵ Sc. Lambrino ș.c., *op. cit.*, p. 422, 425.

⁶⁶ Idem, *Istoria contemporană pentru clasa VII-a secundară*, ediția a II-a, București, Pavel Suru, <1942?>.

⁶⁷ P. Pandrea, *Eseuri...* p. 167.

⁶⁸ G. Ivașcu, *În căutarea echilibrului interior*, în P. Pandrea, *op. cit.*, p.X.

conștiințe a materialismului istoric, ceea ce apărea la un simpatizant al P.C.R. Cei ce și-au însușit creator teoria și s-au postat pe poziția revoluționară, ce decurge direct de aici, au intrat în rândurile militanților mișcării muncitorești, în rândurile comuniștilor.

După cum rezultă deci din cele de mai sus, în vechea literatură românească nemarkxistă — deși rămasă în general pe poziții idealiste — a acționat totuși tendința de a „redescoperi” materialismul istoric, ceea ce se poate observa în câteva modalități distincte: a) recunoașteri elocvente; b) includerea unor concluzii semnificative; c) apariția în concepția și metoda de cercetare a unor idei, având anumite înrudiri cu tezele materialist-istorice; d) includerea de texte marxist-leniniste în lucrări burghezo-democratice. Se adaugă și exprimarea străduinței de a utiliza materialismul istoric în cercetare. Pentru ca toate acestea să poată avea loc, au fost necesare desigur anumite influențe ideatice, dintre care în cele de mai sus s-a relevat — sub diverse aspecte — mai ales aceea a marxism-leninismului. Acesta a acționat nu numai prin intermediul lecturilor, dar și prin legăturile avute într-o vreme de oamenii de cultură respectivi cu mișcarea socialistă (N. Iorga, G. Ibrăileanu, G. Galaction etc.). Și curentele de idei care au servit drept izvoare marxismului însuși (economia politică clasică engleză, filosofia clasică germană, socialismul utopic francez) sînt de adăugat⁶⁹. Orientarea spre recunoașterea claselor și luptei de clasă — dar cu concluzii finale burgheze — se găsește și la unii istorici și economiști premarxiști⁷⁰; orientarea spre recunoașterea rolului dezvoltării economico-sociale în procesul istoric — dar cu concluzii finale idealiste — a fost proprie și lui Fr. Guizot, A. Thierry, A. Mignet, A. de Tocqueville, L. Blanc, G. de Molinari ș.a.⁷¹. Anumite idei, de clară inspirație materialist-istorică, au ajuns și prin intermediul istoriografiei pozitivistice⁷².

Totodată, este de avut în vedere și sensul invers al influențelor: rolul realității sociale antebelice românești și al vechii noastre istoriografii nemarkxiste în dezvoltarea materialismului istoric și în „redescoperirea” lui în alte țări.

Question économique des Principautés Danubiennes — cunoscuta lucrare a lui N. Bălcescu, apărută anonim în 1850 la Paris — a fost rezumată într-un întreg capitol al lucrării lui É. Regnault⁷³; adversar al socialismului, chiar în forma utopică în care se manifestă el de regulă la Bălcescu, Regnault a refuzat însă să preia caracterizarea și critica regimului social din Principate, dar unele concluzii înaintate ale istoricului român, influențate și de marxism, se găsesc totuși în cartea franceză⁷⁴. Pentru a ajunge la importante sale concluzii asupra supramuncii, K. Marx a folosit și analiza regimului social din Principatele Române⁷⁵,

⁶⁹ Acad. G. Zane, *Marx și Bălcescu*, p. 47—51, 53: influența, exercitată asupra concepției sociale a lui N. Bălcescu, de către diferiți socialiști premarxiști.

⁷⁰ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 28, 1967, p. 456—457.

⁷¹ G. V. Plehanov, *O materialističeskom ponimanii... op. cit.*, p. 237—238; <Ob „ekonomiceskom faktore”>, *op. cit.*, p. 283—284, 294.

⁷² Vd. P. Teodor, *Evoluția gândirii...*, pass.

⁷³ É. Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, Paulin et Le Chevalier, 1855.

⁷⁴ Acad. G. Zane, *op. cit.*, p. 45—47, 52, 57.

⁷⁵ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. 23, 1966, p. 247—250.

așa cum a fost ea realizată de N. Bălcescu și cum a cunoscut-o prin intermediul lucrării lui É. Regnault ⁷⁶.

Instructivă este și experiența acumulată de M. Émerit, care a trăit mai mulți ani în țară în perioada interbelică și a publicat o frumoasă carte despre noi. Cu acest prilej, făcea o mărturie de credință: „Nu se poate expune istoria unei societăți fără a cunoaște repartiția proprietății, bazele juridice ale regimului agrar, în fine viața economică a țării” ⁷⁷. Ideea venea probabil din școala de la „Annales”, dar poate și din contacte cu literatura marxistă. De curînd, autorul povestea și o mică odisee a cărții: „studiul chestiunii sociale m-a condus să scriu în 1937, în ultimul rînd al tezei mele privitoare la *Țăranii români*, că evoluția istorică... pare să fîgăduiască România comunismului. Raportorul de la Sorbona, speriat, m-a obligat să înlocuiesc acest ultim cuvînt prin cuvîntul economie dirijată!” ⁷⁸. Este evident că ideea inițială îi fusese impusă istoricului de realitatea obiectivă, pe care o exprima destul de corect în virtutea concepției sale înaintate.

Care sînt deci concluziile ce se impun din analiza întregului material prezentat — fie el și sumar, incomplet, fără a se fi putut referi la o serie de alți istorici asupra dobîndirii marxism-leninismului de către România, asupra „redescoperirii” materialismului istoric de către istoriografia și, în general, de către cultura țării noastre?

Simultan, s-au desfășurat două procese: însușirea creatoare a marxismului de către partidul clasei muncitoare și „redescoperirea” materialismului istoric de către prestigioși istorici, oameni de cultură. Între cele două procese au existat multiple interferențe, intercondiționări, elementul esențial fiind aici tocmai succesele raportate de detașamentul conducător al proletariatului: cu cît era mai însemnată reușita lui în însușirea și aplicarea creatoare a marxism-leninismului, cu atît apărea mai evident „redescoperirea” materialismului istoric de către reprezentanții de frunte ai culturii românești. Dobîndirea marxismului — pentru a utiliza termenul lui V. I. Lenin — de către România este deci rezultanta celor două procese, desfășurate în strînsă împletire, în întrepătrundere reciprocă.

Apare o anumită influență a materialismului istoric asupra multor intelectuali neafilați pe pozițiile lui, manifestată direct sau prin mijlocirea unor curente istoriografice influențate de el, un aport serios revenind în acest sens comuniștilor români. Se manifestă totodată și influența unor curente de idei premarxiste, a unor idei aflate în circulație în literatura înaintată a Europei contemporane. Toate acestea ne semnalează însă numai *filiația de idei*, iar *temelia* realizării amintelor relații suprastructurale constă, desigur, în nevoile stringente ale dezvoltării vieții materiale a societății noastre, în problematica socială acută a epocii, în obligativitatea făuririi statului național independent și a dezvoltării sale progresiste. Încheierea procesului de formare a statului național român unitar a avut serioase consecințe pozitive în dez-

⁷⁶ Acad. G. Zane, *op. cit.*, p. 57—58.

⁷⁷ M. Émerit, *Les paysans roumains depuis le traité d'Andrinople jusqu'à la libération des terres (1829—1864)*..., Paris, 1937, p. 539.

⁷⁸ Idem, în „Annales. Éc., Soc., Civ.”, Nr. 3, 1972, p. 787 (apud L. Boicu, *Un prieten al României: Marcel Émerit*, în „Cronica”, Iași, VIII, 1 (362), 5 ianuarie 1973, p. 10).

voltarea țării. Totodată, la sfârșitul primului război mondial, contradicțiile sociale în România au crescut în amploare și în intensitate. Crearea P.C.R. și lupta sa pentru interesele vitale ale națiunii i-au adus o mare autoritate în mase. Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a avut un puternic ecou în țară. Mai ales în anii '30, ea a fost confruntată cu grave situații, cu pericolul fascismului. Toate aceste condiții interne și internaționale — precum și altele conexe lor — au sporit receptivitatea istoricilor și în general a intelectualității față de ideile înaintate, față de materialismul istoric însuși. Viața impunea preluarea unor concluzii și modalități de lucru ale acestuia; în unele cazuri, diferite idei — avînd anumite tangențe cu tezele materialismului istoric — au putut apare și spontan în vechea literatură nemarxistă. În același timp, „redescoperirea” materialismului istoric este generată și de *logica obiectivă* a progresului social, pe care istoricul onest și însuflețit de înalte idealuri patriotice, democratice, umanitare, erudit și capabil de ample generalizări, este obligat s-o cunoască, ea impunîndu-i-se astfel cu forță. În felul acesta par a rezulta factorii ce-au determinat amintita „redescoperire”.

Imediat se impune a deschide o paranteză. S-au arătat adesea, pe bună dreptate, racilele fundamentale ale istoriografiei neorientate de materialismul istoric, incapacitatea ei de a înțelege legitatea dezvoltării societății, de a pricepe caracterul unitar al procesului istoric, de a-l surprinde în complexitatea și interdependența diverselor sale laturi. Abstracție făcînd de unele exagerări sau inexactități comise, just s-a remarcat și caracterul retrograd al orientării social-politice a unor istorici. Aprecierile vor rămîne însă unilaterale, dacă nu vom lua în considerare și importantul aspect semnalat — „redescoperirea”.

Întregul mers al dezvoltării societății și științelor sociale demonstrează justetea materialismului istoric ca singurul instrument științific de cercetare, călăuză sigură în acțiunea militanților pentru realizarea celor mai înalte aspirații ale umanității. De aici rezultă însă și marele avantaj ce aduce cercetătorului însușirea marxism-leninismului, aplicarea lui conștientă în studiu.

Se poate conchide că, în anii procesului revoluționar din țara noastră — cînd se punea capăt situației existente pînă la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (rolul predominant în istoriografie al concepției idealiste)⁷⁹, iar teoria dominantă în cercetare devenea cea materialist-istorică — aceasta se impunea nu numai ca urmare a mersului victorios al revoluției, a forței argumentației, a faptului că celor mai prestigioși cercetători nemarxiști le era confirmată justetea concluziilor sale chiar de propriile studii. Ea se impunea și ca efect al întregii experiențe precedente a istoriografiei noastre, care parcursese îndelungul drum al contactelor cu marxism-leninismul și cu alte curente de idei înaintate, ca efect al „redescoperirii” materialismului istoric. Astfel, societatea socialistă apare, și sub acest aspect, în calitatea sa de legatar legitim a tot ceea ce a creat mai valoros omenirea în decursul generațiilor precedente.

Rezultă că, în forme specifice, dobîndirea marxism-leninismului a avut, are și va avea loc în fiecare țară din lume. Dezvoltarea istoriografiei mondiale merge inevitabil spre transformarea peste tot a materialismului

⁷⁹ Miron Constantinescu, în *Introduction à l'istoriographie roumaine jusqu'en 1918*, Bucarest, Éditions de l'Académie, 1964, p. 95.

istoric în teoria dominantă, dar aceasta nu pe calea unui „export”, nu printr-o simplă influență, ci înainte de toate ca urmare a dezvoltării societății date înseși, a dezvoltării propriiei sale culturi. Numai pe această solidă temelie se exercită puternica influență a ideilor marxist-leniniste, influență cu atât mai viguroasă cu cât crește forța fiecărui stat socialist în parte, coeziunea sistemului socialist mondial, forța mișcării muncitorești internaționale și a tuturor celorlalți factori ce alcătuiesc complexul proces revoluționar mondial actual. Astfel, succesele, raportate de istoriografia noastră materialist-istorică, ocupă și ele un loc în acest proces.

Luminată de ideile P.C.R., de concluziile materialismului istoric, istoriografia noastră a obținut succese importante în anii revoluției socialiste. Ele au crescut îndeosebi ca urmare a spiritului introdus la și după Congresul al IX-lea al partidului (1965), ideile diriguitoare fiind pe larg formulate cu ocazia celei de-a 45-a aniversări a creării P.C.R. (mai 1966)⁸⁰. Rezultând din nevoile cele mai stringente ale dezvoltării României socialiste și corespunzând sarcinilor actuale ale întăririi sistemului socialist mondial, întăririi forțelor revoluționare și democratice din lumea întreagă, orientarea poartă amprenta hotărâtă a rolului educativ al istoriografiei, a creșterii amploarei și profunzimii acestui rol⁸¹.

Ultimii ani au cunoscut o amplă acțiune de valorificare critică a moștenirii culturale, ceea ce pe de o parte impune ca tuturor preopiniențelor ce-au adus anumite lumini — mai vii sau mai slabe — să li se acorde cuvenita atenție. Cu atât mai mare este bucuria la reintroducerea în circuitul viu al istoriografiei noastre a valorilor creației marxiste a trecutului. Este cazul lui C. Dobrogeanu-Gherea, în ultimii ani reeditat⁸² și revalorificat pe măsura meritelor sale⁸³. Este vorba și de republicarea operei lui L. Pătrășcanu⁸⁴, cărui i s-a dat înalta apreciere ce i se cuvine⁸⁵. Este de avut în vedere și reapariția din îndemnul secretarului general al P.C.R.⁸⁶ a unor opere ale acad. P. Constantinescu-Iași⁸⁷, acțiune întâmpinată cu căldură de opinia publică științifică⁸⁸, ce a acordat și altminteri o frumoasă atenție savantului⁸⁹ etc. Pe de altă parte, concluziile premerțătorilor —

⁸⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste...*, vol. 1, 1968, p. 335—339 (și în general p. 335—415).

⁸¹ *Ibid.*, vol. 6, 1972, p. 620—686; vol. 7, 1973, p. 540—562, 822—837.

⁸² *Presa muncitorească și socialistă din România*, I/1, București, Edit. politică, 1964, p. 299—363; II/2, 1968, p. 86—101; C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrisori social-politice*, ed. D. Hurezeanu, București, Edit. politică, 1968; idem, *Correspondență*, ed. I. Ardeleanu, N. Sorin, „Minerva”, 1972; etc.

⁸³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 1, p. 22—23, 345, 347; vol. 8, p. 260—261, 265; Șt. Voicu, *Introducere la valorificarea operei sociologice a lui Dobrogeanu-Gherea*, în „Lupta de clasă”, S. V, XLVIII, 3, 1968, p. 65—83; D. Hurezeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea, Studiu social-istoric*, București, Edit. politică, 1973; etc.

⁸⁴ L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale, 1821—1907*, București, Editura politică, 1969; idem, *Sub trei dictaturi*, București, Editura politică, 1970; idem, *Curenți și tendințe în filozofia românească*, București, Editura politică, 1971.

⁸⁵ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 3, 1969, p. 191, 196.

⁸⁶ *Ibid.*, vol. 7, p. 920.

⁸⁷ Acad. P. Constantinescu-Iași, *Paștii de luptă din trecut. 1914—1936*, București, Edit. politică, 1972; idem, *De la eliberare la socialism. 1944—1955*, București, Edit. politică, 1973.

⁸⁸ I. Apostol, în „Studii” 26, 5, 1973, p. 1 098—1 102; I. Babici, în „Anale ist.”, XIX, 4, 1973, p. 174—177; Gh. Matei, *ibid.*, XX, 3, 1974, p. 171—175, etc.

⁸⁹ *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași — cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, red. acad. Em. Condurachi, București, Edit. Academiei, 1965.

fie ei dintre marxişti ori din afara rîndurilor lor, fie din țară sau din străinătate — urmează a fi trecute prin filtrul rațiunii materialist-dialectice, înlăturînd interpretările superficiale și unilaterale, reacționare sau vulgarizatoare. Așadar, operăm o negație dialectică.

P.C.R. îndrumă creația noastră pe drumul materialismului istoric creator, eliberat de anchilozări șablonarde, spre analiza nuanțată, multilaterală a realității, spre creația originală, îndrăzneată, temeinic bazată pe marxism-leninism, pe linia politică a partidului⁹⁰. Tendința spre înțelegerea materialismului istoric „în spiritul autenticității sale originare”⁹¹ își face tot mai mult loc în istoriografia marxist-leninistă mondială, în care sens, *exempli gratia*, menționez cîteva culegeri de studii. Lucrarea, publicată în 1969 de un grup de istorici și filosofi din țara noastră⁹², abordează în chip creator o serie de probleme ale filosofiei istoriei. Într-o culegere de comunicări sovietice, apărută în 1968⁹³, numeroase fenomene sînt supuse analizei în lumina lucrărilor lui V. I. Lenin, relevîndu-se și o serie de lipsuri ale dezvoltării istoriografiei în U.R.S.S. în trecut⁹⁴. Interesante discuții au loc în Franța și, dintre cele două studii recent traduse în românește⁹⁵, țin să remarc îndeosebi pe cel al lui J.-J. Goblot⁹⁶, față de care se pot desigur formula unele observații critice, dar care — prin spiritul cu care abordează problemele, spiritul realmente creator al materialismului istoric — ajunge la importante concluzii, de care cercetarea istorică va trebui să țină seama de acum înainte.

Datorită cercetărilor recente, treptat-treptat, momente importante ale istoriei noastre contemporane, moderne, medievale și antice încep a apare într-o lumină nouă, ceea ce permite a le înțelege mai profund, mai multilateral, mai nuanțat. Noul chip al lucrurilor se ivește în diverse modalități, căci mișcarea istoriografică este logica ideilor, care poate și trebuie să reflecte logica obiectivă. Evoluția ineluctabilă a istoriografiei impune nu numai introducerea în noile țesături a firelor toarse de înaintași, dar și filarea altora noi: abordarea a noi și noi domenii, netratate sau slab cercetate pînă acum. Acțiunea este de o vastitate inimaginabilă, dar se poate spune cu deplină siguranță că, prin muncă încordată, istoricii din țara noastră — harnic detașament al intelectualității socialiste — vor obține noi și însemnate succese.

⁹⁰ Vd. și Șt. Voicu, *Rezonanța actuală a unei leze privind trecutul îndepărtat*, în „Era socialistă”, LIII, 15, 1973, p. 32—35.

⁹¹ Al. Tănase, *Prefață la Materialismul istoric și istoria civilizațiilor*, p. 10.

⁹² *Filozofia istoriei. Studii*, coord. Al. Tănase, D. Hurezeanu, București, Editura politică, 1969 (Teorie și metodă în științele sociale. VII)

⁹³ *V. I. Lenin i istoričeskaia nauka*, red. acad. M. V. Nečkina ș.c., Moskva, „Nauka”, 1968.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 9 (A. D. Skaba), p. 19—20 (acad. P. N. Pospelov), p. 82—83 (M. A. Varșavčik), p. 103 (M. A. Rubač) etc.

⁹⁵ *Materialismul istoric și istoria civilizațiilor*, trad. D. și S. Oroveanu, București, Editura politică, 1973.

⁹⁶ J.-J. Goblot, *Istoria „civilizațiilor” și concepția marxistă despre evoluția socială*, *ibid.*, p. 57—183.

LE MATÉRIALISME HISTORIQUE ET L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE JUSQU'À 1944

RÉSUMÉ

L'analyse de la littérature roumaine non marxiste de la période d'avant la seconde guerre mondiale, demeurée en général sur des positions idéalistes, révèle que celle-ci a utilisé cependant dans une certaine mesure la conception matérialiste-dialectique concernant l'histoire. Dans le même temps, la réalité sociale de Roumanie de cette même période ainsi que l'historiographie roumaine non marxiste de vieille date ont contribué partiellement à l'utilisation du marxisme dans d'autres pays.

En Roumanie, le phénomène s'est déroulé sur deux plans : l'on a enregistré d'une part la pénétration et l'adoption du marxisme par le mouvement ouvrier et son parti politique et, d'autre part, la „redécouverte” du matérialisme historique par une série d'intellectuels et lettrés prestigieux.

La diffusion et l'assimilation de la conception marxiste en Roumanie ont constitué le résultat de ces deux processus qui se sont déroulés dans une étroite interconnexion et ce phénomène a eu des implications positives dans l'évolution et la promotion du matérialisme historique en tant que théorie d'orientation dans la recherche sociale roumaine.

Le marxisme a été, est et sera adopté dans chaque pays du monde, sous des formes spécifiques, non point par la voie d'une „exportation”, mais avant tout par suite du développement de la société, de l'évolution de sa propre culture. C'est à partir de cette solide base qu'est exercée la puissante influence des idées du marxisme-léninisme, influence d'autant plus vigoureuse que la force de tous les facteurs du processus révolutionnaire mondial actuel s'accroît.

Se guidant sur les idées du Parti Communiste Roumain, sur les conclusions du matérialisme historique — devenu théorie dominante — l'historiographie roumaine a enregistré pendant les années de la révolution socialiste des succès importants, qui sont apparus encore plus évidents par suite de l'esprit introduit lors du IXe Congrès du parti (1965) et pendant la période qui lui a suivi.

L'ampleur et la profondeur du rôle éducatif de l'historiographie en Roumanie s'est accru. On a réalisé une ample action de valorisation critique de l'héritage culturel, de réintroduction dans le circuit de l'historiographie des valeurs de la création roumaine marxiste du passé. Le Parti Communiste Roumain oriente la création historiographique dans la voie du matérialisme historique créateur, de l'analyse nuancée, multilatérale de la réalité, tendance qui se manifeste toujours plus puissamment dans la littérature marxiste-léniniste du monde entier.

THEODOR V. FICȘINESCU, MILITANT DE FRUNTE AL MIȘCĂRII SOCIALISTE DIN ROMÂNIA

DE

PETRU RUȘȘINDILAR

Dezvoltarea mișcării socialiste din țara noastră la sfârșitul secolului al XIX-lea a fost însoțită de apariția și formarea unor militanți revoluționari, ieșiți din rîndurile clasei muncitoare și intelectualității progresiste, care, prin activitatea și calitățile lor, s-au impus ca figuri de seamă ale vieții politice românești. În prezentarea locului pe care l-au ocupat aceștia în lupta revoluționară — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „este necesar să se analizeze și să se aprecieze cu maximum de obiectivitate contribuția pe care a adus-o fiecare militant, la timpul respectiv în mișcarea muncitorească, în viața poporului”¹. Printre militanții care au avut un rol remarcabil în mișcarea socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la loc de frunte se află Theodor V. Ficșinescu. Activitatea acestuia se cere a fi cunoscută de toți cei interesați și preocupați de studierea luptei eroice a clasei muncitoare din România.

Născut în satul Rotopănești, comuna Horodniceni, județul Suceava, în ziua de 19 februarie 1877, dintr-o familie de țărani², Theodor V. Ficșinescu a urmat școala primară la Fălticeni și apoi cursul superior al liceului „Laurian” din Botoșani, unde, încă de cînd era elev în clasa a IV-a a luat contact cu mișcarea socialistă din localitate³.

Făurirea partidului politic al clasei muncitoare din România, în anul 1893, pe baza principiilor socialismului științific, a teoriei de clasă a lui Marx și Engels, a constituit pentru Theodor V. Ficșinescu un moment de mare importanță. Gîndurile și năzuințele sale, dorința de luptă primeau un răspuns clar, un îndrumare. Își putea alătura întreaga ardoare tinerească, toată capacitatea și simțirea de clasă într-o luptă care grupa din acel moment pe scară națională toți muncitorii conștienți, pe toți socialistii. Pe lîngă muncitori, care constituiau masa principală a membrilor P.S.D.M.R., mișcarea socialistă a primit în rîndurile ei o serie de intelec-

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, în „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste”, vol. I, Edit. politică, București, 1968, p. 338.

² Arhivele statului Suceava, Registrul de stare civilă al comunei Rotopănești, actul nr. 8 din 1877.

³ I. C. Atanasiu, *Pagini din istoria contemporană a României, Mișcarea socialistă, 1881—1900*, Edit. „Adevărul”, București, 1932, p. 417.

tuali devotați intereselor maselor asuprite, luptători consecvenți pentru eliberarea clasei muncitoare și a țărănimii.

După ce a trecut bacalaureatul la Iași, s-a înscris la Facultatea de drept și filozofie din București. Venit în capitală s-a încadrat în mișcarea socialistă, luînd parte activă la toate acțiunile partidului. În anul 1895 îl găsim redactor la „Lumea Nouă”, organul central al P.S.D.M.R., iar după un scurt timp secretarul de redacție al aceluiași ziar⁴.

În acei ani, Bucureștiul, centrul politic, administrativ și cultural al țării, era în același timp și centrul industrial și proletar cel mai important. Creșterea numerică a clasei muncitoare și intensificarea exploatarei capitaliste, răspîndirea ideilor socialiste făcuseră ca tot mai mulți muncitori, intelectuali și studenți să devină conștienți de interesele lor și de necesitatea luptei, venind să se încadreze în rîndurile mișcării. În cadrul cluburilor, concepute ca organizații ale P.S.D.M.R., ei făceau o bună școală politică, revoluționară.

În activitatea pe care a desfășurat-o în această perioadă, în mișcarea socialistă, Theodor V. Ficșinescu se remarcă printr-o temeinică pregătire, prin cunoașterea aprofundată a realităților românești, printr-o atitudine înaintată, militantă. În condițiile unei țări insuficient dezvoltate, în care exploatarea și asuprirea maselor se accentuau, impuneau oricărui activist revoluționar tărie, perspectivă, încredere în victorie. Străduindu-se să-și însușească învățătura marxistă Ficșinescu citea cu nesaț, cîntărea în minte cele citite, își forma convingerile, pe care le confrunta cu activitatea în mișcare. În impresionantul articol, intitulat „Rațiunea de a fi a socialismului în România” el dă o ripostă hotărîtă acelor care susțineau că socialismul la noi în țară este o plantă „exotică”. O dovadă că activitatea de răspîndire a ideilor socialiste — susținea autorul — nu a fost zadarnică, că planta pe care o consideraseră la început clasele exploatoare ca „exotică” se aclimatizase în țara noastră, e faptul că „mișcarea socialistă a crescut și crește mereu și socialismul, pe zi ce merge, cîștigă partizani atît printre muncitorii industriali, cît și printre funcționari și printre studenți”. Demonstrînd că partidele burgheze „nu-și mai au rațiunea de a fi, căci împiedică mersul firesc al societății spre o formă mai desăvîrșită”, Theodor V. Ficșinescu evidențiază rolul proletariatului și al partidului său revoluționar, arătînd că „oamenii care au nevoie de libertate, de emancipare politică sînt muncitorii. Numai ei vor ajuta mersul înainte al societății. Deci singurul partid care-și are rațiunea de a fi, nu numai la noi, dar în toate statele Europei, este partidul muncitorilor, partidul socialist”⁵.

Concomitent cu activitatea în cadrul redacției ziarului „Lumea Nouă”, Theodor V. Ficșinescu s-a afirmat începînd din 1896 ca unul din conducătorii clubului muncitorilor bucureșteni din strada Doamnei. În această calitate a prezidat adunări, a făcut numeroase deplasări în întreprinderi, a ținut conferințe și cuvîntări în fața muncitorilor⁶. A participat la acțiunile clubului muncitoresc pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai,⁷

⁴ I. C. Atanasiu, *Op. cit.* p. 417.

⁵ „Munca” din 13 martie 1894.

⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Edit. politică, București, 1969, p. 489, 607.

⁷ „Lumea Nouă” din 22 aprilie 1897; „Lumea Nouă” din 9—10 aprilie 1898.

grevele lucrătorilor⁸, campaniile electorale pentru alegerile parlamentare și comunale etc. La adunările clubului din București, Theodor V. Ficșinescu explica muncitorilor că pentru câștigarea drepturilor lor nu trebuie făcute „închinăciuni patronilor” că pentru reușita grevelor este necesară organizarea, „unirea muncitorilor în cluburi și societăți puternice”⁹. Niciodată ca în timp de grevă — spunea el — muncitorul nu simte mai adânc „trebuința și însemnătatea unui mare partid — când se vede ajutat de sute de mii de necunoscuți, muncitori din toate părțile țării...”¹⁰. Relatînd aspecte despre greva de la Fabrica Goetz din Galați, Theodor V. Ficșinescu sublinia în cadrul unei întruniri a clubului din București: „Ceea ce ne arată că statul este o unealtă a burgheziei, e că patronii au îndrăznit să ceară forța armată pentru a răpune pe muncitori...”¹¹.

Precizînd locul și rolul Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România în mișcarea muncitorească internațională, Ficșinescu releva că internaționalismul clasei muncitoare constituie „nu numai o temelie solidă, pe care trebuie să se reazime întreaga mișcare proletară din lumea întreagă, dar chiar ca o condiție de trăinicie și de prosperare pentru partidul nostru în special”¹².

Theodor V. Ficșinescu contribuie la înființarea, în noiembrie 1896 a „Cercului de propagandă al studenților social-democrați” de la Universitatea București care, avea scopul „de a lărgi cîmpul de activitate al propagandei socialiste între muncitori și studenți pe de o parte, și între studenții socialiști și partidul muncitorilor, pe de altă parte”¹³. Împreună cu C. I. Parhon, C. Z. Buzdugan, P. Zosîn și alți studenți socialiști semnează articolul, intitulat „Un protest” publicat în noiembrie 1897, în foaia „Jos Vandalii” în care se adoptă o atitudine de condamnare a manifestărilor huliganice, antisemite, șovine, inițiate de un grup restrîns de studenți din București¹⁴.

De asemenea, Theodor V. Ficșinescu a militat consecvent pe linia creării și consolidării organizațiilor profesionale, de clasă, ale muncitorilor și a desfășurat o activitate intensă pentru unirea acestor organizații pe scară națională. Referindu-se la raportul dialectic dintre întărirea acestora și dezvoltarea partidului socialist, el arăta în iunie 1898: „S-a văzut dintr-o lungă experiență că fără bresle puternice și strîns legate unele de altele, mișcarea social-democratică va lincezi. . . nu va pătrunde în adîncul suferințelor muncitorimii, adevărata și singura temelie a unui partid socialist”, și cînd această idee a întăririi și unirii breslelor va cîștiga mai multe minți „cu cît vor fi mai tari breslele noastre, cu atît victoriile se vor înmulți, iar ca rezultat vom avea un partid care să reprezinte în adevăr clasa muncitoare din România”¹⁵. Militînd pentru constituirea organizațiilor muncitorești pe baza principiilor revoluționare, de clasă, Theodor V. Ficșinescu recomanda: „organizare, legătură cît mai solidă între

⁸ „Ibidem” din 18 iunie 1898.

⁹ „Ibidem” din 3 decembrie 1896.

¹⁰ „Ibidem” din 10 iulie 1898.

¹¹ „Ibidem” din 4 aprilie 1896.

¹² „Ibidem” din 12 aprilie 1898.

¹³ „Ibidem” din 27 noiembrie 1896.

¹⁴ „Jos vandalii” din 28 noiembrie 1897.

¹⁵ „Lumea Nouă” din 18 iunie 1898.

muncitori fără deosebire de naționalitate — principiul socialist de bază a oricărei grupări muncitoare”¹⁶.

P.S.D.M.R. a fost preocupat încă de la constituire de îmbunătățirea situației materiale și eliberarea socială a țărănimii. „Astfel, socialiștii români abordează în mod aprofundat problema agrar-țăărănească, de o deosebită acuitate pentru societatea acelei vremi — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — militând pentru înfăptuirea reformei agrare, pentru lichidarea formelor de exploatare feudale la sate, pentru împămîntenirea țăranilor și organizarea pe baze noi a muncii acestora, pentru introducerea unor mijloace de lucru avansate în agricultură”¹⁷. De aceea, ei au căutat s-o atragă cât mai mult spre viața politică, ajutînd-o să înțeleagă cauzele situației ei grele, chemînd-o și îndemnînd-o să se folosească din plin de unele legi care, cel puțin prin litera lor, ar fi putut-o ocroti de abuzurile moșierimii.

La Congresul al V-lea al P.S.D.M.R. din 1898, cînd s-a ales o comisie agrară pentru propaganda la sate, Theodor V. Ficșinescu a fost desemnat, alături de I. T. Banghereanu să întreprindă greaua operă de înființare a celebrelor cluburi socialiste la sate¹⁸. Comisiuni de propagandă la sate se mai instituiseră și în alte dăți în trecuta mișcare socialistă, dar ele nu dezvoltaseră o activitate deosebită din cauza unor dificultăți pentru membrii lor, în general orășeni, de a se pune în contact cu țărănimia. Născut și crescut în mijlocul țăranilor, Theodor V. Ficșinescu le cunoștea bine nevoile și mentalitatea. În cadrul dezbaterilor asupra mijloacelor practice de introducere a socialiștilor la sate, el spunea într-o intervenție la Congresul al V-lea al partidului: „La sate avem destui prieteni: învățătorii. Ei bine, dacă aceștia ar avea îndemn și sfaturi de la centru — fiți siguri că aceste forțe s-ar pune pe lucru. Pe lîngă asta, e absolută nevoie de un om special, care să stea în legătură cu plîngerile țăranilor din diferite unghiuri ale țării”¹⁹. Și într-adevăr, practica care este supremul judecător al oricărei concepții a confirmat că foarte mulți învățători au făcut parte din „vechea mișcare socialistă și au fost educați în ideile, morala și idealismul ei”²⁰.

Pe linia îndeplinirii sarcinilor date de partid, Theodor V. Ficșinescu a desfășurat o activitate intensă, a făcut numeroase deplasări la sate, a ținut conferințe, a militat cu tot entuziasmul tinereții sale pentru organizarea țărănimii. „A pătrunde adînc în masele întunecate și nenorocite ale țărănimii — scria el —, a munci cu răbdare de furnică, cu entuziasm și înțelepciune pentru luminarea și ridicarea acestei țărănime la conștiința drepturilor și datoritiilor sale, a face dintr-un popor de desnădăjduiți un zid de cetățeni liberi și bravi — iată în cîteva cuvinte un scop imediat al partidului social-democrat român, iată pentru ce ne-am dus și ne vom duce la sate”²¹. Cu spiritul său practic, intuind urmările unei ase-

¹⁶ „Ibidem” din 28 mai 1898.

¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, Edit. Politică, Buc. 1973, p. 18.

¹⁸ Gheorghe Matei, *Cluburile socialiste la sate, 1898—1899*, Edit. științifică, București, 1968, p. 73.

¹⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Edit. politică, București, 1969, p. 582.

²⁰ C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, Edit. Librăriei Socec & comp., Societate Anonimă, 1910, p. 231.

²¹ „Lumea Nouă” din 20 decembrie 1898.

menea activității în rindurile țărănimii, se întreba : „Ce vor spune însă oamenii cinstiți, generațiile viitoare ale acestei țări?”²² despre munca desfășurată la sate.

În vara anului 1898 Theodor V. Ficșinescu și I. T. Banghereanu cu aprobarea conducerii partidului întreprind o vizită la Zimnicea²³ și de acolo parcurg peste 10 sate din sudul județului Teleorman, unde, vin în contact cu țărani, țin întruniri, răspîndesc broșuri, înființează cluburi la Vișoara, Găuriciu, Țigănești, Seaca, Tecuciu — Calenderu, Uda — Pa-ciuri, Cioara și altele²⁴, totodată efectuează o foarte serioasă anchetă asupra stării țăranilor, în special asupra raporturilor dintre ei și proprietarii arendași. Rezultatul unei asemenea anchete n-ar fi trebuit să surprindă prea mult pe cei doi propagandiști în curent cu starea de mizerie și de împilare a țărănimii din acea vreme. Totuși, Ficșinescu și Banghereanu se întorc la București profund impresionați de ceea ce constataseră. În afară de sărăcia lucie care era generală în satele teleormănene, exploatarea muncii omenești se practica acolo într-un mod și într-o măsură cu totul neobișnuite. În aceste condiții socialiștii români abordează „cea mai formidabilă dintre problemele politico-sociale de la noi : formarea cluburilor politice țărănești, mișcarea țărănească”²⁵.

Pentru orientarea unitară a activității cluburilor de la sate în spiritul tacticii stabilite de conducerea partidului, s-a hotărît elaborarea unui statut special, în termeni cât mai pe înțelesul tuturor. Aceste statute au fost redactate de Theodor V. Ficșinescu și revăzute de Ioan Nădejde²⁶.

Theodor V. Ficșinescu a fost unul din organizatorii Conferinței cluburilor socialiște sătești, desfășurată la București în zilele de 17 și 18 octombrie 1898, și la care s-a dezbătut în special modul cum se făceau învoielile agricole la sate²⁷ și problema participării la alegerile pentru consiliile comunale²⁸. După această Conferință, mișcarea socialistă la sate a cunoscut un avînt sporit. Țăranii nu mai așteptau delegați de la centru pentru constituirea cluburilor, ci, fie cu sprijinul unor propagandiști din alte sate, fie singuri, pe baza celor auzite, treceau la înființarea acestora²⁹.

Acțiunea întreprinsă de P.S.D.M.R. la sate a avut consecințe adînci în procesul complex al dezvoltării mișcării muncitorești din România. Nici un alt partid pînă atunci nu a coborît așa de adînc în mijlocul țărănimii, astfel cum au făcut-o socialiștii. „Chiar dușmanii cei mai înverșunați ai

²² „Ibidem” din 20 decembrie 1898.

²³ Gheorghe Matei, *Op. cit.* pp. 65—72.

²⁴ N. Deleanu, *Cluburile țărănești*, în „Mișcarea socială”, nr. 3, decembrie 1930, p. 599.

²⁵ Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900, Editura politică, București, 1969, p. 824.

²⁶ Aceasta rezultă din documentele ce au aparținut lui Theodor V. Ficșinescu, care se află în prezent în colecția Maria Băltăceanu din Fălticeni, fiica renumitului militant socialist, căreia îi aducem pe această cale sincerile noastre mulțumiri.

²⁷ În articolul intitulat „Talpa țării”, Th. Ficșinescu scria cu privire la învoielile la sate că acesta este un „cuvînt care înseamnă în limba țărănească înșelăciune, silnicie. Aproape în nici într-un sat din cele unde există cluburi, arendașii nu se țin de învoială. În unele sate învoiala se reduce la o făgăduință a arendașului... Muncește bietul om de cum se desprimăvărează și pînă cînd cade zăpada, muncește și el și femeea și copiii la pogoanele boierului și tot dator și sărac lipit rămine” („Lumea Nouă” din 21 octombrie 1898).

²⁸ Gheorghe Matei, *Op. cit.* p. 74—76.

²⁹ *Ibidem*, p. 76.

socialismului au recunoscut — scria Theodor Ficșinescu — că ar face operă mare și patriotică acel partid care s-ar cobori în masele neluminate țărănești și le-ar ridica la nivelul civilizației. S-a zis, dar pînă astăzi, afară de noi (adică socialiști — n.n.) nimeni nu s-a găsit să ducă la îndeplinire această operă măreață”³⁰.

Roadele acestei activități nu au întîrziat să se arate. În timp de 6 luni de zile s-au înființat peste 300 de cluburi socialiste la sate³¹, care numărau circa 10 000 de membri³². Cele mai multe cluburi au fost înființate în județele din apropierea capitalei țării, care era și centrul cel mai important al socialiștilor. Cîteva cluburi s-au înființat și în județele din Moldova.

Mișcarea începută la sate luînd o amploare nebănuită, Theodor V. Ficșinescu se hotărăște a se adresa Comitetului Executiv al P.S.D.M.R. pentru convocarea unui congres extraordinar al partidului care să dezbată pe larg problema agrară și să completeze directivele organizatorice ale mișcării săt_ești³³. Consfătuirea s-a ținut în toamna anului 1898 în locuința lui V. Gh. Morțun și la care au luat parte între alții C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, George Diamandy, Alexandru Radovici, I. C. Atanasiu, Deodot Țăranu, Tache Georgescu, Th. Ficșinescu, I. T. Banghereanu etc. Chestiunea principală la ordinea de zi era aceea a cluburilor săt_ești, dar Consfătuirea a discutat mai întîi o altă problemă; aceea a relațiilor dintre partidul socialist și partidul de la putere. Morțun a propus intrarea în partidul liberal și acțiunea din interiorul acestui partid pentru transformarea lui în partid democratic. Ceilalți, afară de Alexandru Radovici, nu au împărtășit opinia lui Morțun. Colaborare — ziceau ei — da, fuziune însă nu. C. Dobrogeanu-Gherea s-a opus din răspuțeri la ceea ce numea el o gravă erezie doctrinară și politică³⁴. După aceea a început discuția asupra cluburilor de la sate. Raportul lui Theodor V. Ficșinescu punea în evidență enorma dezvoltare a mișcării în timpul din urmă și nevoia urgentă ca militanții și conducătorii socialiști să se ocupe mai îndeaproape de aceste cluburi și organizarea lor. Morțun deși recunoștea utilitatea cluburilor, totuși guvernul sub presiunea conservatorilor — spunea el — se va găsi obligat să le desființeze. Ceilalți, dimpotrivă, se arătau mai optimiști decît Morțun și deoarece alegerile se apropiau, unii se declaraseră chiar gata să candideze la Colegiul al III-lea în județele Teleorman, Olt, Vlașca și Romanai, în care erau cele mai multe cluburi. Dar, spre marea dezolare a lui Ficșinescu, Consfătuirea se sfîrși fără o intervenție fermă în această importantă chestiune³⁵.

După această consfătuire, Ficșinescu întreprinde o nouă vizită în cîteva sate unde erau cluburi și s-a înapoiat la București mulțumit de

³⁰ „Lumea Nouă” din 29 noiembrie 1898.

³¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Edit. politică, București, 1969, p. 667.

³² „Socialismul” din 19 februarie 1920.

³³ N. Deleanu, *Cluburile țărănești*, în „Mișcarea socială”, nr. 3, decembrie 1930, p. 602.

³⁴ Înființarea cluburilor socialiste la sate a întîrziat cu doi ani trecerea la liberali a fruntașilor socialiști, trecere care se pregătea de fapt în momentul constituirii cluburilor (Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni).

³⁵ Ibidem.

activitatea lor. Broșurile și ziarele partidului erau căutate și citite³⁶, iar „mișcarea începută se întinde din ce în ce mai repede”³⁷. Organizați în cluburi, țărani din mai multe localități cer și impun chiar învoielii mai avantajoase, revendică dreptul la pământ³⁸.

Îngrijorat de amploarea și consecințele acestei mișcări, guvernul liberal a hotărât, la sfârșitul lunii ianuarie 1899, desființarea prin forță a cluburilor țărănești. Începutul a fost făcut printr-o percheziție la clubul muncitorilor din București, precum și la domiciliul lui Theodor V. Ficșinescu și al altor socialiști. Din ordinul ministrului de interne o nemaipomenită prigoană se pornește împotriva cluburilor socialiste ale căror arhive sînt confiscate și conducătorii lor arestați.

Pentru activitatea desfășurată pe linia organizării țărănimii, la 23 ianuarie 1899 Theodor V. Ficșinescu a fost arestat la Caracal³⁹. După un interogatoriu sumar a fost încarcerat. Împreună cu el au fost arestați circa 400 de țărani⁴⁰, membri ai cluburilor socialiste, care au fost transportați în lanțuri la închisorile din Turnu-Măgurele, Caracal și Slatina⁴¹, mulți dintre ei maltratați în chip sălbatic spre a intimida pe ceilalți țărani.

Cluburile socialiste de la sate fiind desființate, guvernul liberal căuta o justificare „legală” a acestor samavolnicii. Șefii parchetelor din județele unde au activat cluburile au fost convocați la București pentru a se consulta în privința calificării „infracțiuni”. Citirea ordonanțelor de dare în judecată de către judecătorii de instrucție din Turnu-Măgurele, Caracal și Slatina au dovedit aceasta. Nu numai că argumentele lor sînt aceleași, dar și construcția argumentelor și chiar fraze întregi din cuprinsul ordonanțelor sînt identice⁴². Și ce au plănuit magistrații? S-a plănuit o infamie⁴³. Theodor V. Ficșinescu, spunea că a auzit din gura unui judecător de instrucție cum își mărturisea bănuiala că nu crede o iotă din ce a scris și subscris, dar „Ce să faci, domnule? Rațiune de stat!”⁴⁴. Această „rațiune” a făcut ca în lipsa unor texte de lege care să justifice arestarea conducătorilor socialiști și a țăranilor să se recurgă la un expedient murdar: acțiunea lui Ficșinescu și a altor conducători socialiști a fost încadrată în articolele 332, 334 din Codul penal care defineau și pedepseau delictul de excrocherie. Această acuzație era, pur și simplu o ficțiune, necesară guvernului pentru a avea ca argument de trimitere în judecată, în primul

³⁶ Pînă la sfârșitul anului 1898 au fost împărțite la țărani cu știință de carte peste 8500 broșuri socialiste („Lumea Nouă” din 3 ianuarie 1899.)

³⁷ „Lumea Nouă” din 3 ianuarie 1899.

³⁸ Pentru amănunte vezi Gheorghe Matei, *Op. cit.* p. 112–123.

³⁹ „Lumea Nouă” din 1 octombrie 1900.

⁴⁰ Damian Hurezeanu, *P.S.D.M.R. și problema agrară. Cluburile socialiste la sate, în Mișcarea muncitorească din România, 1893–1900*, Edit. politică, București, 1965, p. 265.

⁴¹ „Lumea Nouă” din 1 octombrie 1900.

⁴² Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni.

⁴³ Politica liberalilor față de socialiști — sublinia ziarul „Socialismul” — a fost de a distruge mișcarea, de a corupe pe unii dintre militanții sau de a-i compromite. În 1899, nereușind să corupă pe Ficșinescu și Banghereanu a înscenat împotriva lor nerușinatul proces de excrocherie. („Socialismul” din 15 aprilie 1919).

⁴⁴ Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni.

rînd, a lui Theodor V. Ficșinescu și I. T. Banghereanu, principalii organizatori și coordonatori ai cluburilor socialiste ⁴⁵.

Din momentul arestării a început să se desfășoare pentru Theodor V. Ficșinescu un chinuitor calvar. A fost purtat aproape permanent pe drumuri, cînd la tribunalul din Turnu-Măgurele, cînd la cel din Caracal și Slatina, cînd la Curtea de Apel din Craiova sau București ⁴⁶.

În ciuda apărării lui de către avocați cu renume ⁴⁷, ca și a intervențiilor solidarare din partea unor remarcabili militanți socialiști, cum au fost C. Dobrogeanu-Gherea, I. C. Frimu, Dimitrie Voinov, Constantin Mille, tînărul militant socialist Th. Ficșinescu a fost condamnat pentru acuzățiuena infamantă de „excrocherie”, cu pierderea drepturilor politice și cetățenești. „Lumea Nouă”, în articolul „În așteptarea sentinței” dezvăluind substratul măsurilor luate de justiția burghezo-moșierească preciza : „Cînd se lovește în ei, se lovește nu pentru că au încercat să excrocheze, ci pentru că au îndrăznit să facă la țară propagandă socialistă” ⁴⁸.

⁴⁵ Caracterul evident al inscenării este demonstrat de fostul procuror al Tribunalului Teleorman, Gheorghe Dumitrescu — Chiopina, care într-o scrisoare adresată lui Ficșinescu, la 31 mai 1937 arată următoarele : „Îți reamintești că am fost procurorul care, la tribunalul Teleorman, am susținut acuzarea împotriva d-tale. Ca împrejurări sufletești și sociale au condus atunci la condamnarea d-tale pentru actul de înșelăciune? În județul Teleorman pornise o puternică mișcare țărănească, care avea profunde cauze economice. În lipsa unei drepte legi de tocmeli agricole țărănimea era exploatată pînă la secătuire. Manifestația acelor nemulțumiri țărănești luase forme, dacă nu încă violente, în orice caz amenințătoare. De teama unei iminente revoluții țărănești s-a luat în împrejurările de mai sus hotărîrea să fie urmăriți pentru delictul de înșelăciune, toți cei bănuși că dirijau mișcarea. În aceste condiții ai fost pus sub urmărire d-ta cu Banghereanu și un însemnat număr de țărani. Imputarea ce vi se aducea, era că la cluburile (peste 100) ce se înființase în județul Teleorman, vindeați publicații asupra drepturilor țărănești, pe care țărani le interpretau ca un îndemn la răzvrătire. Cum aceste publicații erau plătite de țărani — de altfel cu sume cu totul neînsemnate, s-a zis că urmăreați răspindirea publicațiilor în scopul realizării unui cîștig prin mijloace înșelătoare. De fapt nici tinerețea d-tale, nici înaltul idealism nu îngăduie să se atribuie un scop, nu vinovat, dar nici măcar mercant, mișcării căreia te devotaseși trup și suflet. Totuși, ai fost condamnat ca excroc. Explicația este poate în lupta între două instincte : al țăranelui, al rasei lui, care prin mijloace chiar violente, lupta să-și salveze existența, și între instinctul unei societăți care socotindu-se în legitimă defensă, se apără chiar dincolo de legea scrisă. . . Între sacrificiul unor persoane și sacrificiul ordinii sociale — am ales sacrificiul d-tale”. (Scrisoarea se află în colecția Maria Băltăceanu, Fălțiceni).

⁴⁶ Ce dramă îngrozitoare se petrecea în sufletul tînărului militant socialist, aruncat într-o celulă sub acuzația falsă de a fi excroc pe țărani, rezultă dintr-o scrisoare pe care Th. Ficșinescu o trimite din închisoarea Turnu-Măgurele viitoarei lui soții. „Șapte luni și jumătate se împlinesc peste cîteva zile — scria el — de cînd sînt închis. . . După mutrele judecătorilor de la Curte recunosc că nu voi avea parte nici de milă, necum de dreptate. Să mă achite judecătorii aceia care mă privesc cu atîta ură. Imposibil. În mine ei văd mai mult decît un culpabil, un monstru, un om fără Dumnezeu, fără patrie, fără sentimente omenești — un socialist în sfîrșit ! Un socialist pentru dinșii e o specie de criminal setos de revoluții și sînge. . . Cine să te creadă, draga mea în timpurile și în lumea noastră, că tu te-ai jertfit pentru o idee, cine ? Tu nu iești Dimitrie Sturdza, Catargii, Cantacuzino ; numai aceștia au dreptul să spună că se jertfesc pentru patrie. Nu-i vorbă, dacă ei au dreptul să spuie, lumea are dreptul să nu-i creadă și chiar nici nu-i crede.

. . . Și totuși ce poftă am să le spun acestor domni judecători tot adevărul, tot ce simte inima mea. . . că dacă în urma studiului omul ajunge să aibă o sumă de idei, nițel mai noi, asta nu poate fi un delict prevăzut în Codul penal la capitolul excrocheriilor. . .” (Scrisoarea se află în colecția Maria Băltăceanu, Fălțiceni).

⁴⁷ Th. Ficșinescu a fost apărut în proces de C. Mille, P. Grădișteanu și C. Cernescu cărora clubul muncitorilor din București prin moțiunea din 18 septembrie 1899 le-a adus „mulțumiri și expresia nesfîrșitei lor recunoștințe”. („Lumea Nouă” din 26 septembrie 1899).

⁴⁸ „Lumea Nouă” din 12 septembrie 1899.

După aproape doi ani de detențiune, petrecuți în închisorile din Turnu-Măgurele, Caracal, Slatina, Craiova și Văcărești, Theodor V. Ficșinescu a fost eliberat la 18 septembrie 1900⁴⁹.

La ieșirea din închisoare a lui Theodor V. Ficșinescu și I. T. Banghereanu, ziarul „Lumea Nouă” din 1 octombrie 1900, ultima apariție cotidiană scria sub titlul „Martirilor libertății”. „Bine ați venit între noi, dragi tovarăși, pe care o nedreptate monstruoasă va ținut vreme de un an și opt luni departe de noi, departe de lume, departe de postul la care v-a orînduit mintea voastră luminată și inima voastră nobilă și entuziastă. Bine ați venit, scumpi martiri, apostoli harnici și dezinteresați ai sfintei cauze căreia v-ați devotat cu corp și suflet”⁵⁰.

După mai mulți ani de la executarea pedepsei, Theodor V. Ficșinescu scria: „Nenorocirea însă tot ajută la ceva. Ea mi-a oțelit firea și ca o reacție în contra înjosirii în care voiau să mă cufunde acuzatorii mei, ea mi-a ridicat sus de tot moralul. Am luat atunci hotărîrea eroică, pe care o țin trează de patruzeci de ani, de a mă purta astfel în viață încît persecutarii mei să îndure rușine și umilință pentru fapta lor și nădăjduiesc că așa va fi pînă la sfîrșit”⁵¹.

În cadrul lucrărilor Congresului de reconstituire a Partidului Social-Democrat din 1910, mișcarea socialistă la sate de la finele secolului al XIX-lea s-a bucurat de o deosebită atenție și prețuire. În moțiunea adoptată se arată că „Congresul constitutiv al Partidului social-democrat, deschis în ziua de 31 Ianuarie 1910, consideră de a sa datorie să exprime omagii de recunoștință bravilor luptători pentru emanciparea țărănimii române, Th. Ficșinescu și I. T. Banghereanu, precum și celorlalți întemeietori ai cluburilor țărănești din anul 1898 și 1899, cărora li s-au înscenat procese de excocherie de către guvernul liberal de pe atunci, în scopul de a distruge acel frumos început de redeșteptare a poporului muncitor de la sate la viața cetățenească”⁵².

O emoționantă moțiune a fost votată și la Congresul Partidului Social-Democrat din 1912 în care se spunea textual: „Muncitorimea din România, cu ocaziunea celui de al II-lea Congres al partidului socialist, își exprimă recunoștința și dragostea sa pentru martirii cauzei muncitorești și îi asigură că va lupta fără preget pentru reabilitarea celor care au sacrificat totul pentru socialism”⁵³.

Th. Ficșinescu a avut cuvinte cu accente de minie și aspră condamnare la adresa acelor intelectuali din conducerea P.S.D.M.R. care mai târziu au fost denumiți „generoși” și prin a căror trecere în partidul liberal în anul 1899, s-a produs întreruperea vremelnică a activității partidului. „Prin condamnarea noastră ca excochi — arăta Th. Ficșinescu — se scuipa în obrazul partidului socialist și al conducătorilor lui, cu al căror concurs, control și aprobare, dacă nu din al căror îndemn se înjghebaseră cluburile țărănești și acești conducători își ștergeau umiliți scuipatul de pe față și se gudurau și se hlizeau pe lingă mizerabilii noștri călăi, mulțumiți că li se

⁴⁹ Ibidem din 1 octombrie 1900.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni.

⁵² *Documente din Istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Edit. politică, București, 1968, p. 99.

⁵³ *Ibidem*, p. 372.

rezervase locuri de feciori de casă la banchetul ce avea să consființească moartea idealului lor... A fost această constatare, în anii mei de închiisoare, cea mai mare suferință, pe lângă care celelalte mizerii nu erau decît fleacuri”⁵⁴.

Th. V. Ficșinescu a lăsat din această perioadă o importantă moștenire publicistică, înaintată, care îmbogățește tezaurul tradițiilor înaintate ale socialismului român, ale mișcării noastre muncitorești.

Cuvîntările, scrierile, poeziile sale sînt, în fapt, o imagine a societății românești de la hotarul celor două secole și merită a se întreprinde cercetări pentru valorificarea critică, principială a acestei moșteniri.

Activitatea sa în partid la sfîrșitul veacului și în cadrul redacției ziarului „Lumea Nouă” dezvăluie un luptător veșnic preocupat de educarea culturală și revoluționară a muncitorilor⁵⁵, neîncetînd a se instrui el însuși neconținut.

După executarea pedepsei, Theodor V. Ficșinescu, cu sprijinul material al lui C. Dobrogeanu-Gherea⁵⁶ și al altor militanți socialiști, a plecat în Belgia, unde, la Universitatea din Liege, după cinci ani de studiu, în care timp și-a trecut examenele cu distincție, a obținut diploma de inginer de mine. Reîntors în țară, în perioada 1907—1916 a condus lucrări tehnice pe diverse șantiere.

În același timp, după terminarea studiilor în străinătate a continuat să aibă strînse legături cu militanții revoluționari, fiind prezent la numeroase acțiuni ale mișcării socialiste⁵⁷. În mai 1910, într-o scrisoare către C. Dobrogeanu-Gherea, el își exprima bucuria că „mișcarea noastră merge cum trebuie să meargă și asta îmi ajunge”⁵⁸, iar Congresului Partidului Social-Democrat din iulie 1912 Th. Ficșinescu îi urează „spor la lucru și izbîndă”, după care conchide „Din suflet alături de voi”⁵⁹.

În perioada primului război mondial, el a fost angajat de guvernul român în diverse misiuni, una dintre acestea constituind-o sarcina de membru în comisiunea de distrugere a instalațiilor petroliere pentru a împiedeca folosirea acestora de către armatele de ocupație. În timpul refugiului în Moldova, a fost directorul șantierului de la Moinești, iar apoi însărcinat de Ministerul de Industrie și Comerț ca, împreună cu o echipă de specialiști, să lucreze pentru armata rusă în Galiția, la refacerea și punerea în producție a puțurilor de petrol din Bitcov⁶⁰.

Treptat, însă Th. Ficșinescu s-a îndepărtat de mișcarea muncitorească, deși un timp îndelungat a avut legături strînse cu unii militanți socialiști și a păstrat convingeri înaintate, progresiste și democratice. În anul 1937, prin concurs, a ocupat postul de profesor universitar titular la catedra de foraje și exploatarea petrolului.

⁵⁴ „Cuvîntul liber” anul I, nr. 29, din 21 martie 1920, p. 5.

⁵⁵ La întrunirea clubului muncitorilor din București în 3 februarie 1896, Th. Ficșinescu protestează împotriva taxelor școlare și arată că „numai prin presiune din afară vom obține ceva de la burghezie. Bogătașii vor să lipsească de lumină pe o lumină pe o parte însemnată de locuitori. Dacă ar putea ar face-o chiar pentru toți cetățenii”. („Lumea Nouă” din 8 februarie 1896).

⁵⁶ Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni.

⁵⁷ „Lumea Nouă” din 8 și 22 noiembrie 1919.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 95, dosar nr. 4/3, mapa nr. 17.

⁵⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1910—1915*, Editura politică, București, 1968, p. 394.

⁶⁰ Colecția Maria Băltăceanu, Fălticeni.

Poziția și activitatea sa ca profesor universitar nu erau însă privite cu ochi buni de elementele reacționare, fasciste, care continuau să răscolească trecutul lui politic. Însă cu toată presiunea elementelor reacționare, care se întrebau ce fel de educație poate face el tineretului universitar, și cerind înlăturarea lui din învățământ, Th. Ficșinescu ca urmare a protestelor repetate ale cadrelor didactice, și-a păstrat mai departe catedra la școala politehnică.

După 23 August 1944, el a continuat să fie profesor la Institutul Politehnic din București, funcție pe care a deținut-o pînă în ultimele zile ale vieții. La 30 decembrie 1947, cînd a fost abolită monarhia și proclamată Republica Populară Română, Th. Ficșinescu, și-a exprimat entuziasmul pentru acest important act politic revoluționar. El a remarcat că din acest moment începea să se contureze clar aplicarea ideilor socialiste în țara noastră.

Th. Ficșinescu a încetat din viață în București, la 29 noiembrie 1949.

Pentru contribuția adusă la înființarea și organizarea cluburilor socialiste sătești, la dezvoltarea și consolidarea P.Ș.D.M.R., pentru devotamentul său față de cauza maselor exploatare și asuprite, Th. Ficșinescu se înscrie la loc de cinste în rîndul militanților înaintați ai mișcării muncitorești din România.

AVRAM IANCU ÎN CONȘTIINȚA ROMÂNILOR

DE

MATEI IONESCU

Nu departe de hotarul transilvan al țării, între apele Mureșului și ale Someșului, se ridică stîncile și codrii Apusenilor, bastionul de apus al acelei cetăți carpatice pe care — după credința străbunilor și spusele lui Vasile Pârvan — zeii o înălțaseră din timpuri străvechi chiar în mijlocul Daciei. Aci, în lăuntru și în jurul acestui bastion al Apusenilor, s-au consumat în anii 1848—1849 episoadele dramatice ale unei pagini însingurate de istorie, pe care o evocăm astăzi nu atît pentru semnificațiile ei tragice, cît pentru concluziile ei majore, pentru caracterul ei original și înălțător. Original și înălțător, deoarece cu mult înainte de crearea statului român independent și cu și mai mult înainte de unirea Transilvaniei cu acest stat, a ființat aci, în Munții Apuseni, timp de aproape un an — din septembrie 1848 pînă în august 1849 — o parte de „țară românească” liberă, independentă, dacă nu în drept în orice caz în fapt, cum nu mai fusese de secole nici o altă parte a pămîntului nostru. Peste această „țară românească” de deasupra norilor, a domnit efectiv — ca unic comandant — timp de un an, un tînăr, ridicat de lăncierii săi pe scut la vîrsta de numai 24 de ani, iubit, ascultat, adorat, venerat chiar pînă la idolatrizare, înzestrat de fantezia aprinsă a mulțimilor cu puteri supranaturale, trecut în legendă încă din timpul scurtei și chinuitei vieți. Nici unui alt erou popular, revoluționar, al istoriei lor, românii nu i-au creat cîntece atît de mult cîntate, de luptă, de veselie și de durere, și nu i-au conferit titlul de „rege” de „crai al munților” — așa cum au făcut-o pentru cel ce a domnit în anii 1848—1849 peste „țara românească” din Apuseni și căruia îi aniversăm anul acesta 150 de ani de la naștere.

Explicațiile acestei popularități și ale integrării rapide în tradiția populară — puțin obișnuite pentru o figură atît de apropiată de zilele noastre — sînt multiple și în general cunoscute. Ele pot căpăta însă unele reliefări și scopul acestor rînduri este tocmai acela ca — evocînd modul cum figura aceasta a fost privită în România dinainte de 1918, în România interbelică și în România ultimului sfert de veac — să încercăm a spune cîteva gînduri despre ce a fost și ce este pentru noi amintirea lui Avram Iancu și a luptătorilor săi.

Deși evocarea pune la grea încercare sentimentele, ne străduim totuși să cedăm locul unei maniere mai reținute, mai lucide și deci, mai realiste, de abordare. Căci dincolo de tot ce a fost legendă și fantezie populară, dincolo de tot ce a fost nimb eroic, momente zguduitoare de tragedie antică și de sublim, rămîn fapte, argumente și concluzii care

vorbesc de la sine și aureolează — ele singure — cu razele adevărului amintirea celui care a coborât acum un veac în mormîntul de la Țebea.

Nu intenționăm o trecere în revistă istoriografică — sarcina revenind altor colegi — dar trebuie să amintim și să observăm că atunci cînd autorii și martorii oculari ai epocii își făcuseră depozitiile și cînd istoricii români de seamă, de la Barițiu încolo își scriseseră operele, Avram Iancu era de mult cunoscut pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, că faptele sale și ale oastei lui s-au revărsat dincoace de munți, în primul rînd prin forța instinctului popular, național, prin acea clasică și fulgerătoare manieră populară de răspîndire a tot ceea ce este apt să stimuleze și să satisfacă mîndria națională, setea de libertate a asupriților, înclinația omului simplu spre deificarea celor ce au luptat pentru dreptate.

Avram Iancu nu trecuse munții niciodată, moldovenii și muntenii care au fost în Apuseni au ajuns în marea lor majoritate acasă după mulți ani de pribegie, iar unii, ca Bălcescu de pildă, n-au mai ajuns deloc; surse directe trebuiau totuși să existe și au existat într-adevăr. Nu a fost numai „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia pentru minte” și celelalte canale transilvănene ale cuvîntului scris. Nu au fost numai scrisorile Goleștilor și ale celorlalți emigrați și nici numai curajoasa și frumoasa analiză critică făcută mișcării din Ardeal de Bălcescu în anul 1851¹. Au fost chiar luptătorii, ostași și comandanți, care au trecut apoi Carpații. A trecut de pildă hotarul carpatic tînărul, foarte tînărul, Dionisie Pop Marțian care la vîrsta de numai 19 ani fusese prefectul legiunii Sas-Sebeș și comandant de cavalerie și care a adus în Principatele Unite același suflu de dăruire pentru clădirea României pe care-l arătase în 1849 în bătăliile de la Vințul de Jos și Alba Iulia. Au fost și alții, de pildă Dincă Bălșan — fost ofițer în armata principatului Țării Românești, participant la lupta din Dealul Spirii, devenit apoi instructor al armatei revoluționare din Apuseni și centurion în trupele lui Axente Sever, citat glorios în bătăliile de la Abrud, Blaj, Alba Iulia și care, devenit căpitan în armata României², îi declara lui Cuza într-o petiție pe la 1862³ că el a luptat în oastea lui „Iancu Românul” — titulatură oarecum nouă care — arată că la începuturile României moderne, Iancu devenise — de astă dată aproape oficial — *un bun al tuturor românilor*. Dealtfel între timp sosiseră și alți martori care știau cel puțin tot atît de bine, că, încă din vremea cînd craiul munților Apuseni era în culmea măreției sale, planurile îndrăznețe de unitate națională îl vizau direct ca personaj central al lor⁴. Erau foști participanți la conferința de la Zlatna⁵ din ianuarie 1849 — între ei Ale-

¹ Nicolae Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal în 1848*, în „Junimea română”, Paris, 1851, nr. 2 (iunie).

² Matei Ionescu, *Episoade din 1848—1849. Însemnări despre Dincă Bălșan*, în „Studii” nr. 3/1965.

³ Gr. Chiriță, *Cîteva informații noi despre Dincă Bălșan*, în „Revista de istorie”, nr. 2, 1974, p. 267.

⁴ O reflectare a acestor planuri în conștiința populară este atestată mai tîrziu de „Cîntecul Iancului”, unde încheierea este semnificativă: Dumnezeu să îți ajute/ Ai făcut și mai faci multe./ Frunză verde flori domnești/ Pleacă Iancu-n București (G. C. Nicolescu, *Cîntare României. Antologie*, București, 1967, p. 169. A. G. Goleșcu-Albu îi exprima lui Iancu speranța de a-l vedea în Principatele Unite cu armata de peste munți. (Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849* Buc., 1967, p. 190).

⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, Buc. 1967 p. 187—192.

xandru Golescu (Albu), Ion Ionescu de la Brad, aceia care văzuseră cu ochii lor armata din Apuseni în acțiune, văzuseră pe prefectii Dobra și Buteanu — și-l văzuseră mai ales pe comandantul suprem, pe „vestitul Iancu” — cum îl numește Ion Ionescu de la Brad. Trecuse apoi dincoace de munți Papiu-Ilarian, devenit membru al guvernului, iar ceva mai târziu tot membru al guvernului român avea să devină generalul Adrian, un fel de atașat militar permanent al revoluției muntene la cartierul general de la Cîmpeni în anii 1848—1849. Căci ceea ce s-a știut încă de la început a fost acest fapt real și capital cu valoare de simbol — că Iancu nu s-a bătut nici pentru împăratul Austriei, nici pentru țarul Nicolae — ci pentru poporul românesc, pentru revoluția română, chiar dacă unele laturi ale acestei revoluții veneau în contradicție cu afirmațiile și alianțele oficiale, de circumstanță, ale diplomației de la Cîmpeni.

În epocă — dar din păcate nu mai târziu — a fost cu totul străină românilor ideea chiar și neacceptată, cum că războiul din munți ar fi fost un cuib al contrarevoluției. Doar se știa foarte bine — și martorii oculari erau încă vii și încă activi — că sistemul de alianțe oficiale contradictorii ale diferitelor ramuri ale revoluției române nu reprezenta decît un înveliș formal, o politică de oportunitate, de adaptare la realitățile crude internaționale din această parte a Europei. Bucureștenii își aminteau de pildă foarte bine că în noaptea de 10 spre 11 iunie 1848 răsturnarea de a doua zi a lui Bibescu — o creație a protectoratului țarist — a fost pusă la cale în casa din mahalaua Dobroteasa a lui Axente Sever, viitorul prefect al armatei populare transilvane din Apuseni și colaborator de circumstanță cu generalul țarist Lüdgers. Știau că mulți din revoluționarii transilvăneni, după adunarea de la Blaj din mai 1848, trecuseră munții ca să devină comisari de propagandă pentru apărarea revoluției muntene amenințată cu intervenția străină, deși mai târziu aveau să combată — separat și după poziții diferite — același adversar ca al armatei ruse. Se știa de asemenea, în sens invers, că atunci cartierul general de la Cîmpeni, deși aliat formal al Habsburgilor, a devenit loc de refugiu și de consfătuiri pentru revoluționarii munteni și moldoveni — puși pe lista neagră de contrarevoluția internațională, Avram Iancu ținuse ascuns la Cîmpeni pe proscrisul Nicolae Bălcescu și o parte din puținele ajutoare trimise de generalul Lüdgers la Cîmpeni, au ajuns tocmai în mina acestui proscris, urmărit de guvernul său. Complexitatea neobișnuită a situației internaționale a ramurilor revoluției române de la 1848, divizată aparent după sistemul său de alianțe externe în patru tabere: turcă, rusă, austriacă și ungară — pare a fi fost înțeleasă de românii de rînd din epocă cu mult mai bine decît au înțeles-o mai târziu, mulți elevi, studenți, profesori și chiar istorici.

Evocarea epopeii lui Avram Iancu și a celor petrecute peste munți este așadar un nou prilej de a împrăști confuzia și de a privi revoluția în adîncurile, în esența ei. Dar nu numai în adîncuri. Căci, însăși marsilieza

* Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 300.

românească „Deșteaptă-te române”, cîntată atunci pe crestele Apusenilor, fi ataca *pe toți* asupraitorii străini — nu numai pe cei din Transilvania — și punea deschis problema înfăptuirii unității naționale condamnînd „oarba neunire la Milcov și Carpați” și evocînd mărețele „umbre” ale lui Mihai, Ștefan și Ion Corvin, adică pe reprezentanții celor trei țări românești.

Cît despre celălalt marș de luptă — închinat direct și nominal regelui munților, „Marșul lui Iancu” — el s-a înstăpînit pretutindeni unde se simțea românește, a intrat în casele, în satele și orașele, în școlile și universitățile din toate provinciile țării, a fost integrat ceremonialului și tradițiilor armatei române, a devenit un bun al întregii națiuni. Deci și pe această cale s-a răspîndit cultul său : e în același timp și baladă și imn popular și marș de luptă. Deși erau creștini, ostașii săi l-au numit „Mare zeule”. Un zeu original adaptat la specificul pămîntului natal, într-un cadru haiducesc, romantic, mergînd călare în fruntea ostașilor săi muritori.

Treptat, faima i s-a răspîndit, iar atunci cînd s-a aflat aci dincoace de munți că el nu mai este, cadrul de legendă era de mult format. Căci, într-un chenar negru, „Românul” anunța la București la 6/18 septembrie 1872 sfîrșitul lui „Iancu regele munților, eroul revoluțiunii de la 1848” ; iar tot atunci G. Dem. Teodorescu semna astfel de rînduri : „un ecou dureros ne vine din salbele seculare ale Carpaților ; e jalea codrilor, e suspinul repercutat al stîncilor, e, în fine, amara durere ce pătrunde în pieptul a milioane de români. Codrii și-au pierdut eroul, munții și-au pierdut regele, stîncile și-au pierdut gigantul ; românii și-au pierdut pe Avram Iancu”.

Era puțin din ceea ce s-ar fi putut spune, dar era totuși mult pentru România anului 1872. Același lucru despre ceremonia dramatică de la Tebea. Erau acolo de față prefectii, tribunii și mii de luptători, în total 10 000 ⁷ dar fără arme ci cu făclii în mîini într-un cortegiu nesfîrșit cîntînd un prohod druidic. Nu s-au putut trage salve de salut, dar onorul i l-au dat toate clopotele din comitatul Zarandului. Nu a fost o ceremonie oficială, dar curajosul discurs funebru a lui Georgiu Secula începea cu lozinca : „libertate, egalitate, naționalitate ⁸, și continua : „Va veni ora cînd ideea de libertate națională va reeși mîndră, triumfătoare. Fie !” Astfel de cuvinte puteau să sune anacronic în Europa anului 1872 dominată de nouă Sfînta Alianță a celor trei împărății multinaționale din centrul și răsăritul Europei, dar nimeni nu putea să accepte ideea că ar fi vorba de altceva decît de un reflux vremelnic, de un moment greu de reculegere. Căci momentul era într-adevăr greu : „Inamicii noștri au un teribil aliat : moartea ! Bărnuțiu, Bălcescu, Mureșanu, Heliade, Bolintineanu, Iancu s-au dus. Moartea seceră spicele cele mai frumoase din holda României” — striga atunci îndurerat poetul ardelean Drăgescu ⁹.

Și, deși pe crucea de la Tebea i s-a scris numai titlul oficial, prefect al Legiunii Auraria Gemina ¹⁰ — și acesta mîndru, evocator de noblețe străbună — el a rămas pentru posteritate, „crai al munților” și cu acest

⁷ Iosif Suluțiu. *Biografia lui Avram Iancu*, Sibiu 1897, p. 35—36.

⁸ „Federațiunea” nr. 96—696 din 17 sept. 1872.

⁹ „Federațiunea” nr. 97—697 din 21 sept/3 oct. 1872.

¹⁰ Mai precis epitaful este următorul : Avram Iancu, avocat. Prefect. Leg. Gem. Rom. 1848/9 + 1872 (vezi Iosif Șterca Suluțiu, *Biografia...* p. 36.)

titlu a intrat Avram Iancu în paginile istoriei și în Panteonul recunoștinței naționale.

Povestea lui se terminase de fapt cu două zeci de ani mai înainte; testamentul — privat și politic în același timp — și-l scrisese cu o grabă semnificativă la vârsta de numai 26 de ani, iar scrierile sale sînt puține. Istoricii și publiciștii români au început totuși mai tîrziu reconstituirea amplă a celor petrecute în munți la 1848—1849. Nota dominantă în motivarea tragediei ce a urmat a fost și a rămas perfidia și nerecunoștința Habsburgului — și prin antiteză — conduita ireproșabilă pe care ar fi avut-o românii în cadrul acestei alianțe suigeneris.

Dacă pentru istorici și în general pentru românii ardeleni care susțineau o astfel de motivare înainte de 1918 și pe teritoriul imperiului — putem găsi o justificare în tactica de a găsi o cale de acces la sentimentele ei și la anumite interese specifice ale curții de la Viena, pentru perioada următoare de după Unire, interpretarea apare mai greu de înțeles. În școlile primare și secundare cel puțin dacă nu și în facultăți, am învățat cu toții în perioada interbelică o interpretare similară centrată în jurul feloniei habsburgice. Era firește mult adevăr în toate acestea dar nu tot adevărul. Alianța era reală, dar nefirească. Nefirească prin însăși natura părților: de o parte structura aristocratică a unui imperiu multiseclar și persoana socotită de esență divină a majestății sale apostolice, de cealaltă parte o armată de iobagi conduși de o mină de intelectuali — avocați și preoți de țară, luptînd pentru a-și apăra pămîntul natal, munții, codrii și ființa națională.

Fiecare din aceste părți vedea în felul său propriu, ziua a doua de după victorie. Dacă românilor posibilitățile de manevrare în viitorul apropiat le apăreau atunci în varianta maximă a unei țări românești (transilvano-bănățene-bucovinene) unite sub coroana austriacă — în schimb cealaltă parte avea mai multe rezerve pentru a specula victoria în folosul ei și a-și înșela aliatul. Avea în plus și o experiență îndelungată în arta de a stăpîni simultan mai multe neamuri și ale manevra unul contra altuia.

În logica firească a lucrurilor partea cea mai slabă, adică cea românească — era silită, între altele și de intransigența adversarului, să combată hotărît pînă la sfîrșit. Totuși, la Cîmpeni se discuta peste linia fronturilor și a granițelor politice cu românii din alte părți și chiar cu adversarul.

Nesublinierea acestui fapt capital constituie un minus al istoriografiei din epoca interbelică, minus peste care nu se poate trece ușor. Explicația pentru ce istorici și publiciști de vază, îndeosebi ai Ardealului, au continuat și după 1918 să dezbată și să amplifice uneori teza „nerecunoștinței imperiale”, ca factor motor în tragedia de după 1852 constituie după părerea noastră, obiectul unei dezbateri separate.

În schimb, latura strict militară a războiului popular din munți, face necesare pentru aceeași perioadă interbelică cel puțin două mențiuni onorabile. În anul 1926 generalul Radu Rosetti a publicat la Cluj o expunere clară a operațiunilor militare din Munții Apuseni în 1849¹¹, inso-

¹¹ General Radu R. Rosetti, *Un episod din anii 1848—1849 în Transilvania. Apărarea munților Apuseni în primăvara și vara anului 1849*, Buc. 1927. Publicat prima oară în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” pe 1926, Cluj.

țită de crochiuri. Iar cercetări recente de la Centrul de istorie și teorie militară, au adus dovezile că gândirea militară românească din ajunul celui de-al doilea război mondial și planurile Marelui Stat Major român au inclus — între variantele apărării fortăreței carpatice — și utilizarea experienței de la 1848—49 și a tradițiilor războinice din Apuseni. (Firește, prin organizarea de sus, statală, și nu în modul cum se născuse la timpul ei — de jos în sus — armata populară a lui Iancu).*

În asemenea condiții era de așteptat ca după cel de-al doilea război mondial, istoriografia și publicistica noastră să atace intens și multilateral, un asemenea subiect atât de pasionant. Era de așteptat cu atât mai mult, cu cât pe atunci el era de strictă actualitate; se vehiculau intens conceptele „popor înarmat”, „război popular”, „război de partizani”, „armată populară” etc. și toate se potriveau perfect cu creația militară originală românească de la 1848—1849.

În mod surprinzător însă, subiectul pare să fi întâmpinat reticențe și să nu fi atras atenția decât târziu, în perioada de elaborare a volumului IV din Istoria României și în mod mai accentuat în cursul ultimului deceniu.

Ori, în lumina realității istorice comemorarea lui Avram Iancu readeuce puternic în actualitate cea mai prețioasă concluzie asupra evenimentelor din 1848—1849: este cunoscuta teză că o idee devine uriașă forță materială atunci când cuprinde masele — și adăugăm noi — chiar dacă acestea au la început miinile goale.

În felul acesta, s-au născut și se vor naște mereu — spre uimirea cuceritorilor — războaiele de partizani, războaiele disperatilor și asupriților care pot găsi oriunde și oricând arme teribile cu care să lovească. Așa a fost și atunci în Apuseni: stincile, codrii, prăpăstiile, riurile, uneltele muncii pașnice — totul a devenit armă și a făcut fortăreața inexpugnabilă.

Căpitanul Gabányi, adversar, participant la războiul din munți scria unui prieten: „Să nu crezi amice, că războiul cu Moții este vinătoare de guzgani! Chiar Napoleon avu mult de furcă cu războiul de gherilă din Spania. În munți fiecă tufiș, fiecă movilă, fiecă stîncă trebuie cucerită, și după ce le-ai cucerit nu este încă sigur de nimic, căci, pe drumuri cunoscute numai de el, Moțul îți apare în spate. Numai acel punct poți să-l consideri ca al tău pe care te afli în ultimul moment. Între Zlatna și Abrud este un defileu îngust, numai pe acesta ar trebui să-l vezi pentru a te convinge de importanța războiului împotriva Moților. Închipuieșteți-o vale adîncă, lungă de 4 ceasuri, înconjurată de munți înalți, adaugă baricade, poduri stricate și după fiecare copac un valah care caută să-ți răpună viața și vei avea o idee despre acest război”¹².

Avram Iancu comandant al apărării Apusenilor ca „țară românească” liberă, Avram Iancu primul comandant român al războiului de

* cf. general-maior Eugen Bantea, locotenent Ioan Talpeș, „Națiunea armată” în planuri, proiecte și dezbateri militare românești interbelice, în *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, București, Edit. militară, 1972. p. 139—140.

¹² Virgil Popescu-Râmnicănu, *Luptele românilor din Ardeal, 1848—1849*, București 1919. *Correspondențe asupra războiului în munți*, p. 282—283.

partizani de tip clasic, Avram Iancu deținător al puterii politice supreme și administrator suprem al vieții social-economice din Apuseni fără nici o imixtiune imperială, Avram Iancu gazdă a fraților de peste munți, militari și fruntași revoluționari, Avram Iancu, autoritate a revoluției române, Avram Iancu împuternicitul întregul uipopor din Apuseni în dramatica dispută cu Viena — iată atâtea și atâtea ipostaze în care el ne apare și ne solicită mai departe interesul și pasiunea.

Acum un veac ziarul „Federațiunea” îi publica necrologul spunând acolo că națiunea întreagă „de la mare și pînă în munți” este în doliu și că Iancu va merge în Olimpul etern ; astăzi după un secol putem să privim prin zări limpezi în Olimpul acela, unde recunoștința unui popor liber trimite mesajul de bucurie și lumină, tuturor marilor noștri înaintași.

AL III-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

În zilele de 4—10 septembrie a avut loc la Bucureşti al III-lea Congres internaţional de studii sud-est europene. La Congres au participat un mare număr de cercetători din numeroase ţări ale lumii, interesaţi în problematica zonei sud-estice a continentului european, zonă de confluenţă a istoriei politice, a istoriei culturii şi civilizaţiei.

În cadrul congresului s-au expus rapoarte, corapoarte şi comunicări în următoarele direcţii de cercetare: istorie, lingvistică, literatură, folclor, etnografie, artă, drept şi instituţii.

La şedinţa de deschidere s-a dat citire mesajului tovarăşului Nicolae Ceauşescu, preşedintele Republicii Socialiste România, mesaj prin care preşedintele ţării noastre saluta pe participanţii la această prestigioasă manifestare ştiinţifică internaţională, urându-le succes în lucrările lor, menite să contribuie la o cunoaştere şi la o înţelegere mai bună a popoarelor prin intermediul ştiinţei şi culturii.

Au rostit apoi alocuţiuni de salut: profesorul M. Berza, preşedintele Comitetului român de organizare, profesorul Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de ştiinţe sociale şi politice din care face parte Institutul de studii sud-est europene, organizatorul Congresului, profesorul Halil Inalcik (Turcia), preşedintele Asociaţiei internaţionale de studii sud-est europene; profesorul Michel François (Franţa), secretar general al Comitetului internaţional de ştiinţe istorice; profesor Ronald Syme, preşedinte al Consiliului internaţional de filozofie şi ştiinţe umane; Michel Conil-Lacoste, reprezentant al directorului general UNESCO.

Remarcăm deci larga audienţă pe care a avut-o congresul într-o serie de mari organisme internaţionale care promovează activitatea ştiinţifică şi culturală la nivelul întregii lumi.

După alocuţiunile de salut, au fost expuse o serie de conferinţe cu caracter de sinteză de către profesorii M. Berza, N. Todorov (Bulgaria), N. Nystazopoulou-Pelekides (Grecia), V. N. Vinogradov (U.R.S.S.), K. D. Grothusen (R. F. Germania). Conferenţiarul a subliniat rolul şi locul studiilor sud-est europene în ansamblul ştiinţelor umane (prof. M. Berza), precum şi stadiul cercetărilor istoriei, culturii şi civilizaţiei, efectuate în diferite ţări, privind această parte a Europei.

În legătură cu prima mare secţiune a Congresului — istoria, materialele expuse au abordat o tematică variată, rod al unor largi preocupări.

Astfel în ce priveşte antichitatea, comunicările s-au axat pe două mari teme: Mediterana şi Balcanii în perioada pre şi proto-istorică; procesul urbanizării în spaţiul balcanic, pînă la finele antichităţii. În cadrul primei mari teme raportul prezentat de Milutin Garasanin a tratat problema relaţiilor dintre culturile materiale din sud-estul european şi cele din Mediterana răsăriteană în perioada preistorică. Corapoartele au relevat o serie de aspecte ale cercetării din domeniul preistoriei în Albania (F. Prendi), din perioada cuprinsă între neolitic şi epoca bronzului în regiunea balcanică răsăriteană şi în spaţiul egeo-anatolian (G. I. Georgiev — Bulgaria), precum şi sublinierea unor aspecte importante ale contactelor dintre Mediterana orientală şi ţinuturile de la Dunărea de jos în preistorie (Vl. Dumitrescu).

Rapoartele şi corapoartele au fost completate cu o serie de comunicări privind rezultatele descoperirilor arheologice din spaţiul sud-est european pentru perioadele paleolitic (V. Boroneanţ — România), neolitic (B. Iovanovici şi B. Bruckner — Iugoslavia; Gh. Cantacuzino şi Eugen Comşa — România). Aspecte semnificative ale civilizaţiei sud-est europene au fost puse în lumină de A. Copsis (Grecia). Elemente ale diferitelor civilizaţii neolitice din România şi din Peninsula Balcanică au constituit obiectul comunicărilor ţinute de N. Nica, C. Mateescu, Cornelia Belcin — România, M. Korkuti — Albania, H. Todorov — Bulgaria, I. J. Chapman — Anglia. A doua mare problemă din compartimentul istorie antică a fost expusă, sub unghiul unor aspecte principale, în raportul lui G. Mihailov (Bulgaria). H. Daicovicu a relevat apoi, în coraportul său, probleme ale urbanizării antice pe teritoriul românesc. Alte corapoarte, prezen-

tate de S. Islami — Albania, St. Sinos — Grecia, V. Velkov — Bulgaria, M. Suici — Iugoslavia, au înfățișat auditorilor o serie de aspecte cu caracter mai special privind problema urbanizării în Peninsula Balcanică în antichitate.

La ședințele de comunicări consacrate problemei urbanizării în antichitate au fost înfățișate aspecte mai semnificative din diferite țări ale sud-estului european, dezvăluite în urma activității de pe șantierul arheologic. Semnalăm în acest sens comunicările prezentate de: R. Vulpe, M. Coja, Z. Petre, C. Scorpan, M. Munteanu, O. Iliescu, S. Sanie, Vl. Zirra, M. Alexandrescu-Vianu, Al. Suceveanu, A. V. Rădulescu, E. Popescu (România); Ch. Danov, B. Sultov, M. Cicikova, Z. Goeeva, I. Venedikov, M. Taceva-Hitova (Bulgaria); S. Anamali (Albania); S. Iosifovici, M. Zef (Iugoslavia); R. F. Hoddinott (Marea Britanie); K. Dimadis (Grecia); R. Hohlfelder, W. Nethercut (S.U.A.).

În cadrul istoriei perioadei feudale au fost dezvoltate 4 mari teme: Geneza popoarelor balcanice și formarea statelor lor; Trăsături comune ale dezvoltării economice și sociale ale popoarelor balcanice și sud-est europene în epoca otomană; Relații culturale ale sud-estului european cu lumea mediteraneană și pontică; Balcanii în raporturile dintre Imperiul otoman și puterile europene în secolele XV—XVIII.

La prima temă semnalăm coraportul profesorilor Șt. Pascu și Șt. Ștefănescu asupra etnogenezei poporului român și formării statelor feudale românești și coraportul prof. Vasilka Tipkova-Zaimova (Bulgaria) privind experiența Bulgariei în procesul genezei popoarelor balcanice și al formării statelor lor. Au mai prezentat corapoarte A. Buda (Albania) și M. Nystazopoulou — Pelekides (Grecia).

În comunicările axate pe această temă, M. Comșa (România) s-a ocupat de formațiunile politice din Muntenia în secolul al VI-lea, I. Ciangova și N. Totev (Bulgaria) au relevat unele aspecte ale istoriei orașului medieval balcanic. S. Dolinescu Ferche (România) a semnalat câteva probleme privind etnogeneza românilor în secolele III—VI.

Alte comunicări au tratat: primele formațiuni politice bulgare în Balcani: I. S. Ciurov (U.R.S.S.), P. Petrov, H. Kolarov, D. Anghelov (Bulgaria); slavii și românii la nord de Dunăre în secolul al VI-lea: Vl. Iliescu (România); slavii în diferitele regiuni din Pen. Balcanică: M. Capaldo (Italia) și I. Boba (S.U.A.). Aspecte ale istoriei externe a primului stat bulgar au fost puse în lumină de B. Primov (Bulgaria), iar Eugenia Zaharia (România) a prezentat în mod sintetic dezvoltarea românilor în primul mileniu al istoriei lor, de la retragerea romană din Dacia, pînă la crearea statelor feudale. Semnalăm și o comunicare de istorie comparată susținută de L. Havlik (Cehoslovacia) în legătură cu statele feudale timpurii din Peninsula Balcanică, Europa centrală și Europa răsăriteană. Cu referire la istoria Bizanțului s-au dezbătut comunicările susținute de: S. Bernardinello (Italia) în legătură cu prezența românilor în literatura istorică bizantină; N. S. Tanașoca, geneza națiunii elene și Bizanțul; prof. Freddy-Edouard Thiriet (Franța), apariția unei conștiințe naționale elene în Romania latină în secolele XIII—XV. M. Holban (România) a relevat unele aspecte ale istoriei „Țării Severinului”; R. S. Ciobanu (România) a examinat problema dominației politice în Dobrogea în secolul al XIV-lea iar T. Teoteoi (România) s-a ocupat de creația statală în sud-estul Europei în secolul al XIV-lea în contextul noțiunii de autonomie din imperiul bizantin.

A doua mare temă de istorie medie a debutat prin prezentarea și dezbateră rapoartelor de sinteză elaborate de N. Todorov (Bulgaria), A. Vakolopoulos (Grecia), H. Inalcik (Turcia).

La ședințele de comunicări afectate temei a doua de istorie medie, prof. C. C. Giurescu a relevat o serie de trăsături comune și caractere specifice Peninsulei Balcanice și regiunii carpatodunărene în perioada otomană; prof. Kemal Karpat (S.U.A.) a adus în dezbateră problema reinterpretării istoriei imperiului otoman; I. Porényi (Ungaria) a subliniat unele aspecte ale procesului de formare a statului centralizat otoman în secolele XV—XVI; M. N. Frejdenberg (U.R.S.S.) s-a ocupat de legăturile dintre orașul dalmat și vlahii sud-dunăreni în secolele XII—XV; S. Yildis (Franța) a adus în discuție conceptul de „mod de producție asiatic” în contextul istoriei otomane; B. Svetkova (Bulgaria) s-a ocupat de contribuția principatelor române la lupta mișcărilor bulgare de rezistență și eliberare din secolele XV—XVIII.

O problematică de istorie economică interesantă a sud-estului european (căi de comunicație, comerț, circulație monetară, capitalism, organizarea sistemului timariot) apare în comunicările prezentate de: R. Manolescu și M. Maxim (România); N. Svanidze (U.R.S.S.); I. Ilunyadi și José-Gentil Da Silva (Franța); I. Spissarevska (Bulgaria); M. Sokolovski (Iugoslavia); S. Pulaha și P. Pepo (Albania); G. Skrivanica (Iugoslavia); E. Makova (U.R.S.S.); L. Berov (Bulgaria); A. Cornescu (Israel); H. Kellebenz (R. F. Germania).

În cadrul celei de-a treia teme de istorie medie, înregistrăm în primul rând raportul de sinteză al profesorului Agostino Pertusi (Italia) care a tratat relațiile culturale dintre sud-estul european, lumea mediteraneană și lumea pontică după căderea Constantinopolului. Coraportul

lui V. Cândea (România) a pus în lumină o serie de aspecte majore ale culturii române în contextul Orientului Apropiat.

Aceeași problematică a relațiilor și interacțiunilor culturale a fost evocată în coraportul lui I. Duicev (Bulgaria) și în cel al lui G. G. Litavrin (U.R.S.S.) care a tratat legăturile culturale dintre Rusia veche și Bizanț în secolele X—XII.

Legăturile culturale ruso-bulgare în perioada secolelor XIV—XVI au fost tratate de L. V. Gorina (U.R.S.S.), iar L. E. Semenova (U.R.S.S.) a prezentat relații moldo-polono-ruse la finele secolului al XV-lea. Eugen Stănescu (România) s-a ocupat de conceptul celor două Constantinopoluri (bizantin și occidental) în timpul Paleologilor; Emil Lăzărescu (România) a relevat câteva elemente semnificative ale activității lui Gavril Protul, iar G. Cronț a evidențiat rolul centrului cultural de la Muntele Athos în lumea sud-est europeană. Semnalăm de asemenea, comunicarea lui B. Spiridonakis (Canada), consacrată relațiilor culturale greco-române, în secolul al XVII-lea.

Diferite aspecte ale raporturilor culturale interbalcanice au fost prezentate într-o serie de comunicări susținute de: O. Cicanci, A. Iancu, E. Fruchter, G. Mihăescu (România); Z. Tsirpanlis, I. Kolias, Ath. Karathanasis, Y. Triandafyllidu (Grecia); J. Bouchard (Canada); H. Kaleshi, N. Petrovici (Iugoslavia); O. Cengiz (Turcia); H. Lajos (Ungaria).

În sfârșit, a patra temă de istorie a perioadei feudale a fost cea dedicată istoriei Peninsulei Balcanice în raporturile dintre Imperiul otoman și puterile europene în secolele XV—XVIII.

Din delegația istoricilor români au prezentat comunicări privind aspecte ale situației internaționale cu implicațiile ei sud-est europene M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, C. Göllner, I. Matei, P. Cernovodeanu, A. Decei, C. Rotman, C. Șerban, G. Tahsin, V. Ciobanu.

Semnalăm apoi o serie de comunicări privind relațiile externe, în contextul internațional balcanic și est european, semnate de: S. Svat, G. Prinzing, G. Matuz, H. G. Mayer, B. Kellner-Heimkele (R. F. Germania), Mario Grignaschi (Italia), G. Karlsson, G. Jonasson (Suedia); S. Anderson, Trevor J. Hope (Anglia), B. Beseliev, K. Kossev, S. Doinov, G. Necev (Bulgaria), D. Sutzu (Grecia).

În general, comunicările de la secția istoria perioadei feudale au dat loc la dezbateri interesante, în care s-au precizat o serie de aspecte importante ale istoriei politice, social-economice și culturale ale sud-estului european. De asemenea, membrii delegației de istorici români au avut prilejul, prin contactele pe care le-au stabilit și prin discuțiile la care au participat, să aducă numeroase completări și clarificări cu referire la problemele ale istoriei noastre care nu sînt îndeajuns de bine cunoscute și lămurite.

Ceea ce a caracterizat rapoartele și corapoartele consacrate secolelor al XIX-lea și XX-lea a fost, în primul rînd, faptul că ele au adus în circuitul istoric, rezultatul cercetărilor în probleme cardinale, în probleme esențiale pentru viața și ființa națională a popoarelor din sud-estul Europei. În al doilea rînd, importanța acestor rapoarte constă și în faptul că autorii lor, trecînd la o pertinentă analiză a istoriei popoarelor și statelor din această regiune au izbutit să scoată în evidență atât trăsăturile comune cît și cele specifice într-o etapă dată, ținînd seama de condițiile obiective și subiective de dezvoltare ale fiecărui popor în parte.

În acest spirit, au fost concepute rapoartele și corapoartele privind tema *Mișcări sociale și naționale în țările din sud-estul european: trăsături comune și caractere specifice*.

Astfel, Stefanaq Polo (Albania) a scos în evidență ideea cheie a continuității în istorie arătînd că, în mai puțin de 30 de ani, Albania a fost teatrul a trei revoluții: revoluția națională și constituirea statului independent, cea din 1924 și restaurarea temporară a unui regim democratic și, în sfârșit, cea antifascistă și populară din 1944 și instaurarea puterii democrat populare.

Urmărind problematica generală, Klaus Detlev Grothusen (R. F. Germania) se ocupă în raportul său, *Existența statală și procesul național de emancipare în sud-estul Europei*, de marile mișcări ale popoarelor subjugate și de lupta lor pentru făurirea statelor independente, iar Richard Georg Plashka, Arnold Suppan și Horst Hesselsteiner (Austria) supun analizei structurile dezvoltării naționale în sud-estul european.

Corapoartele au urmărit să scoată în evidență multiplele laturi ale aceluiași proces istoric, atât prin exemplificarea concretă a luptelor purtate de națiuni pentru propria emancipare, cît și prin participarea și colaborarea lor la activitatea în această direcție a celorlalte popoare din sud-estul Europei.

Nikolaj Todorov (Bulgaria), în coraportul *Mișcările de eliberare din Balcani și participarea bulgarilor*, se ocupă de această problemă adîncînd, îndeosebi aspectul strînsei cooperări dintre popoarele regiunii în tot decursul secolului al XIX-lea.

Prezentînd istoria Greciei în cei peste 150 de ani de la eliberarea acestui stat, Apostolos Daskalakis (Grecia) conchide în coraportul său că „realizările politice și sociale ce au avut

loc în Grecia au pus bazele unui progres continuu, progres ce s-a realizat în colaborare pașnică cu celelalte popoare balcanice”.

Dimitrie Djordjević (Iugoslavia) în coraportul *Influența statului asupra dezvoltării sociale, economice și politice a Balcanilor* în secolul al XIX-lea relevă un alt aspect al aceluiaș proces istoric, ocupându-se de rolul statelor independente ca instrumente ale politicii naționale, instrumente ce au servit, în mod nemijlocit, acțiunilor de unificare ale conaționalilor subjugați de marile imperii. Scoțând în evidență momentele cheie, momentele de cotitură ale istoriei României, în cadrul luptei pentru făurirea statului național unitar și independent, Vasile Maciu, (România) în coraportul intitulat *Mișcarea socială și națională română în secolele al XIX-lea și al XX-lea* urmărește dezvoltarea și maturizarea deplină a factorilor ce au condus, pas cu pas, activitatea pentru făurirea statului național unitar și apoi a celui socialist multilateral dezvoltat. În acest sens, scoate în relief lupta maselor țărănești și a clasei muncitoare pentru eliberarea socială și națională, subliniind, concomitent, rolul personalităților ce au condus această luptă pentru progres. În cadrul istoria particulară a României în largul proces de dezvoltare al întregului sud-est european, Vasile Maciu a surprins atât trăsăturile comune cât și caracterele specifice ale luptei de veacuri, ale operei patriotice săvârșite de poporul român.

Un deosebit interes oferă raportul lui Georges Castellan, *Statele balcanice și sud-est european în relațiile internaționale (sfârșitul secolului al XVII-lea — secolul al XX-lea)*. Raportul prezintă pe prim plan locul deținut de statele acestei regiuni pe arena politică europeană, în strictă interdependență cu gradul lor de afirmare pe plan internațional. Raportul scoate apoi în relief poziția marilor puteri față de această regiune, în funcție de interesele economice, de informațiile deținute despre statele din sud-est și de extinderea relațiilor diplomatice cu aceste state.

Trecând în revistă sursele documentare, presa și istoriografia, în legătură cu istoria sud-estului, Castellan ajunge la concluzia că, orice analiză istorică este multifactorială” și că, în consecință numai o cercetare minuțioasă, multilaterală a tuturor aspectelor, numai ea poate duce la înțelegerea, la cunoașterea întregului proces”.

În acest sens, nenumăratele probleme legate de mentalitatea, de gândirea social-politică a popoarelor din sud-est, adaugă elemente noi și deosebit de importante pentru cunoașterea în adâncime a procesului istoric analizat în celelalte rapoarte. Menționăm, în această ordine de idei, rapoartele referitoare la tema: *Dezvoltarea gândirii sociale și politice la popoarele din sud-estul european în epocile modernă și contemporană. De exemplu Raportul privind Dezvoltarea gândirii social-politice la români în epoca modernă și contemporană* de Vlad Georgescu și Damian Hurezeanu completează, în mod fericit, tabloul istoric referitor la lupta pentru făurirea statului național unitar și apoi a celui socialist, scoțând în evidență rolul ideilor înaintate în realizarea idealurilor ce au animat și animă poporul român.

Comunicările la rândul lor, au atins variate aspecte ale problematicii dezvoltate în rapoarte și corapoarte.

Unii istorici sovietici, de pildă, care au studiat istoria modernă a sud-estului în veacurile al XIX—XX-lea s-au arătat interesați de structurile statale, I. S. Dostjan, (Rusia și problema structurii statale a popoarelor balcanice în prima treime a secolului al XIX-lea), de criza balcanică și de poziția puterilor europene (K. B. Vinogradov); alții și-au concentrat cercetările în eoul mișcării de eliberare națională a popoarelor (J. A. Pisarev, Revoluția din Austro-Ungaria, Puterile Antantei și formarea Iugoslaviei); iar alții, ca V. N. Vinogradov s-au ocupat de momente cruciale din istoria unui singur stat (Intrarea României în primul război mondial și dezacordurile din tabăra Antantei). Mișcarea socialistă din Balcani a constituit, de asemenea, o preocupare a istoricilor sovietici căci V. J. Grosul a analizat geneza socialismului revoluționar din această regiune în strinsă corelare cu mișcarea revoluționară rusească.

Istoricii din Statele Unite prin comunicările prezentate, s-au arătat interesați mai ales de probleme tehnice, economice, demografice (Gerhard Rosegger, Marvin R. Jackson, Traian Stoianovich), de probleme cu caracter teoretic ș.a. (Mary Ellen Fischer, Conceptul de „națiune”, cazul României), iar unii și-au consacrat cercetările și istoriei diplomatice (Suzana S. Macesich, Opinia diplomației americane despre războaiele balcanice).

Istoricii italieni au pus mai mult accentul pe probleme de gândire social-politică, pe mentalitate și opinie publică, (Giuseppe Pierazzi, Bianca Maria Cavallotti, Angelo Tambora), pe cînd unii istorici austriaci ca Robert Schwanke sau Max Demeter Peyfuss au investigat în domeniul problemelor culturale ale sud-estului.

Contribuția istoricilor din țările sud-estului Europei a fost variată și deosebit de bogată, vizînd fie importante probleme de istorie internă (Maria Negreponi-Delivanis (Grecia), Dan Berindei (România); fie chestiuni referitoare la relațiile statale interbalcanice (Evangelos Kofos (Grecia), Conko Genov (Bulgaria), Liviu Ștefănescu (România) fie probleme generale, interesînd întreaga regiune (Elena Zographka, Elena Stelova (Bulgaria), Basiliqne Papoulia (Grecia), Augustin Deac (România); fie Considerații privind Balcanii și marile puteri (Dimo Vujovic,

(Iugoslavia), Liljana Aleksic-Pejković (Iugoslavia), Dona Visvizi-Dontas (Grecia), Basile Sfyroeras (Grecia), Kr. Sharova și M. A. Pentev (Bulgaria), Teodor Pavel, Stela Mărieș (România). Cercetătorii români au mai ridicat în comunicările lor și importante probleme specifice, ca aceea a renașterii naționale a sud-estului la începutul secolului al XIX-lea (Al. Zub), cea a dezvoltării traficului maritim al Balcanilor, după pacea de la Adrianopole (S. Columbeanu), sau a efectelor crizei bosniace în Balcani (Ș. Rădulescu-Zoner).

Unele comunicări ale delegației române s-au axat pe contribuția adusă de România la lupta pentru emancipare și pentru afirmare pe plan mondial a statelor balcanice. În acest sens menționăm comunicările României și ideea de libertate în sud-estul european (N. Liu); România și sud-estul european în perioada 1859—1878 (N. Corivan); Geneza „chestiunii române ca problemă internațională (L. Boicu); Propunerea României privind unirea Rumeliei orientale cu principatul bulgar (C. Velichi); Diplomația română în sprijinul creării unui stat albanez independent în 1912. (N. Ciachir).

Perioada interbelică ca și cea a celui de-al doilea război mondial au fost multilaterale analizate de oameni de știință specializați în istoria contemporană.

Numeroasele colecții de documente publicate în ultimii zece ani, au îngăduit o cercetare minuțioasă, fapt ce s-a reflectat în mod pozitiv în comunicările prezentate.

Schimbul de opinii a fost viu, mai ales asupra marilor probleme de interes general.

Unii cercetători și-au axat investigațiile pe momente cheie din istoria unei singure țări.

Istoria strict contemporană a Albaniei de pildă, a fost analizată, de Luan Omari (Albania), iar W. D. Smirnova (U.R.S.S.) și Eliaz Fishta (Albania) s-au oprit asupra unor momente din etapa interbelică, insistând asupra poziției anexioniste a Italiei față de acest stat. Gelcu Maksutovici (România) ocupându-se tot de Albania a stăruit asupra ajutorului dat de România acțiunii de emancipare națională a poporului albanez.

Istoria Iugoslaviei a fost prezentată în perioada emancipării naționale de Franz Mayer — R.F.G. și în etapa celui de-al doilea război mondial de Zoran Lakić—Iugoslavia și Peter F. Sugar — S.U.A. Au fost evocate momente din istoria Bulgariei în anii '30 (Kristin Mancev — Bulgaria) și din cea a Greciei, în legătură cu dezvoltarea Tesalonicului (A. N. Damasknides—Grecia).

O interesantă generalizare a elaborat Stephen Fischer-Galați, în legătură cu factorii constanți, existenți permanent în politica externă a României, autorul subliniind în mod special atât lupta pentru făurirea statului național unitar, cât și cea pentru apărarea și menținerea acestui stat.

Din variata gamă a comunicărilor, se desprind, oferind interes, și acelea care se axează pe analiza poziției unei singure mari puteri față de statele din Balcani. Sugestive în acest sens snt cele cu privire la poziția Germaniei (Holm Sundhausen — R.F.G.) și Hans Radandt — R.D.G.).

Unii istorici sovietici ca L. B. Valev și V. N. Kazak, ocupându-se de al doilea război mondial, au făcut considerente asupra ecoului strălucit în Balcani de marea bătălie de la Stalingrad, și au scos în evidență, concomitent, contribuția oamenilor sovietici la rezistența antinazistă a țărilor balcanice.

Problema solidarității interbalcanice, a legăturilor prietenești dintre statele și popoarele din sud-est a constituit punctul capital asupra căruia s-au oprit mulți cercetători.

Astfel Henryk Batovski (Polonia) a scos în evidență, în mod pertinent, importanța tratatelor, acordurilor și convențiilor interbalcanice, iar William Marin și Gheorghe Oancea (România) au reliefat solidaritatea statelor mici și mijlocii din sud-est în fața marilor puteri la Conferința de pace din 1919—1920; în timp ce Mehmet Ali Ekrem (România) a subliniat relațiile prietenești dintre România și Turcia iar Zivko Aveamoski (Iugoslavia) a evocat momente importante din anii 30.

Pornind de la ideea solidarității și a cooperării unii cercetători români au prezentat rezultatul cercetărilor lor cu privire la poziția statului și poporului român față de Statele și popoarele din sud-est. Astfel Constantin Iordan Sima a expus rezultatele unei acțiuni diplomatice pozitive a României în Balcani în anii 20; Ion Babici a scos în relief solidaritatea mișcării antifasciste și democratice românești cu lupta forțelor progresiste din Balcani împotriva nazismului și fascismului; Gh. Unc a subliniat trăsăturile comune ca și particularitățile mișcărilor de rezistență din sud-est în timpul celui de-al doilea război mondial; iar Eugen Bantea a arătat importanța influenței exercitate de insurecția națională românească asupra întregului sud-est european.

Ideea colaborării, existența unor trăsături comune de comportament, lupta comună împotriva asupritorilor apare în multe comunicări, fie că se evocă momente istorice de luptă comună (Gligor Pop — Iugoslavia și Valerio Pellizzari—Italia) fie că se scot pe prim plan probleme culturale și economice (George Constantacopoulos—S.U.A.) fie că se caracterizează gândirea

social-politică (Ioan Căpreanu—România); fie că se fac studii și analize strict teoretice (Ronald H. Linden—S.U.A.)

Locul deținut de statele din sud-est în sfera relațiilor internaționale, contribuția lor la activitatea pentru apărarea păcii și a securității a constituit obiectul multor comunicări.

Astfel, dacă Dimitrios Delivanis (Grecia) a ridicat problema repercusiunilor crizei economice din anii '30 în zona sud-estului, Eliza Campus (România) a subliniat tocmai politica economică proprie, ca și măsurile de securitate luate de statele din sud-est, în scopul de a se salva de efectele aceleiași crize.

Încrucșarea preocupărilor s-a vădit în multe alte comunicări, deși investigațiile s-au făcut în domenii diferite. Astfel Jeanne Kirk Laux (Canada) a căutat în aspectul economic al relațiilor internaționale explicația poziției marilor puteri față de statele mici și mijlocii din sud-est, pe când Viorica Moisuc (România) a elucidat aceleași probleme analizând caracterul politic al relațiilor stabilite de marile puteri cu sud-estul.

Cele două organizații antirevizioniste central-sud-est europene au fost prezentate atât de cercetători iugoslavi (Djordje Vasiljević și Milan Vanku) cât și de cercetători români (Cristian Popișteanu). Deși, sursele de investigație au fost diferite, constatările au fost similare, desprinzându-se caracterul antinazist, antifascist și antirevizionist al ambelor organizații politice central sud-est europene.

Marele număr de comunicări, rapoartele și corapoartele, indiferent de problemele variate pe care le-au abordat, au dovedit crescândul interes stărnit pretutindeni de istoria și de civilizația multimilenară a popoarelor din sud-est.

De asemenea, dacă istoria cu mult mai tinăra a statelor din această regiune europeană a fost și este atât de cercetată, aceasta constituie o dovadă de prim rang că în secolul al XIX-lea și mai ales în secolul al XX-lea aceste state mici și mijlocii afirmându-se pe plan mondial ca factori activi pentru apărarea păcii și securității, cercetarea istoriei lor s-a impus și se impune în mod obiectiv din ce în ce mai mult.

*Sergiu Columbeanu,
Eliza Campus*

COLOCVIU INTERNAȚIONAL DE ISTORIE MILITARĂ

Între 19 și 22 septembrie 1974 s-au desfășurat la Montpellier (Franța) lucrările colocviului internațional de istorie militară cu tema „Recrutare — mentalități — societăți”. Organizat sub egida Comisiei internaționale de istorie militară comparată (cu sediul la Bruxelles), colocviul a întrunit delegații din 17 țări din Europa, America de Nord și Asia, președinte de onoare fiind profesorul Maurice Baumont, membru al Institutului Franței.

Circumscrisă problematicii vaste a studiului mentalităților colective, tematica acestei manifestări științifice a fost deosebit de largă incluzând sub aspect spațial procese istorico-militare petrecute pe toate continentele iar pe plan temporal secolele XIV—XX. Varietatea temelor și a metodelor de abordare a oferit un cadru propice pentru un schimb liber de idei între specialiști aparținând tuturor școlilor și curentelor reprezentate. S-au expus deopotrivă comunicări ce surprindeau un moment din evoluția sistemelor de recrutare (ex. Claude Carrere — Franța : „La originile marilor companii. Compania catalană din 1302”) ca și materiale de sinteză descriind procese mai îndelungate în timp ori cu o tematică aparte (ex. Colette Bécourt-Foch : „Recrutarea Forțelor Franceze Libere — F.F.L.”; Jean Allemand — Franța : „Serviciile speciale. Recrutare și mentalități”).

Comisia română de istorie militară, recent constituită, a fost reprezentată de colonelul Vasile Alexandrescu, cercetător științific principal la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, care a expus comunicarea „Corelația dintre sistemul de recrutare din România și dezvoltarea conștiinței naționale”.

Lucrările colocviului au evidențiat două tendințe distincte în ceea ce privește orientarea generală și metodologia cercetării istorice. Școala anglo-americană, la care au aderat și istoricii militari scandinavi, se pare că își pune mari speranțe în „computerizarea” investigației istorice. Comunicările dr. Gunnar Artheus — Suedia în „Probleme metodologice ale cercetării privind recrutarea socială a ofițerilor suedezi în secolul al XVIII-lea”; Carman Miller — Canada : „Identitatea socio-economică a contingentelor de canadieni în războiul sud-african”; Claude Sturgill — SUA : „Recrutarea prin tragere la sorți din 1726 și începutul căderii me-

narhiei Bourbonilor” și altele au fost însoțite de tabele statistice bogate în informații cifrice, din care calculatoarele urmau să ofere concluzii și judecăți de valoare asupra fenomenului istoric cercetat.

Cealaltă școală, reprezentată de istoricii francezi, italieni, spanioli etc. pune accentul în egală măsură pe istoria evenimentială și pe cea interpretativă, fiind — s-ar putea spune — mai romantică, mai puțin dispusă să se lase încorsetată de rigurozitatea detaliilor foarte exacte. În acest spirit au vorbit: Jean-Paul Bertaud — Franța: „Recrutarea armatelor Revoluției franceze”; Jean Defrasne — Franța: „Recrutarea, element de apreciere a patriotismului, a spiritului militar și a atașamentului față de diverse regimuri”; De Leone Enrico — Italia: „Patrioții italieni în legiunea străină din Algeria”; Ramon Sanchez Diaz — Spania: „Recrutarea pentru legiunea spaniolă” etc.

S-a putut remarca totodată utilizarea pe scară largă, în cazul absenței documentelor de arhivă, a informațiilor directe obținute de la martori oculari și a memoriilor unor contemporani ai evenimentelor descrise, făcându-se, evident, cuvenitele rezerve datorate dozei de subiectivism ce caracterizează acest gen de surse informaționale. Pe această linie s-au înscris comunicările lui Gérard Bouladou — Franța: „Psihologia și recrutarea maquisarzilor cevenoli”; Albert Merglen — Franța: „Soldați francezi în uniformă germană în anii 1941—1945” ș.a. De altfel, trebuie spus că istoricii francezi manifestă o preocupare deosebită pentru culegerea de însemnări memorialistice ale unor participanți — de pe toate treptele ierarhiei militare și politice — la războiul al doilea mondial, la cel din Indochina și din Algeria.

Dezbaterile pe marginea comunicărilor prezentate au reliefat printre altele și o accentuată tendință spre o colaborare mai strânsă a istoricilor cu specialiști din alte ramuri ale științelor sociale. Astfel, pe marginea comunicării lui Roland Andreani — Franța, despre atitudinea locuitorilor din sudul țării față de revenirea la serviciul militar de trei ani (1913—1914), au fost utilizate unele date furnizate de studii demografice din epocă. Un participant la discuții a atribuit ostilitatea țărănimii din Languedoc față de mărirea stagiului militar faptului că majoritatea covârșitoare a familiilor din mediul rural aveau un singur copil iar absența îndelungată a acestuia — în cazul băieților încorporați în armată — aducea prejudicii materiale respectivelor gospodării.

În încheierea colocviului a luat cuvântul prof. M. Baumont care a subliniat însemnătatea acestei manifestări științifice pentru renașterea și afirmarea istoriei militare, pe alocuri ignorată sau desconsiderată. A fost de asemenea evidențiat faptul că lucrările colocviului internațional de la Montpellier s-au caracterizat printr-o ținută științifică elevată, o remarcabilă preocupare pentru susținerea fiecărei aserțiuni cu argumente și dovezi arhivistice peremptorii și date statistice concludente, precum și prin respectul reciproc față de părerile colocvitorilor.

Prin amabilitatea gazdelor — Universitatea „Paul Valéry” și Centrul de istorie militară din Montpellier (director științific: prof. André Martel) — participanților la colocviu li s-a oferit marea satisfacție de a vizita o serie de obiective istorice și locuri pitorești din regiune, dintre care amintim: Muzeul Infanteriei din Montpellier, castelul l'Empéri din Salon de Provence cu vestitul său muzeu militar, ruinele cetății medievale din munții Les Baux de Provence precum și litoralul languedocian al Mării Mediterane. Arhivele statului din Montpellier au organizat o interesantă expoziție tematică cu documente ce ilustrau evoluția sistemului de recrutare francez în ultimele două secole.

Cu ocazia acestui colocviu, generalul de armată Fernand Gambiez, membru al Institutului Franței, a fost ales președinte al Comisiei internaționale de istorie militară comparată, în postul rămas vacant în urma decesului prof. Condamini.

Col. Vasile Alexandrescu

CRONICA

În ziua de 6 octombrie 1974 la Arad au avut loc festivitățile consacrate comemorării generalilor martiri ai armatei revoluționare maghiare de la 1848—1849, executați pe aceste meleaguri de autoritățile imperiale habsburgice.

În prezența unei delegații guvernamentale române, condusă de Dumitru Popescu, președintele Consiliului Culturii și Educației Socialiste, și a unei delegații guvernamentale maghiare, condusă de László Orbán, ministrul culturii din Republica Populară Ungară, a avut loc ceremonia reînălțării generalilor la obeliscul ridicat în memoria lor la 1881.

După intonarea imnurilor de stat ale Republicii Socialiste România și Republicii Populare Ungare au fost depuse coroane și jerbe de flori din partea celor două delegații guvernamentale și din partea unor organizații de masă și obștești din județul Arad și din județul Bekes din Republica Populară Ungară.

În continuare, la Palatul cultural din localitate, în prezența unui numeros public, s-a desfășurat o adunare comemorativă. Cu acest prilej șefii celor două delegații au evocat evenimentele istorice de acum 126 ani, precum și relațiile de prietenie și înțelegere în continuă dezvoltare, de colaborare multilaterală și bună vecinătate, statornicite între popoarele României și Ungariei, în spiritul principiilor marxism-leninismului și internaționalismului proletar.

În zilele de 15 și 16 octombrie 1974 la București s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice „Armata Republicii Socialiste România — tradiții și contemporaneitate”, organizată în cinstea celei de a XXX-a aniversări a Zilei armatei de către Ministerul Apărării Naționale și Academia de științe sociale și politice.

La sesiune au participat general de armată Ion Ioniță, ministrul apărării naționale, George Macovescu, ministrul de externe, general-colonel Ion Coman, șef de secție la C.C. al P.C.R., Miron Nicolescu, președintele Academiei Republicii Socialiste România, Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice, personalități ale vieții politice și științifice, generali și ofițeri, veterani din războiul antihitlerist, oameni de știință, cercetători științifici.

În cele două zile ale sesiunii au fost prezentate comunicările: *Armata Republicii Socialiste România la 30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă* de general de armată Ion Ioniță; „*Oastea de țară*” și „*Oastea populară*” din țările române în secolele XV—XVI de acad. Ștefan Pascu; *Contribuții militare românești la istoria sud-estului european în secolele XIV—XVI* de prof. dr. docent Mihai Berza; *Tradiții militare comune ale poporului român și popoarelor vecine* de prof. dr. docent Ladislau Bányai; *Caracterul politicii militare a României în perioada dintre cele două războaie mondiale* de dr. Gheorghe Zaharia; *Armata — parte inseparabilă a statului nostru socialist* de general-locotenent Ion Suta; *Marele stat major român în zilele insurecției naționale antifasciste* de general-colonel Ion Gheorghe; *Republica Socialistă România și problemele dezarmării* de prof. univ. dr. George Macovescu; *Evoluția poziției mișcării muncitorești din România față de armată* de general-maior dr. Constantin Olteanu; *Mărturii despre insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă în arhivele statului de general-maior Ionel Gal*; *Considerații privind întoarcerea armelor de către întreaga armată română în august 1944* de colonel dr. Alexandru Savu; *Efortul economic al poporului român în războiul contra Germaniei naziste* de general-maior Vasile Anescu; *Contribuția militară a României la victoria coaliției antifasciste în debaterile conferinței de pace de la Paris* de colonel Constantin Nicolae; *Trăsături ale evoluției aparatului politic din armata română în anii revoluției populare și construcției socialiste* de general-locotenent Constantin Oprîță; *Politica P.C.R. de dezvoltare a producției proprii de armament și tehnică militară* de general-colonel Vasile Ionel; *Patriotismul — izvor de forță al armatei Republicii Socialiste România* de general-maior Constantin Antip; *Apărarea patriei — cauză și operă a întregului popor român* de general colonel Ion Coman.

Cuvîntul de închidere al lucrărilor sesiunii a fost rostit de prof. univ. dr. docent Mihnea Gheorghiu.

La 24 octombrie 1974, în cadrul manifestărilor prilejuite de împlinirea a 40 de ani de la răscoala țaranilor români și maghiari de pe Valea Ghimeșului, în comuna Ghimeș-Făget a avut loc o mare adunare populară la care au luat parte mii de cetățeni români și maghiari din județele Bacău, Harghita, Mureș și Neamț.

Adunarea a fost deschisă de Ludovic Fazekas, prim-secretar al comitetului județean Harghita al P.C.R. În continuare, despre semnificația istorică a evenimentelor din 1934 au vorbit Gheorghe Roșu, prim secretar al Comitetului județean de partid Bacău, Gheorghe Petrescu, vicepreședinte al Consiliului Central al U.G.S.R., Janos Tonc, participant la răscoala de acum patru decenii, Dumitru Suci, membru de partid din ilegalitate, Petru Bucur, vicepreședinte al Consiliului popular al comunei Lunca de jos—județul Harghita și Augustin Rusu profesor la școala din Ghimeș-Făget.

În acordurile Imnului eroilor a fost dezvelită o placă comemorativă și au fost depuse coroane și jerbe de flori la mormintele participanților la răscoală.

În ziua de 25 octombrie 1974, în cadrul ședinței publice de comunicări organizată de secția de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, prof. univ. Camil Mureșan a prezentat comunicarea *Concepții actuale în istoria universală*.

TEZĂ DE DOCTORAT

În ziua de 4 noiembrie 1974 în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Contribuții la cunoașterea caracterului insurecției din august 1944 (după jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud”)*, elaborată de general-maior *Eugen Bantea*.

Lucrarea cuprinde trei capitole : cap. I, „Remarci istoriografice” ; cap. II, „Corelația dintre factorii politici și militari în faza inițială a înfruntării dintre România și Reich-ul nazist” ; cap. III, „Contribuția insurecției la criza politică și militară a Reich-ului nazist”.

În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde o bibliografie selectivă.

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Ilie Grămadă, decan al Facultății de istorie-filozofie — președinte ; prof. univ. dr. Aurel Loghin — conducător științific ; prof. dr. Janeta Benditer, dr. Ilie Ceașescu, general dr. Constantin Olteanu — membri.

Comisia de doctorat a hotărât în unanimitate să acorde generalului-maior *Eugen Bantea* titlul științific de *doctor în istorie*.

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian peasant revolt of 1907. Origins of a modern jacquerie*. Marea răscoală din 1907 a țărănilor români. Originile unei jacherii moderne, Ed. E. J. Brill, Leiden, Neteherlands, 1974, 260. p.

Este incontestabil, răscoala din 1907 s-a înscris ca una dintre temele majore în aria cercetărilor consacrate istoriei moderne a României. Aspectele examinate și rezultatele obținute pun problema identificării unor perspective inedite de analiză, apte să îmbogățească realmente cunoașterea fenomenului, să dea impulsuri noi înțelegerii lui.

Dintre căile posibile de investigare se recomandă, eficiente și fecunde, fie studierea amănunțită a unor aspecte parțiale, mai puțin aflate în sfera de interes a cercetătorilor, fie situarea răscoalei într-un context istoric larg, național și internațional, în perspectiva căruia să se dezvăluie semnificații și raporturi noi ale fenomenului cu procesele petrecute pe coordonate spațio-temporale mai vaste.

În recenta lucrare apărută în seria studiilor elaborate de institutul pentru Europa de Est și centrală de pe lângă Universitatea Columbia (New York), Philip Gabriel Eidelberg caută să dezvolte tema în ambele sensuri.

Cea mai mare parte a lucrării este consacrată descifrării cauzelor imediate ale răscoalei sau a ceea ce autorul înțelege prin „cauze imediate”. Dealtfel Philip Eidelberg nici nu și-a propus să îmbrățișeze fenomenul în totalitatea lui. Îl interesează în special ambianța specifică a izbucnirii răscoalei, pornind, pe de o parte, de la raporturile agriculturii românești cu piața mondială de cereale, în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, iar pe de altă parte, de la o serie de fenomene interne de la începutul secolului al XX-lea fiind de politica economică și de curentele de idei ale vremii.

De aceea este poate mai potrivit să vedem în studiul lui Ph. Eidelberg o tentativă de a reconstitui *ambianța specifică* a izbucnirii luptei țărănilor români decât *geneza* acesteia fiindcă ideea de geneză, în cazul dat, presupune neapărat examinarea seriei istorice legate de evoluția raporturilor social-economice și de desfășurarea luptei sociale la sate. Or, autorul ține chiar din prefață să se delimiteze de tipul

cercetărilor anterioare preocupate să reliefeze în primul rând relațiile cauzale de lungă durată care au dus la răscoală. El reproșează istoriografiei anterioare faptul că a tratat împrejurările specifice ale izbucnirii răscoalei ca pe niște simple fenomene derivate, cu rol subsidiar și cu o capacitate explicativă redusă în ce privește producerea marelui eveniment.

Autorul este de părere că tratarea cauzelor imediate ale răscoalei în termenii unei anexe a proceselor sociale și economice determinante schematizează acțiunea lor specifică, le imprimă un caracter abstract și speculativ (p. 4).

Observația este justă, cu condiția ca să existe o înțelegere clară a dimensiunilor obiective reale ale cauzelor imediate și a locului pe care ele îl ocupă în linia de mișcare a procesului istoric. Este drept, un capitol special este dedicat de autor regimului de învoielii agricole (1864—1907) conceput ca un capitol introductiv, în care se trasează cadrul general istoric al României din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului nostru și se înfățișează situația de ansamblu a agriculturii.

În lucrare se fac observații judicioase despre caracteristicile organizării de stat a României, despre legislația tocmelilor agricole și formele pe care ele le îmbrăcau, în funcție de provinciile țării, despre consecințele economice ale sistemului latifundiar.

„Cu alte cuvinte, — notează autorul — sistemul latifundiar descurajează creșterea unui strat de țărani mai întreprinzători. Ceea ce era important era numărul muncitorilor agricoli, nu calitatea fiecărui muncitor luat individual. Viabilitatea latifundiului, în orice caz, nu depindea atât de mult de ridicarea producției recoltelor cât de reducerea costului. În acest caz pentru moșier era important să lucreze cu țărani, mici posesori de pământ, decât cu proletariat agrar lipsit cu totul de pământ” (p. 58 ; 59).

În genere, însă, autorul nu dezvoltă analiza economică a fenomenelor agrare; el se simte mai atras și se mișcă mult mai ușor în spațiul datelor de ordin juridic, istoric, sau sociopolitic.

Capitolele consacrate cauzelor imediate ale răscoalei sînt adaptate acestui tip de expunere. Ele formează de fapt substanța lucrării.

Fenomenele care i-au reținut atenția și care reprezintă, după Philip Eidelberg, ambianța specifică în care germinează răscoala sînt: mișcarea de creare a băncilor populare și a obștilor sătești de la începutul secolului al XX-lea, acțiunea politică și socială inițiată de Vasile Kogălniceanu și raporturile specifice ale vieții agrare în nordul Moldovei. Autorul privește toate aceste fenomene în interacțiunea lor, în întreaga semnificație de efecte pe care le determină și de interese pe care le angajează.

Acțiunea de înființare a băncilor populare de către guvernul liberal autorul o vede în legătură cu întreaga politică economică a liberalilor, în speță cu politica lor de industrializare. Chiar dacă unele asocieri sînt forțate, de pildă cea care conexează direct legea băncilor populare din 1903 de legea de încurajare a industriei din 1887, este adevărat că ele se înscriu în aceeași viziune politică a liberalilor de dezvoltare a capitalismului, că ambele legi au același sens și finalitate și că dezvăluie elocvent însemnătatea pe care liberalii o acordau prghiilor financiare în impulsivitatea relațiilor capitaliste.

Studierea procesului de înființare și a activității băncilor populare și a obștilor sătești evidențiază caracteristicile modalităților de cercetare ale lui Ph. Eidelberg. Autorul procedează metodic, analizînd sursele cu extremă minuțiozitate, dorind parcă să epuizeze examenul tuturor știrilor și faptelor care concură la reconstituirea tabloului. Este evidentă năzuința de a diseca totul în cele mai mici amănunte, de a fi riguros în operația cu datele folosite și de a aduce în circuitul științific o informație calificată și densă. Înapoia multor pagini ale lucrării stă un lung travaliu asupra surselor folosite, o stăruință benedictină în a detecta tot ce poate fi antrenat ca informație, prelucrată cu rigoare, în țesătura propriei expuneri.

O idee despre aria surselor folosite (cea mai mare parte românești) și despre mersul cercetărilor întreprinse de Ph. Eidelberg o formează ampla bibliografie de la finele lucrării, indicele analitic, atent și amănunțit întocmit, precum și cuvîntul de grațitudine al autorului față de instituțiile și persoanele care l-au ajutat pe parcursul elaborării lucrării (în timpul studiului în România autorul a fost asistat de profesorul universitar Vasile Maciu). Dacă în privința examinării unor

aspecte concrete sau a unor fragmente dintr-un proces istoric, demersul analitic al lui Ph. Eidelberg este remarcabil, mai puțin reușit ni se pare efortul de a integra aceste aspecte într-o viziune unitară de ansamblu coerent articulată. Ideile generale par cumva risipite printre infinitele detalii concrete, deși ele sînt prezente în lucrare. Nu se poate, așadar, contesta prezența unei construcții proprii și a dispunerii materialului istoric în funcție de ideile ordonatoare urmărite, numai că între anumite grupări de date și raționamente apar rupturi în linia demonstrației sau sînt neglijate o serie de aspecte întim legate de fenomenul urmărit (originile răscoalei) și cel puțin la fel de relevante ca aspectele pe care autorul le supune analizei.

În lucrare, de pildă, se subliniază cu justețe faptul că în literatura de specialitate românească a persistat multă vreme tendința de supraapreciere a dezvoltării capitalismului agrar și industrial, dar, la rîndul său, nu supra-dimensionează autorul însuși capacitatea de transformare capitalistă a agriculturii prin băncile populare și obștile sătești? Și nu se amestecă uneori *tendințele fenomenului* și declarațiile promotorilor lui despre aceste tendințe cu *rezultatele obiective* ale acestuia și cu *nivelul său real* de afirmare în perioada dată?

Numeric, băncile populare au ajuns în 1906 la 2021, de la 88 cite existau în 1900. Este o mișcare rapidă și intensă, dar totul se petrecea la o scară redusă, fapt pus în evidență atît de suma totală a depunerilor, cît și de mărimea depunerilor individuale. În fond peste 60% din depunători aveau sume sub 50 de lei ceea ce vorbește grăitor despre posibilitățile materiale foarte scăzute ale țărănilor și despre caracterul neproductiv al împrumuturilor pe care le contractau. De asemenea, și media depunerilor (cca. 80 de lei de depunător — vezi Anuarul Băncilor populare, 1907, p. III) era în fond modestă, iar ponderea fondurilor mobilizate prin băncile populare în ansamblul capitalului bancar românesc de la începutul secolului al XX-lea nu reprezenta decît cca 10%.

În privința obștilor sătești, ponderea acestora în ansamblul raporturilor agrare era cu totul redusă. Scara la care acționau cele 68 de obștii, existente în 1906, nu reprezenta mai mult de 1% (11118) din numărul total al familiilor țărănești, cu operații de arendă reprezentînd aproximativ tot 1% din proprietatea moșierească — 37.344 ha (vezi p. 98 și 108 ale lucrării recenzate). Desigur, relațiile pe care le învederează mișcarea pentru băncile populare și obștile sătești au un conținut capitalist, numai că este vorba de un capitalism cu o forță redusă de afirmare, încorsetat de rămășițele semifeudale și de greutatea apăsătoare a latifundiului. Este de

fapt capitalismul care se dezvoltă în lumea rurală românească la început de veac.

Oricum, analiza întreprinsă de Ph. Eidelberg impune atenției cu mai multă forță o problematică deloc neglijabilă pentru configurarea datelor regimului agrar din România în perioada premergătoare marii răscoale. Autorul încearcă să stabilească zonele în care băncile erau mai dezvoltate și cauzele care au favorizat acest proces. Dacă procesul de diferențiere a rîndurilor țărănimii era relativ mai avansat în Oltenia, în raport cu Moldova, și de aci un anumit avans al mișcării pentru bănci în prima (p. 94–95), rămîne neargumentată teza că gradul exploatarei țărănilor învoii era mai ridicat în Moldova, mai ales în nordul acesteia. Avînd în vedere formele diferite de percepere a rentei (dijma de-avalma sau la tarla, în Oltenia și arenda în bani, convertită în munci, în Moldova) e dificil să se cuantifice exact volumul total al arenzilor. Calcule efectuate de G. D. Creangă, pe baza anchetelor vremii, indică, oricum, un grad mai ridicat de exploatare a țărănilor din Muntenia și Oltenia. În timp ce suma percepută pentru arenda unui ha. de pămînt se ridică în Muntenia la 78 de lei, în Oltenia la 70,77 lei, în Moldova era de cca 45 de lei (vezi *Invoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, Buc., 1907, p. XX–XXIV). Aceasta nu înscamnă că starea generală și procesul de diferențiere economică a țărănimii oltenice nu erau ceva mai avansate de-întîi în Moldova. În general însă deosebiri zonale în privința relațiilor economice la sate și situația țărănimii sînt relativ neînsemnate pentru a stabili caractere tipologice distincte ale zonelor. (Întinderea medie a suprafețelor de pămînt pe o gospodărie țărănească era chiar mai mare în Moldova decît în Oltenia — 3,50 și respectiv 3,11 ha. Vezi G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, p. LXIV). Luarea în considerare a acestor deosebiri percepute la scara lor reală este totuși necesară și lucrarea lui Ph. Eidelberg aduce elemente utile de meditație în acest sens numai că ea forțează nota cu mult peste marginile realului.

Un punct de mare atracție pentru autor l-a constituit activitatea lui Vasile Kogălniceanu. Cultivarea amănuntului și disecarea lui atinge aci performanțe care pot să uimească și pe specialiști numai că ele sînt puse în slujba unor concluzii pe care nu le găsim pe deplin demonstrate. Kogălniceanu se pronunță pentru ameliorarea învoielilor agricole; acțiunea lui în acest sens a fost destul de energică și susținută, dar greutatea învoielilor era atît de apăsătoare, încît necesitatea unor „contracte mai ușoare” era recunoscută pînă în sferele oficiale cele mai înalte. Ideologia socială și politică a lui Kogălniceanu așadar, se ratașează în conținutul ei unui curent mai

larg din epocă, iar după caracterele sale generale ea este de esență poporanistă. Prezentarea singulară a ideologiei lui Vasile Kogălniceanu absolutizează importanța, puterea de afirmare și de penetrație a acesteia. Cît privește mișcarea politică la sate înfruntată de Kogălniceanu ea a avut, neîndoios, un ecou important dar centrul ei s-a aflat în Muntenia, nu în nordul Moldovei, astfel că raporturile de determinare, care se sugerează în lucrare, între acțiunea lui Kogălniceanu și declanșarea răscoalei nu pot fi satisfăcător argumentate. În plus, dimensiunea acțiunii lui Kogălniceanu, circumscrisă la contacte directe cu țărăni din cel mult 15–20 de comune și desfășurîndu-se în cu totul alt plan intențional decît o ridicare a țărănimii, apare cu totul neînsemnată pentru a se constitui ca element causal al uriașului torent revoluționar din primăvara lui 1907.

Cu numai cîtiva ani înainte, în 1899, mișcarea socialistă reușise să constituie peste 200 de cluburi țărănești în comunele din 5–6 județe din Muntenia și Oltenia. Cluburile au constituit nuclele care au favorizat declanșarea unor intense mișcări țărănești. Un asemenea fenomen nu este mai puțin îndreptățit să fie luat în considerare atunci cînd se discută ambianța mentală și socio-economică a izbucnirii răscoalei din 1907 și totuși nici el și nici altele nu ne dau suficiente indicii explicative, dacă nu le plasăm în linia proceselor care duc la r. d. nile aduci ale răscoalei.

În legătura cu activitatea lui Kogălniceanu autorul ridică o serie de alte probleme, care ar impune ele însele o discuție separată ca de pildă: interesele specifice ale micii moșierimii moldovene în creșterea vitelor, greutatea arenzilor pe marile și micile moșii, problema exportului de produse animaliere românești pe piața Austro-Ungariei etc. etc. Ne mărginim să remarcăm numai că dezvoltarea producției cerealiere în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea în România era un proces constituitiv, iar ideea revenirii la un larg export animalier era cu totul lipsită de șanse (chiar înainte de 1882 ponderea exportului de produse animaliere nu depășea 10% din totalul exportului de produse agrare românești).

În ce privește „coincidența de interese” dintre mica moșierime din Moldova și țărâna săracă față de reforma învoielilor agricole (în sensul ușurării lor) coincidență care și-ar găsi expresie în opera și acțiunea lui Vasile Kogălniceanu, ea rămîne încă de demonstrat atîta timp cît nu posedăm o analiză concludentă a gradului de transformare capitalistă a micilor moșii moldovene, a capacității reale a acestora de a deveni mari producătoare de produse animaliere realizate pe baze capitaliste.

În privința condițiilor de ordin mai general care au înfruntat cursul evoluției agrare a țării, Ph. Eidelberg pune un accent special pe criza mondială agrară de lungă durată de la sfârșitul secolului al XIX-lea având ca moment inițial anul 1875. Potrivit ideii autorului, deteriorarea pieții mondiale de cereale prin scăderea prețului acestora și intensificarea concurenței produselor de peste ocean orientează cercurile dominante spre o politică de industrializare, ca o alternativă la complicațiile survenite în domeniul agrar și la situația României de apendice agrar a economiei occidentale (p. 231).

De asemenea, anul 1875, aduce după Ph. Eidelberg modificări în politica de export a moșierilor. Necesitățile competiției și ale menținerii pe piața mondială impulsionează acum exportul la o scară lărgită iar nu cererea crescândă a Apusului, cum a avut loc între 1829—1875 (p. 230). Aceasta modifică și optica fidei de profit pe termen lung a moșierilor, introduce un element de nesiguranță în economia agrară și deteriorează raporturile de învoielă pînă la limita explozivă a anului 1907.

Pentru procesele care se petrec în sistemul agrar momentul 1875 este socotit de autor un adevărat moment demarcațional. Ph. Eidelberg este înclinat să-i acorde o semnificație mai mare decît însăși reformei agrare din 1864 (p. 230). Aprecierea este, evident, excesivă. Legea rurală din 1864 are caracterul unei reforme de structură; ea reprezintă punctul de pornire al unui nou regim agrar iar semnificațiile ei pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste sînt multiple și de caracter diferit, de la formarea pieții mîinii de lucru libere pînă la acumularea bănească primitivă, realizată prin răsкупărarea clăcii.

Cît privește efectele crizei agrare mondiale de lungă durată de la sfârșitul secolului al XIX-lea ele se răsfrîng prin caracteristicile proprii sistemului agrar din România și sînt elocvente pentru modul cum reacționează și se comportă un sistem înapoiat care este conexat la un ansamblu economic dominat de legile dezvoltării capitaliste.

Aceasta este problema pe care, după noi, o pune momentul 1875 economiei agrare românești. Iar consecințele se exprimă, pe de o parte, în unele încercări de accelerare a relațiilor capitaliste, iar pe de alta, în agravarea crizei interne a sistemului bazat pe dijmă. Deformările și anomaliele atît de acute pe care le cunoaște regimul agrar din România, dominat de latifundii, indică incapacitatea organică a acestuia de a se adapta unei situații structural deosebite, epuizarea resurselor sale în raport cu noua condiție istorică. Aceasta nu înseamnă și dezagregarea automată a sistemului, sfârșitul duratei și exis-

tenței sale. El putea să-și continue existența, e drept, în condițiile agravării și adîncirii contradicțiilor sale interne. O expresie a acestor contradicții, cea mai vie și mai semnificativă pe plan social, o constituie luptele țărănimii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru care au culminat cu marea răscoală din 1907. Anul 1907 nu este, așadar, ceva singular; logica lui, marea lui logică istorică nu pot fi reduse la un joc de împrejurări, mai mult sau mai puțin relevante, așa cum este acțiunea lui Vasile Kogălniceanu sau simpatiile politice ale prefectului Văsescu din Botoșani, sau impozitul de 5 lei pentru aprovizionarea cu porumb în timp de secetă etc. etc. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că aceste împrejurări concură la reconstituirea ambianței istorice concrete în care s-a produs marele eveniment, iar lucrarea lui Ph. Eidelberg face mult pentru recompunerea tabloului concret, al reliefului specific al perioadei de la începutul veacului nostru în România.

Problema centrală pe care a pus-o autorul și pe care a căutat s-o rezolve în felul său, aceea a „originilor unei jacherii moderne”, este, într-adevăr, o problemă autentică, implicînd înțelegerea condițiilor specifice care au generat-o și care s-au plămădit într-un organism social antrenat într-un flux istoric dominat de capitalismul european. Răscoala din 1907 este produsul unui anumit tip de contradicții, rezultate din dezvoltarea relațiilor capitaliste în condițiile menținerii unor puternice rămășițe feudale. Originile ei se deosebesc prin urmare, esențial de determinările istorice ale mișcărilor țărănești medievale.

Ceea ce se cuvine subliniat în legătură cu răscoala din 1907 nu este numai faptul că exprimă un anumit tip de contradicții, ci că este un fenomen extrem de reprezentativ, prin totalitatea datelor și semnificațiilor sale, pentru acest tip de contradicții. În procesul istoric european nu întîlnim, poate, nici un fenomen similar de asemenea dimensiuni.

Iată de ce răscoala din 1907 reprezintă un inepuizabil izvor de meditație, de noi și originale investigații. Iar lucrarea lui Ph. Eidelberg se înscrie, prin ceea ce are pozitiv și notabil, în această perspectivă.

Nu putem, în încheiere, să nu menționăm condițiile grafice excelente asigurate de editura E. J. Brill din Leida, în care a apărut lucrarea.

Damian Hurezeanu

ION GHEȚIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, Editura Academiei R. S. România, București, 1974, 210 p.

Problema începuturilor scrisului în limba română ocupă, mai bine de un secol, un loc central în cercetarea românească istorică și filologică. S-au format adevărate curente, care încercau să dezlege acest nod al dezvoltării istorice a poporului român, această problemă de capitală însemnătate. Este, prin urmare, foarte firesc ca asemenea lucrări, cum a fost cea a regretatului P. P. Panaitescu despre începuturile și biruința scrisului în limba română, să fi atras atenția nu numai a unor specialiști consacrați dar și a unui cerc relativ larg de cititori. Dealtfel, P. P. Panaitescu a încercat să formuleze un punct nou de vedere, istoric, asupra condițiilor social-politice, a timpului și regiunii în care au apărut primele texte în limba română. Desigur nouitatea constă în gruparea argumentelor într-un anumit fel, în folosirea cât mai corespunzătoare pentru poziția prestabilită a rezultatelor cercetărilor anterioare, căci fapte noi și argumente inedite erau foarte greu de adus. Pentru o asemenea orientare era necesară o investigație fundamentală de durată și de multă migală, o examinare obiectivă a faptelor ce nu se încadrau în schemă. Pentru că noul punct de vedere era destul de lacunar mai ales sub acest ultim aspect, teoria expusă de P. P. Panaitescu întâmpinase o rezistență și opoziție destul de puternică. Cu toate acestea, cel puțin în faza inițială, nu s-au adus argumente hotărâtoare noi nici de către adversari. Evident că această constatare nu se referă la exagerările care erau prezente în cartea profesorului P. P. Panaitescu, exagerări care excludeau rolul Reformei în crearea climatului spiritual favorabil pentru răspîndirea scrisului în limba vorbită. Ceea ce în viziunea lui P. P. Panaitescu era valabil pentru sașii și maghiarii din Transilvania era de neadmis pentru români.

În rândul celor care s-au ridicat împotriva exagerărilor lui P. P. Panaitescu s-a aflat și Ion Gheție, care acum ne demonstrează prin noua sa carte că problemele controversate în jurul apariției scrisului în limba română nu pot fi atât de ușor soluționate. Două aspecte se cuvin a fi subliniate pe marginea cărții lui Ion Gheție. Primul constă în depistarea și elaborarea unor informații noi, în interpretarea lor ținându-se seama de aspectele majore ale problemei. Cel de al doilea, strâns legat de primul, constă în reexaminarea critică minuțioasă a rezultatelor cercetării de până acum. Amîndouă aspectele, dincolo de unele detalii insuficient elaborate sau care nasc îndoieli,

conferă lucrării lui Ion Gheție o ținută științifică de reală valoare. Este calea sigură, după părerea noastră, pe care se poate progresa, care promise soluții mai temeinice.

Este vorba de un volum de studii și nu de o cercetare a temei sub toate aspectele enunțate în titlu. Cartea are menirea în concepția autorului de a reexamina „o serie de probleme și concepte fundamentale” pentru a se ajunge la sinteza viitoare. Este vorba de contribuții preliminare, fără de care însă nu putem face pași înaintea. Nu putem decât să salutăm o asemenea viziune înnoitoare.

Să pornim de la problema capitală, a datării și localizării textelor rotacizante, chiar dacă succesiunea studiilor în volum este alta. Acestei probleme de bază îi sînt consacrate patru studii. Primul dintre ele, chiar și formularea titlului, pune sub semnul întrebării realizarea traducerilor rotacizante în Maramureș. Ion Gheție rezumă la început teoria lui P. P. Panaitescu și argumentele pe care se bazează această teorie (p. 30—31). Examinează apoi „justețea premiselor de la care s-a pornit” pentru a stabili „dacă localizarea și datarea textelor rotacizante, acceptate de P. P. Panaitescu, rezistă examenului critic și pot deci servi drept coordonate reale pentru atribuirea traducerii lor unui curent cultural de promovare în scris a limbii române, existent în Maramureș în jurul anului 1500”. Gheție, după o demonstrație strînsă și bine încheagată, ajunge la concluzia că premisele oferite de I. A. Candrea și preluate de P. P. Panaitescu nu pot fi acceptate „în stadiul actual al cunoștințelor noastre de dialectologie sincronică și istorică” (p. 39), căci Candrea „a făcut greșeala de a localiza monumente de limbă din secolul al XVI-lea prin raportare la stările lingvistice din graiurile actuale și nu din epoca respectivă”. Astfel stînd lucrurile „Maramureșul devine un loc *posibil*, dar nu *obligatoriu*, unde s-a putut face traducerea textelor rotacizante”.

N-au rezistat examenului critic nici argumentele de ordin filigranologic aduse de P. P. Panaitescu pentru datarea primelor texte rotacizante. Într-adevăr filigranele de pe hirtia *Psallitrii Hurmuzachi*, asemănătoare filigranelor din albumul lui Briquet, datate pentru anii 1500—1520, nu sînt identice cu acestea. Astfel, ele nu pot servi drept argument pentru datarea preconizată de P. P. Panaitescu. Ion Gheție are dreptate atunci cînd susține categoric că numai în cazul identității perfecte filigranele pot fi

folosite pentru date. Relevând greșeala lui P. P. Panaitescu, observată de Al. Rosetti și alți cercetători, Ion Gheție arată, pe baza cercetării unui număr mai mare de documente din secolul al XVI-lea, pe hîrtia cărora se găsește filigranul ilustrînd ancora, că acest filigran apare pînă dincolo de jumătatea acestui secol. În temeiul noilor sale investigații Ion Gheție ajunge, cu deosebiri de detalii uneori importante, la concluzia expusă cu decenii în urmă de Al. Rosetti. El face însă o observație de mare importanță de care nu întotdeauna s-a ținut seamă, anume că *nu dispunem de originalul traducerilor, ci de copii*. Chiar și astfel stînd lucrurile, concluzia lui Ion Gheție merită să fie reținută: că toată zona de la nord de Mureș (eventual și Banatul și Moldova) a Ardealului trebuie luată în seamă cînd discutăm locul de traducere a acestor texte. În privința datei Ion Gheție se pronunță pentru secolul al XVI-lea, în unele cazuri chiar pentru a doua jumătate a acestui secol.

Abordînd această problemă și în studiul intitulat *Textele rotacizante și originea scrișului literar românesc*, Ion Gheție caută să fixeze principalele probleme de metodă care permit o abordare științifică la nivelul actual al cunoștințelor și exigențelor. În acest context expune foarte sintetic opiniile asupra localizării textelor rotacizante, precum și metodele folosite în vechea cercetare, relevînd următoarele slăbiciuni: 1) lipsa unui minim de principii teoretice și metodologice, cercetarea desfășurîndu-se la întimplare; 2) nu s-a ținut seama de deosebirea care putea să existe între graiul natal al traducătorului, ori copistului; 3) localizările de pînă acum s-au bazat pe cercetări superficiale, acceptîndu-se argumentele aduse de Iorga-Candrea; 4) localizarea s-a făcut *in bloc* pentru toate cele patru texte, deși fiecare text trebuie examinat aparte; 5) s-a recurs la un număr limitat de fenomene lingvistice și nu s-a analizat ansamblul particularităților lingvistice ale textelor discutate; 6) s-a ignorat că textele păstrate sînt copii și nu originale; 7) raportarea s-a făcut nu la stările lingvistice din secolele XV—XVI, ci la stările lingvistice din graiurile actuale. Nu putem decît să subliniem observația făcută de Ion Gheție că o localizare a copierii acestor texte va avea o bază suficient de temeinică numai după ce vom dispune de un repertoriu de specimene grafice după regiuni și în urma cercetării unui mare număr de texte precis date. Și în cazul de față însă trebuie să ținem seama de particularitățile legate de persoana copistului, care nu ne este cunoscut. Nu este omisă nici posibilitatea stabilirii locului de copiere prin circulația hîrtiei. Observăm însă că acest argument va putea fi invocat numai în cazul

în care cercetarea documentelor date din secolul al XVI-lea sub raport filigranologic ne va permite să înfățișăm o hartă a frecvențelor. Ion Gheție examinează și argumentele aduse pentru localizare după circulația originalelor slavone, după regiunile unde au fost găsite copiile, prin invocarea condițiilor cultural-istorice și a curentului literar care a determinat scrierea textelor.

În același chip metodic procedează Ion Gheție și în cazul datării textelor rotacizante. Mai întîi reproduce părerea emisă, apoi examinează metodele folosite. Este cu totul firesc să acorde prioritate datării pe baza cercetării filigranelor de pe hîrtia copiilor păstrate. Această metodă, aplicată în urma unor cercetări temeinice și riguroase, poate să fie decisivă. Sîntem de acord cu I. Gheție că datarea devine inoperantă în cazul în care există chiar și mici deosebiri între filigranul hîrtiei textului de datat și un filigran datat. Este de asemenea adevărat că albumul lui Briquet dar și alte albume au reproduș doar tipuri și nu variantele de filigran. Adăugăm că în selectarea filigranelor incluse în album a intervenit foarte des întîmplarea, iar imaginea s-a redat după desenele făcute cu ochiul liber. În stadiul actual nici măcar rigurozitatea propusă de Ion Gheție nu este suficientă. Este necesar să se renunțe pentru totdeauna la copierea pe foaia de calc a filigranelor. Noile cataloage vor oferi garanția necesară numai în cazul fotocopierii cu izotopi radioactivi. Fotografiile obținute cu această metodă, azi folosită pe o scară din ce în ce mai largă, sînt singurele care garantează obiectivitatea și precizia observației. Ele elimină orice element subiectiv. Cu această rectificare, absolut necesară, ne pronunțăm și noi, alături de colegul Ion Gheție, pentru dezvoltarea cercetărilor de filigranologie, căci ele au șansa deciziei în ce privește datarea copiilor textelor rotacizante. Autorul discută și alte mijloace de datare cu toate circumstanțele.

Foarte interesante și pline de observații judicioase sînt constatările lui Ion Gheție și în ce privește curentul cultural care a determinat sau a contribuit la apariția primelor traduceri de cărți religioase în limba română. Strîns legat de cele două studii precedente este și cel tratînd raportul dintre textele rotacizante și tipăriturile coresiene. Și aici Ion Gheție ne demonstrează că păreri, pînă acum admise în general, nu rezistă la o examinare minuțioasă. Nu este dovedit că *Apostolul* și *Psaltirea* tipărite de Coresi ar deriva din originalele rotacizante. De acest studiu se leagă cel referitor la *Catechismul Marțian* în care autorul ajunge la concluzia că acest catechism reprezintă transcrierea unei copii rotacizante executate direct sau prin inter-

mediar după tipăritura coresiană din 1559—1560, după *Întrebarea creștinească*.

La două dintre studiile cuprinse în volumul lui Ion Gheție, și anume cele referitoare la *Evangelheliarul slavo-român* și la rolul Reformei în activitatea lui Coresi, ne-am referit și în studiile noastre mai vechi. Fără a mai insista asupra valorii lor deosebite, reținem în mod special faptul că, ținând seama de rolul factorilor interni, sîntem pe deplin de acord cu colegul Ion Gheție că nu putem renunța la examinarea însemnătății Reformei în tipărirea și răspîndirea cărții în limba română. Am sublinia că în cazul de față nu este vorba doar de un factor extern, căci începînd cu deceniul al treilea, dar în special în cel următor, Reforma a devenit în Transilvania o realitate internă, un factor de cultură esențial. El nu poate fi ignorat nici în cazul promovării limbii române.

Interesante ni se par observațiile lui Ion Gheție și în ce privește vechimea scrierii chiriice românești, contribuția lui în interpre-

țarea pasajului din Flavio Biondo, despre începuturile scrierii românești cu litere latine opinile domniei sale în privința textelor slavone cu traducerea românească intercalată din secolele XVI—XVII.

Nu putem încheia însemnările noastre marginale la cartea lui Ion Gheție, fără a observa că ea deschide calea unor noi investigații, orientează cercetarea în direcții noi, care solicită o muncă temelnică. Și această carte dovedește cât de greu și plin de obstacole este drumul progresului în cercetarea științifică. Problema fiind capitală pentru dezvoltarea istorică nu numai a limbii, ci și a poporului român, se cere concentrarea eforturilor, clarificarea căilor sigure de urmat pentru a căuta un răspuns la întrebarea în ce împrejurări a ajuns scrisul în limba română să se impună în dezvoltarea culturală a poporului român.

L. Demény

CHRISTOPHER THORNE, *The Approach of War 1938—1939*, London, Macmillan, St. Martin's Pres, 1973, ed. III-a.

Publicată în colecția *The making of the twentieth Century*, lucrarea lui Christopher Thorne constituie o interesantă contribuție la istoria diplomatică a celui de-al doilea război mondial.

Așa cum subliniază și autorul, principalele sale surse de informație sînt colecțiile de documente publicate pînă astăzi¹ și memoriile unor oameni politici de prim rang. De asemenea o îngrijită și pertinentă istoriografie selectivă îmbogățește aria informațiilor utilizate de autor, care indică de altfel permanent, sursele pe care se bazează pentru constatări sau relatările sale.

Împărțită în 7 capitole², *The Approach of War* analizează procesul istoric al crizei

¹ Documents on German Foreign Policy 1919—1945 series D, vol. I—VII, Documents on British Foreign Policy 1919—1939 (9 vol.); I Documenti diplomatici italiani, seria 8-a, vol. XII—XIII; Foreign Relations of the United States (1938—1939), vol. I; The Trial of German Major War Criminals 1946—50, 22 volume; Documents and materials relating to the Eve of the second World War, Moscow, 1948 ș.a.

² Lucrarea mai conține un tabel cronologic, o bibliografie, un indice și un tabel statistic privind starea opiniei publice din Marea Britanie la 4 august 1939, conform anchetei Gallup Poll.

antebelice, îndeosebi în domeniul diplomatic, stăruind asupra evenimentelor care au marcat, pas cu pas, dezvoltarea acestui proces pînă la punctul său maxim: izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

În ciuda faptului că autorul scoate în evidență, îndeosebi latura evenimentială a perioadei 1938—39, totuși, această manieră de a aborda problemele îi permite să fundamenteze prin fapte precise, ideea cardinală a lucrării: conciliatorismul, politica de „appeasement” a Marii Britanii, în special, care a permis dezvoltarea rapidă a agresiunii naziste.

În acest sens, sînt prezentate în mod reușit, capitolele privitoare la evenimentele cheie ale anului 1938 — Anschluss și München (capitolele 1 și 2), ca și cele cuprinzînd invadarea totală a Cehoslovaciei, cunoscutele evenimente din martie 1939 — Prague, Memel, Tirana (capitolul 4).

Cu mult mai revelatoare, în sensul conciliatorismului, sînt însă capitolele *The Search for security Danzig*, ca și *War for Danzig and more*, deoarece evenimentele se desfășoară în lunile aprilie-august 1939, cînd intervine, în mod vizibil, o schimbare în politica Marii Britanii și a Franței, față de Germania nazistă.

Lucrarea are deci meritul de a analiza și de a stabili nu numai evidenta responsa-

bilitate a naziștilor în declanșarea celui de-al doilea război mondial, ci și responsabilitatea acelor care au formulat și au pus în practică politica de „appeasement”.

Aceștia, sprijiniți — așa cum arată autorul — de o importantă parte a opiniei publice și de presă, au permis, cu voie sau fără voie, ca anii 1933—1939, să fie înscrși în cronică istoriei, ca anii în care dreptul forței, instrumentul pernicios utilizat de cel de-al III-lea Reich, să zdrobească, temporar, forța dreptului.

Cartea lui Thorne ridică însă o fundamentală întrebare, întrebare ce se cristalizează, mai ales, după lectura ultimului capitol (War for Danzig and more): Oare guvernele Marii Britanii și Franței ar fi declarat război celui de-al III-lea Reich și ar fi fost gata să sacrifice Polonia, să consimtă așadar la un al doilea Munchen și să-și încalce obligațiile luate față de Varșovia?

Din capitolul menționat se degajă convingerea în acest sens a autorului, căci el evocă și scoate în evidență fapte, ca cele petrecute în zilele dramatice dintre 25 august și 3 septembrie, fapte ce nu pot duce decât la concluzia că, aceste guverne doreau să evite războiul cu orice preț.

Ori, bizuindu-ne tot pe fapte, nu putem fi de acord că, toate evenimentele dintre aprilie 1939, când se produce o evidentă schimbare în politica conciliatoristă, au constituit doar o parodie. Din însuși tabelul statistic, publicat de autor la p. 220, reiese că la 4 august 1939, majoritatea opiniei publice britanice se situa pe poziția de a îndeplini îndatoririle luate față de Polonia, în caz că Germania ar fi atacat-o. Presiunile unei atari puternice opinii publice, care spunea cu fermitate *Nu agresorul, au cîntărit, incontestabil, în luarea deciziei de la 3 septembrie. De asemenea, importantul grup, condus de Winston Churchill, a contribuit substanțial la luarea aceleiași decizii. Credem, în același timp, că însuși Neville Chamberlain a fost sincer în opiniile ce a formulat în cuvîntarea sa de la Chatham House, din 29 iulie 1939, deoarece a rostit un adevăr de necontestat afirmînd că „dacă securitatea și independența altor țări ar dispărea, atunci propria noastră securitate va fi grav amenințată” (p. 159).*

În consecință, ni se par unilaterale și înguste concluziile ce se degajă din capitolul al 7-lea al lucrării lui Thorne.

Ceea ce izbește însă în această carte atît de bine documentată, este modul de abordare, modul de a analiza criza antebelică. Totul se reduce numai la marile puteri, îndeosebi la cele europene. Statele mici și mijlocii apar doar în subsidiar, ca niște anexe, numai în legătură cu problemele, pe care marile puteri le au de rezolvat.

Este însă o realitate istorică, că secolul al XX-lea este secolul afirmării pe plan mondial a țărilor mici și mijlocii; este secolul când aceste state aduc contribuții importante în lupta pentru apărarea păcii și securității; este secolul când aceste state militează pentru instaurarea și punerea în practică a principiilor și normelor de drept internațional, pe arena mondială.

Excluderea acestor state dintr-un tablou istoric, sub motivul că nu ele constituiau factorii de decizie, duce la o prezentare trunchiată a unei epoci istorice.

Pe de altă parte, a prezenta chiar sporadic episoade din istoria acestor state numai pe baza unor documente, a unor rapoarte sau a unor opinii ale unor diplomați străini, acreditați în aceste țări, sau cunoscînd problemele legate de aceste țări, înseamnă a nu ține seama decât de o parte a realității istorice.

Astfel, Thorne, bizuindu-se pe știrile dintr-un document german³ este convins că în martie 1939, frica de naziști era atît de puternică în Turcia, încît secretarul general al ministerului de Externe i-a declarat ministrului Germaniei că țara sa va activa în sensul ca Balcanii să devină un hinterland economic, o sursă de aprovizionare pentru al III-lea Reich. Ori este suficient să se treacă în revistă, oricît de rapid, documentele organizației Înțelegerea balcanică, pentru a se vedea că în această perioadă, Turcia și aliatele sale, România, Grecia și Iugoslavia luaseră decizia de a extinde alianța lor împotriva unor agresori nebalcanici, fiind hotărîte să se apere îndeosebi împotriva agresorului nazist⁴. Dealtfel, convorbirile româno-turce de la Istanbul din 8 aprilie 1939 atestă pe deplin această stare de fapt⁵.

De asemenea, la p. 134, Thorne afirmă că și România și Iugoslavia deopotrivă au reacționat negativ față de acordul anglo-turc din 12 mai 1939, ceea ce constituie o eroare. Documentele⁶ relevă, dimpotrivă, o poziție favorabilă a României, care a mediat permanent între Turcia și Iugoslavia spre a netezi asperitățile ce se iviseră între aceste state, tocmai din cauza menționatului acord.

Sursele unilaterale de informare, ca și necunoașterea istoriografiei originale a unor state mici și mijlocii, l-au dus pe Thorne la aprecieri neconcludente și chiar la erori.

³ p. 113 din lucrare. Citează doc. 32, vol. VI din colecția Documents on German Foreign Policy.

⁴ Eliza Campus, *Înțelegerea balcanică*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1972, p. 264—274.

⁵ Ibidem, pp. 291, 292. Procesul verbal al convorbirii Gafencu-Saraçoğlu din 8—9 aprilie 1939.

⁶ Ibidem, p. 295—310.

Astfel, ocupându-se, în treacăt, de fundarea Micii Înțelegeri⁷, autorul o consideră doar un instrument împotriva revizionismului maghiar „celelalte primejdii, găsindu-i pe acești aliați divizați”, arată el (p. 213). Întreaga activitate a Micii Înțelegeri⁸, infirmă pe deplin atari considerente, dacă nu am menționa decât faptul că imediat după instaurarea nazismului, în Germania, la 16 februarie 1933, Mica Înțelegere s-a reorganizat, unificându-și politica și devenind o entitate internațională, capabilă, în conformitate cu actele ce a săvârșit, să lupte pentru apărarea securității și a păcii.

De asemenea, afirmațiile lui Thorn, care arată că în 1934, la asasinarea lui Louis Barthou și Alexandru I., „viața se scurgea încet” (p. 6) din Mica Înțelegere, nu corespund realității, căci în anii 1934—1936, această organizație a luat parte la serioase activități destinate și consolidării sale. Ar fi îndeajuns să amintim poziția sa la Societatea Națiunilor în toamna și iarna 1934, în sprijinul mișcării de condamnare a terorismului internațional, sau activitatea stăruitoare pentru sancționarea Italiei fasciste care invadase Etiopia, sau întreaga luptă pe plan internațional, pentru apărarea statutului Societății Națiunilor, în momentul când politica de appeasement îngăduise naziștilor invadarea zonei demilitarizate a Rinului. Documentele Societății Națiunilor atestă și alte activități meritorii ale acestei organizații, chiar și după căderea lui Titulescu în august 1936. Viabilitatea Micii Înțelegeri este vizibilă, și în vara anului 1938, când grație demersurilor inițiate de România, Ungaria horthystă, a fost oprită temporar să atace Cehoslovacia și când, spre deosebire de ceea ce afirmă Thorn la p. 60, România a decis să permită avioanelor sovietice să treacă, peste teritoriul său, iar după unii istorici⁹ sovietici, totul era pregătit și pentru trecerea trupelor U.R.S.S.-ului.

Dealtfel, și un ajutor indirect a fost acordat Cehoslovaciei din cauză că la 31 iulie 1938, deci cu două luni înainte de încheierea acordului de la München, Înțelegerea balcanică (România, Iugoslavia, Grecia, Turcia) a semnat cu Bulgaria acordul de neagresiune de la Salonic, tinzând să constituie un baraj în fața agresorului nazist. Documentele atestă, de

asemenea, că România a făcut nenumărate demersuri la Varșovia, Paris și Londra pentru a opri mutilarea în continuare a Cehoslovaciei, după 29 septembrie 1938, când, în fond, Mica Înțelegere încetase să mai existe „de facto”¹⁰, refuzând categoric ofertele făcute în acest sens de Josef Beck, ministrul de Externe al Poloniei.

Sursele utilizate de Thorn l-au dus așadar la aprecieri trunchiate și uneori eronate privind istoria politică a statelor antirevizioniste din centrul și sud-estul Europei.

Acest fapt reiese și mai pregnant atunci când el face aprecieri asupra situației din anii 1919—20—21 privind Cehoslovacia, Polonia, Iugoslavia și România, pe care le consideră pline de slăbiciuni și de tulburări interne (p. 2). Reluând, în fond cunoscuta teză „a balcanizării”, utilizată de unii istorici apologeți ai Imperiului Habsburgic, Thorn, după unele considerente privind „fragilitatea”¹¹ însușirilor naționalismului modern” (p. 54) își exprimă concret părerea sa, prin harta Europei de la p. 4. Însăși legenda hărții indică o completă necunoaștere a situației națiunilor oprimate, de pildă, de Imperiul Habsburgic, căci autorul notează teritoriile acestor națiuni cu semnul „,teritorii pierdute” de Austro-Ungaria. El nu cunoaște așadar actele de auto-determinare săvârșite în anul 1918 de poporul român din teritoriile subjugate de Austro-Ungaria, nici măcar pe cel de la 1 decembrie, pentru care s-au scris nenumărate studii și monografii¹². Pentru el statele naționale sau cele ce-și desăvârșiseră unitatea statală au fost create în 1919 (p. 54) deci nu de propriile popoare, ci de conferința de pace de la Paris¹³.

¹⁰ Acest fapt este trecut cu vederea de Thorn, care la p. 100 pare surprins de afirmația în acest sens a lui Gafencu, de la începutul anului 1939.

¹¹ folosește termenul „fissile” (capabil să se scizioneze, să se rupă).

¹² Ștefan Pascu, *Formarea Națiunii Române*, București, 1967, *Destrămarea Monarhiei Austro-Ungare*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1964, *Desăvârșirea uniificării statului național român*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1968 ș.a.

¹³ Herbert J. Muller, *Freedom in the Modern World*, Harper and Row New York, 1966, p. 348—49 consideră că destrămarea imperiului Austro-Ungar și formarea statelor naționale constituie „o realitate a vieții moderne internaționale, consecință a unui veac de frământări”.

Oskar Jázi om politic maghiar, martor ocular al evenimentelor din 1918 arăta în *Magyarens Schuld, Ungarns Sühne*, Verlag für Kulturpolitik, München, 1923, p. 7, că imperiul austro-ungar a căzut din cauza mișcării

⁷ Alianța româno-cehoslovaco-iugoslavă fondată în anii 1920—21 și distrusă la 29 septembrie 1938 prin acordul de la München dintre Germania nazistă, Italia fascistă, Marea Britanie și Franța.

⁸ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Științifică, București, 1968.

⁹ I. V. Borisov, *Împotriva falsificării istoriei militare și crizei cehoslovace din anul 1938*, în vol. *Adevărul și minciuna în istoria diplomației*, sub redacția lui G. A. Deborin. Edit. Relații internaționale, Moscova, 1964, p. 94.

Ori, nu se pot contesta fapte și date istorice precise, nu pot să nu fie luate în considerație documentele unei etape istorice date, astfel încât afirmațiile lui Thorne în acest sens, care de altfel nu au nici în lucrarea sa o bază documentară, nu pot avea valoarea unor constatări serioase cu caracter științific.

Cu toate aceste rezerve, cartea lui Thorne are capitole deosebit de bine lucrate, unde o documentare completă îngăduie autorului să tragă concluzii pertinente, el contribuind astfel la o mai bună și mai adâncă cunoaștere a crizei antebelice.

Eliza Campus

revoluționare a naționalităților. În același spirit fac constatări :

B. A. ROŽKOV, *Anglijskoe raboče dviženie 1859—1864*, Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 239 p.

Problemele evoluției și dezvoltării mișcării proletarietului în secolul trecut în țările din apusul Europei au constituit și constituie încă un subiect de larg interes pentru istorici, fie din țările capitaliste sau aparținând statelor socialiste. Cu atât mai mult este vrednică de atenția și interesul nostru încercarea meritorie efectuată de istoricul sovietic Boris Afanasievici Rožkov, cu cât investigația sa, deși îmbrățișează numai cinci ani din viața proletarietului englez, abordează o perioadă de major interes pentru cercetătorii acestor probleme, căci aceștia sînt anii care au precedat crearea primei organizații la scară europeană a proletarietului — Internaționala I.

Autorul nu este la prima încercare de acest gen; într-un anume fel putem spune că elaboratul său încununează și constituie un firesc rezultat final al investigării cronologice a unor probleme care l-au preocupat și anterior¹.

Într-un anume sens, se poate aprecia aici faptul că lucrarea vine să confirme, mergînd pînă la detaliate amănunte documentare, concluzia exprimată cu mult mai mulți ani înainte de istoriografia sovietică asupra nivelului atins de mișcarea muncitorească britanică din această perioadă: „Trăsătura specifică a mișcării muncitorești (engleze — n.n.) a începutului anilor 60 a fost interesul trezit

Hugh Seton-Watson, *The East European revolution*, Frederik A. Prager, New York, 1961, p. 4—6; Pierre Renouvin, *La erise européene et la grande guerre* (1914—1918), Felix Alcan, Paris, 1939, p. 601 și în *Les grands problèmes internationaux pendant la première guerre mondiale*, Marzorati, Milan 1964, vol. II, p. 785; Peter F. Sugar, *The nature of the non germanic Societies under Habsburg rule*, „Slavic Review” 1 martie 1963, p. 27. Alți istorici susțin ideea că, Conferința păcii a fost pusă în fața faptului îndeplinit de popoare în 1918: Maxime Mourin, *Histoire des relations européennes*, Payot, Paris, 1962, p. 297, Pierre Rain, *L'Europe de Versailles*, Marzorati, Milan 1964, vol. II, p. 825 ș.a.

în rîndurile muncitorilor către politică, căutarea unor drumuri proprii pentru făurirea organizațiilor muncitorești, tendința de a se elibera de sub influența liderilor politici burghezi”².

Istoricul sovietic a preferat o formulă destul de clară pentru structura monografiei sale: o introducere (p. 3—28) în care sînt expuse obiectivele urmărite de autor și istoriografia problemei și 3 mari capitole — care se opresc fiecare asupra a cîte doi ani din perioada istorică propusă spre investigare.

Primul capitol, ce are ca temă „Începutul noului avînt al mișcării muncitorești” (p. 28—74), cuprinde perioada anilor 1858—1860, considerați de autor ca un moment de relansare a spiritului combativ în mișcarea muncitorească britanică.

B. A. Rojkov, debutează printr-o incursiune asupra situației economice generale a Angliei în deceniile 5—6 ale secolului trecut, arătînd că înflorirea economică care a început în Anglia în 1847 a atins apogeul în prima jumătate a deceniului al 7-lea.

Noile perfecționări tehnice³, ca și avîntul deosebit luat de forțele de producție⁴ au făcut

² *Pervot International*, Moskva, Izd. „Mtsli”, 1964, p. 24.

³ cf. S. B. Saul, *The Development of the Mechanical Engineering Industries in Britain 1860—1914*, în vol. *United States and Britain in 19th Century*, London, Methuen & Co, 1970, p. 141—170.

⁴ G. Ceckland, *Rise of Industrial Society, 1815—1885*, London, 1971, p. 15—64.

¹ Cf. B. A. Rožkov, *Rabocii clas Anglii v borbe protiv interenții*, în *K stoletiu grajdanskoj vojni v S.S.A.*, Moskva, 1961; Idem, *Revoluționnoe napravlenie v anglijskom rabocem dviženii 50-h godov XIX veka*, Moskva, 1964.

ca în rîndul maselor largi populare să apară speranța că avîntul economic va aduce după sine o viață lipsită de griji. Dar — arată autorul — în realitate, în primii 5 ani ai avîntului economic situația muncitorilor din Anglia nu s-a îmbunătățit și acest lucru a atras după sine puternice lupte de clasă în anii 1852—1853.

Toată problema s-a concentrat în înfruntarea de forțe dintre proletariat și burghezie. În 1848 burghezia reușise să înfrîngă pe muncitorii organizați și să folosească raportul de forțe existent (atunci în favoarea sa) pentru generalizarea zilei de muncă de 10 ore.

În 1852—1853, dimpotrivă, muncitorii au reușit să formeze partidul chartist, să se unească într-o „mișcare națională de masă”, și, în ciuda opoziției reacțiunii, să dobîndească oarecare succese.

Înfrîngerea clasei muncitoare, care a urmat după aceea, a schimbat din nou raportul de forțe în folosul burgheziei, și ea a folosit aceasta pentru asaltul obișnuit împotriva drepturilor proletariatului.

În rîndurile unei mari părți a muncitorimii engleze mai domnea încă mitul „bunului patron”; se mai credea încă că patronii vor ajunge cu timpul la același punct de vedere cu lucrătorii și împreună vor proceda la instaurarea unor rînduiri reciproc avantajoase în întreprinderi. Evenimentele ce aveau să urmeze vor spulbera însă curînd această iluzie.

Un moment de seamă în lupta muncitorilor englezi, pentru o viață mai bună îl constituie greva muncitorilor constructori din 1859. Autorul se oprește pe larg asupra desfășurării grevei și mai ales asupra consecințelor ei pe plan intern. Se subliniază cu justețe, că prin această manifestare „a crescut conștiința de sine a muncitorilor, care au văzut din nou forța capacității lor de organizare. Tendința spre unitate care se intensificase printre muncitori în timpul grevei a continuat și pe mai departe” (p. 51).

Astfel în anul următor au luat ființă trade-unionul unit al timpilarilor și dulgherilor, Asociația națională a zugravorilor, care-și aleg ca sediu Londra. Dar momentul cel mai semnificativ are loc în primăvara lui 1860: comitetul muncitoresc ce fusese organizat pentru ajutorarea greviștilor din construcții, după ce diferendul fusese rezolvat, se întrunește la 18 mai într-o conferință unică unde se decide crearea Uniunii Sindicatelor din Londra (London Trades Council). Episodul acesta are o deosebită rezonanță pentru evoluția organizatorică a muncitorimii engleze. El (L.T.C.) „devine curînd un organism semi oficial la care se adresau, în perioadele de criză sindi-

catele din întrecaga țară cînd aveau nevoie de sprijin”⁵.

Ca secretar al consiliului a funcționat pînă în 1862, George Hartwell, iar ulterior George Odger, ambii fiind lideri cu un serios prestigiu dobîndit în rîndul proletariatului britanic. Unul din primii pași ai L.T.C. (London Trades Council), și care i-a adus o largă popularitate, a fost faptul că s-a ridicat în apărarea muncitorilor greviști care construiau barăci pentru armată în Chelsea (1861). În același an, Uniunea a stabilit legături cu consiliile muncitorești din Glasgow, Liverpool, Manchester, Bristol, Sheffield și alte orașe. Aceasta, legat de mersul ulterior al evenimentelor, i-a asigurat, cîțiva ani mai târziu, funcția de conducător al mișcării muncitorești din Anglia.

Totuși, în lucrare se remarcă nivelul de maturitate scăzut al acestor organizații: în statutul lor nu era inclusă participarea la lupta politică, era propagată armonia între clase, la unele trade-unionuri lipsea chiar înțelegerea reală a solidarității. Așa de pildă societatea pietrarilor din Bristol nu a acordat sprijin tovarășilor lor londonezi în timpul lock-outului din 1859—1860.

În lumina celor de mai sus devine evidentă concluzia că trade-unionurile din acea epocă nu reprezentau sub raport organizatoric o formă superioară, majoritatea lor tînzînd la o uniune a micii pătri superioare a proletariatului (așa-zisa „aristocrație muncitorească”) cu burghezia, împotriva intereselor marii mase a muncitorimii.

În acest fel se prezenta situația forțelor organizate ale proletariatului englez după greva și lock-out-ul din industria construcțiilor. În comparație cu perioada din ajunul grevei ele, ce-i drept, crescuseră și se întăriseră în mod sensibil, dar nu în așa măsură încît să asigure proletariatului acțiuni independente pe arena vieții sociale.

Capitolul al doilea tratează despre „Muncitorii Angliei în vremea crizei de bumbac și a războiului civil din S.U.A. (1861—1863)” (p. 75—130). După cum este cunoscut, izbucnirea războiului civil din Statele Unite a determinat, prin blocada severă impusă porturilor Sudului, o serioasă criză de bumbac, cu acute repercusiuni pentru industria textilă engleză.

Materialele utilizate de autor relevă în chip convingător că această criză a fost însoțită de un nou avînt al mișcării muncitorești. La sfîrșitul anului 1862 și în primăvara anului 1863 au avut loc serioase tulburări ce au culminat cu mișcarea țesătorilor din Preston și cu incidentele de la Ashton și Steilbridge.

⁵ A. I. Morton, R. Tate, *Histoire du mouvement ouvrier anglais*, Paris, Maspero, 1963, p. 146.

Aceste evenimente au accelerat maturizarea proletariatului englez; au loc acum tentative de creare a unei organizații politice proprii. Încercările de reorganizare ale clasei muncitoare din Anglia au început odată cu înființarea unor gazete muncitorești: „Muncitorul”, „Vestitorul săptămânal”, „Bee-Hive”, dintre care ultima a fost recunoscută ca organ oficial de majoritatea muncitorilor organizați.

Demn de semnalat, pentru a înțelege evoluția ulterioară a acestui periodic, este faptul că la înființarea și activitatea revistei au contribuit și radicalii burghezi (cu bani sau articole). Acest lucru explică independența relativă a organului de presă al muncitorimii engleze, trăsătură care s-a reflectat în absența din programul gazetei a scopului final al proletariatului organizat — eliberarea muncii pe baza cuceririi puterii politice. Acesta a fost și motivul pentru care activitatea practică a gazetei nu a urmărit pregătirea proletariatului pentru realizarea țelului final, ci s-a mărginit doar la lupta pentru rezolvarea unor probleme imediate.

O investigație bine documentată și meticuloasă argumentată este efectuată pe parcursul a aproape 30 de pagini asupra poziției de solidaritate a proletariatului și opiniei publice progresiste din Anglia cu poporul american în războiul împotriva sclaviei.

Problema neutralității a fost viu dezbătută în opinia publică engleză. În timp ce aristocrația funciară și industrială și guvernul se pronunțaseră în favoarea Sudului, cercurile largi ale opiniei publice progresiste se declarau solidare cu cauza Nordului, văzând în victoria ei un triumf al democrației și progresului social.

În acest fel „declanșarea războiului de secesiune din S.U.A. (1861) diviză Anglia corespunzător unei linii de partaj între clase — pentru sau contra sclavajului, pentru sau contra aristocrației britanice și a marii burghezii care spera și dorea triumful proprietarilor de sclavi”⁶.

În numeroase mitinguri, muncitorii englezi au criticat politica rușinoasă a guvernului Palmerston în privința războiului civil american. Asemenea mitinguri au avut loc la Brighton, Sheffield (ianuarie 1862), Londra (27 ianuarie 1862). La ultimul dintre acestea, liderul Sindicatului muncitorilor pietrari, Conolly, sublinia cu justețe: „Aristocrația acestei țări, sau în orice caz cea mai mare parte a ei a prelungit războiul lamentabil care se desfășoară în prezent, prin simpatia sa nedisimulată față de proprietarii și negustorii de sclavi din sud. Fără ea, războiul ar fi fost terminat de mult timp în favoarea Nordu-

lui, bumbacul ar fi fost liber și sclavii emancipați”⁷.

Muncitorii englezi au intensificat lupta împotriva intervenției (pe care o plănuia guvernul englez) mai ales după publicarea de către guvernul Statelor Unite, la 22 septembrie 1862, a proclamației preliminare de eliberare a sclavilor.

Doă impresiionante demonstrații au avut loc în decembrie 1863 la Londra și Manchester. Participanții la cea din urmă au adresat chiar o scrisoare lui Abraham Lincoln în care își exprimau adevăratele simțăminte față de cauza Nordului. O lună mai târziu a sosit și mesajul de răspuns al președintelui american, care dădea o înaltă apreciere atitudinii clasei muncitoare engleze.

Acest schimb de mesaje dintre Lincoln și muncitorii din Manchester a provocat o adâncă impresie în Statele Unite.

Marx însuși, contemporan cu evenimentele, a apreciat în chip deosebit poziția înaintată a muncitorimii engleze. O înaltă apreciere a poziției avansate a mișcării muncitorilor englezi în sprijinul cauzei Nordului a fost dată și în Manifestul Constitutiv al Asociației Internaționale a Muncitorilor, care relevă că „...eroica împotrivire a clasei muncitoare din Anglia la această mîrșăvie criminală (n.n. — intervenția împotriva Nordului) a salvat Europa apuseană de la un rușinos marș cruciat pentru întronarea și răspîndirea sclaviei de cealaltă parte a oceanului Atlantic” (p. 124).

Anii 1863—1864, ani în care gradul de radicalizare al proletariatului britanic crește în mod simțitor formează substanța celui de-al treilea și ultim capitol, intitulat în mod sugestiv „În pragul Internaționalei” (p. 131—220). Una din acțiunile ce au reliefat spiritul de colaborare și solidaritate internaționalistă a constituit-o mișcarea de solidaritate cu cauza Poloniei luptătoare. Deja la 8 februarie 1863, cînd Rusia țaristă și Prusia au dat publicității convenția privind acțiunile comune împotriva răsculaților polonezi, guvernul englez a făcut cunoscut în mod public refuzul său de a interveni în favoarea mișcării de eliberare națională a poporului polonez. În această conjunctură largi cercuri ale opiniei publice și-au exprimat dezaprobarea față de politica guvernului. Mitinguri de protest au avut loc în toată țara. O mare întrunire muncitorească pe această temă a avut loc la 28 aprilie 1863, în sala St. James din Londra; una din rezoluțiile adoptate cu acest prilej cerea guvernului englez să recunoască dreptul la independență al Poloniei.

Luna următoare, muncitorii englezi au lansat prin intermediul ziarului „Bee-Hive”, o chemare la acțiuni comune către tovarășii

⁶ Henry Pelling, *A History of British Trade-Unionism*, London, Penguin Book, 1967, p. 60.

⁷ *London Trades Council 1860—1950*, London, 1951, p. 29.

lor francezi. Ecoul acestei propuneri a fost sosit în capitala britanică a unei delegații a muncitorilor francezi în frunte cu Tolain, Aubert, Perrachon. Toate aceste elemente (participarea delegațiilor francezi, a unor delegații ai mișcării democratice poloneze și ai muncitorilor germani) au dat mitingului ținut la 22 iulie 1863 un vădit caracter internațional și au contribuit totodată — fapt demn de remarcat — la stringerea legăturilor dintre reprezentanții proletariatului european. Pe această linie un moment de o semnificație deosebită l-a reprezentat mitingul de la 12 noiembrie același an, cu ocazia căruia a fost adoptat Mesajul — citit de George Odger și adresat „muncitorilor Franței și muncitorilor Angliei”. „Este timpul — se sublinia în adresă — ca reprezentanții din Franța, Italia, Germania, Polonia, Anglia și din toate țările unde există tendința spre unirea în folosul umanității să se adune împreună”. Publicarea adresei a avut un mare ecou în mișcarea muncitorească internațională; ea a fost totodată unul din episoadele care au premers crearea Asociației Internaționale a Muncitorilor.

Un alt aspect — relevant în monografie — al activității organizate a muncitorilor englezi din această perioadă este urmărit în subcapitolul special care se ocupă de lupta pentru reforma electorală.

Dat fiind situația cu totul aparte din sistemul electoral englez, unde de pildă 330 de membri ai Parlamentului erau aleși de 180 000 alegători dintr-o regiune în care populația se cifra la peste un milion și jumătate de locuitori, proletariatul englez nu putea rămâne pasiv față de această stare de lucruri. Interesant este și faptul că în acest context, sprijinul proletariatului a fost solicitat și de o parte a burgheziei industriale, acele pături mijlocii, care erau îndepărtate de la viața politică și care nu mai aveau ca alternativă decât obținerea reformei cu sprijinul maselor. Autorul consacră un spațiu suficient de întins expunerii și analizei acțiunilor desfășurate în acest scop în perioada amintită, sesizând caracterul instabil, de scurtă durată al acestei alianțe — dictate de necesități — dintre masele largi ale proletariatului și radicalii burghezi.

Ideea spre care converge această parte a lucrării este aceea că „noul avânt al luptei pentru reformă a creat, fără îndoială condiții favorabile pentru dezvoltarea mișcării muncitorești. Însă în principal, în domeniul relațiilor politice, clasa muncitoare, lipsită de o organizație politică proprie, se dovedea încă nepregătită pentru a folosi condițiile prielnice” (p. 179).

Un alt episod notabil, ce a provocat un larg ecou în rîndul opiniei publice — mișcarea de solidaritate cu lupta pentru unitate

națională a poporului italian și cu conducătorul acestei lupte, Giuseppe Garibaldi — este prezentat pe parcursul a două subcapitole distincte, deși credem că pentru o mai bună unitate a tratării se impunea cuprinderea sa într-un singur paragraf.

Demn de interes este redarea contextului general în care se produce această mișcare. Astfel, este evidențiat faptul că Franța, în urma războiului din 1859 cu Austria, ocupase Nisa și Savoia, ba chiar trimisese o armată la Roma. Întărirea pozițiilor franceze în această parte a Europei nu convenea însă guvernului britanic, care s-a străduit să manevreze pentru a slăbi influența franceză în Italia. Pe aceeași linie se plasa și aristocrația, cercurile conducătoare ale societății engleze.

Ca rezultat al acestui context s-a ajuns la situația paradoxală ca, alături de mișcarea de solidaritate a muncitorilor englezi cu acțiunea lui Garibaldi, în sprijinul acestuia a început să se ridice și o parte a aristocrației Marii Britanii. Reprezentanții ai ei au participat la mitingurile din mai 1860 de la Glasgow și Londra. Mai mult decât atât, inițiativa într-o serie de probleme aferente acestei chestiuni (comitetele de ajutoare, legiunea de voluntari) a trecut în mâinile burgheziei, fapt ce a împiedecat pe muncitori să folosească aceste împrejurări, favorabile, pentru lărgirea legăturilor lor internaționale. Dar lucrurile mai trebuie văzute și sub un alt aspect, căci, așa cum arăta un cunoscut istoric englez „burghezia și-a atins țelurile numai pentru că a preluat inițiativa *smulgînd-o* din mâinile muncitorimii britanice”⁸.

În toamna lui 1862, muncitorii englezi, prin intermediul organizațiilor lor, l-au invitat pe Garibaldi (atunci rănit) să viziteze Anglia. Primirea triumfală de care Garibaldi s-a bucurat în timpul călătoriei în Anglia din partea maselor populare reiese și din scrisoarea lui E. D'Azeglio către Minghetti, primul ministru al Italiei. Deși adversar al marelui admirator, acesta recunoștea că populația Londrei, „mai ales muncitorească, era toată în mișcare”, și că drumul pe care trebuia să-l parcurgă tribunalul era „dificil” din cauza mulțimii”.^{*} Reținem concluzia istoricului sovietic care în primul rînd subliniază faptul că largă mișcare populară prilejuită de sosirea lui Garibaldi în Marea Britanie reflecta în fond opoziția muncitorimii engleze față de politica cercurilor conducă-

* Cf. Funaro, I. Elda, *II viaggio di Garibaldi in Inghilterra e la crisi della democrazia italiana dopo l'unità*, în „Studi storiche”, nr. 1/1966, p. 129 — 157.

⁸ G. M. Trevelyan, *Garibaldi and the Making of Italy*, London, 1921, p. 36.

toare ale principalelor state europene, iar în secundar menționa că ea a constituit, prin diversele ei manifestări (parada emigranților la sosirea lui Garibaldi la Londra de pildă), un simbol al fraternizării și unității de clasă.

Autorul își încheie monografia cu tratarea unui aspect care, deși îndeobște cunoscut, evidențiază faptul că în cercetarea oricărui fenomen al vieții sociale sau politice există întotdeauna noi filoaane de investigație, se oferă noi valențe interpretative. În acest sens, ocupându-se de „Participarea muncitorilor englezi la făurirea Internaționalei I”, cercetătorul sovietic combate încă de la început cu fermitate, teza acreditată de numeroși istorici englezi conform căreia fondarea primei Internaționale ar fi fost un „fenomen întâmplător”. În sprijinul aserțiunilor sale, Rojkov aduce ca argumente, printre altele, existența în Anglia a unui „Comitet internațional muncitoresc”, ce a ființat pînă în 1858, ca și participarea deloc neglijabilă a liderilor muncitorimii engleze la organizații internaționale create în diverse țări. Pe parcursul subcapitolului ne sînt prezentate, cu suficientă claritate și în mod sistematic, etapele procesului de închegare a legăturilor și solidarității internaționale, soldat cu crearea primei organizații proletare despre a cărei activitate Lenin avea să scrie mai tîrziu că „a inaugurat o epocă de dezvoltare în comparație mai puternică a mișcării muncitorești din toate țările lumii, o epocă de dezvoltare în lărgime, epocă în care s-au constituit partide muncitorești de masă în cadrul fiecărui stat național”⁹.

Este subliniată poziția oscilantă a „aristocrației muncitorești” care a ajuns la înțeleger-

rea necesității luptei unite împotriva capitalului numai după ce a văzut că i se închiseseră ușile clasei de mijloc și că nu era exclusă nici dizolvarea treptată a trade-unionurilor. În fine, în lucrare este pus în evidență rolul de ideolog și îndrumător practic al proletarietului european jucat de Marx, care este invitat la St. Martin Hall printr-o scrisoare personală și care este ales ca reprezentant al muncitorimii germane în organul conducător al Internaționalei.

În acest fel — se concludă în lucrare — „în mișcarea muncitorească engleză din acea perioadă victoria a fost dobîndită de linia unirii proletarilor din toate țările în propria lor organizație, capabilă să conducă masele la lupta victorioasă pentru interesele lor de clasă” (p. 218).

La capătul parcurgerii acestui interesant volum, lectorul rămîne cu un realist și documentat tablou de ansamblu al activității proletarilor englezi la începutul anilor 60. Ceea ce se poate reproșa totuși autorului — fapt ce nu umbrește meritele de analist și munca serioasă întreprinsă — este totuși faptul că pe acest fundal al luptei de clasă din Anglia secolului trecut nu reiese decît foarte estompat rolul și ponderea liderilor muncitorimii (ne referim în special la George Odger, John Cremer, Hartwell, R. Aplegarth).

Volumul în discuție însoțit de o bogată bibliografie (aproape exhaustivă) și de un indice de nume și locuri, vine astfel să completeze istoriografia mișcării muncitorești occidentale, în cadrul căreia va constitui credem o lucrare de serioasă referință, scrisă cu talent de pe pozițiile avansate ale concepției materialist-istorice asupra istoriei societății.

M. Stroia

⁹ V. I. Lenin, *Opere*, București, Edit. pentru literatură politică, 1955, p. 50.

ISTORIA ROMÂNIEI

GERNOT NÜSSBACHER, *Johannes Honterus. Sein Leben und Werk im Bild*, Bukarest, Kriterion Verlag, 1973, 88 p.

Nu se poate sublinia deajuns meritul editurii Kriterion care deschide cu acest volum o nouă serie de lucrări de popularizare a științei istorice, mai exact de înfățișare succintă a vieții și activității unora dintre cele mai marcante personalități ale trecutului țării noastre. Ciclul se deschide cu o excelentă prezentare a marelui umanist și reformator brașovean Johannes Honterus a cărui acțiune a influențat hotărâtor viața comunității săsești din Transilvania în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Nu e vorba, așadar, de o scriere erudită, de una din acele monografii care s-au succedat în încercarea de a întregi cu noi elemente documentare imaginea de ansamblu a lui Honterus, ci de o prezentare simplă, în care expunerea datelor biografice și a celor privitoare la acțiunea sa culturală și confesională, în înșiruire cronologică, slujește de comentariu unei excelente ilustrații. Cititorul nespecialist care dorește să se inițieze în cunoașterea lui Honterus are astfel, datorită acestei lucrări inteligent alcătuite, posibilitatea de a urmări firul existenței sale în cadrul în care aceasta s-a desfășurat: Brașovul și lumea săsească a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Începuturile lui Honterus, peregrinările sale în străinătate, la studii, și apoi, în exilul provocat de ralierea sa la cauza habsburgică într-o vreme când orașul său natal ajunsese în obediența lui Ioan Zapolya, activitatea sa științifică-editorială în străinătate, revenirea la Brașov, înființarea tipografiei în acest oraș, succesiunea tipăriturilor în anul 1539 și varietatea domeniilor pe care le acoperă — gramatici latine și grecești, extrase din opera lui Aristotel, Cicero și Quintilian, Aforisme ale învățaților antici, scrieri teologice și juridice, mărturie a unei prodigioase activități editoriale care a dat un puternic impuls culturii umaniste în Transilvania — publicarea în 1540 a unui însemnat text patristic descoperit într-o bibliotecă din Țara Românească, în sfârșit activitatea didactică și reformatoare

a învățatului brașovean care, alături de celelalte activități, avea să-l impună ca pe una dintre cele mai însemnate personalități produse de mediul săsesc din Transilvania, toate aceste etape și manifestări ale sale sînt puse în lumină de informații scurte, precis formulate, și de o bogată ilustrație, expusă paralel. Într-un cuvînt ne aflăm în fața unui excelent instrument de popularizare a cunoștințelor asupra uneia dintre personalitățile cele mai de seamă ale istoriei Transilvaniei, iar înrînd autor al acestei scrieri, istoricul sas Gernot Nüssbächer, care a știut să ofere cititorilor săi o lucrare atractivă și instructivă în același timp, și-a câștigat astfel un merit deosebit și în literatura de popularizare.

Serban Papacostea

PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFĂNESCU, *Muzeul Curtea Veche. Palatul Votevodal*, București, Muzeul de istorie a municipiului București 1973, 133 p. + il.

Lucrarea muzeografilor P. I. Panait și A. Ștefănescu se înfățișează ca o succintă dar valoroasă monografie dedicată celui mai reprezentativ monument istoric al Capitalei. Cu o deosebită competență autorii relevă cu meticulozitate etapele de viațuire ale acestui important complex arhitectonic al vechiului București. Meritul lor este deosebit, deoarece ei prezintă pentru prima oară — la nivelul marelui public — concluziile cele mai noi privind începuturile Capitalei noastre. Într-adevăr, subscriem cu toată convingerea în urma argumentelor prezentate de autori și a rezultatelor săpăturilor arheologice pe care se sprijină, la ipoteza potrivit căreia cetatea Dimboviței, amintită în izvoarele scrise ale veacului al XIV-lea poate fi identificată cu cetățuia inițială a Bucureștilor existînd pe vremea lui Mircea cel Bătrîn. Această fază de viațuire a nucleului viitoarei Curți domnești ia sfîrșit, după părerea autorilor, în primele decenii ale veacului al XV-lea și găsim plauzibilă părerea lor că ea ar putea fi atribuită domniei lui

Dan al II-lea, ce a avut numeroase conflicte armate cu turcii.

Fazele ulterioare ale existenței Curții Vechi (sub Vlad Țepeș, Radu cel Frumos, Basarab Țepeluș sau Mircea Ciobanul) erau ceva mai cunoscute istoriografiei bucureștene, dar autorii le-au îmbogățit cu noi fapte, descoperiri și interpretări judicioase. Sfârșitul veacului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea reprezintă pentru orașul București o epocă de dinamice transformări, în care așezarea de pe malul Dîmboviței își dispută înflorirea — pe plan economic și politic — cu vechea capitală de la Tîrgoviște. Orașul se transformă în reședință de scaun semi-permanentă a țării mai ales în timpul domniei lui Alexandru Mircea și a fiului său Mihnea II Turcicul, care au contribuit mult la ridicarea așezării. Autorii surprind după aceea, cu multă forță de evocare, momentele dramatice prin care au trecut Bucureștii și curtea domnească în timpul luptelor lui Mihai Viteazul cu turcii și distrugerile provocate de aceștia orașului de scaun.

O etapă nouă, de prefaceri, este aceea a lui Radu Mihnea și Matei Basarab, cînd Bucureștii își redobîndesc cu țarie prioritatea față de Tîrgoviște, iar sfârșitul ridicării antiotomane de la 1659 consacră definitiv triumful orașului de pe malurile Dîmboviței și decăderea Tîrgoviștei, abandonată de domnie ca reședință de scaun sub presiunea Porții Otomane.

Autorii reconstituie apoi cu migală etapele constructive prin care a trecut Curtea Veche

în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea sub Gheorghe Duca, Șerban Cantacuzino și mai ales sub Constantin Brîncoveanu, cînd primește importante refaceri și adaosuri.

În sfârșit, P. I. Panait și A. Ștefănescu urmăresc ultimele decenii de viață ale ansamblului arhitectonic din centrul orașului în secolul al XVIII-lea, cînd ruinat de cutremure, incendii și ocupații străine, vechiul așezămint, trăindu-și cele din urmă clipe de mîrire sub Mavrocordați și Alexandru Ipsilanti — cedează pasul noii Curți durată pe Dealul Spirei.

Lucrarea se încheie cu o merituosă călăuză a vizitatorului purtat cu competență și o deosebită grijă în preumblarea efectuată în complexul arhitectonic atât de interesant al vechii așezări domnești. Rezumate în limbile franceză, engleză și rusă — însoțind textul românesc — fac utilizabilă consultarea cărții și de către cititorii străini. De asemenea ilustrația bogată și aleasă cu gust sporesc atractivitatea ei.

Se poate așadar, aprecia că monografia alcătuită de P. I. Panait și A. Ștefănescu își îndeplinește scopul propus și anume acela de a constitui o accesibilă — și în același timp utilă — călăuză istorică a celui mai reprezentativ monument arhitectonic al vechiului București, Curtea Voivodală, de odinioară, de pe malurile Dîmboviței.

Paul Cernovodeanu

ISTORIA UNIVERSALĂ

ZIJA SHKODRA, *Esnafet Shqiptare (Shekuit XV—XX)* (Breslele albaneze, sec. XV—XX), Tirana 1973, 390 p.

Sub egida tinerei Academii de științe a R. P. Albania, distinsul cercetător albanez Zija Shkodra a scos o interesantă lucrare referitoare la meșteșugurile și comerțul albanez în perioada secolelor XV—XX, în care tratează dezvoltarea feudalismului militar otoman în teritoriile albaneze, raporturile agrare, particularitățile vieții orășenești medievale, lupta poporului albanez pentru libertate și independență națională. Este o lucrare de sinteză asupra studiilor sale de pînă acum, în care autorul ne dezvăluie întreaga complexitate a vieții feudale albaneze, prin comparații și referiri la celelalte țări din regiunea Balcanilor ce s-au aflat sub dominația turcească, sezizînd atât aspectele comune cît și cele

specifice fiecărui popor. Cunoscut prin valoroasele sale studii despre *Reformele tanzimatului în Albania, Emigrările albanezilor în evul mediu, Contribuții asupra diasporii albaneze*, prin publicarea celui mai vechi statut de breaslă din Balcani și altele, Zija Shkodra se remarcă prin seriozitatea informației și prin rigurozitatea științifică în tratarea și interpretarea datelor puse în discuție, dovădindu-se nu numai un bun cunoscător al problemelor feudalismului din această zonă a Europei dar și un strălucit interpret al conjugării datelor economice cu cele de istorie în redarea obiectivă a situației social-economice și politice a vremii respective. Istoricul Zija Shkodra care a studiat și în bibliotecile și arhivele din țara noastră, face largi referiri din literatura de specialitate românească, evidențiind trăsăturile comune vieții feudale din Țările Române și Albania, legăturile seculare dintre popoarele noastre, contribuțiile

istoriografiei româneşti la elucidarea acestor probleme. Sint astfel citate peste 30 de lucrări, dintre cele mai semnificative, ale istoricilor români. Cartea pe care o prezentăm în rîndurile de faţă, aduce numeroase ştiri noi asupra evenimentelor petrecute în Albania evului mediu, care, puse în contextul raporturilor (cu celelalte ţări din sud-estul Europei luminează unele unghiuri întunecoase din istoria stăpînirii imperiului otoman, contribuind la o mai bună cunoaştere a vieţii medievale şi moderne din spaţiul geografic al peninsulei Balcanice. Chiar în *introducerea* lucrării, autorul combate tendinţele de minimalizare sau de tratare superficială a eforturilor depuse de popoarele aflate sub stăpînirea otomană, de a-si păstra intactă fiinţa lor naţională, arătînd că pe lângă lupta armată permanentă pentru libertate, ele au luptat neobosit pentru o viaţă mai bună, reflectată în domeniul artelor şi culturii, în producerea bunurilor materiale la nivelul altor state europene. Referitor la Albania se face precizarea că, cu toate distrugerile suferite în decursul secolului al XV-lea, viaţa orăşenească nu s-a stins, ea continuînd sub diferite forme şi ajungînd treptat la nivelul de civilizaţie al altor popoare din Balcani. Astfel este combătută ideea că albanezii nu au cunoscut o dezvoltare social-economică multilaterală, limitîndu-se numai la păstoria, piraterie sau ca mercenari, autorul considerînd-o ca o idee subiectivă, tendenţioasă, fără o bază ştiinţifică, deoarece aşa cum se reflectă viaţa orăşenească albaneză în documentele vremii ea s-a caracterizat printr-o vie manifestare în domeniile comerţului şi meşteşugurilor. Contra părerilor acelor ecceţători care susţin că meşteşugarii şi comercianţii din oraşe au fost străini, se aduc puternice argumente legate de dezvoltarea forţelor de producţie, a tradiţiilor vechi şi străvechi ale poporului albanez şi a nivelului de înflorire a comerţului şi meşteşugurilor proprii în toate perioadele analizate, contribuţia poporului albanez la tezaurul culturii şi civilizaţiei mondiale, precizîndu-se că: "... Într-o ţară fără tradiţii vechi, fără nivel social-economic, nu se putea dezvolta o viaţă înfloritoare orăşenească cu o pătura largă de meşteşugari şi negustori băştinaşi, bine organizaţi, nu se puteau naşte meşteri, pictori, arhitecţi apreciaţi în ţară şi străinătate".

În capitolul I, (p. 19--87) sint reliefate principalele probleme legate de structura social-economică a oraşelor albaneze în secolele XV, XVI şi XVII, fiind analizate amănunţit condiţiile anterioare, precum şi factorii ce au influenţat renaşterea corporaţiilor albaneze cunoscute în această perioadă şi mai tîrziu sub numele de isnafuri. Părerile după care breslele medievale îşi au originea în colegiile romane, răsîndite în Iliria (sec. I—III), este înlăturată de autor, (deşi ea este

exprimată şi în tratatul de Istoria Albaniei, volumul I), ea fiind greşită, deoarece corporaţiile sint o instituţie specific medievală, „o formă feudală a organizării meşteşugarilor”, legată de modul feudal de producţie. Urmele corporaţiilor se găsesc la Durres (secolul al XIII-lea), răsîndite şi în alte oraşe ca Shkodra, Kruja şi altele (în secolele XIV—XV), născute sub influenţa puternică a corporaţiilor italiene (veneţiene, indosebi) date fiind relaţiile oraşelor italiene şi dalmatine cu oraşele de pe coasta Mării Adriatice. Autorul susţine că odată cu instaurarea dominaţiei otomane în secolul al XV-lea, sistemul corporaţiilor a fost distrus doar în cîteva centre din Albania de sud şi nord-estică, el continuînd fără întrerupere, după care s-a adaptat stării de ocupaţie şi în cele din urmă sub influenţa puternică a legislaţiei otomane, s-a contopit în sistemul turco-arab al isnafurilor. Zija Shkodra concluzionează deci, că vechile corporaţii s-au adaptat noilor condiţii, adoptînd sistemul otoman, fără a fi aduse de turci, ci fiind creaţii autohtone ale vieţii din Albania acestei perioade. Astfel se susţine ideea că naşterea şi răsîndirea isnafurilor a fost rezultatul direct al dezvoltării interne a forţelor de producţie, al ridicării şi înfloririi societăţii feudale albaneze în condiţiile politice noi create de ocupaţia turcescă şi nu ca o răsîndire a breslelor din Grecia sau aduse de otomani. În continuare se enumeră principalii factori ce au contribuit la naşterea şi răsîndirea isnafurilor în Albania, dintre care cităm nevoia meşteşugarilor şi comercianţilor de a soluţiona nenumăratele şi complexe probleme ale economiei feudale în dezvoltare, pentru a pune frîn concurenţei libere, în condiţiile pieţii locale limitate, pentru a îngrădi atitudinea prădălnică şi samavolnică a dîcilor feudali etc. În faza lor embrionară isnafurile au apărut pentru prima dată la Elbasan către a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după care, în secolul al XVII-lea le întîlnim şi în alte centre, ca forme dominante ale organizării şi controlului vieţii social-economice ale meşteşugarilor şi negustorilor, continuîndu-şi existenţa pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ramaşele putînd fi urmărite chiar şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Autorul nu omite să sublinieze că această instituţie medievală, atît prin forma organizatorică, cît şi prin funcţiile sale economico-militaro-ideologice era parte componentă a suprastructurii feudale dominante, pe care a servit-o în toate aspectele sale. Sint bine precizate caracteristicile celor două categorii sociale ce se înfruntau, în cadrul isnafurilor. De o parte pătura meşteşugărească-negustorească bogată, castă conducătoare a breslelor, şi de cealaltă parte masa zdrobitoare a meşteşugarilor mici şi mijlocii, a calfelor, zilicilor şi ucenicilor, săraci şi exploataţi.

În tratarea problemei breslelor albaneze, autorul distinge trei etape importante, în funcție de trăsăturile și particularitățile specifice fiecăreia, periodizare ce ni se pare justificată, fiind conștient de evoluția societății feudale albaneze în condițiile stăpînirii otomane, stăpînire ce s-a prelungit pînă la 28 noiembrie 1912, cînd, după lupte seculare, poporul albanez a reușit să cucerească independența de stat a țării sale.

Capitolul al II-lea, (paginile 89-220) se ocupă de *Organizarea și structura isnafurilor albaneze*, fiind cel mai substanțial în prezentarea de informații și documente privind alți teritoriul Albaniei, cît și a altor țări din perimetrul peninsulei Balcanice. În primul subcapitol sînt redată condițiile și calea de a deveni membru al breslei, totul fiind sistematizat pe subtitluri bine definite, ca: *ucenicia, calfa, meșterul*, după care se arată pe larg diferențele sociale din sînul breslelor, relațiile și conflictele existente, trecîndu-se apoi, în mod detaliat, la explicarea fiecărui termen ce definea pe conducătorii isnafurilor, făcîndu-se și etimologia fiecărui termen întrebunțat. Specialiștii găsesc în această parte a lucrării numeroase date interesante și explicații proprii autorului, care caută să lărgească orizontul de cunoștințe al lectorului prin diferite incursiuni în literatura de specialitate, prin prezentarea de documente, unele inedite, coroborînd diferite știri pentru a ajunge la interpretări cît mai adecvate. O atenție deosebită este acordată prezentării legislației și statutelor isnafurilor, autorul susținînd anumite teze proprii cu privire la legislația corporațiilor în Imperiul Otoman.

Ni se par de asemenea interesante reflecțiile autorului privind „discriminările” de ordin religios în angajarea ucenicilor și calfelor, ce au avut consecințe negative asupra dezvoltării unor meserii, precum și semnalările în legătură cu existența unor isnafuri mixte albanovoalahe în diferite orașe ca Berat, Vlora, Moscopole și altele. Condițiile grele de muncă ale ucenicilor sînt redată în diferite ocazii, pornind chiar de la contractul verbal de angajare, unde tatăl declara în fața meșterului, „Uite meșterule fiul meu, carnea este a ta, iar oasele sînt ale mele”, exploatarea lor fiind legalizată prin diferite alte regulamente, prezentate pe larg în volum.

Cel de al III-lea capitol, (p. 221-276) este dedicat prezentării funcțiilor isnafurilor, unde sînt analizate sarcinile interne ale acestora, precum și unele funcții importante cu caracter economic, politic, militar și instructiv-religios. Alături de folosirea unor izvoare documentare și literare, sînt pe larg expuse și tradițiile orale ca o completare a primelor.

Diferite date statistice întregesc informațiile cuprinse în acest capitol.

Ultimul capitol, intitulat: „*Dezvoltarea pieței interne. Decăderea și destrămarea completă a breslelor albaneze*”, cuprinde cîteva subcapitole cu titluri semnificative pentru conținutul problemelor puse în discuție. Subcapitolul „Piața albaneză în secolul al XVIII-lea”, furnizează date interesante privind situația existentă atunci în orașele Shkodra, Ulqini, Tirana, Elbasan, Berat, Voskopoja, Kavaja, Durres, Vlora, Gjakova și altele, iar subcapitolul „Decăderea și destrămarea completă a isnafurilor în secolele XIX-XX”, este concludent pentru tezele expuse de autor în capitolele precedente. Celelalte subcapitole, „Influența reformelor asupra decăderii breslelor”, „Pătrunderea capitalului străin și decăderea vechilor meșteșuguri” și „Primele manufacturi și fabrici. Dispariția completă a isnafurilor”, sînt menite să explice cauzele ce au determinat destrămarea orînduirii feudale și pătrunderea elementelor capitaliste în economia albaneză, tabloul societății albaneze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Valoroasa lucrare a istoricului Zija Shkodra se încheie cu o listă a principalelor lucrări folosite, unde sînt citate 36 de studii tipărite în țara noastră și consultate de autor, cu un util indice de nume și un rezumat în limba franceză, în care se dau cîteva indicații prețioase asupra surselor de informare, a bibliografiei și documentelor, a principalelor teze susținute în cuprinsul cărții.

Am menționat încă de la începutul prezentării însemnătații acestei cărți atît pentru istoriografia albaneză contemporană cît și pentru specialiștii preocupați de studiul istoriei sud-estului european, lăsînd la urmă sublinierea utilității ei pentru istoricii români. În afara faptului că numai citirea celor peste 30 de lucrări tipărite în România stîrnește interesul pentru consultarea acestei cărți, Zija Shkodra ne oferă plăcutul prilej de a întîlni numeroase date despre țara noastră, întrebunțarea unor cuvinte comune, citirea unor fapte referitoare la legăturile comerciale româno-albaneze etc.

Lucrarea este rodul unei munci îndelungate și plină de abnegație, fiind prima monografie de acest fel în literatura de specialitate albaneză și una dintre cele mai remarcabile lucrări de acest gen din istoriografia referitoare la studierea feudalismului în țările din sud-estul Europei.

Geleu Maksutovei și Dumitru Polena

TATIANA SERGEEVNA OSIPOVA, *Irlands-kij gorod i ekspansija Anglii XII—XV vekov*, Moscova, Izd. „Nauka”, 1973, 256 p.

Cartea cercetătoarei sovietice este o prezentare în stil economist a concluziilor unor studii efectuate asupra documentelor publicate încă înaintea primului război mondial de felurite comisii istorice și arheografice, însărcinate cu stringerea și editarea izvoarelor istoriei Irlandei medievale.

Așa cum arăta chiar autoarea, în două articole publicate recent în „Srednie veka” 28(1969) și 30(1971), istoria orașelor medievale irlandeze nu prezintă aspecte esențiale deosebite față de cele ale istoriei urbane engleze, întrucât târgurile și cetățile hibernice, populate în sec. XII—XVI exclusiv de englezi, au rămas un simplu corp străin, implantat cu sila în teritoriul rural primitiv al Irlandei patriarhale, schimburile între sat și oraș având un caracter întmplător, spre deosebire de cele între orașele irlandeze și cele ale Angliei occidentale, deosebit de intense și active în tot evul mediu.

Autoarea a folosit pare-se regelele moderne mai des decât documentele originale, scrise în latină, irlandeză, sau engleză veche. În orice caz, mai toate citatele reprezintă de fapt rezumatul englez al unor acte redactate în altă limbă.

R. Constantinescu

* * * *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I (1917—1939), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, 348 p.

Alcătuită de un colectiv de istorici compus din Alexandru Gheorghiu, Zamfir Zorin, Constantin Bușe și Gheorghe Bădescu, culegerea a urmărit reflectarea, prin mărturiile corespunzătoare, a evoluției relațiilor internaționale din perioada interbelică. Volumul ilustrează pregnant, credem noi, o idee fundamentală și anume falimentul total al sistemului politico-economic constituit de tratatele de pace de după primul război mondial.

Autorii au utilizat în redactarea culegerii atât volume de documente publicate peste hotare și ziare, deci surse editate, cât și fondurile Arhivei Ministerului Afacerilor Externe a României pentru a ilustra politica internațională a guvernului român. Destinat în primul rând studenților, profesorilor de istorie, volumul se adresează și publicului larg interesat de evenimentele dintre cele două războaie mondiale.

Sursele utilizate au putut asigura în bună parte realizarea scopului propus, dar credem că ar fi fost necesară o mai bună utilizare a culegerilor de documente publicate în Occident (ne referim în special la *Documents Diplomatiques Français*, *Documents on British Foreign Policy* și *Documents on German Foreign Policy*). Dată fiind valoarea deosebită a acestor colecții, credem că ar fi fost necesară o mai largă utilizare a volumelor apărute, referitoare la perioada menționată. De asemenea, culegerea oficială de documente americane, *Documents on American Foreign Relations*, care a apărut în volume anuale, nu a fost deloc utilizată.

Cele 106 documente ale volumului prezentat sînt grupate în trei mari capitole. Unul dintre acestea este consacrat organizării păcii conform sistemului de tratate de la Versailles și cuprinde 10 piese referitoare, în principal, la tratatele de pace semnate după primul război mondial.

Al doilea capitol este orientat în direcția ilustrării politicii de menținere a statu-quoului creat de sistemul de tratate de la Versailles. Cuprinzînd 33 documente, această parte a volumului reflectă clar activitatea desfășurată de o serie de state europene, între care și România, pentru menținerea păcii și securității pe continent.

În sfîrșit, capitolul III este o ilustrare a agresiunii fasciste și a luptei împotriva ei, precum și a încercărilor de conciliere între marile puteri. Această problemă constituie nucleul volumului, deoarece i se consacră 62 de documente, și cuprinde principalele documente care reflectă evoluția evenimentelor începînd cu expansiunea japoneză împotriva Chinei (1931) și terminînd cu tratatul de asistență mutuală între Regatul Unit al Marii Britanii și Poloniei (25 august 1939). Dispuse în ordine cronologică, documentele reflectă agravarea tensiunii internaționale prin actele de agresiune ale fascismului și ale militarismului japonez. Consecință directă a stării acute de criză politică, economică și socială prin care trecea omenirea în anii '30, agresiunile italo-germane și japoneze vor duce la declanșarea marii conflagrații a secolului al XX-lea.

Apreciem că volumul și-a atins scopul propus atât prin selectarea documentelor, cât și prin importanța acordată diverselor aspecte ale relațiilor internaționale din perioada interbelică. Deși autorii rămîn tributari europocentrismului, prin accentuarea evenimentelor din Europa, găsim referiri și la celelalte continente în special la Asia și America. Poate ar fi fost nevoie să se includă în lucrare și tratatul de pace S.U.A. — Germania (1925). Documentele incluse în culegere sînt semnificative și redau atmosfera reală din relațiile internaționale interbelice.

Apariția volumului I de *Relații internaționale în acte și documente* (1917—1939) a corespuns unor necesități și, în ciuda unor minusuri inevitabile oricăru început, ar putea constitui un stimulente pentru elaborarea unei culegeri de documente referitoare la politica externă a României în perioada interbelică.

Nicolae Dascălu

Dictionarium bibliothecarii practicum (Ad usum internatolem in XX linguis) Wörterbuch des Bibliothekars in zwanzig Sprachen, Composit, Herausgeber Dr. Zoltán Pipics, Editio quinta, Fünfte Auflage, Verlag Dokumentation München-Pullach, 1971, 375 p.

O foarte utilă lucrare, un instrument de lucru care se recomandă de la sine, chiar prin titlul său, tuturor categoriilor de bibliotecari și celor care și-au făcut din munca cu cartea o îndelungă, se dovedește a fi *Dictionarium bibliothecarii practicum*, ajuns la a cincea ediție. Se simțea, mai de mult, nevoia unei atari lucrări care să călăuzească activitatea, munca de fiecare zi a bibliotecarilor, dicționarul de față servind din plin la ideea nobilă de cooperare culturală și științifică prin intermediul cărții.

Dicționarul are o structură judicios alcătuită. La început, se află o succintă dar binevenită *Prefață (Vorwort)*, pp. 5—6, semnată de dr. Zoltán Pipics, în limbile de circulație mondială, germană și engleză, din care rezultă, cit se poate de clar, menirea practică și spirituală a dicționarului, realizat în folosul colaborării culturale internaționale, superior, din multe puncte de vedere, altor dicționare ale aceluiași gen de plină acum. Prefața, sistematic concepută de editor, are câteva idei de bază, directoare, cu ajutorul cărora vom putea întrebuița, în momentul oportun, și mai bine lucrarea în cauză.

În comparație cu dicționarele mai vechi, care cuprindeau 8 sau 10 limbi, prezentul dicționar este redactat în 20 de limbi, potrivit cu trebuințele reale, de astăzi ale bibliotecarilor. În cazul acestei a cincea ediții, germana este limba de bază, de referință putem spune; apoi, urmează engleza, franceza, rusa și spaniola și, în sfârșit, celelalte limbi, de la bulgară până la ungară, desfășurate în ordine alfabetică. Alcătuirea specială a dicționarului, structura intimă, a fost reclamată de destinația sa practică. Pornind de la această idee principială, reclamatoare, trebuie să subliniem că scopul lucrării este acela de a servi întru ajutorul bibliotecarului în munca de fiecare zi, îndeosebi în domeniul catalogării, organizării

și orientării de bază printre cărțile și documentele în limbi străine. În această ordine de idei, menționăm că lucrarea nu ar trebui să lipsească din toate bibliotecile mari, mai ales din cele documentare.

Partea întâi a lucrării, *Dicționarul complet al limbilor (Gesamtwörterbuch der Sprachen)*, pp. 12—207, conține un impresionant tabel cu 364 de termeni de specialitate, relativi la vastul domeniu al muncii cu cartea, termenii fiind așezați în ordine alfabetică și traduși, după cum ne sugerează și titlul lucrării, în 20 de limbi (germană, engleză, franceză, rusă, spaniolă, bulgară, daneză, finlandeză, greacă, olandeză, italiană, croată, latină, polonă, română, suedeză, srbă, slovacă, boemică, ungară).

Într-o legătură organică cu prima parte, ni se dezvăluie a fi un util *Apendice (Anhang)*, pp. 196—207) care cuprinde, tot în 20 de limbi traduse, noțiuni legate de măsurarea timpului (lunile anului, zilele săptămânii etc.).

Glosarul limbilor separate (Wortverzeichnis der einzelnen Sprachen), pp. 211—375) formează cea de a doua parte a dicționarului. Aici sînt prezentate separat, pentru fiecare din cele 19 limbi — căci germana este exclusă — aceleași 364 de cuvinte, toate cuvintele fiind însoțite de un număr de ordine, reprezentînd numărul sub care se poate găsi cuvîntul respectiv în tabelul din partea întâi a dicționarului. Să exemplificăm spusele noastre cu două cazuri, și ne vom da seama că munca cu această lucrare se va desfășura cit se poate de plăcut, repede și practic. Dacă un specialist, un bibliotecar care nu posedă cunoștințe de limba română, întîlnește cuvîntul *carte* și nu-i cunoaște sensul, caută în partea a doua a lucrării (*Wortverzeichnis der einzelnen Sprachen*) termenul în limba română. În dreptul acestui cuvînt se poate citi numărul de ordine, 62, cu ajutorul căruia se orientează în tabelul din partea primă a dicționarului (*Gesamtwörterbuch der Sprachen*). În dreptul aceluiași număr va întîlni, de-a lungul a 4 pagini, cuvîntul trecut în 20 de limbi, din care își alege termenul pe care-l cunoaște. Un alt exemplu: cînd un specialist român vrea să cunoască termenul *revistă* în limba slovacă, se procedează în felul următor: din glosarul alcătuit în limba română alege cuvîntul respectiv și, bineînțeles, numărul de ordine alăturat, 359, cu ajutorul căruia consultă tabelul. Aici va găsi, destul de ușor, la numărul 359, cuvîntul slovac *časopis*.

Un loc aparte, de sine stătător, îl ocupă limba poporului nostru, în contextul mai larg al celorlalte limbi prezente în dicționar. Limba română este repartizată în mod egal, firesc, la fel ca celelalte limbi, prin 364 de cuvinte, cu un dicționar separat, în partea

a doua a lucrării (pp. 325–333). Prin aceasta se recunoaşte, în mod indiscutabil, capacitatea şi puterea de convingere a limbii române, deplina ei disponibilitate şi firescul drept de a participa, alături de celelalte limbi, la opera mai vastă de colaborare internaţională culturală, prin intermediul bibliotecilor şi cărţilor. Includerea limbii poporului român, în cadrul mai larg al celor 20 de limbi, duce, în mod nelindoios, la promovarea unui mare număr de cuvinte româneşti în circuitul internaţional al termenilor de specialitate, impunând chiar anumite cuvinte în munca bibliotecarilor de pretutindeni, atunci când aceştia ar intra în contact nemijlocit cu literatura românească de specialitate sau chiar în corespondenţă cu colegii lor din România.

Dictionarium bibliothecarii practicum reprezintă, dintr-un anumit punct de vedere, o linie medie între dicţionarele speciale şi cele generale, căci conţine, pe lângă noţiuni de strictă specialitate legate de activitatea bibliotecarilor, şi elemente de gramatică pentru fiecare limbă în parte, cum ar fi articolul, sufixul, prepoziţia ş.a. De asemenea, menţionăm înţelegerea pe care a dovedit-o editorul faţă de particularităţile grafice ale unor limbi (greaca, bulgara, rusa şi sârba), pentru care au fost transcrise în paranteză, în formă originală, cu litere speciale, fiecare cuvânt în parte din cadrul acestor limbi, pe lângă denumirea cu litere latine.

Bazele dicţionarului, conceput pentru o întrebuinţare internaţională, au fost realizate

în cadrul general, mai larg al activităţii de la Biblioteca naţională Széchényi (R. P. Ungaria). Subliniind încă o dată destinaţia internaţională a lucrării, trebuie să precizăm că *Dictionarium bibliothecarii practicum* ne apare, dintr-un anumit punct de vedere, drept un rezultat al colaborării internaţionale cu unele mari biblioteci. În direcţie legătură cu această afirmaţie, se cuvine să amintim instituţii prestigioase ca *Biblioteca Nazionale Centrale (Roma)*, *Biblioteka Narodowa (Varşovia)*, *Ethnike Bibliotheke (Atena)*, *Jugoslavenski bibliografski Institut (Beograd)*, *Kongelige Bibliothek (Copenhaga)*, *Kontinklijke Bibliothek (Haga)*, *Kungliga Biblioteket (Stockholm)*, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka (Zagreb)*, *Narodna biblioteka (Softa)*, *Státní knihovna (Praga)*, *Univerzitná knižnica (Bratislava)* şi *Yliopiston kirjasto (Helsinki)*.

Dacă mai adăugăm la toate aceste consideraţii şi condiţiile tehnice deosebite în care a fost realizată a cincea ediţie din *Dictionarium bibliothecarii practicum*, putem afirma, fără nici o teamă de exagerare, că ne aflăm în faţa unei lucrări deosebite din toate punctele de vedere care slujeşte, cum nu se poate mai bine, la dimensiuni internaţionale, munca nobilă şi utilă pe care o desfăşoară bibliotecarii de pretutindeni, antrenanţi în fermecătoarea companie a cărţilor.

Iacob Mărza

REVISTA DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC ANUL XXVII, 1974

GENERALITĂȚI, ISTORIOGRAFIE, TEORIA ȘI METODA ISTORIEI

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
* * * Discursul solemn al tovarășului NICOLAE CEAUȘESCU rostit la Marea Adunare Națională cu ocazia alegerii în funcția de președinte al Republicii Socialiste România	4	1
* * * Jurământul președintelui Republicii Socialiste România	4	1
* * * Însemnătatea istorică a Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român	11	V
* * * O importantă contribuție la cauza păcii și cooperării în lume: vizita președintelui NICOLAE CEAUȘESCU în America Latină și în țări arabe din Orientul Mijlociu	7	991
* * * Programul Partidului Comunist Român și istoriografia românească	9	1285
* * * Agricultură României într-o nouă etapă de dezvoltare	3	331

DEUTSCH, ROBERT, Contribuție istoriometrică la optimizarea surselor primare de informare și documentare istorică	5	737
LIVEANU, VASILE, Asupra istorismului marxist	11	1583
PASCU, ȘTEFAN, Napoca-Cluj — 1850	10	1461
ROMAN, LOUIS, Materialismul istoric și istoriografia românească anterioară anului 1944	12	1765
VETIȘANU, VASILE, Filozofia istoriei la B. P. Hasdeu	7	1049

Istorie contemporană

BANYAI, LADISLAU, Partidul Comunist Român — promotorul creării organizației de masă legale a oamenilor muncii maghiari din România	10	1453
CĂZĂNIȘTEANU, CONSTANTIN și MIHAIL E. IONESCU, Insurecția națională antifascistă armată din România — eveniment strategic de mare însemnătate în desfășurarea ultimului conflict mondial	5	683
CHIPER, IOAN, Participarea armatei române la războiul antihitlerist în memorialistica militară română	8	1167
CIMPONERIU, ECATERINA, Instaurarea puterii populare în țările dunărene	8	1215
CONSTANTINIU, FL., Periodizarea celui de-al doilea război mondial	7	1039
DEAC, AUGUSTIN, Omagiul adus de clasa muncitoare și forțele democratice din România la încetarea din viață a lui V. I. Lenin	1	29
IONESCU, MIHAIL E., Încheierea Alianței militare balcanice tripartite (1936)	12	1687
IONIȚĂ GH. I., Politica internaționalistă militantă a clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român	2	189
IONIȚĂ, GH. I., Ascensiune, combativitate și consecvență în atitudinea antifascistă a clasei muncitoare din România	7	1015
IONIȚĂ, GH. I., România de la Congresul al IX-lea la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român. Istorie în contemporaneitate și contemporaneitate în istorie	10	1421
ISTRATE, SILVIA, Lupta clasei muncitoare din România pentru un regim de asigurări sociale (1922—1928)	9	1299

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
LIVEANU, VASILE, Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea insurecției naționale antifasciste armate (în lumina izvoarelor publicate în anii 1944—1947)	8	1145
MACOVESCU, GEORGE, România socialistă — factor activ de pace și progres în lumea contemporană	9	1281
MATEI, GHEORGHE, Contribuția insurecției naționale antifasciste din România la prăbușirea frontului hitlerist în Balcani, reflectată în documente ale timpului	6	835
MATICHEȘCU, OLIMPIU, Opinia publică internațională solidară cu proletariatul român (1927—1929)	11	1615
NEDELȚU, FLOREA, Concepția P. C. R. privind forma tactică legală și ilegală de activitate revoluționară (1921 — 1944)	11	1595
RUSENESCU, MIHAIL, Presa de tineret în perioada noiembrie 1944 — martie 1949	8	1203
ȘERBAN, CONSTANTIN, Debarcarea anglo-americană în Normandia (6 iunie 1944)	6	857
TEODORESCU, VENERA, Alegerea candidaților Blocului Muncitoresc-Tărănesc în parlament (iunie 1931)	4	537
TEODORESCU, VENERA, Activitatea Uniunii Femeilor Antifasciste din România și a Federației Democratice a Femeilor din România în perioada 1944—1947	8	1187
TUȚU, DUMITRU și ION FETCU, Participarea armatei române la înfăptuirea insurecției naționale antifasciste	7	1025
TUȚUI GHEORGHE, Partidul Social-Democrat din România în perioada luptei pentru instaurarea puterii democrat-populare (august 1944—martie 1945)	3	343
UDREA, TRAIAN, Poziția Partidului Comunist Român față de problema agrară (1921 — 1945)	1	5
UDREA, TRAIAN, Făurirea Frontului Unic Muncitoresc (1940—aprilie 1944).	6	847
UDREA, TRAIAN Insurecția națională antifascistă — factor hotărâtor în schimbarea raportului de forțe în viața politică a României	8	1131

Istorie modernă

CRISTEA, GHEORGHE, „Prerogativele” consiliilor comunale privind executarea tocmelilor agricole (legea din martie 1866)	4	553
IONESCU, TRAIAN, Misiunea lui Al. G. Golescu la Paris în 1848	12	1727
IORDACHE, ANASTASIE, Preliminariile declarării neutralității României după declanșarea primului război mondial	3	385
IOSA, MIRCEA, Istoriografia și izvoarele privind istoria României la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX	11	1633
LIU, NICOLAE, Jules Michelet în conștiința românească	3	363
MACIU, VASILE, Controverse între Ion Ghica, N. Bălcescu, C. A. Rosetti .	4	515
MACIU, VASILE, România și politica marilor puteri față de Serbia (octombrie 1912—august 1914)	9	1315
PORȚEANU, ALEXANDRU, Valeriu Braniște și Memorandul	9	1333
RĂDUȚIU, AUREL, Proiectul lui Gheorghe Bogdan-Duică (din 1895) pentru o „istorie politică a românilor ardeleni”	2	213
RETEGAN, SIMION, Fundația școlară a lui Avram Iancu	5	697
ȘERBAN, CONSTANTIN, Eudoxiu Hurmuzaki, ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne.	1	43
TOTU, MARIA, Lupta pentru reinființarea gărzii naționale între anii 1859—1864	12	1707

Istorie medie

ANDREESCU, ȘTEFAN, Limitele cronologice ale dominației otomane în Țările Române	3	399
---	---	-----

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
CIOBANU, VENIAMIN, Istoriografia românească despre relațiile româno-polone în epoca medie	5	727
DUȚU, ALEXANDRU, Etapele civilizației europene în viziunea umaniștilor români	5	711
IONESCU-NIȘCOV, TRAIAN, Un aspect al relațiilor româno-polone la mijlocul secolului al XV-lea	12	1747
GONȚA, ALEXANDRU, Adunarea țării din primăvara anului 1574 în Moldova	6	887
GRIGORAȘ, NICOLAE, Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova (de la întemeierea statului și până la mijlocul secolului al XVIII-lea)	1	55
GRIGORAȘ, NICOLAE, Politica internă a lui Ioan Vodă cel Viteaz	6	871
GRIGORAȘ, NICOLAE, Originea, formația și preocupările istorice ale mitropolitului Dosoftei	10	1485
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Un alt „cuvînt” al lui Neculce confirmat de documente din veacul al XVII-lea și câteva relatări în legătură cu „Istoriile” sale	4	567
VELCIU, DUMITRU, Implicațiile erorii unui copist de manuscrise din 1712 asupra istoriografiei noastre	2	229

Istorie veche

BERCIU, DUMITRU, Unele probleme ridicate de recente descoperiri arheologice de la Ocnița-Vilcea	1	79
CEAUȘESCU, GHEORGHE, Aspectele și consecințele politice ale călătoriei lui Nero în Grecia	3	413
MORINTZ, SEBASTIAN, Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în spațiul carpto-balcanic	6	897
RUSSU, I. I., Începuturile orașului daco-roman Napoca	10	1473
VULPE, ALEXANDRU, Probleme actuale privind metalurgia aramei și a bronzului în epoca bronzului în România	2	243

DOCUMENTAR

ADĂNILOAIE, NICHITA și GH. UNTARU, Contribuții documentare la cunoașterea activității lui Manuc-Bey	9	1356
BANTEA, general-maior EUGEN, Insurecția națională antifascistă din România în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud” (partea I-ntîi)	6	907
BANTEA, general-maior EUGEN, Insurecția națională antifascistă din România în jurnalul de război al grupului de armate german „Ucraina de sud” (partea a II-a)	7	1065
BERINDEI, DAN, Publicarea documentelor privind istoria modernă a României	9	1351
BINDER, PAVEL, Itinerariul transilvănean al lui Vlad Țepeș	10	1537
BUȚȘAN, CRINA și ANGA-IRINA IONESCU, Biblioteca personală a istoricului și filologului român Ioan Bogdan aflată în fondul actualei Biblioteci Centrale Universitare	4	589
BULAT, TOMA, C., Reorganizarea administrativă din 1844 a Țării Românești	10	1501
CAPROȘU, I., Un document inedit din 1665	4	585
CHIRIȚĂ, GRIGORE, Cîteva informații noi despre Dincă Bălșan (1817—1883)	2	263
CUMPĂNAȘU, DUMITRU, Grădiștea de pe Olteț — sat de țărani liberi	9	1378
EKREM, MEHMET ALI, Mustafa Kemal Atatürk în opinia publică românească	4	597
FILIMON, AUREL, Documente diplomatice belgiene despre Unirea Principatelor	1	85
ILIESCU, OCTAVIAN, Asperi de Licostomo la 1383	3	451
LEONĂCHESCU, NICOLAE, Două precizări referitoare la familia marelui ban Barbu Craiovescu	3	443

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
PALL, FRANCISC, Identificarea lui „Captivus Septemcastrensis”	1	97
PAPACOSTEA, ȘERBAN, Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497): un nou izvor	2	257
PAVEL, TEODOR, Revoluția de la 1848 din Țările Române în corespondența către ziarul berlinez „Vossische Zeitung”	3	429
PETRIC, GABRIEL, Revendicări românești în dieta de la Sibiu din 1837	9	1381
RUS, TRAIAN, O încercare de tipărire a operelor lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai	10	1511
RUSȘINDILAR, PETRU, Theodor V. Ficșinescu, militant de frunte al mișcării socialiste din România	12	1781
ȘERBAN, CONSTANTIN, Știri despre răscoala lui Horia într-un ziar spaniol	10	1523

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

BABICI, ION, Dimităr Blagoev în publicistica românească. Bibliografie se- lectivă	6	925
BOIA, LUCIAN, Istoriografia americană despre România	6	930
IONIȚĂ, CECILIA, Populații dependente în regatele elenistice și în cetățile colo- niale. Privire asupra literaturii	1	107
PASCU, ADRIAN TH., Lucrări noi consacrate lui Avram Iancu	5	753
STROIA, MARIAN, Noi lucrări despre istoria Uniunii Tineretului Comunist	8	1239

DEZBATERI

Cu privire la trăsăturile regimului politic din România în perioada anilor 1918— 1944	5	763
Despre periodizarea celui de-al doilea război mondial	6	941
Dezbateri pe tema „Probleme prioritare ale cercetării istorice din România . Dezbateri pe tema „Matematică, calculator electronic, științe sociale” (<i>Con- stanța Moșei</i>)	7	1083
Dezbateri pe marginea comunicării: „Acțiuni patriotice românești în Statele Unite ale Americii. 1914—1916” (<i>N. Dascălu</i>)	9	1381
Pe marginea comunicării „Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin. Premise ale unei opțiuni” (<i>Ion Stanciu</i>)	5	787

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

ALEXANDRESCU, VASILE, Colocviul internațional de istorie militară	12	1806
APOSTOL, GELU, Sesiunea științifică organizată cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir	1	129
BERINDEI, DAN, Sesiunea consacrată istoriei Academiei și societăților știin- țifice	2	276
BERINDEI, DAN, Sesiunea „Transilvania ca exemplu european de schimb cultural”	2	274
BIDIAN, IANCU, Manifestări științifice româno — vest-germane	3	464
BOIA, LUCIAN, Discuție în legătură cu periodizarea istoriei moderne a României	3	461
BULGARU-DERSCA, M. M. ALEXANDRESCU, Congresul orientaliștilor de la Paris	1	135
CAMPUS, ELIZA, Simpozionul „Al treilea Reich și Jugoslavia”	2	278
CAMPUS, ELIZA, Al șaselea congres național al istoricilor iugoslavi	2	279
CAMPUS, ELIZA, Colocviul Asociației europene de istorie contemporană: „Pro- blema securității în istoria Europei între Locarno și München (1925— 1938)”	3	469

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
CERNOVODEANU, PAUL, Călătorie de studii în Marea Britanie	10	1543
COLUMBEANU, SERGIU și ELIZA CAMPUS, Al III-lea Congres internațional de studii sud-est europene	12	1801
CONSTANTINIU, FLORIN, Sesiunea de comunicări privind istoria militară a poporului român, organizată de Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară	3	459
DASCĂLU, NICOLAE, Sesiunea științifică consacrată celei de a XXX-a aniversări a insurecției naționale antifasciste armate	8	1247
FLOREA, IOAN, Sesiune științifică la Sibiu	3	463
GONȚA, AL. I., Simpozion pe tema „Epoca și personalitatea domnitorului Ion Vodă cel Viteaz”	9	1386
ILIESCU, OCTAVIAN, Congresul internațional de numismatică de la New York—Washington	1	140
ILIESCU, OCTAVIAN, Colocviul internațional „Istanbul — punte de legătură între culturile balcanice, mediteraneene, slave și orientale”	5	794
ILIESCU, OCTAVIAN, Prezențe românești în Spania	7	1094
IONIȚĂ, GH. I., Primul simpozion al comisiei mixte a istoricilor români și sovietici	1	132
LĂZĂRESCU, DAN A., Conferința internațională de istoria dreptului de la Craiova consacrată istoriei dreptului penal în Europa Centrală	5	791
MATEI, ION, Primul Congres internațional de turcologie	2	280
MIOC, DAMASCHIN, Congressus internationalis IV rei diplomaticae	3	466
OLTEANU, ȘTEFAN, Sesiunea științifică de comunicări a Muzeului de Istorie al R. S. România	3	457
OPREA, ION, M., Simpozionul „Europa și Münchenul”	1	141
OPREA, ION M., Documentare în Arhiva Centrală germană din Potsdam	3	470
PAPACOSTEA, ȘERBAN, Sesiunea anuală a comisiei de întocmire a repertoriului izvoarelor medievale	1	142
PORȚEANU, ALEXANDRU, Călătorie de studii	5	795
PORȚEANU, ALEXANDRU, Aniversarea a opt decenii de la procesul Memorandumului	9	1388
RĂDULESCU-ZONFR, ȘERBAN, Simpozionul româno-iugoslav de la Craiova	1	133
RĂDULESCU-ZONFR, ȘERBAN, Colocviul internațional „Marile puteri și Serbia în ajunul primului război mondial”	11	1656
REZACHEVICI, CONSTANTIN, Cercetări în arhive și biblioteci polone	6	952
STANCIU, ION, Călătorie de studii în S.U.A.	2	277
STANCIU, ION, Colocviul româno-american de la Suceava	11	1653
STOICESCU, NICOLAE, Despre „oaste” și „oastea cea mare”	2	269
STOICESCU, NICOLAE, A VIII-a consfătuire națională de arheologie	7	1091
UDREA, TRAIAN, 30 de ani de la înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc	7	1087
VEKOV, CAROL, Călătorie de studii în R. S. Cehoslovacă	7	1093
* * * Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1973	4	605
* * * Al doilea colocviu de studii și comunicări de la Tulcea	10	1547
* * * Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în cursul anului 1973	4	630
* * * Manifestări consacrate celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă	9	1385
* * * Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” pe anul 1973	4	614
* * * Sărbătorirea a 50 de ani de apariție a „Revistei arhivelor”	6	951
* * * Sesiunea anuală de comunicări științifice a Direcției monumentelor istorice și de artă	9	1389
* * * Sesiunea științifică „Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică”	8	1249
* * * Cronica	1	143
* * * Cronica	2	284
* * * Cronica	5	796
* * * Cronica	6	957
* * * Cronica	10	1548
* * * Cronica	11	1658
* * * Cronica	12	1807
* * * Teză de doctorat	5	799

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
* * * Teză de doctorat	6	957
* * * Teză de doctorat	10	1549
* * * Teză de doctorat	12	1809

RECENZII

AGULHON, MAURICE, <i>1848 au l'apprentissage de la Republique 1848-1852</i> , Paris, Editions du Seuil, 1973, 250 p. (Constantin Șerban)	9	1403
ATANASIU, VICTOR, <i>Mihal Viteazul. Campanii</i> . București, Edit. militară, 1972, 342 p. (Constantin Rezachevici)	8	1262
BENNET, JOHN WHEELER și ANTHONY NICHOLLS, <i>The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War</i> , London, Macmillan, 1972, 878 p. (Nicolae Dascălu)	11	1672
BERINDEI, DAN, <i>L'Année revolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains</i> , Bucarest, Editions de l'Académie de la Republique Socialiste de Roumanie, 1973, 246 p. (Vasile Maciu)	6	959
CHAUNU, PIERRE, <i>L'Espagne de Charles Quint</i> , Collection „Regards sur l'Histoire”, Paris, SEDES, 1973, 2 vol. 660 p. (Dan A. Lăzărescu)	6	973
CÎNCEA, PARASCHIVA, <i>Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat</i> , București, Edit. științifică, 1974, 282 p. (Damian Hurezeanu)	11	1661
CONTAMINE, PH., <i>Guerre, état et société à la fin du Moyen âge. Etudes sur les armées des rois de France 1337-1494</i> , Paris, Edit. Mouton, 1972, 757 p. (Constantin Șerban)	4	650
CONSTANTINESCU, OLGA, <i>Critica teoriei „România - fără emnamente agricolă”</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 324 p., Colecția Biblioteca Economică (Damian Hurezeanu)	7	1097
CONSTANTINIU, FLORIN, <i>Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 211 p. Colecția „Biblioteca istorică”, XXX (Sergiu Columbeanu)	10	1554
CORBU, CONSTANTIN, <i>Țărântimea din România în perioada 1848-1864</i> , București, Edit. științifică, 1973, 273 p. (Mircea Iosa)	5	801
DICULESCU, VLADIMIR, <i>Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830-1848)</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 218 p. (Marta Constantin)	2	285
EIDELBERG, PHILIP GABRIEL, <i>The Great Rumanian peasant revolt of 1907. A History of a Modern Jacquerie</i> , Leiden, E. J. Brill, 1974, 260 p. (Damian Hurezeanu)	12	1811
EMINESCU, GHEORGHE, <i>Napoleon Bonaparte</i> , vol. I-II, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 256 + 255 p. Colecția „Istorie și civilizație”, 6 (Dan A. Lăzărescu)	10	1559
FÖRSTER, GERHARD, HEINZ HELMERT, HELMUT SCHNITZER, <i>Zweite Weltkrieg Militärischer Abriss</i> (Al doilea război mondial - sinteză istorico-militară), Militärverlag Der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1972, 478 p. (Dumitru Tușu)	1	156
GHEȚIE, ION, <i>Inceputurile scrisului în limba română, Contribuții filologice și lingvistice</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 210 p. (Ludovic Demény)	12	1815
GOLDENBERG, S., <i>Columb. Omul și fapta</i> , Cluj, Edit. Dacia, 1973, 221-223 p. + 1 hartă (Paul Cernovodeanu)	6	971
GÖLLNER, CARL, <i>Stebenburgische Städte im Mittelalter</i> , București, Edit. științifică, 343 p. (Iancu Bidlanu)	3	479
GUENÉE, BERNARD, <i>L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les États</i> , col. Nouvelle Clio, 22, Paris, P.V.F., 1971, 340 p. (Stelian Brezeanu)	2	294
HRYOS, EVANGHELOS K., <i>Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Ἰῶθοι. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα.</i> (Bizanțul și goții. Contribuție la studiul politicii externe a Bizanțului în sec. al IV-lea), Salonic, 1972, 195 p. (Gheorghe Cronț)	3	483

	Nr.	Pag
JARDIN, A. și A. J. TUDESQ, <i>La France des notables</i> , vol. I—II, Paris, Editions du Seuil, 1973, 255 + 256 p. Nouvelle histoire de la France contemporaine, 6 (<i>Lucta Taftă</i>)	7	1107
KOVÁCS, IOSIF, <i>Desființarea relațiilor feudale în Transilvania</i> , Cluj, Edit. Dacia, 1973, 187 p. (G. D. Iscru)	1	152
MATEI, GHEORGHE, <i>Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919—1934)</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, 300 p. (Biblioteca istorică, XXVII) (<i>Nicolae Dascălu</i>)	8	1257
MILZA, PIERRE, <i>De Versailles à Berlin (1919—1945)</i> , 2. édition, Masson et Cie Editeurs, Paris, 1972, 189 p. „Collection Histoire” (<i>Nicolae Dascălu</i>)	4	656
NICOLAE, CONSTANTIN și PETRE ILIE, <i>Armata română pe drum de luptă și victorii</i> , București, Edit. militară, 1973, 168 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	8	1251
NÜSSBACHER, GERNOT, <i>Johannes Honterus. Sein Leben und Werk im Bild</i> , Bukarest, Kriterion Verlag, 1973, 88 p. (<i>Șerban Papacostea</i>)	12	1825
NUȚU, CONSTANTIN, <i>România în anii neutralității 1914—1916</i> , București, Edit. științifică, 1972, 348 p. (<i>Șerban Rădulescu-Zoner</i>)	1	147
PANAIT, PANAIT I., ARISTIDE ȘTEFĂNESCU, <i>Muzeul Curtea Veche. Palatul voievodal</i> , București, Muzeul de Istorie a Municipiului București, 1973, 133 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	12	1825
PATAKI, IOSIF, <i>Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, CXIV + 352 p. + 17 figuri + 2 hărți (<i>Ludovic Demény</i>)	5	805
PAXTON, ROBERT, <i>La France de Vichy (1940—1944)</i> , Paris, Editions du Seuil, 1973, 375 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	10	1565
PLATT, D. C. M., <i>The Cinderella Service. British Consuls since 1825</i> , London, Longmans, 1971, X + 272 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	3	489
PLATON, GHEORGHE, <i>Domeniul feudal din Moldova în preajma revoluției de la 1848</i> , Iași, Edit. Junimea, 1973, 226 p. (G. D. Iscru)	3	473
POENARU, DANIELA, <i>Contribuții la Bibliografia românească veche</i> , Tirgoviște, Muzeul județean Dimbovița, 1973, 341 (343) p. + il. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	4	643
ROŽKOV, B. A., <i>Angliskoe raboče dviženie 1859—1864</i> , Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 221 p. (<i>Marian Strota</i>)	12	1820
SZCZEPAŃSKA, KRYSZYNA și BOŻENA ZIELIŃSKA, <i>Bibliografia Wojny wyzwoleńczej narodu polskiego 1939—1945. Problematyka wojskowa. Materiały z lat 1939—1967</i> (Bibliografia războiului de apărare al poporului polonez 1939—1945. Problematica militară. Materiale din anii 1939—1967), Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, 831 p. (Wojskowy Instytut Historyczny. Polski czyon zbrojny w. II wojnie światowej, tom. VI) (<i>Milică Moldoveanu</i>)	7	1102
ȘTEFĂNESCU, ȘTEFAN, <i>Demografia istorică, dimensiune a istoriei</i> , Timișoara, Edit. „Facla”, 1974, 171 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	10	1551
THORNE, CHRISTOPHER, <i>The Approach of War 1938—1939</i> , London, Macmillan, 1973, 232 p. (<i>Eliza Campus</i>)	12	1817
TROCSANY, ZSOLT, <i>Erdélyi kormányhatósági levéltárak</i> (Arhivele organelor de guvernământ ale Transilvaniei), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 784 p. (<i>Margareta Gaspar</i>)	9	1400
VASILIEVSKI, R. S., <i>Proishozhdenie drevnea ja kultura koreakov</i> , Otv. red. akad. A. P. Okladnicov, Novosibirsk, „Nauka” — Sibirsk, otd. 1971, 257 p. (<i>Louis Roman</i>)	2	299
VELCIU, DUMITRU, <i>Miron Costin</i> , București, Edit. Minerva, 1973, 298 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	5	809
VIVES, VICENS JAIME, <i>Approaches to the History of Spain</i> , ed. a 2-a, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1970, XXX + 190 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	1	161
VLADCOVSCI, PETRU, <i>Contribuții la istoricul dezvoltării învățămîntului din județul Iași</i> , partea I, Iași, 1972, 200 p. (<i>I. Caproșu</i>)	4	646
VLĂDUȚ, CONSTANTIN, <i>Ion Câmpineanu</i> , București, Edit. științifică, 1973, 264 p. (<i>Anastase Iordache</i>)	9	1391
VLĂDUȚIU, ION, <i>Etnografia românească. Istoric, cultură materială, obiceiuri</i> , București, Edit. științifică, 1973, 507 p. (<i>Maria Constantin</i>)	9	1395

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
• • • <i>Bibliografia istorică a României II (Secolul XIX)</i> , Tom I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, XXXVI + 512 p. (<i>Constantin Nufu, Maria Vulcu</i>)	2	290
• • • <i>Călători străini despre Țările române</i> , vol. V, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Edit. științifică, 1973, 701 p. cu ilustr. (<i>Pavel Binder</i>)	6	963
• • • <i>Diplomați iluștri</i> , vol. III, București, Edit. politică, 1973, 351 p. (<i>Ion Stancu</i>)	5	813
• • • <i>Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial 1938—1945</i> , vol. I, <i>Țările din Europa centrală și de sud-est</i> , Sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, Edit. militară, 1973, 454 p. (<i>Gh. N. Cazan</i>)	8	1254
• • • <i>Solidaritatea mișcării muncitorești și democratice din România cu mișcarea muncitorească și democratică din Bulgaria</i> , Edit. politică, București, 1974, 248 p. (<i>P. Constantinescu-Iași</i>)	11	1669
• • • <i>Studii și materiale de istorie modernă</i> , vol. IV, redactori responsabili Nichita Adăniloie și Dan Berindei, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 462 p. (<i>Gheorghe Platon</i>)	7	1100
• • • <i>Studii și materiale de istorie medie</i> , vol. VII, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 425 p. (<i>Nicolae Stoicescu</i>)	11	1664

REVISTA REVISTELOR

BOIA, LUCIAN, „Rumanian studies”. An International Annual of the Humanities and Social Sciences, volume II, 1971—1972, Leiden, E. J. Brill, 1973, 216 p. (Editor: Keith Hitchins, University of Illinois)	2	305
---	---	-----

ÎNSEMNĂRI

Istoria României

ATANASIU, VICTOR, <i>Bătălia de la Jiliste</i> , București, Edit. militară, 1974, 91 p. + 8 ilustr. (<i>Gelu Apostol</i>)	6	980
BOICU, LEONID, <i>Adevărul despre un destin politic. Domnitorul Gr. Al. Ghica (1849—1856)</i> , Iași, Edit. Junimea, 1973, 188 p. (<i>Vasile Maciu</i>)	1	169
BUONINCONTRO, PASQUALE, <i>L'Unione dei Principati danubiani nei documenti diplomatici napoletani (1856—1859)</i> , Napoli, Edit. Intercontinentalia, 1972, 245 p. Istituto Universitario Orientale (<i>Constantin Șerban</i>)	3	497
CARACIUC, TRAIAN, CONSTANTIN FLOREA, ION IUGA, CAROL NIRI, <i>Clasa muncitoare contemporană</i> , București, Edit. politică, 1974, 486 p. (<i>Gelku Maksutovici</i>)	8	1270
CEBUC, ALEXANDRU, <i>Tradiții revoluționare bucureștene</i> , București, Muzeul de istorie al municipiului București, 1973, 182 p. (<i>Traian Udrea</i>)	8	1274
CERNOVODEANU, PAUL, <i>Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 273 p. (<i>Ioana Constantinescu</i>)	3	495
CUTIȘTEANU, SIMION, GH. I. IONIȚĂ, <i>David Fabian</i> , București, 1972, 280 p. (<i>M. C. Stănescu</i>)	2	311
DEAC, AUGUSTIN, <i>Caracterul participării României la primul război mondial</i> , București, Edit. politică, 1973, 57 p. (<i>Mircea Iosa</i>)	11	1675
DRĂGAN, CORNELIU DIMA, <i>Ex Libris. Bibliologie și bibliografie</i> , București, Edit. Litera, 1973, 398 (—400) p. + il. (Comitetul de Cultură și Educație socialistă al județului Dimbovița). (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	6	981
GOROVEI, ȘTEFAN S., <i>Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova</i> , București, Edit. Militară, 1973, 167 p. (<i>Șerban Papacostea</i>)	5	824

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
IONESCU, VASILE G., <i>Mișcarea muncitorească din Valea Prahovei (1880—1921)</i> , București, Edit. Politică, 1971, 243 p. (<i>Mircea Iosa</i>)	1	167
MACIU, VASILE, <i>De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907</i> , Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1973, 399 p. (<i>Apostol Stan</i>)	8	1272
MÎNDRU, COSTACHI, <i>Focuri în Bărăgan</i> , București, Edit. militară, 1973, 132 p. (<i>Gelu Apostol</i>)	7	1111
PENELEA, GEORGETA, <i>Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848</i> , Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 189 p. (<i>Apostol Stan</i>)	4	663
PETRESCU, ILEANA și VLADIMIR OSIAC, <i>Anul revoluționar 1848 în Oltenia</i> , Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1974, X + 165 p. (<i>Valertu Stan</i>)	11	1678
RĂDULESCU-VALASOGLU, IRINA, <i>Alexandru Ioan Cuza și politica europeană</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 200 p. (<i>Dan Bertndet</i>)	10	1569
RĂDUTIU, AUREL, <i>Incursiuni în istoriografia vieții sociale</i> , Cluj, Edit. Dacia, 1973, 202 p. (<i>Lucian Bota</i>)	10	1572
RUFFINI, MARIO, <i>Biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino</i> , București, Edit. Minerva, 1973, 301 p. + 19 facsimile, Seria „Universitas”, (<i>Iacob Mârza</i>)	7	1113
SIMION, AURICĂ și MARIA COVACI, <i>Insurecția națională antifascistă armată din august 1944</i> , București, Edit. politică, 1973, 101 p. (<i>Traian Udrea</i>)	8	1269
TANCO, TEODOR, <i>Virtus Romana Rediviva</i> , Bistrița, 1973, 238 p. (<i>Vasile Netea</i>)	7	1115
URSU, HORIA, <i>Moldova în contextul european (1517—1527)</i> București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 153 p., colecția „Istorie și civilizație”, (<i>Ștefana Simionescu</i>)	9	1410
VIȘINESCU, VICTOR, <i>Sofia Nădejde</i> , București, Edit. politică, 1972, 245 p. (<i>Paraschiva Cincea</i>)	11	1676
ZANE, G. și ELENA G. ZANE, <i>N. Bălcescu la Biblioteca poloneză din Paris</i> , București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 98 p. (<i>Vasile Maciu</i>)	9	1407
* * * <i>Acte judiciare din Țara Românească (1775—1781)</i> , ediție sub îngrijirea unui colectiv format din Gheorghe Cronț, Alexandru Constantinescu, Anicuța Popescu, Theodora Rădulescu și Constantin Tegăneanu, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 1064 p. (<i>Constantin Bucșan</i>)	5	821
* * * <i>Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori</i> , Ediție de D. Ivănescu și Virginia Isac, Iași, Edit. Junimea, 1973, XLVII + 459 p. (<i>Gr. Chiriță</i>)	6	979
* * * <i>Dimitrie Cantemir domnitor român și savant de renume mondială. Bibliografie selectivă</i> , București, Tip B.C.S., 1973, 77 p. + 57 fotografii (<i>Iacob Mârza</i>)	2	312
* * * <i>Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki (Seria nouă). Rapoarte diplomatice ruse (1797—1806)</i> . Sub îngrijirea acad. Andrei Oțetea, București Edit. științifică, 1974, 681 p. (<i>Tr. Ionescu-Nițcov</i>)	9	1407
* * * <i>Dr. Petru Groza. Articole, cuvântări, interviuri. Texte alese</i> , București, Edit. politică, 1973, 673 p. + 8 pl. (<i>Traian Udrea</i>)	5	819
* * * <i>File din istoria militară a poporului român</i> , vol. I, București, Edit. militară, 1973, 310 p. (<i>Fl. Constantin</i>)	4	661
* * * <i>George Bariț și contemporanii săi</i> , București, Edit. Minerva, 1973, XVI + 480 p. + 50 pl. (<i>Nicolae Albu</i>)	10	1570

Istoria universală

ANDERSON, INGVAR, <i>A history of Sweden</i> , Stockholm, Natur och Kultur, 1970, 471 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	7	1119
APELT, HANS-PETER, <i>Rahewins Gesta Friderici I. Imperatoris Ein Beitrag zur Geschichtschreibung des 12. Jahrhunderts</i> , München, 1971, 162 p. (<i>Adolf Armbruster</i>)	7	1118
ARHWEILER, HÈLÈNE, <i>Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance</i> , Variorum Reprints, Londra, 1971, 384 p. (<i>Stelian Brezeanu</i>)	1	176
ARMENOPOL, CONSTANTIN, <i>Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἐξάβιβλος. Ἐπιμέλεια: Κωνσταντῖνος Γ. Πιτσάκης (Manual de legi sau Exabiblos)</i> sub îngrijirea lui		

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
K. G. Pitsakis, Edit. „Dodoni”, E. K. Lazos, Atena, 1971, 426 p. (<i>Gheorghe Cronț</i>)	5	828
AUSTIN, MICHEL et PIERRE VIDAL-NAQUET, <i>Economies et Sociétés en Grèce ancienne</i> (Période archaïque et classique). Texte choisis et présentés par. . . Paris, Librairie Armand Colin, 1972 (Collection U ₂), 416 p. In 32° (<i>Zoe Petre</i>)	6	987
BEHM, BLANCKE, GUNTER, <i>Gesellschaft und Kunst der Germanen. Die Thüringer und ihre Welt</i> , Dresden, 1973, 354 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>)	11	1680
BRENTJES, BURCHARD, <i>Die Sühne Ismaels Geschichte und Kultur der Araber</i> , Leipzig, Kohler et Amelang, 1971, 276 p. cu ilustr. + 52 f. pl. + 1 f.h. (<i>Adolf Armbruster</i>)	1	178
CABALLERO, ROMEO FLORES, <i>La contrrrevolution en la independencia. Los españoles en la vida política, social- y economica de México (1804—1838)</i> , México, El Colegio de México, 1969, 201 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	2	319
CHAYBANY, JEANNE, <i>Les voyages en Perse et la pensée française au XVIIIe siècle</i> , Paris, 1971, 407 p. (<i>Cristina Rotman</i>)	1	173
CIZEK, EUGEN, <i>L'époque de Néron et ses controverses idéologiques</i> , Leiden, E. J. Brill, 1972, XII + 440 p. (<i>Gheorghe Ceausescu</i>)	10	1580
CSAPODY, CSABA, <i>The Corvintian Library. History and Stock</i> , Budapest, Academiai Kiado, 1973, 516 p. („Studia Humanitatis”) Publications of the centre for renaissance research, ed. by T. Klaniczay I) (<i>Adolf Armbruster</i>)	10	1574
DAŠIČEV, V. I., <i>Bankrotstvo strategii germanskogo fašizma</i> , t. I—II, Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 766 + 664 p. (<i>Fl. Constantiniu</i>)	9	1411
ENIANOS, J. K. MAZARAKIS, <i>Τὰ ἑλληνικὰ τυπογραφία τοῦ ἀγῶνος, 1821—1827</i> (Tipografiile grecești în timpul revoluției, 1821—1827), Atena, 1970, 96 p. (<i>Nestor Camariano</i>)	6	983
GELDNER, FERDINAND, <i>Die Deutschen Inkunabeldrucker. Ein Handbuch der Deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts. I. Das Deutsche Sprachgebiet; II. Die Fremden Sprachgebiete</i> , Stuttgart, Anton Hiersemann, 1968, 312 p. + 119 il. (I), 1970, 405 p. + 157 il. (II), (<i>Adolf Armbruster</i>)	3	505
HILENDARSKI, PAISII, <i>Istorija slavtano-bolgarskaja</i> , vol. I—II, Sofia, 1972, 174 p. + 166 p. (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	7	1117
HÖFLECHNER, WALTER, <i>Die Gesandten der Europäischen Mächte, vornehmlich des Kaisers und des Reiches, 1490—1500</i> , in „Archiv für österreichische Geschichte”, Bd. 129, Wien, 1972, 490 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>)	4	672
KARAYANNOPOULOS, I. E., <i>Πηγὰὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας</i> (Izvoarele istoriei Bizanțului), ed. a II-a, Centrul de studii bizantine, Thesaloniki, 1971, 555 p. (<i>Gheorghe Cronț</i>)	9	1412
LAIOS, GHEORGHE, <i>Σίμων Σίνας</i> (Simion Sinas), Atena, 1972, XIX + 433 p. in folio + 108 ilustrații (<i>Nestor Camariano</i>)	2	314
LHOTSKY, ALPHONS, <i>Das Zeltalter des Hauses Osterreich. Die ersten Jahre der Regierung Ferdinands I (1520—1527)</i> , Viena, 1971, 232 p. (<i>Ștefana Simionescu</i>)	3	504
MICHELET, JULES, <i>Istoria Franței. Istoria revoluției. Scrieri alese</i> , vol. I—II, București, Edit. Minerva, 1973, 393 + 445 p. (<i>Constantin Șerban</i>)	2	316
NAVARRO, MOISES GONZALES, <i>Raza y Tierra. La guerra de castas y el henequen</i> , México, El Colegio de México, 1970, X + 393 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	11	1680
NEHRING, KARL, <i>Angaben zu einer unveröffentlichen Kopie eines Registers aus der Kanzlei von Matthias Corvtnus in „Leveltari Közlemenyek”, XLIII, 1972, p. 85—96</i> (<i>Șerban Papacostea</i>)	9	1412
ORTIZ, SERGIO ELIAS, <i>Franceses en la independencia de la Gran Colombia</i> , Bogotá, 1971, 248 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	4	673
OSIPOVA, T. S., <i>Irlandskij gorod i ekspansija Anglii XII—XV vekov</i> , Moskva, Izd. „Nauka”, 1973, 256 p. (<i>Radu Constantinescu</i>)	12	1829
SHKODRA, ZIJA, <i>Esnafet shqiptare (Shekullt XV—XX)</i> (Breslele albaneze, secolele XV—XX), Tirana, 1973, 390 p. (<i>Gelku Maksutovici, Dumitru Polena</i>)	12	1826
SPINOLA, MARIA LOURDES DIAZ-TRECHUELO, <i>América en la Colección de Documentos Ineditos para la Historia de España</i> , Sevilla, Escuela de Estudios Hispano — Americanos, 1970, 104 p. (<i>Ioan I. Neacșu</i>)	6	985

	<u>Nr.</u>	<u>Pag.</u>
SPIRIDONAKIS, B. G., <i>L'Empire Ottoman. Inventaire des mémoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangères de France</i> , Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1973, 535 p. (<i>Lucta Taftă</i>)	11	1679
TOPOLSKY, JERZY, <i>Metodologia historii</i> (Metodologia istoriei), ed. a II-a, Varşovia, Edit. ştiinţifică de stat, 1973, 613 p. (<i>Ille Corfus</i>)	3	501
VIANU, ALEXANDRU, <i>Istoria S.U.A.</i> , Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1973, 472 p. (<i>Marian Strota</i>)	1	171
ZINS, HENRYK, <i>England and the Baltic in the Elisabethan era</i> (translated by H. C. Stevens), Manchester, Manchester University Press, Totowa Ney Jersey, Rowmand and Littlefield, 1972, IX (XII) + 347 p. (<i>Paul Cernovodeanu</i>)	5	827
* * * <i>Die Arabischen Länder</i> , Herausgegeben von Günter Nötzold, Gotha, Leipzig, V.E.V., Herman Haack, Geographisch-Kartographische Anstalt, 1970, 352 p. cu ilustr. (<i>Adolf Armbruster</i>)	1	179
* * * <i>Arhivska građa o Vuku Karagić (1813—1864)</i> (Materiale de arhivă privitoare la Vuk Karagić) Belgrad, 1970, 818 p. (<i>Tr. Ionescu-Nişcov</i>)	3	499
* * * <i>Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, tomus I, inde ab a DCCCXV usque ad a MCCXXXV</i> , ad edendum preparavit Richard Marsina, Bratislavae, Sumptibus Academiae Scientiarum Slovacae, 1971, XLVIII + 472 p. (<i>Jan Sykora</i>)	4	669
* * * <i>Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă, vol. I (1640—1848)</i> , vol. II (1848—1918), Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1973—1974, 359 + 350 p. (<i>Marian Strota</i>)	10	1576
* * * <i>Dictionarium bibliothecarii practicum (Wörterbuch des Bibliothekars in Zwanzig Sprachen)</i> , Herausgeben Dr. Zoltan Pipics, Funfte Auflage, Verlag Dokumentation, München-Pullach, 1971, 375 p. (<i>Iacob Mărza</i>)	12	1830
* * * <i>Források Budapest múltjából (Izvoare privitoare la trecutul Budapestei)</i> , vol. I, Budapest, 1971, 322 p.; vol. II, 1971, 522 p.; vol. III, 1972, 634 p.; vol. IV, 1973, 660 p. (<i>L. Demény</i>)	4	666
* * * <i>Mitteilungen der Südosteuropa Gesellschaft</i> , an XIV (ian.—martie 1974), nr. 1, München, 40 p. (<i>Iancu Bidian</i>)	10	1579
* * * <i>Oborišenci. Chronik of istoričeski očerki za narodnité predstaviteli na Oborišce prez 1876 godina</i> . Publicaţie îngrijită de Hristo M. Ionkov. Editura militară de stat, Sofia, 1972, 195 p. (<i>Tratan Ionescu-Nişcov</i>)	2	313
* * * <i>Rabovalt turci. Pamätt a dokymenty</i> (Cum jefuiau turcii. Memorii şi documente), Ediţie îngrijită de Pavel Horváth, Bratislava, Edit. „Tatran”, 1972, 276 p. (<i>Tr. Ionescu-Nişcov</i>)	6	984
* * * <i>Relaţii internaţionale în acte şi documente</i> vol. I, 1917—1939, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1974, 348 p. (<i>Nicolae Dascălu</i>)	12	1829
* * * <i>Temišvarski sabor 1790</i> (Congresul de la Timişoara 1790), sub îngrijirea lui Slavko Gavrilović şi Nicola Petrović, Novi Sad—Sremski Karlovci, 1972, 726 p. (<i>Damaschin Mloc</i>)	5	825
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	1	181
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	2	323
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	3	507
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	4	677
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	6	989
BULETIN BIBLIOGRAFIC (Gelu Apostol)	8	1275

MIRON CONSTANTINESCU	(1917—1974)	7	1123
----------------------	-----------------------	---	------

INDEX ALFABETIC (Gelu Apostol)	12	1833
--	----	------

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU MUZICĂ CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, în care se publică materialele privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- L. BOICU, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853—1856*, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea Balcanică*, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA BULGARU, *N. Iorga — a Romanian historian of the Ottoman-Empire*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Englands trade policy in the Levant and her exchange of good with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714)*, „Bibliotheca Historica Romaniae” 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- LADISLAU BANYAI, *Destin comun, traditions fraternelles*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, *Studii istorice*, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- ** Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, *Bresle negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- ** Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p., 26 lei.
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, 1973, 350 p., 28 lei.
- DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BÂRZU, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.
- RĂZVAN THEODORESCU, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X — XIV)*, 1974, 379 p., 27 lei.
- ** *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Culegere de studii*, 1974, 325 p., 26 lei.

RM ISSN 0039—3878

I. P. „Informația” c. 1877

43856

www.dacoromanica.ro

Lei 20